Herkül Millas

Yunan Ulusunun Doğuşu

İLETİŞİM YAYINLARI

HERKÜL MİLLAS • **Yunan Ulusunun Doğuşu**

HERKÜL MİLLAS 1940'ta Ankara'da doğdu. Yüksek öğrenimini 1965'te Robert Kolej'de tamamladı. 1960'larda öğrenci hareketinde yeraldı. TİP üyesiydi. 1971'de Atina'ya yerleşti. Yunanca'dan Türkçe'ye Ritsos, Seferis, Elitis vd. şairlerin yapıtlarını çevirdi. Halen A.Ü. D.T.C.F. Çağdaş Yunan Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesidir. A.Ü. S.B.F.'de siyaset bilimi doktorası yapmaktadır.

İletişim Yayınları 280 • Araştırma-İnceleme Dizisi 46
ISBN 975-470-391-4

KAPAK Ümit Kıvanç
DİZGİ Remzi Abbas
UYGULAMA Filiz Burhan
DÜZELTİ Sezar Atmaca
KAPAK BASKISI Sena Ofset
İÇ BASKI ve CİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

HERKÜL MİLLAS

Yunan Ulusunun Doğuşu

i l e t i ş i m

İçindekiler

ALTINCI BÖLÜM

ÖNSÖZ

Bu çalışma "1821 Yunan İhtilali Öncesinde Siyasal İdeolojiler" başlığı altında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne (Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi / Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'na) sunulan ve Haziran 1993 tarihinde savunulan bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Konu çağdaş Yunan ulusunun ve devletinin ortaya çıkışı ile doğrudan ilişkilidir. Dolaylı olarak tarih içinde "Yunan" diye nitelenmiş topluluklara ve "çağdaş Yunan"a da değinilmektedir.

Yunan İhtilali Osmanlı Devleti'nin tarihi ile de doğrudan ilişkilidir. Yunan ulusunun ve "Yunanistan"ın tarihi, Osmanlı Devleti'nin batı kesiminin ve Osmanlı Devleti içinde ortaya çıkan toplumsal güçlerin ve gelişmelerin de tarihidir. Konumuz olan siyasal ve ideolojik tartışmalar Osmanlı gerçeğinin bir aynasıdır.

Türk tarihçiliğinde bu konuda büyük bir boşluğun var olması da konunun seçiminde etkili olmuştur. Türk tarihçiliği "Yunan" konusuna, bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi, kimi zaman ilgi göstermemiş, kimi zaman taraf olmuş ve giderek

yetersiz kalmıştır. Bundan dolayı konular işlenirken söz konusu boşluğu dolduracak genel bilgiler metin içinde ve konularla ilgili özgün metinler "ek" olarak verilmiştir.

Tarih, geçmişi anlatan bir bilim değildir; geçmişi yorumlayan bir sosyal bilimdir, tarihçi de kendi yorumunu getiren kişidir. E.H. Carr'ın sözleriyle söylersek "*tarihçi bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür... tarih bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur... bugünün toplumu ile dünün toplumu arasında bir diyalogdur... Ciddi tarihçi, kendi değerlerinin dışında bir nesnelliği olduğunu öne sürmeyerek, bütün değerlerin tarihi olarak koşullandırılmışlıklarını kabul eden tarihçidir... tarih anlamlılık terimleriyle yapılan bir seçme sürecidir... Tarih adına layık olan tarih, tarihin kendi içinde bir yön duygusu bulan ve bunu kabul eden kimselerce yazılabilir*" (Carr 54, 60, 41, 111, 139).

Bu çalışma da "taraflılığını" kabul eden bir yazarın bir diyalog kurma çabasıdır. Ama taraflılık burada, yalnız ulusal sınırların içinde anlam kazanan bir tarihçilik anlayışı değildir; uluslararası bir alanda kabul görecek bir yorum getirme çabasıdır. Dünya tarihçiliği dar ulusal yorumları aşma çabası içindedir. Bu çalışma da bu tür bir "tarafgirlikle" kaleme alınmıştır. Geçmiş ile kurulacak bu konumdaki bir tarih diyalogu ise, dünyamızda egemen olmaya yönelik çağdaş yorumlara yol açtığı ve bu yönde başarılı olduğu derecede, insanlar arasında anlayışın ve "diyalog"un başlamasına ve sağırlar diyalogunun da aşılmasına yardımcı olabilecektir.

***

Bir ulusun binlerce yıllık bir süreyi kapsayan tarihini yazmak, ancak ulusçu söylem içinde anlamlı olabilir. Çağdaş anlayış, ulusların tarih sahnesine son yüzyıllarda ortaya çıkmış oldukları yönündedir. Eskilerden bugüne "ulusal devamlılığı" sağlayanın ne olduğu henüz ortaya konamamıştır.

Sorun, değil ulus konusunda, kişiler ve nesneler için de halledilmemiştir. On santimlik fidan ile on metrelik çınar "aynı" ağaç mıdır? Bebek ile yaşlanmış olan insan "özdeş" midir? Yoksa, yüzyıllarca önce Herakleitos'un dediği gibi sonsuz bir geçiş serisi oluşturan "farklı" durumlar, kişilikler ve "şeyler" midirler? Felsefenin kişi konusunda zorlaya zorlaya en ileriye gidebildiği nokta, insanın belleği yüzünden bir "bütün" oluşturabileceğidir. Kültürler, diller, dinler değiştirmiş, ırk açısından mozaikleşmiş farklı kuşaklardan insan topluluklarının nasıl oluyor da tarih içinde bir "bütünlük" oluşturdukları kabul edilip "ulusal" tarihleri yazılıyor?

Giriş bölümünde, "Tarih İçinde Yunanlılar" konusu işlenecektir. Yunanca'nın gelişimi ve tarihi, çağdaş Yunanlılık'ın bir öğesini oluşturan Ortodoksluk ve daha kısa bir biçimde "ulusal bilinç" konuları ele alınacaktır. Kuramsal sorunlara bir çözüm getirmekten çok konu ile ilgili kimi sorunların ortaya konmasına çalışılacaktır. Amaç, kullanılan terimlerin tanımını sağlamak, yada hiç olmazsa kullanılan terimlerin sınırlarını çizmektir. Türkiye'de, ama bir yere kadar Yunanistan'da bile, Eski Yunan, Grek, Hellen, Yunan, Rum gibi kavramların tanımını tutarlı ve anlamlı bir biçimde verebilenlere pek sık rastlanmaz.

Gene Giriş'te, "19. Yüzyıl Başlarında Yunanistan" başlığı altında Yunan İhtilali öncesinde Yunanlılar ve Yunanistan ele alınmaktadır. Bu ihtilal döneminin "öncesi" aslında 18. yüzyılın son çeyreğini de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Dünya konjonktürü çizilerek konumuz olan ideolojik tartışmaların kökeni ve tarih içindeki yerlerinin saptanmasına çalışılmıştır. Ekonomik yapı çok genel bir biçimde ele alınmaktadır.

Temel konumuz olan ve bu çalışmanın ağırlık merkezini oluşturan "İdeolojik Eğilimler" üç ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümün konusu olan Velestinli Rēgas, Osmanlı Devleti

içinde cumhuriyetçi bir devrim planlayan bir "Rum"dur. Bağımsız devlet hasapları yapmayan düşünür, din yada dil farkı gözetmeden bütün insanların eşit bir biçimde temsil edilecekleri bir yönetim altında yaşayabilmeleri için ideolojik bir mücadele vermişti. Kuşkusuz Fransız Devrimi etkisinde kalmış olan Rēgas, Balkan tarihi içinde en önemli devrimcilerden biri sayılmaktadır.

Tutucu Güçler başlıklı ikinci bölümde, Osmanlı Yönetimi'nde köklü değişiklikler istemeyen "Yunanlı" güçler ele alınmaktadır. Bunlar bir bölüm Fenerliler ile ruhban sınıfının ve cemaatin kimi üst düzey yöneticileriydi. Devlet ile işbirliği içinde olan bu kesim, hem cumhuriyetçi görüşler savunan Rēgas'a hem de daha sonra bağımsız devlet peşinde olan güçlere karşı bir tutum izlemişlerdi.

Üçüncü bölümde sunulan Cumhuriyetçiler/Bağımsız Devlet Yandaşları, Yunan devletinin ortaya çıkmasında en önemli rolü oynamış güçlerdir. Bu kesimin en tanınmış temsilcisi Koraēs üstünde daha fazla durulmaktadır. Ama o dönemin öteki aydınlarına ve hele cumhuriyetçilerin görüşlerini dile getiren risaleler, kitaplar yada edebiyat metinleri de ele alınmaktadır.

1821 İhtilali ve Sonraki Dönem adlı kısa bölümde bu çalışmanın sınırlarının saptanmasına çalışılmıştır. İhtilal'in ve sonraki yılların bu çalışmaya göre değerlendirilemeyeceğine dikkat çekilmekte, olayların ne tür eğilimlerle geliştikleri anımsatılmaktadır.

Türkiye Tarihçiliği başlıklı beşinci bölümde konu ile ilgilenmiş olan tarihçilerin değerlendirilmeleri sunulmaktadır. Özellikle kimi tarihçiler bu çalışmanın sonuçları ile farklı değerlendirmeler sergilediklerinden, konunun açıklık kazanması için görüşler karşılaştırmalı olarak verilmektedir.

Sonuçlar bölümünde, doğal olarak, bu çalışmadan çıkartılabilecek olası sonuçlar, kuramlar, genel değerlendirmeler,

yargılar vb. verilmektedir. Çözümsüz kalan sorunlar ile daha geniş bir biçimde araştırılmaya değer konular da gene bu bölümde verilmektedir.

Çalışma kabarık bir Ekler bölümü içermektedir. Çalışmanın kolay bir biçimde okunuşunu sağlamak ama daha geniş bilgilerin ve kimi özgün metinlerin de bütün yada geniş bir biçimde verilmelerinin olanaklı kılınması için bu yola gidilmiştir. Okuyucu, ayrıntılara yada özgün metinlere başvurmak istemediği durumlarda ekler bölümüne başvurmadan da çalışmayı okuyabilir.

Ek-1'de bu çalışmada sözü edilen olaylar yada dönemin kimi önemli olayları kronolojik bir sıra ile verilmektedir. Temel konumuzu oluşturan Velestinli Rēgas, Koraēs vb. gibi kimselerin kimi metinleri Ek-2 ile Ek-6 içinde verilmektedir. Bu eklerin içinde dönemin önemli risaleleri, şiirleri ve kitapları, ya bütün olarak yada büyük bölümleri Türkçe'ye çevrilerek verilmektedir. Rēgas'ın ünlü *Marş* adlı şiiri ve *Anayasa*'sı bütün olarak verilmektedir; örnek olarak almış olduğu Fransız Anayasası da kısmen çevrilip verilerek yazarın katkıları ve oluşturduğu değişiklikler gösterilmektedir. Tutucu güçlerin en ünlü risalesi *Pederler Öğretisi*, bu risaleye yanıt oluşturan Koraēs'in *Kardeşlik Öğretisi* ve *Savaş Şarkısı* da bütün olarak verilmektedir. Nihayet cumhuriyetçilerin görüşlerini ve duygularını en belirgin bir biçimde ortaya koyan dönemin ünlü kitabı *Hellen Nomarşisi* de, kimi bölümleri eksiksiz olarak kimileri de özetlenerek verilmiştir.

Kaynakça, yalnız bu çalışmada adı geçen yazar ve yapıtları vermektedir. Konu çok geniş olduğundan genel bir kaynakça verilmemektedir. Kullanılan dile göre kaynakça Yunanca, İngilizce/Fransızca ve Türkçe olarak üçe ayrılmaktadır. Bu üç kaynakça, konu ile ilgili oldukça etraflı bir başvuru listesi oluşturmaktadır.

***

Bu çalışma temelde söz konusu dönemin Yunanca özgün metinlerine ve Yunanlı tarihçiler tarafından yayımlanmış çalışmalara dayanarak hazırlanmıştır. Özellikle kuramsal konularda İngiliz kaynaklı çalışmalara başvurulmuştur. Göndermeler metnin içinde (*yazar ismi, sayfa numarası*) olarak verilmiş, eğer yazarın birden fazla kitabı kaynakçaya alınmışsa kitabın yayım yılı, metin içinde yazarın ismi belirdiğinde yalnız sayfa numarası belirtilmiştir.

Çevirilerin bütünü yazarındır. Türkçe alıntılarda imlâ uyumu sağlamak için kimi değişiklikler yapılmıştır. Uzatma işareti elden geldiğinde daha az kullanılmışır. Özel isimlerin takıları kesme imi ile ayrılmıştır. "Yada" tek kelime sayılıp birleşik yazılmıştır. Ancak en büyük zorluk Yunanca isimlerin ve kitap başlıklarının Türkçe yazılışı konusunda ortaya çıkmıştır; bu konuda Türkiye'de tutarlı bir yöntem yoktur.

Bu çalışmanın gereksinimlerinin dürtüsüyle, A.Ü.D.T.C. Fakültesi'ne bağlı Yunanca ve Çağdaş Yunanca Ana Bilim Dalları tarafından da onaylanan bir çevriharf (transliterasyon) yöntemi hazırlanmıştır; yöntemin Fakülte'nin 1994 tarihli *Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*'nde yayımlanması planlanmıştır. Buna göre Yunanca η, ω harfleri ē, ō olarak, θ, ξ, φ, χ, υ harfleri th, ks, ph, kh ve ps olarak (ʽ) işareti h olarak verilmektedir. Bu yöntemle Türkçe yazılıştan Yunanca harflere sorunsuz geçilebilir.

***

Her çalışma gibi bu da, bir yerde, "ortak" bir çalışmadır. "*Tarihin ve toplumun ürünü*" olan yazar, onu etkilemiş yazar ve düşünürlerin varlığının bilincindedir. Onlara borcu sınırsızdır. Onu yaşamı boyunca rahatsız etmiş ve bu tepkisel çalışmanın doğmasına neden olanları da bilmektedir; onlara da teşekkür etmek gerekir mi acaba?

Ama kuşkusuz teşekkürü borç saydıklarım var. Bu tezi hazırlarken kaygılarımı, sorunlarımı, kararsızlıklarımı dinlemiş, bunları benimle tartışmış ve benim en yakın çevremi oluşturmuş kimseler olmuştur. Kendileri bilincinde olmayabilir ama bu arkadaşlar kimi zaman bana kaynaklar, kitaplar, kaynakçalar sağlayarak, kimi zaman rahatsızlıklarıma ortak olarak bana yardım etmişler ve beni yüreklendirmişlerdir; örneğin Evangeliya Balta, Büşra Ersanlı Behar, Ömer Savaşkan, Pinelopi Stathi. Genç arkadaşım Şükrü Ilıcak son metni titiz bir biçimde okuyup düzeltmiş, yararlı önerilerde bulunmuştur.

Hocalarıma da teşekkür etmek istiyorum. Doğduğum kente elli iki yıl sonra öğrenci olarak dönmek cüret isteyen bir işti. Kimileri benden gençti; ama bana tersliği duyurmadılar. Hem hocalıklarını doyurasıya sundular hem de "abilerine" karşı ülkenin geleneklerince gerekli görülen inceliği örnek bir biçimde gösterdiler. Mehmet Ali Ağaoğulları, Can Hamamcı, Ümit Hassan, Alâeddin Şenel anlayışlarıyla ve sınıftaki tartışmalarımızla çabamı yüreklendirdiler; tezde derslerin izleri vardır.[1]

Sina Akşin ve ailesine ayrı bir teşekkür borçluyum. Onlar Ankara'daki yeni ailem oldu. Işıl stüdyosunu verdi bana, Deniz çocuklarımın özlemini giderdi, Tülin, Jacques Derrida'sıyla ve felsefe tartışmalarımızla yeni ufuklar açtı. Altmışlı yıllardaki hocam Sina ise yüksek lisans yapmamı öneren, bunun sağlanması için her türlü yardımda bulunan ve bu çalışmayı yöneten yakın bir dost oldu.

Önce ilkokulda gözağrım olan, sonra sevgilim, şimdi eşim Evi'ye ise şükran borçluyum. Uzun yılların beraberliğinden

1 Tezimin savunması sırasında yönelttikleri yapıcı soruları ve eleştirileriyle kimi düzeltmeler yapmamı sağlayan sayın Şükrü Güler ve Taner Timur'a da teşekkür ederim.

sonra çalışmalarımda bir yerde onun etkileriyle benim katkılarımın sınırı belli olmuyor. Her yazdığımı okuyan, eleştiren, aşırılıklarımı sağduyusu ile törpüleyen yoldaşım, sabırla Atina'ya dönüşümü beklerken ailenin sorumluluklarını da üstlenerek bu çalışmanın ortaya çıkması için gerekli iç huzuru da sağlayan kimsedir.

Çalışmanın oluşmasında yardımcı olanlar yanlışlarımdan ve eksikliklerimden dolayı doğal olarak sorumlu değiller. Adı geçen herkesin benimle aynı görüşleri paylaştıkları anlamı da çıkarılmamalıdır. Tez benim sorumluluğumdadır. Yakının saydığım insanlarla ortak olarak paylaştığımızı inandığım görüş, her düşüncenin en özgür bir biçimde ve hiçbir "mülahaza" ile sınırlanmadan diyalog konusu olabileceğidir.

Herkül Millas

GİRİŞ

Tarih içinde Yunanlılar

Onsekizinci yüzyıldan başlayarak ulusların tarihleri yazılmaya başlandı. Bu girişim 19. yüzyılda doruğuna erişti.[2] Romantizmin ve onunla ilişkili ulusçuluk anlayışına göre kaleme alınmış olan bu tarih yazıcılığına bakılırsa uluslar tarih içinde hep vardılar; belli bir dönemde bunun "bilincine" erişenler, kültürlerine sahip çıkmışlar ve bağımsız devletlerini kurmuşlar, yada bu yönde çaba harcamışlardır.

Ulusların yüzyıllara uzanan bu sürekliliği, sürekliliğin kendisi, ulusçu tarih söyleminin egemen olduğu dönemde pek sorgulanmamıştı. Sorun yaratmış olan soru, sürekliliğin

---

2 Oysa tarih, başka temeller üzerinde de algılanabilir: coğrafya bütünlüğü, zaman dilimleri, dil grupları, sınıflar, din grupları, devlet sürekliliği, teknoloji ve kültür bütünlüğü ve birliği, toplumların ortak hedefleri, hattâ meslekler, ideolojiler, cinsler vb. tarih yazıcılığının çerçevesini de oluşturabilirler.

nereden kaynaklandığı idi.[3] Kimilerine göre tarih içindeki bu "birliğin" temelinde, Gottfried Herder'in (1744-1803) 1784-1791 yıllarında yazdığı gibi kan bağı yatar. Birkaç yıl sonra K.W.F. Schlegel (1772-1829) birliğin dil yoluyla sağlandığını savunacaktı. J.G. Fichte de (1762-1814) aynı görüştedir. Dil grupları "kendi kendilerine karar" vererek devletlerini kurmalıydılar. Daha sonraları kişilerin özgürlüğünü temel sayan bu anlayış, Rousseau'cu bir dönüş yapıp, "bağımsızlık" kararı bireylerden ve kişilerden, yani somut yurttaşlardan alınıp, soyut bir "ulus" kavramına kaydırılarak değişti. Örneğin Alsace-Lorraine için Heinrich von Treitschke (1834-1896) gibi kimi Alman yazarlar, "bilinçsiz kişiler değil -o halkın kendi isteği ile değil- kılıç zoru ulusu birleştirecektir" türünde yazılar yazmaya başlayacaklardı (Macartney, 100).

Ulusçu hareket ve ideoloji Arthur de Gobineau (1816-1882) ve Houston Stewart Chamberlain (1855-1926) gibi düşünürlerle ırkçılık aşamasına da varmıştı (Wanlass, 370). Uluslar saptanmakla kalmamış, kimileri daha üstün kimileri ise daha aşağı görülmüştü. Sosyal Darwinist bir anlayışla da üstün olanlara, örneğin Aryan ırkına, dünya nimetlerinden eşit olmayan bir pay vermek uygun ve bir hak sayılmıştı. Irkçılar başka uluslara karşı içlerinde besledikleri kini, çeşitli bahanelerle meşrulaştırıp saldırgan eylemlere yönelmişlerdi.

R. Barth ilkel toplumlardan başlayarak tüm toplumlarda görülen grup kimlik duygusunun, "dışlayan" bir bilinç olduğunu söyler; "barbarlar", "gâvur" nitelemeleri tipik örneklerdir. Ulusçuluk da kendi grup kimliğini bu dışlayan duygu ve yaklaşım üstüne kurar. Bu duygu önce "egemen

---

3 Bir "ulusun" zaman içinde (ırk, dil, din vb. açıdan) değişikliklere uğradığı söylenir. Oysa değişen aynı insanlar değildir; farklar kuşaklar arasındadır. Bunca değişiklikten sonra kuşaklar arasında "ulusal birliği" yada "sürekliliği" sağlayan nedir sorusunun ulusçu söylem içinde yeri yoktur; "birlik" varsayılmakta, farklar ve başkalıklar "değişme" ve "gelişme"yle açıklanmaktadırlar.

devlet" içinde biçimlenmeye başlamıştı. Örneğin 1539'da Richelieu Académie Française'i kurarak tüm Fransa içinde ortak dilin yerleşmesini kolaylaştırdı. O yıllarda "Fransızlar"ın çoğu kendilerini bir kente yada bir eyalete bağlı sayardı. Ulusçuluk bir egemenliğin kültürel duyarlılığı gibi oluşur ve bir ulus devletin yönetim gücü ile ilişkilidir. (Giddens, 219). Ulusçuluğun başarısı ise doğrudan çağdaş bir devletin yönetim yeteneklerine bağımlı olduğundan, her ulusçu hareket, kullandığı dil ve ileriye sürdüğü amaçlar ne denli farklı olsa da politik bir eyleme dönüşür.

Ondokuzuncu yüzyılın başında artık devlet kurma, devlet sürdürmek yada korumak anlayışı ile etnik grupların varlığı, haklarının savunulması yada onurlu bir biçimde yaşamaları "ulusçu" ideoloji ile desteklenmeye başlandı. Bütün dünyayı saran bu anlayış zaman içinde hız kazanan bir gelişme ile politik, ideolojik ve kültürel gelişmeleri etkileyecekti. Bu dönemin tarih yazıcılığı da bu anlayışı yansıtır, yaşatır ve pekiştirir.

Bu tarih anlayışına göre ulusları oluşturanın ne olduğu belli değildir. Tek başına dil değildir, çünkü farklı diller konuşan topluluklar çağdaş devletler içinde "bir" ulus oluşturmaktadırlar (anadilleri Türkçe olan Ortodoks Karamanlılar 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak kendilerini Yunan, anadilleri Yunanca olan Giritli Müslümanlar kendilerini Türk saymışlardır) yada aynı dilleri konuşanlar farklı uluslar oluşturmaktadırlar (İngilizce konuşan topluluklar gibi: ABD, İngiltere, Avustralya vb.). Din (dille bile desteklense), Arap ülkelerinde olduğu gibi, gene bir ulus oluşturmaya yeterli değildir. Kan birliğini zamanımızda ciddiye alan ciddi insan kalmamıştır. Hep vurgulanan kültür birliğinin ise ne olduğu ortaya konmamıştır.

"Kültür birliği" formülü, sonsuz belirsizliği ile ve "birliğin" somut olarak temelde neye dayandığı sorgulanmadığı sürece,

ulusçu ideolojiye çok yararlı olmaktadır. Ulusçu ideolojiye bağlı olanlar da, bir "gentlemen's agreement" anlayışı içinde karşılıklı olarak bu konuları pek kurcalamamaktadırlar. Kültür, bir yaşama biçimi, çevreyle belli bir ilişki içinde *olma yordamı* ise, bir sanat uygulaması, bir teknik ve ekonomik etkinlik biçimiyse, zamanımızdaki dünya insanları arasında, özellikle komşu ülkeler arasında bu "kültür birliği" yada "kültür yakınlığı" hiç olmazsa belli bir dereceye kadar doğal olarak vardır. Ama ulusçu ideoloji kişilerin bunu görmelerini engeller. Kendilerini, hemen hemen aynı "kültürü" paylaştıkları (ve başka bir ulus olan) komşu insanlara yakın görmezler, binlerce yıl önce ve bütünüyle farklı bir "kültür"ün insanları olan kimselere -tarihin karanlıklarında kaybolan bu insanlara "atalarımız" denir- yakın görürler.

"Ulus"lar, ve konumuz olan Yunan ulusu da, kuşkusuz günümüzde tarihsel bir sürecin ve toplumsal bir "irade"nin sonucudur. Ama sürecin varlığının kanıtı nedir? Binlerce yıllara uzanan binlerce olayın içinden belli olayları seçerek bir "ulusal süreklilik" oluşturma eylemini haklı kılan anlayış nedir? İrade neden bu türlü ve bu yönde dile getirilmiştir?

Ulusçu ideoloji ve ulusun tanımı

Ulusçuluk artık ortaya çıkma ve gelişme aşamasında değildir; dünyada egemen olan bir ideolojidir. Ulusçuluğun bir yörede yada bir etnik grup içinde yeşermesi, güçlenmesi ve itici güç olması için artık "koşulların" uygun olması bir önkoşul değildir. Her egemen ideoloji ile olduğu gibi, ulusçuluk artık tüm dünyada benimsenmiştir; herhangi bir toplumda yada toplumsal yapıda kök salmakta ve etkin olabilmektedir.

Ulusçu ideoloji kendi dinamizmini edinmiş bir inançtır. Bu ideoloji, taklit yoluyla yada başka bir ulusçu harekete tepki olarak ortaya çıkıp benimsendikten sonra dünyanın herhangi

bir yerinde aşağı yukarı benzer bir biçimde gündeme gelir. 1983 yılında yayımlanmış iki kitap, Ernest Gellner'in *Nations and Nationalism* ile Benedict Anderson'un *Imagined Communities*, ulusçuluğun ne olduğu konusunda çok aydınlatıcıdırlar. Ulusçuluğun evrensel yanma ışık tutan bu kitapların savları konumuz açısından önemlidir.

Gellner'e göre endüstri döneminde sınıflar içi bağlar değil, ulusal bağlar sağlamlaşır. Bu dönemde işbölümü yaygınlaşır ve eğitim devletin en önemli işlevlerinden biri olur. Merkezi eğitimle tek tip insan, tek ideoloji oluşturulur. Eğitim, iş bulmak ve geçimin sağlanması, toplum içinde saygın bir konum edinmek, giderek güvenli olmak ve kişinin kendine saygı duyması için gerekli olmaktadır. İnsan artık bir ortak kültüre bağlanır.

Gerçekten, ulus devletlerinin oluşmaya başladığı dönemlerden başlayarak ulusçuluğun en belirgin yanı eğitim olmuştur. 1440'larda başlatılan kitap basımı 1500 yılında, yetmiş milyonluk Avrupa'da yirmi milyona varmıştı. Kapitalizmin güçlenmesi eğitimle başbaşa gelişti. Deniz ticareti sermayesi, devletten mali yardım görüyordu, ticaret filosu ticaretini devlet denizgücünün desteğinde yapıyordu, özel kimselerin ürettiği top tüfek devlet tarafından satın alınıyordu. Bu üretimde çalışacak işçilerin de belli bir eğitimden geçmiş olmaları gerekiyordu. Eğitim büyük hamlesini bu aşamada yaptı, devletlerin denetlediği okullar yaygınlaştı.

Ancak bu ortak kültür eskiden var olmuş bir kültürün ortaya çıkarılması biçiminde olmamıştı. "Ulusal kültür", merkezi bir yönetimin çabası ile yada öncü bir seçkinler kadrosu tarafından oluşturulmuştu. Bu kültürün, eskilerden, atalardan, ulusun çok eski olan kökenlerinden kaynaklandığı savunulur. Oysa gerçekte yapılan, çok eski ve geleneksel dilleri, alışkanlıkları, töreleri, vb., eğitim yolu ile yok etmektir. Etnik farklılıklar gösteren gruplar asimile

yada yok edilir. Yeni mitoslar yaratılır. Kültür bir sera kültürüdür artık; ve ulusal olmaktan çok uluslararası bir görünüm edinir.[4]

Ulus ulusçuluğu doğurmaz. Gellner'e göre ulusçu ideoloji ulusu ortaya çıkarır. Bunu yapmak için gerektiğinde ölü diller canlandırılır, gelenekler keşfedilir yada daha doğrusu icat edilir. Tarih tahrif edilir, gerektiğinde olaylar uydurulur, kimi olaylar "unutulur" yada hasır altı edilir.[5] Amaç ulusal ideolojiye yaraşır bir ulusal tarih yaratmak ve ulusal ideolojiyi güçlendirmektir.

Genel olarak bir zamanlar var olmuş olan "yüksek" kültürler doğacak olan ulusların temelini oluşturabilir. Eski bir uygarlığın varlığı yada tarih içinde "etnik grup" olarak bir toplum içinde "ayrı" bir konumda olma durumu, ulusun bir gerekçesine dönüşebilir. Ama bir ulusun ortaya çıkması için böyle bir "temel" kültürün varlığı da her zaman önkoşul değildir.

B. Anderson'un kitabı da genel olarak aynı anlayışla kaleme alınmış, ulusçuluğun yapay, voluntarist (iradeci), "hayal gücüne" dayanarak yaradılışı, kitabın başlığından başlayarak -Hayali Cemaatler (Metis Yayınları)- bu kez daha fazla vurgulanmıştır.

Yazara göre ulusun tanımı şöyledir: "ulus, sınırlı ve egemen, olarak hayal edilmiş olan (tasavvur edilen, farzedilen) politik bir toplumdur" (Anderson, 15). Görüleceği gibi bu tanım tarihsel geçmişi yada toplumsal yapıyı içermemektedir. Ulusçuluk "bir tür" inançtır. Anderson'un kitabı da bu "hayal edişin" belirgin özelliklerine ışık tutmayı amaçlamıştır.

---

4 Türk "ulusal" hareketinin aynı zamanda "muasır" olma hedefini de seçmiş olması "ulusal eşittir evrensel" denkleminin güzel bir örneğidir.

5 Ernest Renan ("Qu'est-ce qu'une nation?", Oeuvres Complètes, 1, s. 892) şöyle yazacaktı: "Or l'essence d'une nation est que les individus aient beaucoup de choses en commun, et que tous aient oublié bien des choses... Tout citoyens français doit oublier la Saint-Barthelemy, les massacres du Midi au XIIIe siécle."

Ulusçuluğun genel özellikleri ise hemen hemen bütün ulusçu toplumlarda görülmektedir.

Bütün uluslar çok eski kökenlere sahip olduklarına inanırlar. Eski bir kökenin gerçekten var olması ikincildir. (Amerikalılar bile "ilk dönemleri" vurgulayarak bir eksikliği gidermeye çalışırlar.) Bu geçmiş "ölümsüz" bir içerik kazanır. Ulus hep vardı ve hep var olacaktır inancı güçlüdür. Hayal edilen ortak bir zaman içinde ulusun bireylerini birleştiren ortak bir güç vardır. Doğal olarak tarih içinde bu duygunun oluşması ulus devletinin doğuşu ile de ilişkilidir.

Dil ve özellikle artık basım yoluyla kitlelere varabilen dil, ulusçuluğun en önemli araçlarından biri olmuştur. Ulusçuluğun doğuşu dilbilimin gelişmesi, binlerce gramer kitabının ve sonsuz sözlük ve edebiyat tarihlerinin yazılması ile birlikte gelişmiştir. Yunan ulusunun doğuşunda dilin oynadığı rol ve özellikle aydınların "hayal ettikleri" bir dil etrafında ulusçuluğu kurma çabaları klasik bir örnek olarak verilmektedir. Yazar Türk ulusçuluğunun başlangıcını da 1870 yıllarındaki dil çalışmaları ile ilişkili olduğunu anımsatır. Ancak bu dil çalışmaları eski dilleri canlandırma yönünde olmaktan çok "uygun görülen" ve kolayca anlaşabilecek bir dil etrafında birleşme yönünde olmuştu. Bu çalışmaların doğal "müşterileri" ise bu hareketin öncüleri olan orta sınıflardı. Diller ulusal birliği simgeleyen bayraklar gibi kutsal olurlar ve çok önemli sayılırlar.[6]

Ulusal devletin kurulmasıyla, a) devlet denetiminde ilkokul eğitimi, b) devletin yönettiği propaganda, c) resmi tarih ya-

---

6 Ulusçu anlayış ve uygulama bir ülkede "geleneksel" dil gruplarını, farklı lehçeleri, şiveleri yok eder; kurumlar ve eğitim yoluyla "bir tek" dili pekiştirir. İlginç olan bunu, yani var olan kültürel çeşitliliğin silinmesini "ulusal gelenek", "öze dönme", "arınma" adına yapmasıdır. Renkli, kompleks kişileri de (örneğin Osmanlı uyruklu katolik olup Yunanca konuşan Arnavut kökenli bir kimseyi) işine geldiği biçimde (Arnavut, İtalyan, Yunan vb.) bir tek ulusal kimlik altında algılayabilir.

zıcılığı, d) ulusal bir ordunun yaratılması gibi kimi temel ve genel uygulamalar yoğunlaşır. Azınlıklar yada bir ulus devleti içinde "ayrı" olan öteki etnik gruplar "sorun" olur. Ulus devletlerinin yaygınlaşmasıyla büyük bir din, dil, kültür vb. çeşitliliği sergileyen ve sayısız gruplara ayrılabilecek topluluklar bir ulus kategorisi içinde eritilmeye çalışılır ve bir tek ulusal bilinç/inanç, kimlik oluşturulur.[7]

Anderson'un üzerinde durduğu ve vurguladığı en önemli nokta, ulusçuluğun ulusal grupların "gerçekten var olan" ve eskilere uzanan yanlarının ve özelliklerinin ortaya çıkarılması olmadığıdır. Günümüzde ulusçuluk, ulusal devletin öncülüğünde yada örgütlü bir eylem tarafından "yaratılan" bir harekettir. Eğitim yolu ile bir inançlar sistemi ve bir ideoloji oluşturulmaktadır. Bu gelişmelerin yönü ise "ulusun özünde" var olan bir özellikten çok, bu eylemin öncülerinin dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Yani ulusal hareketlerin gelişmeleri önceden kestirilebilecek ve belli bir kaçınılmazlıktan kaynaklanmamaktadır.[8]

Ulusçuluk dünyada saygın ve etkili bir ideolojiye dönüştükten sonra ekonomik ve toplumsal koşulların "uygun" olmadığı yörelerde de yeşerebilmektedir. Aynı durumu Marksizm'de de görmekteyiz. Bu işçi ideolojisi, geri ve köylü bir toplum olan bir Hindistan'da, Çin'de hattâ bir Afrika kabilesi içinde de görülebilmektedir. Ulusçu ideoloji artık

---

7 Ulusların tarihsel "bellek"lerinden söz edilir. Oysa kişilerin "hatırlama" yetenekleri kendi yaşam süreleriyle sınırlıdır. Ulusların belleği aslında eğitimle, egemen ideoloji vb. ile öğretilenlerdir.

8 Türk tarihçileri arasında da Osmanlı-Çağdaş Türkiye ulusçuluğu konusunda bu "her yönde gelişebilirdi" anlayışına uygun görüşler dile getirilmiştir. S. Akşin bir tebliğinde İttifak Devletleri'nin I. Dünya Savaşı'ndan muzaffer çıkmaları durumunda "Osmanlıcılığının" yaşama olanağı olan bir ideoloji olabileceğini savunmuştur. Çünkü "millet nesnel bir varlık (değildir), herhangi bir milliyetçiliğin biçimlendirdiği insan topluluğu(dur)... Osmanlıcılık herhangi bir milliyetçilik kadar ciddi ve yaşama olanağı olan bir ideolojiydi" (Akşin 1989).

kendi dinamiği ile de açıklanmalıdır.[9] Ulusçuluk zamanımızda devlet kurmanın bir tekniği gibi de algılanabilir.[10]

Çağdaş bir tarih yorumu

"Ulus" gerçek boyutlarıyla anlaşıldığında, ulusçu anlayış ile kaleme alınmış olan tarihin bize "öğrettiklerinin" de, tarihsel gerçeğin kendisi değil, tarihsel olayların belli bir yorumu olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusçu söylem içinde ve söylenenlere karşı çıkılmadıkça, yazılanları herkes onaylayarak kafa salladıkça bu tarih yorumu toplum ve tarihçiler için yeterli ve geçerlidir. Bu ulusçu anlayışa bağlı kalarak Eski Yunan'dan bugüne süregelen bir ulustan söz edilebilir. Ya da gene aynı ulusçu anlayışı kabul ederek ve sanki binlerce yıllık bir ulusal sürekliliğin var olması olanaklıymış gibi bir görüşü benimseyerek, "bugünkü Yunanlılar 'eskiler'in torunları değildir" tezleri savunulabilir.

Öte yanda, Gellner/Anderson anlayışı ile yola çıkıldığında,[11] tarihin ne denli "tarihçilerin yarattığı bir dünya" olduğu ortaya çıkmaktadır. Ulusçu yorum artık çağdaş tarihçilerin sorularına

---

9 Aynı toplumsal koşullar içinde yaşayan Kayserili köylü ulusçu Rum ile ulusçuluk aşamasına varmamış "Müslümanı" farklı kılan herhalde ekonomik koşullar değil, ulusçu ideolojiydi.

10 "Tarihçiler ulus oluşturma işlevlerinde çok başarılı olmuşlardır. Ama sanırım onların başarısı öncü olmalarından çok, egemen olan politik iklimi izlemekten doğmuştur" (Hanak).

11 Kuşkusuz Gellner ve Anderson günümüzde bir istisna değildirler. Bu "ulusal tarih yazma/uydurma" tezi Yunanistan'da, Yunan tarihi ile ilgili olarak G. Kordatos tarafından 1920'lerde ortaya atılmıştır. 1980 yıllarında konu ile ilgili bir kongrede birçok tarihçi, "tarihçilerin nasıl ulus yaratıcıları olarak çalıştıklarını" anlatmışlardır (bak, Seton-Watson). Bu konuda Hobsbawm'un da katkısı büyüktür. Saygın Yunanlı tarihçiler de bugün bu tezleri savunmakta, "Hayal Edilen Toplumlar ve Balkan Ulusçuluğu" konulu çalışmalar yayımlamaktadırlar (bak örneğin: Kitromilides 1990): "Ulus oluşturmak bir 'ulus uyanışı' değil, (devletçe yürütülen) ortak bir kimlik oluşturma işlemidir."

yanıt verememektedir. Ulusçu yorum sorgulanmaya başladığında büyüsünü de kaybetmektedir. Artık tarihçiliğin de bir tarihi olduğu, her şey değiştiği gibi yorumların da değişmekte olduğu bilinmektedir.[12]

Bu çalışma da bir ulusun doğuşu ile doğrudan ilişkilidir. Ancak bu doğuş, uyumakta olan bir bilincin yeniden kazanılması ile ilgili değildir. Yeni bir inancın ortaya çıkışı ile ilgili bir gelişmedir. Bu, ulusçu bir ideolojinin ortaya çıkışı ve çağdaş bir ulusun doğuşu sürecidir. Tarih içinde kimi toplulukların "atalar" olarak algılanması da bu oluşumun bir görünümüdür.

Ama kimi tarih filozoflarının yüzyıl başında iddia ettikleri gibi, uluslar bir ekonomik gereksinim sonucunda "rastlantısal" bir biçimde ortaya çıkmış topluluklar da değildir. Ulusların ortaya çıkışları ile ilgili olarak ortak yanlar ama kimi farklar da gözlenir. Bu konuda yani, dünyanın çeşitli yörelerinde görülmüş "farklı" ulusçu hareketlerle ilgili en açık ve tutarlı açıklama herhalde Seton-Watson'undur. Ona göre, ulusçuluğu batıya ve doğuya özgü iki temel kategoriye ayırmak "Batıcı" bir peşin yargıdan kaynaklanmaktadır. Bu Batıcı görüşe göre, Batı Avrupa'da gelişmeler "normal" bir gidiş izlemişler, doğuda ise ulusçuluk biraz aksak, biraz tutucu ve hattâ gerici ve zararlı bir yol izlemiştir. Yazara göre bu, gerçeğin saptırılmasıdır. Son dört yüzyıl boyunca dünyanın her yanında ulusal devletler kurulmaktadır; doğu ve batı modelinden söz edemeyiz. Temelde aynı sonucu veren, yani devleti ve ulusu doğuran, üç farklı gelişme vardır (Seton-Watson 1988, 10).

Birinci durumda egemen devlet ve ulus bir arada ve aynı hızla tarih sahnesinde ortaya çıkmışlardır. Örneğin Batı

12 "Bilimsel yorumların değişkenliği" ile ilgili iki çalışma anımsatılabilir: Thomas S. Kuhn'un "*The Structure of Scientific Revolutions*" ve E.H. Carr'ın "*Tarih Nedir?*".

Avrupa'da İngiltere, Fransa, Hollanda, İsveç, Portekiz bu gelişmenin örnekleridir. Bu devletler ulusal devletlerdir. Oysa Avrupa'da kimi devletler "egemen" olmakla birlikte "ulusal" değillerdi; kimilerinde birden çok ulus (etnik grup, H.M.) vardı. Örneğin İspanya, Polonya, Macaristan; yada bütün bir ulusun yalnız bir bölümünü içeriyorlardı, örneğin Napoli ve Bavarya; yada her iki durum da vardı, örneğin Prusya.

İkinci tip gelişmede egemen devlet, ulusun oluşmasından önce ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmeyi genellikle Avrupa dışında görüyoruz. Ekonomik çıkarlardan kaynaklanan "iç savaşlarla" ortaya çıkan Amerika devletleri bu gelişmenin örnekleridir. Afrika'da bu tür gelişmeler görülmüştür. Bu devletlerde "ulusal bilinci" oluşturmak için büyük bir çaba harcanmaktadır. Özellikle Güney ve Orta Amerika devletlerinin nasıl eski İspanya vb. eyaletlerinin devamı oldukları çok belirgindir. Bu "ulusal" devletler yıllarca önce yönetim kaygılarıyla bölünmüş olan topraklar üzerinde ve hemen hemen aynı sınırları koruyarak ve devam ettirerek ortaya çıkmışlardır.

Üçüncü gelişme, ulusun devletten önce oluşmasıdır. Bu türün örneklerini Balkanlar'da ve Tuna boylarında görüyoruz. Ancak bu "Balkanlar'a özgü" gelişmeler başka yerlerde de görülmüştür. Avusturya-Macaristan olayı Nijerya ve Etiyopya'da tekrarlanıyor. Batı Avrupa'da Basklar, Bretonlar ve özellikle İrlanda var, Kuzey Amerika'da Quebec var. "Devlet"e sorunlar yaratan bu tür ulusçuluk, yazara göre, Balkanlara özgü değildir.

Bu çalışmanın kapsamı dışında kalan kimi toplumsal gelişmelerin sonucunda, egemen/ulusal devletler ortaya çıkarken ve kimi yeni gereksinmelerinin dürtüsüyle yada dünyada yaygınlaşan yeni ideolojinin etkisiyle etnik gruplar "ulus"a dönüşürlerken, aydınlar da bu gelişmelerin yorumunu ve

ideolojisini oluşturmuşlardır. Tezimizin de konusu temelde budur: bir Balkan ulusunun doğum sancıları.

Baskın Oran, "milletler"in 14.-18. yüzyılda doğduklarını yazmaktadır. Ayrıca Balkanlar'da "yabancı efendiler"in boyunduruğu altında olan "milletler"in varlığı yüzünden Balkan ulusçuluğunun farklılıklar gösterdiğini belirtmiştir (Oran 1977, 7, 42-43). Soru şudur: ulusçuluğun (ve milletlerin) henüz oluşmadığı dönemde "yabancı efendi" duygusunu doğuran nedir? Yanıt, yukarıda sözü edilmiş olan "etnik grup" kimliği olabilir. Kimi araştırmalar buna ulusçu-öncesi (proto-nationalism) demişlerdir (Hobsbawm 1990, 46). Hobsbawm'a göre kimi durumlar ulusların doğuşunu kolaylaştırmaktadır: kolaylıkla işaret edilebilecek bir tarihsel geçmiş, kültürlü ve güçlü bir dile sahip olan elit bir sınıfın var olması, fetih gücüne sahip olma gibi (37-38). Belki buna fethedilmiş olma ve bu konumda tutulma da eklenebilir.

Bir araştırmacıya göre Yunanca konuşan Ortodokslar'ın "Yunanlılık"larını muhafaza etmelerini zorlaştıran tarihsel koşullar az değildi: a) Selçuklular'dan başlayarak dört yüzyıl boyunca dinsel merkezden kopmuş olmak, b) Osmanlı yönetimi sonucu politik haklardan yoksun kalmak, c) sınıfsal açıdan bir basitleşmenin oluşması ve kültürlü aristokrasinin yok olması, d) ekonomik güçsüzlük, e) yörelerin kültürel olarak birbirinden kopukluklar sergilemesi, f) din değiştirmeleri yolu ile etnik alanda zayıflama, vb. (Vryonis 58). Buna karşılık din yolu ile sağlanmış olan bir kültür sürekliliği görülmüştür.

Yunan ulusunun erken doğuşunu olanaklı kılan iki öğe, söz konusu yörede kolay anımsanan ünlü bir tarihsel geçmişin bulunmuş olması ve geçmişte ün yapmış ve son yüzyıllara dek Balkanlar'da hâlâ en saygın dillerden biri olan Yunanca'nın yaşıyor olmasıdır. Tarih içinde Yunanca'ya, geçmişi çelişkili bir biçimde yaşatmış ve "ayrı olma" duygusunu sürdürmüş

olan "Ortodoks" dinine, dil ve dinle ilişkili olarak "Yunanlılık bilincinin" tarih içinde ne biçimde yaşamış olduğuna bakalım.

Yunanca'nın tarihi

Bugünkü Yunan halkı Antik Yunanca'yı konuşamamaktadır; harfleri seçebildiğinden eski metinleri okuyabilmekle birlikte okuduğunu anlayamamaktadır. Bundan dolayı kimilerine göre antik ve çağdaş Yunanca iki ayrı dildir; bu iki dili hem sentaks (sözdizimi) açısından hem de kullanılan sözcükler açısından farklıdır. Günümüzde bir Yunanlı'nın Antik Yunanca'yı anlayabilmesi için özel eğitim görmesi gerekmektedir.

Kimilerince ise eski ve yeni Yunanca, tek bir dilin iki ayrı görünümüdür. Onlarca, tek bir dil olan "Yunanca"da görülen bu farklar, her dilde görülen bir gelişmenin kaçınılmaz sonucudur; yüzlerce yıl içinde Yunanca gelişmiş ve farklı diyalektler (lehçeler) oluşmuştur. Bu anlayışı savunanlar, eski ve yeni dilin ortak yanlarını vurgularlar: harfler aynı olup okunması kolaydır; bugünkü dilde eski dilden günümüze varmış bir kelimeler hazinesi vardır; kimi terimler eski Yunan'dan bugüne değişmeden dilin içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir, vb.

Antik ve çağdaş Yunanca'nın "tek bir dil" yada iki ayrı (yada tarih içinde görülen ikiden de çok, birkaç) "farklı diller" olması ve bu biçimde algılanması, dikkat edildiğinde, "dil" sözcüğüne verilecek anlama bağlıdır. Eğer dilin tanımını verirken gelişmeyi ve yakın yada uzak akrabalığı temel sayarsak o zaman eski ve çağdaş Yunanca'yı kaçınılmaz olarak "tek bir dil" saymak gerekecektir. Eğer başka bir tanım seçilir ve "tek dil" için "konuşulanları anlama" yada sentaks birliği şart koşulursa bu kez de eski ve yeni Yunanca'yı farklı diller

olarak ele almak gerekecektir.[13]

"Antik Yunanca" farklı anlamlar taşıyabilir: a) bugünkü Yunanistan toprakları üzerinde eskiden (örneğin İÖ) konuşulmuş diller, b) bugünkü Yunanistan toprakları üzerinde eskiden konuşulmuş olan ama yalnız Yunanca dil ailesiyle bağlantılı görülen diller, ve c) antik dünyanın herhangi bir yöresinde konuşulmuş Yunanca dil ailesinden sayılan diller. Burada Antik Yunanca derken üçüncü tanım kullanılacaktır; yani Yunanca'yı belirleyen coğrafya değil, dilbilim olacaktır. Yunanistan toprakları üzerinde konuşulmuş ama "Yunanca" sayılmayan diller ise Antik Yunanca değil -genellikle uzmanların yaptığı gibi- "Yunanöncesi" diller olarak nitelenecеklerdir.

Yunanca bir Hint-Avrupa dilidir. Çeşitli Yunanca diyalektleri konuşan topluluklar bugünkü Yunanistan topraklarına ve genelde Ege havzasına ilk kez İÖ 20. yüzyılda gelmeye başlamışlardı. Bu halk toplulukları İyonlar, Eolya-Akhalar ve Dorlar olarak bilinirler. Bu yörelerde bu göçlerden daha önce yaşayan ve Hint-Avrupa dilleri konuşmamış olan topluluklara ise Egeliler yada Yunanöncesi topluluklar denebilir.

Antik Yunanca'nın bilinen en eski yazılı metni son yıllara kadar İÖ 6. yada 8. yüzyılda yazıldıklarına inanılan Homeros'un destanlarıydı. Ancak 1952 yılında bir mimar olan Michael Ventris çok daha eski bir yazıyı okuyabilmiştir. Çizgisel B diye bilinen bu yazı kilden levhalar üzerine sivri bir cisimle kazılmış bir yazıdır. Bu yazı Girit'in Knosos Sarayı'nda bir yangın sonucunda pişen levhalarda korunmuş

---

13 Aralarında Eski Yunanca/Çağdaş Yunanca farkından daha az "farklar" sergileyen İtalyanca, İspanyolca ve Portekizce, farklı "ulusların" dilleri oldukları için, farklı diller sayılırlar. Büyük farklar sergileyen diller, "bir ulusun" dilleri sayıldıkları zaman "bir" dil olarak algılanır; örneğin Çin dinleri. Günümüzde Hırvatlar ulusal devletleriyle birlikte, Sırpça'dan ayrı "kendi dillerini" oluşturmaktadırlar. Ulusal ideoloji dil alanında ve yorumunda da egemendir.

ve günümüze varmıştır. Bu yazı ayrıca Pylos'ta (İÖ 1200 yılı) ve Mora'nın Mykēnes'inde de (İÖ 1400 yılı) bulunmuştur.

Çizgisel B ile bu yazıdan sonraki en eski Yunan yazılı metin arasında 5 yada 6 yüzyıllık bir süre vardır. Bundan dolayı bu yazı Antik Yunanca'nın (örneğin Homeros destanlarının) hemen bir önceki aşaması olarak görülemez. Ama gene de Çizgisel B'de görülen kimi dilbilgisel eğilimler çok sonraki Antik Yunan edebiyatında da görülecektir.

Antik edebiyatçılardan Pindaros (İÖ 522-448), Biotia'dan olup ana dili Eolya diyalekti olmasına karşın Dor diyalektini kullanmıştır. Bu tipik bir yaklaşımdı. Edebiyatçılar yazdıkları edebiyat türüne göre diyalekt de kullanırlardı. Dorlar'ın geliştirdikleri toplu söyleyiş, koro biçiminde söylenen lirik şiirler için daha uygun sayılmıştır. Ancak Lesvos Adalı Sapfo ve Alkeos (İÖ 7. yüzyıl sonu) lirik şiirlerini Eolya diyalektinde yazmışlardır.

İÖ 6. yüzyılda Batı Anadolu'daki İyonyalılar'ca edebiyatın bir kolu sayılabilecek tarihsel, felsefi, retorik düz yazı türü geliştirildi. Miletuslu Ekateu'nun "*Genealogiai*" adlı yapıtı edebiyat değeri de taşıyan ilk tarih metni sayılmaktadır. Ama başka bir İyonyalı, Halikarnaslı Herodot, tarihini Dor diyalektinde yazmıştır; Dor lehçesinin konuşulduğu Kos Ada-sı'ndan olan Hippokratēs de kendi diyalektinde yazmıştır. Atinalı Thoukididēs ise Atik diyalektinde yazmıştır. Atina'da gelişmiş olan felsefenin (Platon, Aristotelēs) ve retoriğin (Dēmosthenēs) dili de İyonya-Atik diyalektinin Atik koluydu. Trajedi yazarları da Atik ve İyonya lehçesini kullanmışlar ama korolarda Dor diyalektini kullanmaktan da kaçınmamışlardır.

İÖ 5. yüzyılda, özellikle savaş alanında Persler'e karşı kazanılan başarılardan sonra Atina kentinin politik üstünlüğü kesinleşti. Bu yüzyılda Atina'nın, felsefe, edebiyat ve bilim alanında geliştirdiği kültürel etkinlikle de Yunan kentleri

arasında saygın bir yeri vardı. Atina'nın kullandığı Atik diyalekti de önem kazanmaya, daha yaygın olmaya başlamıştı. En başta Atina'nın müttefikleri politik nedenlerle Atik lehçesini kullanmaya başlamışlardı. Makedonya sarayında da artık Atik diyalekti yaygın olacaktı. Zamanla Yunanca konuşmak Atik diyalektini konuşmak anlamına gelecekti.

Bu Ortak Atik dilinden sonra, birkaç yüzyıl gibi kısa bir zamanda Yunanca büyük değişikliklere uğramaya ve Çağdaş Yunanca'yı anımsatan bir görünüm edinmeye başlayacaktır. Özellikle Büyük İskender'in kurduğu geniş imparatorluğun merkezlerinde, İskenderiye'de, Antakya'da ve Bergama'da, "Helenistik Ortak Dil" (Koinē) yada "İskenderiye Dili" denen dil gelişti. Bu dil ana dilleri Yunanca olmayan kimseler tarafından da kullanılmaya başlandı. Zamanla zamanın "lingua franca"sına, yani çeşitli halkların ortak kullanabilecekleri ve anlaşabilecekleri bir dile dönüştü. Bu dilin Antik Yunanca'dan farkı kimi seslerin değişmesinden, kimi harflerin farklı okunmasından, kimi yeni sözcüklerin ortaya çıkmasından ve kimi önemli sentaks farklarının oluşmasından kaynaklanır.

Kent devletlerinden imparatorluklara geçiş, bu ortak dilin kökleşmesini de kolaylaştırmış ve bu gelişmeyi hızlandırmıştır. İskender'in, sonra Roma ve nihayet Bizans İmparatorluğu, Ortak Dili gerekli ve tarihsel açıdan da anlaşılır kılmıştır: geniş bir alanı kapsayan devletin sınırları içinde insanların iletişim kurabilecekleri ortak bir dil toplumsal bir gereksinimdi. Bu dilin oluşmasında iki temel süreç görülebilir: İÖ 323-31 ve İÖ 31-İS 395 yılları. İlk dönem İskenderiye Dili dönemi, ikinci dönem ise Roma (ve Bizans) dönemidir. Doğal olarak, bu tarihler sembolik bir anlam taşır; dilin gelişmesi ağır ağır olmuş, hiçbir zaman kesin ve ani sıçramalardan geçmemiştir. Bu gelişmenin sonucunda Yeni Ahit, yani zamanın en güçlü toplumsal inancı olan Hristiyanlık da, ifade aracı olarak bu

"ortak " dili seçmiştir. Bu dil geniş halk kitlelerinin konuştuğu dildi; halk diliydi. Canlı, yaşayan ve dolayısıyla da devamlı bir değişme ve gelişme içinde olan bir dildi.

Ama bu dilin oluştuğu yüzyılda kimi aydınlar bu halk diline karşı çıktılar. Atik diyalektinin kullanışını savundular. Bu akıma "Atikizm" (Attikismos) denmiştir. Atikizm'le, bugüne dek, yani yüzyıllar boyu sürecek olan Yunanca'nın "krizi" başlamış oluyordu. Bir yanda canlı ve konuşulan halk dili, öte yanda aydınların yazdığı, günlük konuşmada hemen hemen hiç kullanmadıkları ama resmi nutuklarını okudukları resmi dil oluştu. Bu yapay Atik dili, gelişmeyen yani dilbilimsel temelleri ve dinamizmi donmuş bir dildi. Okumuşlar, kuşaklar boyu, eski, hattâ ölü denebilecek bir dile özendiler.

Dildeki bu ikilik Yunanca'da bugün de görülmektedir. Çağdaş Yunanca, bundan dolayı iki ayrı kolda ele alınmalıdır: a) canlı, konuşulan dil ve b) resmi, yapay Atik dili. Atikizm, canlı bir organizma gibi gelişen canlı halk dilinin yaşamını pek etkileyememiştir. Ama Atikizm yazı dilinde de zaman zaman kendini duyurmuştur. Bizans döneminde, Yunanca'nın odağı olan Bizans İstanbul'unda bu yapay dil resmi devlet dili olunca, yazışmalar, tarih vb. hep bu dilde yazılmıştır. Bu dile, politik bir kararla yaşadığı için, "Politik Ortak Dil" de denmiştir.

Zamanla aydınlar "arı" dedikleri bir dili savunur ve kullanır oldular. Kathareuousa (katharevusa okunur) "yalın", "temiz" anlamındadır; Yunanca'da "temiz, arı dil" olarak anlaşılır. Kathareuousa ilk kez Osmanlılar döneminde görülür. "Türk yönetimi" (Tourkokratia) döneminde; Bizans'ın Atik dili ile, konuşulan dil arasında bir "uzlaşma" gibidir. Sentaks açısından daha yenilikçi, ama sözcük açısından eskiye bağlıdır. Kathareuousa genelde Antik Yunanca'ya özenir. Eski unutulmuş sözcükler yeniden kullanılmış, eski sözdizimine göre yeni sözcükler üretilmiştir. Halkın her gün kullandığı sözcükler

yerine yenileri önerilmiştir. Bu önerilerin bir bölümü bugün gülünç görünmektedir, kimileri ise başarılı olmuş ve bu sözcükler Çağdaş Yunanca'ya geçmiş ve yerleşmiştir.

Yavaş yavaş gelişen yada birkaç yüzyıl süren "ani" sıçramalarla değişen bir dil söz konusu olduğunda, bu dilin hangi tarihte "Antik" hangi tarihte "Çağdaş" olduğunu saptamanın ne denli zor olduğu, böyle bir geçiş dönemi saptandığında ise bu ayırımın ne denli göreli, hattâ keyfi olduğu kolaylıkla görülebilir. Gene de bu sınırlamaların ışığında, Çağdaş Yunanca'nın Helenistik Dil ile biçimlenmeye başladığı, Orta Çağlar'da ise hemen hemen bugünkü görünümünü edindiği söylenebilir. Günümüzde ilkokulu bitiren bir Yunanlı, 1. yüzyılda yazılmış olan bir İncil'i okuyup anlayabilmektedir.

Doğu Roma İmparatorluğu (sonradan Bizans) bir Latin devleti olarak kuruldu. Roma İmparatorluğu Orta Doğu'ya egemen olduktan sonra Yunanca Latince'nin etkisinde kalmış, özellikle bu dilden sözcükler almaya başlamıştı. Bu diller alışverişi doğal olarak yüzyıllarca sürmüştür. 6. yüzyıla kadar Doğu Roma'da (Bizans'ta) resmi dil Latince idi. Konstantin'in (273-335) ana dili -ve tek bildiği dil- Latince'ydi. Konstantin askerlerinin Latince konuşmalarını ister.[14] Zamanla Bizans'ta Latince gerileyecek, Yunanca egemen olacaktır. Latince'yi ana dili olarak kabul eden Jüstinyen bile hukuk dili olarak erkenden Yunanca'yı seçer (535 dolayları). Zamanla ve özellikle Yunanca konuşmayan eyaletlerin İmparatorluk'tan ayrılmalarıyla Yunanca bu devlet içinde daha da yerleşir, resmi dile dönüşür, ama, -Triantaphyllidēs'in de dediği gibi- "*bu dil devletin bütün halkları için etnik yada dil birliği de sağlayamaz*".

---

14 "Kai tēs eukhēs de tois stratiotikōis apasi didaskalos ēn autos Rōmaia glōttē tous pantas ōde legein egkeleusamesos", Kōnst. Eusebios, IV./19 (M. Triantaphyllidēs, 23).

Yunanistan'da "Türk yönetimi" (Tourkokratia) diye bilinen yaklaşık dört yüzyıllık Osmanlı Devleti yönetimi yıllarında Yunanca'da yer almış olan değişiklikler pek önemli değildir; Yunanca 11. ve hele 15. yüzyılda artık hemen hemen son biçimini edinmişti. Osmanlı yönetimi yıllarında Yunanca, Türkçe sözcüklerle zenginleşmektedir. Bu sözcükler genellikle yönetim ve yeni günlük yaşamla ilgilidir (kadı, haraç, fetva gibi).

Osmanlı yönetimi sırasında merkezi Ortodoks/Grekofon yönetimden kopan eyaletlerde farklı lehçeler oluşmaya başlar. "Tourkokratia" yıllarında, güçlü ve birleştirici (ve Yunanca'yı besleyen) bir devlet desteğinden yoksun kalan kimi yöreler, bu "yalnızlığın" sonucunda kendi lehçelerini oluştururlar.[15]

1540 yılında (Osmanlı Devleti sınırları dışında bulunan) Korfu Adası'nda Nikolaos Sophianos (1500-1552) ilk kez konuşulan dilin bir dilbilgisini yazıp yayımlar (*Grammatikē tēs Koinēs tōn Hellēnōn Glossēs* - Helenler'in Ortak Dilinin Grameri) ve konuşma dilinin temel dil sayılmasını savunur. Bu arada halk şiiri ve edebiyatı, konuşulan dilde yaşamakta, "kathareuousa" dili de, "Rum milleti"nin resmi dili olarak varlığını devam ettirmektedir.[16]

---

15 19. yüzyıl sonunda Yunanca diyalektleri şu biçimde ayrılabilirler. Batı Kesimi: Mora, Kara Yunanistanı, Epir, Batı Yunanistan Adaları, Tesalya, Makedonya, Trakya, Kiklad/Girit lehçeleri. Güney İtalya'da (Otronto gibi) Güney İtalya diyalekti konuşulur. Doğu Kesimi: Oniki Ada, Sakız, Kos, Kıbrıs, Anadolu (Orta Anadolu/Kapadokya ve Pontus gibi). Nüfus değişiminden sonra (1925) bu iki lehçe, yani Doğu ve Batı lehçelerinin her ikisi de, Yunanistan toprakları içinde konuşulmuştur. Mora'nın doğusunda, birkaç köyde ise, çok eskilerden kaynaklanan ve öteki yeni lehçelerle akrabalığı olmayan Tsakonika diyalekti konuşulur. Türkiye'de pek sık kullanılan "Rumca" ise, dilbilim açısından anlamsız bir ayırımdır; bu isimle tanımlanabilecek ayrı bir lehçe yoktur.

16 İleride de göreceğimiz gibi, ilk Yunanca kitap 1476'da, ilk çağdaş Yunanca kitap 1526'da yayımlanır. Bulgarca olarak basılan ilk kitabın 1806 tarihini taşıdığı düşünülünce, "Hellen" hareketinin ne denli erken başlamış olduğu daha kolay görülür (Clogg 1981, 96).

Bağımsız Yunan Devleti'nin kurulmasından çok önce, halkın konuştuğu dilin taraftarları ile Antik Yunan'a yakın bir dilin savunucuları arasında tartışmalar başlamıştı. 1821 Yunan İhtilali arifesinde her iki yan da (bilincinde olsun yada olmasın) aynı amacı güdüyordu: Helen (yada Rum/Grek) ulusu içinde, birliği sağlayacak bir dili kökleştirmek. Kathareuousa'nın taraftarları (Eugenios Boulgarēs 1716-1806, Neophytos Doukas 1760-1845 gibi) romantik bir eğitimle eski bir dili yeniden canlandırmak istiyorlardı; halk dili yanlıları (Iōsēpos Moisiodaks 1730-1790, Dēmētrios Katartzēs 1725-1800, Grēgorios Kōnstantas 1758-1844, Athanasios Psalidas 1764-1829 gibi) -herhalde onlar da o yıllarda yaygın olan Romantizm'in başka bir özelliğini benimseyerek- halkın dilini üstün ve eksiksiz dil olarak algılamışlar, bu dili güçlendirmek istiyorlardı.

Ulusal devrim yıllarında bu tartışmalara katılan, zamanın en önemli aydınlarından A. Koraēs, ortalama ve uzlaşmacı bir yol önerecektir: halk dilini kullanmak, ama onu düzelterek... Yunan devleti kurulunca Kathareuousa resmi dil olur. Taraftarları (S. Byzantios 1835'te, P. Soutsos 1853'te ve hele K. Kontos 1862'de) Antik Yunanca'nın yeniden doğuşunu ve yerleşmesini savunurlar. Bu yıllarda halkın konuştuğu dille, okullarda okutulan dil bambaşka iki dil gibidir. Çifte dil sorunu artık büyük bir sorun olarak belirmeye başlamıştı.

Katharevusa 1976 yılına kadar resmi dil olarak kaldı. 1964'teki önemli eğitim reformuyla ilkokullarda konuşma dili olan Dēmotikē okutulmaya başlandı; 1976'da eğitimde, 1977'de ise tüm devlet işlerinde yasa ile Dēmotikē (yani konuşulan halk dili) kullanılmaya başlandı. Günümüzde Yunanistan'da dil alanında en çok tartışılan konulardan biri, Eski Yunanca'nın orta okul ve liselerde okutulup okutulmamasının gerekliliğidir.

Din, tarih ve kültür

Bizans İmparatorluğu en uzun ömürlü imparatorluklardandır. Roma İmparatorluğu'nun bir devamı gibi algılandığında bu devletin ömrü onsekiz yüzyıldır. "Bizans" diye ayrı bir kimliği olan bir devlet gibi görülür ve bu devletin başlangıcı olarak yaklaşık 330 yılı seçilirse, Bizans oniki yüzyıl yaşamıştır demektir.[17]

Bu "Bizans" imparatorluğunun tarihi, Hristiyanlık'ın ve özellikle Ortodoks mezhebinin tarihiyle doğrudan ilişkilidir. Bu dinin öncü ve temel kurumu olan Kilise'nin kuruluşu, güçlenmesi ve temel ilkelerinin oluşması, mezhebin kimliğini ve kişiliğini edinmesi, Ortodoksluk'un temel ilkelerinin belirlenmesi ve öteki din ve mezheplerden ayrılığının oluşması, hep Bizans tarihi süresinde gerçekleşmiştir. Bu tarih/din/kültür ilişkisi Ortodoksluk ve Yunan dili aracılığı ile çağdaş Yunan kültürünü de etkilemiş ve hâlâ da etkilemektedir.

"Ortodoks Patrikhane"si olarak Kilise'nin gelişmesi 325 yılından sonra Bizans devletinin koruması altında gerçekleşmiştir. Bu Kilise tarihi boyunca hep ve yalnız Yunanca'yı kullanmıştır. Ayrıca Bizans döneminde Ortodoksluk'la ilgili olarak geliştirilmiş ve "resmileşmiş" olan bütün dualar, ilahiler, dini merasimler ve alışkanlıklar dil ve din aracılığı ile Yunanca konuşan Ortodokslar içinde yaşamış, hiç olmazsa dış görünüş

---

17 Genellikle unutulan, Bizans'ın kendine "Bizans" demediğidir. İsa'dan önce, Atik yarımadasının Megara kentinden gelip bugünkü İstanbul yöresinde bir yerleşme merkezi kuranların lideri Byzas adından doğmuş olan "Bizans" ismi bu imparatorluk yaşadıkça kullanılmamıştır. Kullanılmış olan sözcükler "Rōmaios", "Rōmaiki", "Nea Rōmē", Rōmania (Romalı, Yeni Roma) idi. "Bizans" sözcüğünü ilk kez G. Volf 1562 yılında "Historiae Byzantinae" adlı yapıtında kullanmış ve daha sonra Fillip Lamp "De Byzantinae Historiae Scriptoribus" adlı yapıtıyla, 1648'de, bu ismi kabul ettirmiştir. Genel bir eğilim olarak bu imparatorluğa artık "Bizans" denmesi alışılagelmiştir.

bakımından hiç değişmeden bugüne dek gelmiştir.

Ortodoksluk'un temeli kuşkusuz Yeni Ahit'tir. Kilise yüzyıllar içinde başka kaynaklardan da etkilenerek kendi geleneğini kurmuş, savunmuş ve yaymıştır. Kilise kültürü Eski Ahit'ten, Sinodlar'dan, Kutsal Pederler'den de etkilenerek gelişmiştir.[18] Özellikle Pederler dinsel edebiyata çok ilginç ve güzel metinler sunmuşlardır. İlahiler, dualar ve kimi hitabeler onların eseridir. Bu "pederler"in kimi Patriklik'e kadar yükselmiş (örneğin Grēgorios Nazianzēnos, 330-390), kimileri ise manastır yaşamını yaygınlaştırmıştır (örneğin Batı'da Noel Baba olarak da adlandırılan Basileios gibi, 330-379).

Bizans müziğinin ve şiirinin en güzel örneklerinden sayılan ünlü "Akathistos Hymnos" ("Acathistus" - Oturmadan Söylenen İlahi) 626 yılında, İstanbul Araplar'ın kuşatmasından kurtulduktan sonra, Meryem Ana için bir "teşekkür" ilahisi olarak bestelenmiştir ve bugüne dek Paskalya'dan önce beş hafta süreyle her Cuma günü kiliselerde ilahi olarak okunmaktadır. Ortodoksluk'un en büyük bayramlarından sayılan "Ortodoksluk'un Pazar Günü" (Kyriakē tēs Orthodoksias) yortusu 843 yılından kalmadır. Bizans edebiyatının en büyük kadın temsilcisinin (Kasianē) dokuzuncu yüzyılda yazmış olduğu lirik dinsel "Şiir"i de bugün kiliselerde -Paskalya haftasında Salı günü- gene dua olarak okunmaktadır. Günümüzde Noel geceleri sokaklarda dolaşan çocuklar Aziz Basileios'u (Noel Baba) anarak "Aziz Vasilios Kayseri'den geliyor" şarkısını hâlâ söylerler.

Ortodoksluk, ilahileriyle, merasimleriyle, diliyle ve tarihiyle Bizans'ın içinden geçip gelmiştir. Bu din ve dil geleneği çağdaş

---

18 Yahudiler'in kutsal kitabı Eski Ahit'tir (Old Testament). Hristiyanlık'la Yeni Ahit (New Testament) oluştu. Yeni Ahit'in içinde dört tane İncil (Evanjil/Gospel), mektuplar, Vahiy vb. vardır. Eski ve Yeni Ahit, Kitab-ı Mukaddes'i (Bible) oluşturur. Türkiye'de "İncil" kelimesi kimi zaman hem Kitab-ı Mukaddes, hem Yeni Ahit, hem de İnciller için kullanıldığından bu konuda bir belirsizlik görülür.

Ortodokslar'ın ve özellikle Yunanca'yı ana dilleri olarak kullanan Ortodokslar'ın bir mirasıdır. Çağdaş Yunan kültürü de Ortodoksluk'tan etkilendiği derecede bu gelenekten de etkilenmektedir. Ortodoksluk'la çağdaş Yunan kültürü ilişkisine ve özellikle bu ilişkisinin bir öğesini oluşturan "Yunan" kavramına biraz daha yakından bakalım.

Burada bir çelişkiyle, bir paradoksla karşılaşıyoruz. Hristiyanlık ve özellikle Yeni Ahit, Antik Yunan'a karşı çıkmıştır. Ortodoksluk da Kilise aracılığı ile Antik Yunan'a karşı ve dolayısıyla "Yunan"a karşı tutumunu yüzyıllar boyu sürdürmüştür. Oysa çağdaş "Yunan" kültürü ve edebiyatı "Yunan"a karşı çıkmış olan düşünsel bir hareketten, yani Hristiyanlık'tan etkilenmekte, hattâ Yunan ulusçuluğunun kendisi temellerinin birini de "Yunan"a karşı mücadelesiyle yaşamış olan Ortodoksluk'a ve Bizans'a dayandırmaktadır.

İsa'nın ve Yeni Ahit'in öğretisini devam ettiren "Kutsal Pederler"in yazdıklarına baktığımızda Antik Yunan uygarlığına karşı olduklarını görüyoruz. Ünlü İoannēs Khrysostomos (344-407) şöyle diyecektir: "*Duysun Yunanlılar, duysun Yahudiler, duysun başarılarımızı ve Kilise başkanlığının başardıklarını! Kiliseye karşı çıktılar ama Kilise hiçbir zaman yenilmedi... Belki Yunan bizi akılsızlıkla itham edecektir, ama gerçeğin gücünü er geç öğrenecektir; belki güneş sönecektir ama Kilise yok olmayacaktır.*[19]

Onbeşinci yüzyılda bile Patrik Genadios Skholarios'un kesin bir biçimde -ve Yunanca olarak- "*ben Hellen değil Hristiyan'ım*" dediğini biliyoruz.[20] Son yıllarda Ortodoks Kilisesi tarafından hazırlanmış olan Dinsel Ansiklopedi'de de "Yunan"la ilgili

19 "Hellenikē Patrologia", J.P. Migre, Patrologiae graecae cursus completus, Paris 1856, 56, 121-122.

20 İlginç olan bu Patrik'in "Ermeni, Bulgar vb. değilim" demek gereğini duymamış olduğu ve yalnız "Yunanlılık"ı yadsımış olduğudur. Herhalde o dönemde Patrik'in "Hellen" olabileceğini söyleyenler vardı; yanıtı onlara yönelmişti.

olarak şunları okuyoruz: "*Hristiyanlar doğal olarak Hellen ismine karşı çıkıyorlardı... İskenderiyeli Klēmēs, Büyük Athanasios, Īōannēs Khysostomos vb. gibi dinsel liderler etnik anlamını kaybetmiş olan Hellen kavramına karşı yazılar yazmışlardır... Hellen, putperest demekti... Zamanla ve putperestlik yenildikten sonra, Hellen sözü tarihsel bir anlam edinmişti: antik Hellen uygarlığı ve tarihi, eski bir halk, antik kahramanlar ve yıkıntılar için kullanılır olmuştu... Bundan dolayı Hellence (Yunanca) konuşan ve Hellen soyundan gelenlerin kendilerine Hellen demeleri olanaksızdı, çünkü kendileri putperest değil Hristiyandı. Kendilerine politik açıdan Rum (Romaioi) derlerdi çünkü Bizans devleti kendini her zaman Roma'nın mirasçısı olarak görmek isterdi; soy ve kültürel miras açısından ise kendilerini başka antik bir isimle belirlerlerdi; Grek (Graikoi) derlerdi*" (Thrēskeutikē 121-122).

Dilbilimci M. Triantaphyllidēs de aynı görüşü savunmaktadır: "*Hristiyan yazarlar Hellenizme karşı yazmaktadırlar... 'Hellen' sözcüğü 'aşağılık'* (pammiaros) *anlamında kullanıldı... Halk edebiyatında da 'anası Hristiyan babası Hellen' diyen şiirler görüyoruz... Zaten bugünkü Yunanistan'da yaşayan halka* (Hellen değil) *'Helladikoi'* (Yunanistanlı) *denmeye başlanmıştı*" (Triantaphyllidēs 27).

Ancak başka bir açıdan bakıldığında, Antik Yunan'ın kimi değişikliklerle ve kimi zaman da dolaylı olarak Hristiyanlık'ın ve özellikle Ortodoksluk'un içinde ve yanıbaşında yaşamını devam ettirmiş olduğunu görüyoruz. Ortodoksluk, Yeni Ahit aracılığı ile eski Yunan'dan kaynaklanan ve eski Yunanca'nın devamı olan Helenistik Ortak Dil'i kullanmıştır. Antik Yunan edebiyatı ve kültürü Kilise edebiyatı için bir simgeler pınarı, kaynağı gibidir. Yunan'a karşı çıkan Kutsal Pederler bile eski Yunan'ın edebiyatını, bu edebiyatın dünyasını kullanmışlardır. Ortodoksluk'un kurucuları "Pederler"in kimi yazılarından bir iki paragrafa bakalım:

Doğayı överken Büyük Basileios (330-379) şöyle diyecektir: "*Kendi başlarına filizlenip büyüyen ve her türlü ağaçlardan oluşan bir orman, bu dağlık manzaranın etrafını, hemen hemen bir çit gibi sınırlıyordu. Bu öylesine bir güzelliktir ki, Homeros'un her şeyden çok hayran kaldığı Kalipso'nun adası bile bu yörenin yanında sönük kalır*". Sanatsal güzeli ise Pytagoras'ı anarak belirtecektir: "*Dediklerine göre Pytagoras bir kez sokakta çirkin şarkılar söyleyen sarhoş dansözler görmüştü. Flüt çalan liderlerine rica etmiş ve bir Dor ritmi çalmasını istemiş. Bu yeni müziği duyduklarında sarhoşlar kendilerine gelmiş ve utanç içinde evlerine dönmüşler*".

Iōannēs Khrysostomos (344-407) ise şöyle bir benzetme kullanmaktadır: "*Nasıl kışın geçmesi ve yazın gelmesiyle denizci teknesini denize salarsa, nasıl savaşçı silahını temizler ve atını savaşa hazırlarsa, nasıl gezginci yüreklilikle uzun gezisine çıkıyorsa, nasıl atlet soyunup yarışmalara katılmak için idmanlara girişiyorsa; biz de şimdi öyle ruhsal bir yazın gelişi gibi başlayan perhiz dönemi ile aynı biçimde davranmalıyız*". Peder eski bir gelenekten kaynaklanan bütünüyle "Hellence" bir benzetmeyle, Hristiyan'ın ruhsal hazırlığını, bir Hellen'in yarışmalara katılmak için soyunuşuna benzetmektedir. Oysa aynı sırada (394 yılında) Kilise Olimpiyat oyunlarına son verdirir.

Pederlerden (Patrik de olmuştur) Grēgorios Nazianzēnos (330-390) bir meslek seçmenin gerekliliğini vurgulayan konuşmasında Antik Atina yaklaşımını örnek olarak belirttiğini görüyoruz: "*Atina'da, görüşüme göre eksiksiz olan eski bir yasa vardı. Buna göre gençler erginlik yaşına geldiklerinde şu yordamla mesleklere alınırlardı. Her meslekten aletler sergilenir ve onları gençlere gösterirler. Her gence ilgi gösterdiği ve incelediği alete göre de ilgili meslek öğretilirdi. Çünkü doğamıza uyan meslekte başarılı olabiliriz; bize uymayanda ise başarısız oluruz. Demek istediğim felsefeye dostane bir eğilimin*

varsa başka konulara kaçmaman gerekir". Antik Atina hayranlığı ve (pagan/putperest) felsefeye sempati belli olmaktadır.

Ama Antik Yunan doğrudan söz konusu olmadığı yazılarda da Antik kültürün geleneğini görebiliriz. Örneğin Basileios "bilgelik"ten (sophia), "sanat"lardan (tekhnes), mantıktan (logikē) söz etmektedir. G. Nazianzēnos dinsel eğitimden önce Hristiyan olmayan eğitimi gerekli görmektedir: "*Birçok Hristiyan, Hristiyan olmayan eğilimi hor görmektedir... Böyle düşünen insanları cahil ve eğitimsiz saymalıyız*". Basileios da "şairler"i, "yazarlar"ı ve "hatipler"i (retorik'in ustalarını) övecektir.[21]

Bu örnekler, Bizans yılları süresince Ortodoks literatürde, Kilise edebiyatında ve genel olarak Hristiyanlık kültüründe resmen yadsınan, kötülenen ve karşı çıkılan Antik Yunan kültürünün, bir simgeler ve değerler sistemi olarak, dolaylı ve kuşkusuz sınırlı bir biçimde, dinsel edebiyat metinlerinde yaşamını sürdürmüş olduğunu göstermektedir. İlginç olan, bu dinsel metinlerin bugün de yaşayan bir mezhep olan Ortodoksluk'un "sesini" oluşturmasıdır. Çağdaş Yunanlılar bu dinsel metinleri din aracılığı ile tanımaktadırlar. Çağdaş Yunan kültürü de bu kültürden, kişilerin yaklaşımına göre, az yada çok etkilenmektedir. Bu dinsel metinlerin çağdaş Yunanlılar'ın biraz zor da olsa anlayabileceği yada "izleyebileceği" bir Yunanca ile yazılmış olmaları da, yani dilin yardımı, bu geleneğin canlı kalmasını kolaylaştıran bir etkendir.

---

21 Pederlerin bu yazıları için bak J.P. Minge, y.a.g.e.: 1- Basileios'un G. Nazianzēnos'a mektubu, 32, s. 276-277; 2- Basileios "Gençlere mektubu", 31, s. 581-584; 3- I. Hrysostomos, 49, s. 47-59; 4- G. Nazianzēnos, 37, s. 289; 5- Basileios, 31, s. 212; Nazianzēnos, 36, s. 508-509.

Yunan aydınlanması

"Yunan Aydınlanması" diye bilinen ve 18. yüzyılın ortalarından başlayarak 19. yüzyıl başlarında doruğuna varan akım, pek çok aydını ve düşünürü içermektedir. Bu "aydınlanma" döneminin tanınmış isimleri arasında ilk akla gelenler eğitim alanında çalışmış olan, Yunanca'nın ve genel olarak Batı'dan kaynaklanan "yeni" bilgilerin yayılması için çalışmış olanlardır: M. Anthrakitēs, E. Boulgarēs, Beniamin Lesbios, K. Koumas, Th. Kairēs, Kh. Pamplekēs, Th. Pharmakidēs, Katartzēs ve doğal olarak en önemli temsilcilerinden olan Rēgas, Koraēs vb. Bu düşünürlerin çoğu ticaretin ve sanayinin güçlü olduğu merkezlerde ortaya çıkmaya başlayan ve "lise", "akademi" gibi isimler taşıyan okullarda öğretmenlik yada müdürlük üstleneceklerdi. Bu okullar genel olarak önceleri zengin kişiler tarafından, sonraları cemaat tarafından finanse edilmişti. Hocaların maaşları ise, hareketin bir kitle dayanağı kazandığını gösterecek bir biçimde, genel olarak cemaat tarafından karşılanırdı.

Koraēs, Sakızlılar'a yazdığı bir mektupta: "*Sizin lüks kilise dekorlarına, mermerlere ve altın şamdanlara ihtiyacınız yok; gerekli olan liseler, kütüphaneler, basım evleridir, kısaca söylersek, eğitim için gerekli olanlardır. Sizi Grekler arasında ünlü kılan ne oldu? Kuşkusuz lüks kiliseleriniz değildi. Liseleriniz, kütüphaneniz, fabrikalarınız, cemaatin akıllı yönetimi ve kültürünüzdü*". K. Koumas ise, "*eğitimdeki başarımızı ticaretimize borçluyuz*" diyecekti (Karas, 14).

Cemaatler okullar için büyük yatırımlara girişmişlerdi: 18. yüzyıl sonlarında Ayvalık'ta yetmiş sınıflı, amfili, kütüphaneli bir okul için 7000 kuruş harcanmıştı; Sakız'da aynı toplamın harcandığını biliyoruz; Bükreş ve Yaş'ta bundan çok daha büyük yatırımlara girişilmişti. Yanya'daki okul için, o yıllarda

astronomik bir sayı olan 600.000 altın drahmi harcanmıştı (Karas, 15). 1749'da Yaş'ta eğitim mecburi olmuştu. Rēgas'ın da bu genel anlayışın ve yaklaşımın etkisinde kalarak "Anayasa"sında erkek ve kız çocukları için "ortak" bir eğitimi "garanti" ettiğini ilerde, Bölüm 1'de göreceğiz ("İnsan Hakları" madde 22 ve "Anayasa İlkeleri" madde 122).[22]

Osmanlı Devleti içinde ilk matbaa Selanik'te 1512'de Yahudi cemaati tarafından kurulmuştu. Rum cemaatinin ilk matbaası, "aydın" bir Patrik olan Kyrillos Loukaris (1623-1638) tarafından 1627'de kurulmuştu. Bu patrik aynı zamanda zamanın "ileri" görüşlerine açık bir kimse olan Theophilos Korydaleas adlı aydın ile birlikte kimi reformlara, örneğin Kitab-ı Mukaddes'in halk diline çevrilmesine girişti. Ama kilisenin "tutucu" çevreleri tepki gösterdi: Loukaris, Kalvinist diye kovalanacak, kışkırtılan kitlelerce matbaa tahrip edilecek ve nihayet Loukaris de yaşamını yitirecekti (Branousēs 1975, 434). Yunanca kitap basan matbaalar, "aydınlanma" dönemine kadar, ancak Batı'da, Milano (1476), Venedik (15. yüzyıl sonu), Yaş (1639), Bükreş (1690) gibi kentlerde kurulabildi.

Kitap basımı, 18. yüzyıl sonralarına yaklaştıkça geometrik bir hızlanma sergilemiştir. Örneğin Büyük İskender'le ilgili bir "roman"ın, yüzyıllar içinde gittikçe daha büyük bir sıklıkla basıldığını görüyoruz: 16. yüzyılda 3 basım, 17. yüzyılda 6 basım, 18. yüzyılda 14 basım, 19. yüzyılın ilk yarısında 16 basım (Dēmaras 1985, 130). 18. yüzyılı 25 yıllık dönemler olarak dörde ayırdığımızda, her dönemde sırasıyla 107, 210, 455 ve 749 kitabın yayımlanmış olduğunu, yani büyük bir kitap yayımı patlaması olduğunu görüyoruz. Aynı dönemlerde din ile ilgili kitaplar sırasıyla tüm yayımın yüzde 75, yüzde

---

22 Bu Yunan okullarında Bulgarlar, Müslümanlar ve Türkler de okurdu. Kairēs'in okulunda, sonraları Yanya ve Selanik valisi olacak olan Ahmet Rasim Paşa okumuştu (Karas, 50). Ünlü Zosimaio okulunda Prevezeli Abidin Dino okumuştu (Kokolakēs, 83).

78, yüzde 70 ve yüzde 53'ü düzeyindeydi (Dēmarás 1975, 330). Bu, "bilimsel" ve "gramer" kitaplarının 19. yüzyıl sonlarında din kitaplarına kıyasla hızla arttıkları anlamına gelmektedir.

Bu kültür faaliyeti genel olarak belli bir ticaretin, sanayinin ve dolayısıyla zenginliğin görüldüğü kentlerde ve yörelerde gerçekleşti.[23] Okulları kuranlar, kitapları basanlar, öğretmenlerin maaşlarını ödeyenler, Batı'da gelişmekte olan kültürel yaşamla ilişki kurabilmiş olan laik kesimdi. Birçok istisna görülmekle birlikte, din çevreleri bu "aydınlanma" hareketinin karşısında, kimi zaman ilgisiz kalmış, kimi zaman ise karşı çıkmıştı. Kyrillos Loukaris'ten sonra Patrikhane yeniden bir basımevi kurduğunda, ilk yayımladığı risale, Bölüm 2'de göreceğimiz, "tutucu" *Pederler Öğretisi* olmuştu (1798). Zamanın Patrik'i Grēgorios ise kilisenin ileri gelenlerine gönderdiği bir bildiri ile, bu matbaayı kurduktan sonra Batı'dan her türlü kitap ithalini yasaklayacağını, yalnız din kitapları basacağını ve dine zararlı kitaplara da el konacağını bildiriyordu (Patrinelēs 130).

Statükocu güçlerle "yenilikçiler" arasında çatışma, Rum milleti içinde bu "aydınlanma" döneminde aşırılıklara varacaktı. Her iki taraf da, uzlaşmaz iki anlayışın taraftarları olarak karşı tarafı kıyasıya eleştirecek ve yok etmeye çalışacaktı. Neophytos Bambas[24] eğitim alanına da sıçrayan bu

---

23 18. yüzyılın sonralarında ulusçuluk duygusu Yunan diyaspora cemaatlerinde, Babıâli'ye bağlı Yunanca konuşan Hristiyanlar'a kıyasla daha güçlüydü (Yannoulopoulos).

24 Sakız doğumlu ve köylü kökenli Bambas (1776-1855), Koraēs'in öğrencisi ve arkadaşıydı. 1808'de Paris'te eğitimini tamamlayacak, 1815'te Sakız'da ünlü bir okulu yönetecek, bir matbaa ve kütüphane kuracaktı. Din çevreleri bu çalışmalardan tedirgin olmuştu; ama Bambas-Bardalahos çatışması ikincinin yenilgisi ile sonuçlanmıştı. Yunan Devleti kurulduktan sonra Bambas üniversite hocası olmuş, hocasının yolundan ayrılarak egemen olmaya başlayan akıma kapılmış ve dil konusunda arkaik dile yönelmişti. (Bakalopoulos 1973 IV, 642 ve Dēmaras 1985, 371-374).

mücadele ile ilgili olarak şunları söyleyecekti: "*İster ilgisizlikten olsun, ister bir ilke gereği, Babıâli, Hellas'taki eğitimin yeniden doğuşu konusunda hiçbir zaman karşı çıkmamıştır. Bu mutlu gelişmenin gerçek düşmanları kendi aramızdadırlar. Hellen ulusunun bir numaralı öğesi olan bu çok güçlü ruhani sınıfın peşin yargıları yada ilgisizliği eğer çabalarımızla denetim altına alınabilirse Türkler'e karşı yapılacak çok az şey kalacaktır*" (Aggelou 308).

Batı dünyasına açık Yunanlılar arasında görülen "aydınlanma" hareketi, temelde Avrupa'daki gelişmelerin belli bir gecikme ile benimsenmesi olarak da algılanabilir.Koraës'in doğum yılı olan 1748 yılı ile 1751 yıllarındaki üç yıl gibi kısa bir süre içinde dünyayı sarsan kültür olayları olmuştu: Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu*, Buffon'un *Doğa Tarihi* yayımlanacak; *Ansiklopedi*, Rousseau, Diderot, d'Alembert, David Hume ortaya çıkacaktı. 1766'da Boulgarēs, Voltaire'in ilk Yunanca çevirisini yayımlayacaktı.

Yunanlılar arasinda geniş çapta bir düşünce hareketi 18. yüzyılın son çeyreğinde görüldü.[25] Bu dönemde "Rum milleti"ni etkileyecek olan iki önemli olay Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ve Fransız Devrimi (1789) olmuştu. Ancak "aydınlanma" hareketini bu iki olayın bir sonucu olarak görmek herhalde doğru değildir. Yüzyılın ortalarından başlayan bir birikimin bu iki olayın dürtüsü ile ortaya çıkma olanağını bulduğunu, bu iki olayın hızlandırıcı bir işlevi olduğunu düşünmek daha doğru olsa gerektir.

Aydınlanma hareketinin iki ekseni vardı. Birincisi dil alanında idi. Yunanca'nın yaygınlaşması, dilbilimin gelişmesi

---

25 Osmanlı yönetimi o dönemde Hristiyanlar arasında yayılan bu yeni düşüncelerden kaygılanmamaktaydılar (Kansu 46). Ama daha önceleri, 1627'de Metaksas adlı İstanbullu bir Rum'un evinde kurulmuş olan bir matbaa kapatılmış ve "Rum Patrikhanesi oniki bin kuruş tazminata mahkum edilmişti" (Uzunçarşılı III/II, 119).

biçiminde görülen hareket iki farklı yolda gelişti. Kimi aydınlar Antik Yunanca'yı (Atik diyalektini) canlandırmaya çalışmışlar, kimileri ise konuşulan halk dilinin temel olarak alınması yönünde çalışmışlardı. Dil tartışmaları bu aydınlanma hareketinin temel özelliklerinden biridir. Bu konudaki gruplaşmaları çok genel bir biçimde özetlersek, "tutucu" güçlerin Antik dil yanlıları oldukları, Batıcıların ise halk dilinden yana oldukları söylenebilir. Ancak bu konuda hazır ve her zaman geçerli reçeteler yoktur. Kimi "aydınlanmacı" kimseler de Antik dili yada bu dile yakın bir dili savunmuşlardır. Kilise genel olarak Bizans döneminde kullanılmış olan ve halkça kolay anlaşılmayan bir dili savunmuştu.[26]

Aydınlanma hareketinin ikinci ekseni Antik Yunan'dır. Antik Yunan dili, simgeleri, edebiyatı, kimi tarihsel olayları ile, Yunanca konuşanlar arasında yüzyıllardan beri hep var olmuştu. Ancak Rönesans ve Aydınlanma hareketiyle, Batı Avrupa'dan kaynaklanan yeni bir dürtü ile, Eski Yunan, (kendilerine Rum yada Grek/Grekos diyen Yunanca konuşan Ortodokslar arasında) yeni bir anlayış, yeni bir heyecan ve ilgi alanı doğuracaktı: Antik Yunan'ın keşfi, araştırılması, taklit edilmesi.

Yunan Aydınlanma hareketinin zamanın hiz kazanan ulusçu anlayışı ve romantik felsefesi ile yakından ilişkili olduğu açıktır. Zaten dil konusunda anlaşmazlık iki karşı kutup arasında değil, aynı romantik hareketin iki farklı yaklaşımı arasında yer almıştı. Kimileri halkı idealleştirerek halk dilini en üstün dil sayarken, ötekiler, romantik anlayışın öteki öğesini temel sayarak, "eskilere", "kökene", "saf" olana yönelip Antik dili savunmuşlardı. Bu romantik hareketin dışında

26 "Aydın Yunanlılar içinde, ruhban sınıfı ile siviller arasında bir çatışmadan çok; eski eğilimi savunanlarla çağdaş bilimin üstünlüğünü savunanlar arasında bir mücadele vardı" (Mackridge).

kalanlar, her halde Bizans ve din dilini savunanlar olmuştu. Bütün bu aydınlanma hareketi, ayrıca, bir ulusun doğuşu işlevi olarak da görülebilir. "Eğitim" ise bütün bu yaklaşımların motor gücüdür. Amaç yeni bir dünya, yeni bir ulus kurmaktı; ve bu ancak insanın bilinçli çabası ile, yani eğitimle gerçekleşecekti. Belki zamanın en belirgin özelliği bu "bilinçli çaba" anlayışı idi.

Ulusal bilincin ilk belirtileri

"Yunan" sözcüğü önce Persler'in ve sonra Araplar'ın ve genel olarak İslâm dünyasının Antik Yunanlılar'a ve sonra çağdaş Yunanlılar'a verdikleri isimdi. Yunanlılar "İyonya" sözcüğünden türetilmiş olan "Yunan" sözcüğünü tarih içinde (hiç olmazsa geniş bir halk topluluğunu kapsayacak biçimde) hiç kullanmamışlardır. Eski Yunanlılar kendilerine "Hellen" derlerdi ve ortak bir dil ve ortak tanrılar paylaşan bir topluluk bilinci taşırlardı. Örneğin Olimpiyat oyunlarına "Hellen" olmayanı almama, İsa'dan sonra kurulan "Panhellenik Birlik"e Hellen kökenli olmayanları almama gibi eğilimler hep görülmüştü.

Hristiyanlık'ın yayılması ise Antik Hellen dinlerine, felsefelerine ve dünya görüşüne karşı olmuştu. Kendilerine Hellen diyen insanların torunları artık kendilerine "Hristiyan" diyordu. Dünyada kendine "Hellen" diyen kalmadığına göre herhalde dünyada Hellenizm (Yunanlılık) da, bilinç düzeyinde hiç olmazsa kalmamıştı. Ancak Yunanca (Hellen dili), resmi dil ve saygın, ortak bir din olan Hristiyanlık'ın dili olarak yaşıyordu.

Bizans döneminde Hellence konuşan Ortodoks Hristiyanlar kendilerini nitelerken "Roma" sözcüğünden türetilmiş olan "Romios" (Rum) sözcüğünü kullanmışlardı. Kimi yörelerde bir antik Hellen soyun adından türetilmiş ve Batı dünyasının

kullanmış olduğu bir sözcük olan "Grekos" (Grek) da kullanıldı. Grup kimliğini belirleyen bu isimlerin kullanımı, tezimizde de görüleceği gibi 19. yüzyılın başlarında da hâlâ sürüyordu. Bundan dolayı buraya alınan metinlerde Yunanlı yazarların kullandıkları isimler aynen kullanılacak (Hellen, Romios/Rum, Grek/Grekos gibi) ve Yunan sözcüğü ancak genel bir anlamda ve bugün Yunanistan'da kullanılan resmi "Hellen"in karşılığı olarak ve bu anlamda kullanılacaktır.

Yüzyıllarca sonra kuşku bırakmayacak biçimde "biz Hellen'iz" anlamında bir söz ilk kez herhalde Mora'nın Mistras yöresinden olan filozof ve politikacı Plethon Gemistos (1355-1452) tarafından dile getirilmişti. Avrupa Hümanist hareketin bir üyesi sayılabilecek Gemistos'a göre Antik Hellenler'in dili, dini ve kurumları benimsenmeliydi. Gemistos açık bir biçimde ulusçu anlayışı anımsatan bir dil kullanmıştı: "*biz ... ırk olarak Hellen'iz*" demişti. Bu filozofun Doğu ve Batı kiliselerinin birleşmesi yönünde de yoğun çabaları olmuştu. Ancak Gemistos'un çağrısı kitleleri etkilemedi ve hemen arkasından gelen Osmanlı yönetimi yıllarında bu tür görüşler uzun zaman pek duyulmadı.

Hellen ulusunu ortaya çıkaran Hellen ulusal "bilinci"nin, kişisel düzeyde çok eskilerde, belki de 15. yüzyılda, toplumsal bir güç olarak ise herhalde 18. yüzyıl gibi oldukça geç bir dönemde görüldüğü savunulabilir. İlk ulusçu işaretleri ortaya atan Plethon Gemistos'tan başka, ulusçu bir yaklaşım diyebileceğimiz bir anlayışla, gene Hümanizma hareketi içinde bulunan Konstandinos Laskaris de 1476 yılında Milano'da bir Hellen Gramer'i yayımladı. 1526'da ilk çağdaş Yunanca kitap basıldı. Ulusal inancın yerleşmesi ve yaygınlaşması, Avrupa'daki gelişmeleri izleyen, Hellence konuşanlar arasında da görüldü. Avrupa'da ulusal dillerin güçlendiği ve saygınlık kazandığı dönemde Hellence kitaplar da yayımlanmaya başlandı.

Ulusal "bilinci" dile getiren başka aydınlar arasında, Uniate mezhebine[27] bağlı olan ve İtalya'da yaşayan Leo Allatius (1586-1559) vardı. Allatius eski Hellence yazdığı *Helleas* adlı kitapta "genos"un kurtuluşunu dile getirmişti; "genos" ulus anlamına yakın bir sözcüktür. Aynı dönemde İtalya'da yaşayan Nikolaos Sophianos, Hellen "genos"unun Avrupalılar'a kıyasla edebiyat ve bilim konusunda ne denli geri kaldığına hayıflanır. Batı'da yaşayan Frankiskos Skoufos (doğumu Girit 1644) halk dilinde ve yazdığına göre "genos"un çıkarını gözeten bir risale yazacaktı. Bunda "kölelikten kurtulmayı" dile getirecektir. Batı'da yaygınlaşan görüşlere açık olan aydınlar arasına Könstandinos Maurokordatos (1711-1769) ve Eugenios Boulgares (1716-1808) anılabilir. Boulgares "ethnos"un kurtuluşunu dile getirmiştir. Bu örnekler, "düşünce" olarak "ulusun kurtuluşunun" Batı'da egemen olmaya başlayan anlayıştan ne denli etkilenmiş olduğunu göstermektedir.

"Bilinç", var olanı kavramak, anlamak, öğrenmek anlamında kullanılır. "Ulusal bilinç" (milli şuur), ulusçu ideolojinin tarihi içinde kullanıldığında, bir ulusun "var olan ulusçuluğunu anlaması" anlamındadır.[28] Oysa yukarıda da gördüğümüz gibi "ulus" keşfedilmekten çok icat edilmektedir. Ulusçu yüzyılımızda pek kullanılmamış olan "ulusal inanç" terimini kullanmak herhalde daha yakışıktır. Ulusal "bilinç" dendiğinde

---

27 Uniate mezhebine bağlı olanlar hemen hemen tüm Ortodoks gelenekleri ve uygulamaları sürdürüp, yalnız kilisenin başı olarak Patrikhane'yi değil Papa'yı tanıyanlardı.

28 Gerçekten zengin olup da durumunu bilmeyen bir kimse servetinin boyutunu anlayınca "zenginliğinin bilincine vardı" diyebiliriz; zengin olmayıp zengin olduğuna "inanan" için, "zenginliğinin bilincine" vardı denmez "kendini zengin sanıyor" yada "zengin olduğuna inanıyor" denir. Kimi zaman başka bir içerik içinde "bilinç" sözcüğünün farklı bir anlamı vardır: "inanç" yada "kimlik" gibi. "X, Y bilinci değil Z bilinci taşıyor" deriz. Bir durumun "bilincine varmak" ile "X bilinci taşımak" cümlelerindeki "bilinç" sözcükleri bütünüyle farklı (kavramak/inanmak gibi) anlamlara gelebilir.

tırnak kullanmak da başka bir yaklaşım olabilir.

Türk yönetimi yıllarında Hellence konuşan Ortodoks cemaat kendisini "ethnos" yada "genos" sözcükleriyle de nitelerdi. "Cemaat", "soy" anlamına gelen bu sözcüklerden birincisi zamanla büyük harfle yazılmaya ve "Ulus" yada "Hellen Ulusu" anlamında kullanılmaya başlandı (Xydis). Osmanlı yönetiminin millet sistemi içinde "dışlanan etnik grup" duygusu sürekli olarak canlı tutulmuştu.[29] Ancak bu "ulus"un ismi neydi? "Rum mu? Grekos mu? Hellen mi?" Bu soruya cevap vermek kolay olmadı. Yunan Bağımsızlık Hareketi'nin en saygın ideologlarından Velestinli Rēgas'a göre bu ulus "Romios"lardan oluşurdu. İhtilal sırasında en saygın ideolog A. Koraēs bile bu ulusa "Grek" denmesi görüşünü savunmuştu; "*çünkü Avrupa bizi böyle tanıyor*" derdi. Sonunda yarışı "Hellen" sözcüğü kazandı ve "Hellen ulusu" tarih sahnesine çıkmış oldu.

Bugün Yunanlılar kendilerine "Hellen" (Hellēn, Hellēnas - Elin, Elinas okunur) derler. Etnik anlamda "Hellen" sözcüğünün evrimi bir yerde Yunan ulusçuluğunun doğuşu ile paralel bir seyir izlemiştir.

İstanbul fethinden yüz yıl sonra Antonios Eparkhos *Hellas'ın Yıkılışının Ağıtı*'nı yazacaktır. Ama gene de Hellen dendiğinde temelde "antik dili iyi bilenler" anlaşılıyordu. O yıllarda halk genelde kendine "Rum" yada "Grek" derdi. Rēgas ve Koraēs'in öncüsü sayılabilecek Kosmas Aitōlos (1714-1779), Osmanlı yönetimi tarafından öldürüldüğü zamana dek köyleri dolaşıp Yunanca eğitimin gelişmesi için öğütler vermiştir. "Hellence

---

29 Osmanlı "millet" sisteminin "etnik grup"a ayrıcalıklar sağladığı çok söylenmiştir. "Ayrıcalık", "Türk Tarihçileri" bölümünde de ayrıntılı bir biçimde gösterileceği gibi, sözlük anlamından ayrı olarak "ayrı ve üstün" değil "ayrı ve aşağı görme" biçiminde uygulanmıştı. Hristiyanlar kaldırımda yürüme, ata binme, asker olma, yönetime katılma, kilise inşa etmek, mahkemede şahitlik etmek vb. hakkından yoksun tutulmuşlardı.

öğrenin, çünkü kilisemiz Hellen dilindedir, soyumuz da Hellen'dir" sözleri Kosmas'ındır. Artık doğmakta olan ulusçu "bilinç"le birlikte ulusun ismi de tartışılmaya başlanacaktı.

Eugenios Boulgarēs (1716-1806), Korfu'da doğmuş, Batı kültürü almış, Leibniz yanlısı olmuş, Voltaire'i sevmiş, *Laiklik Üstüne Düşünceler* isimli ve ileri görüşlü olan bir risale de yazmış, Aynaros'ta, İstanbul'da, Çarina Katerina'nın yanında çalışmış bir din adamıydı. Virgilius'tan Homeros'a birçok çevirisi, pek çok mektubu ve felsefi yazıları vardır. Yunan ulusunun kurtuluşu için çalışmış önemli aydınlardan biridir. Boulgarēs ulusun ismi için şöyle demişti: "*Atalarımız Hellen ismini ama Grek adını da kullanmışlardı... Avrupa ülkeleri ulusumuzu bu isimle, Grek olarak tanırlar. Biz 'Hellen' ismini putperestliği anımsattığından, 'Rum' ismini ise Romalı olmadığımızdan kullanmamalıyız*" (Dēmaras 1975, 349). 18. yüzyılın sonlarında özellikle Batı ile ilişki içinde olan çevrelerde "Grek" sözcüğünü kullanma eğilimini görüyoruz.

Dēmētrios Katartzēs (1730-1807) Eflâk'ta ünvanlar edinmiş Fenerli bir aydındır.[30] Aydınlanma hareketinin ve Fransız Ansiklopedistler'in etkisinde kalmıştı. Katartzēs, çağdaş Yunanca'nın, Solōmos ve Psikharēs'in öncüsü sayılabilir.[31] 1783 yılında şunları yazmıştı: "*İsa'dan esaret yıllarına dek, yüzyıllarca putperest anlamına gelen sözcüğün anlamını nasıl olur da kimi okumuşlar görmezlikten gelip değiştiriyor ve kendilerine 'Hellen' diyebiliyor? Nasıl Hristiyan ve Rum iken bunu yapabiliyorlar?.. Hellenler atalarımızdır ama isimlerini alamayız*" (Dēmaras 1975, 349).

Ama ulusçuluk güçlendikçe Antik Yunan da her yanıyla

---

30 Katartzēs ve Boulgarēs için "Tutucu Güçler" bölümüne de bak.

31 Dionysios Solōmos (1798-1857) halk dilini kullanmış "milli" ozandır; Yannēs Psiharis (1854-1929) halk dilinin (dimotikē'nin) en ünlü dilbilimcilerinden ve destekleyicilerindendir.

güçlenmeye, anımsanmaya, benimsenmeye, ileriye sürülmeye, sözü edilmeye, yeniden yaratılmaya başlanır. Antik tarih, antik insanlarla yakınlık, Antik Yunan'da ün kazanmış isimler keşfedilir, o eski uygarlıkla yakınlıklar, benzerlikler, akrabalıklar gözlenir, yakıştırılır yada icat edilir.[32] Antik yöre isimleri kullanılır, çok eskilere uzanan gelenekler canlandırılmaya çalışılır. Koraēs ile Katartzēs arasındaki tutum farkı da ulusal bilinç alanındaki bu hızlı gelişmenin bir kānıtı gibidir. Koraēs, aşağıda da daha ayrıntılı bir biçimde göreceğimiz gibi, "Rum" değil "Grek" ismini ulusa daha yakışık bulmaktadır: "*Sen Romalı değilsin, bu isim köleliğin damgası gibi durur alnımızda... bu ismi kullandığımızda bu kölelikten sevinç duyuyormuş gibi görünebiliriz*".

Rēgas da "Hellen" sözcüğünü kullanacaktır, ama onda bu sözcüğün bugünkü anlamda kesin etnik bir içeriği yoktu: "*Hellen halkı, yani din ve dil farkı gözetilmeden bu devlette yaşayanlar*" diye "herkesi" "Hellen" saymıştı (Anayasa, madde A.I. 2). 1805'de yayımlanan *Rusingilizfransız* isimli anonim şiirde de göreceğimiz gibi, "Hellen" ve "Grek" sözcüklerinin her ikisi de karışık kullanılır. Ama 1806'da yayımlanan *Hellen Nomarşisi*'nde "Hellen" sözcüğü egemendir. Sonunda zamanımızda da kullanılan "Hellen" sözcüğü yarışı kazanacaktır. Ulusçu bir yola koyulan bir halk, artık ismini de seçecektir.

Bu sözcükle birlikte başka sözcükler de anlam değiştirecek ve ulusçu dünya anlayışına uygun anlamlar kazanacaklardır. Örnek olarak "filozof" ve "felsefe" gösterilebilir. Bu sözcüğe önceleri Batı/Doğu, Aydınlanma/ Tutuculuk, Demokrasi/

---

32 Bütün çağdaş uluslar için geçerli olan "atalar bulma/icat etme" işlevi burada ele alınmayacaktır. Yunanistan'da bu uğraş Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra sistemli bir biçimde milli ideoloji ışığında yürütülmüştü. Ulusçuluğun bu "evrensel" uygulaması için bak: Anderson, Gellner 1985, Hobsbawm 1990; Yunanistan örneği için İngilizce bir metin için bak: Kitromilides, 1990.

İstibdat mücadelesi içinde "dinsizlik" gibi bir anlam verilmek istenmiş ama sonunda olumlu bir anlam kazanmıştı. Koraēs şöyle yazacaktı: "*Evet aziz ve kutsal Farisiler*, (kilisenin ileri gelenlerine sesleniyor, H.M.) *halktan insanlar felsefe yapmaktadır; ama felsefe sizin vermek istediğiniz anlamı taşımıyor, felsefe halkın mutluluğu yolunda gerçek çıkarlarını göstermektedir*" (Dēmaras 1975, 348).

Fransız Devrimi yıllarında Hellence konuşan Ortodokslar'ın arasında en çok tartışılan konulardan biri "köken" sorunuydu. Batıcı, liberal, "özgürlükçü", kısaca "demokrasi" ve özellikle Fransız Devrimi yandaşlarına göre"ulusun" kökenleri ve "atalar" Antik Yunan'dan kaynaklanıyordu; Bizans ve Kilise ise (yani Patrikhaneye bağlı güçler) köhnemiş, istibdatçı ve "yabancı" bir düzenin temsilcisi sayılıyordu. Bu dönemde görülen bu atalara bağlılık "progonoplexia" (atalar tutkusu) yada "arhaiolatreia" (antik dünyaya tapma) olarak değerlendirilmiştir (Clogg 1988).

Ulusçuluğun yaygınlaşmaya başladığı 18. yüzyıl boyunca ama özellikle ikinci yarısında Yunanlılar arasında Antik Hellen dünyası canlandırılır. Yunanlılar ve özellikle aydınlar arasında Antik Yunan isimleri görülmeye başlanır. Eski metinler çevrilir, "ataların" üstünlükleri vurgulanır. Bu sürede Bizans dışlanır. Kötü ne varsa, Antik Dünya'nın karşıtı sayılan "tutucu", "geri" ve dinsel ağırlıklı Bizans'tan ve uzantısı Osmanlı düzeninden bilinir. Batı'da "demokratlar" nasıl feodal aristokrasiye ve kilise kurumlarına karşı çıkmışlarsa, aynı yaklaşımın Yunanlı demokratlarca tekrarlandığı gözlenir.

Patrikhaneye bağlı güçler (Fenerli Rum aydınlarının bir kesimi, Kilise'nin yöneticileri, Babıâli ile işbirliği içinde olanlar ve deniz ticareti yapan ve çiftlik sahibi bir kısım Hellenler) ise Bizans'ın ve Hristiyan geleneğin savunuculuğunu üstlenmişlerdi. Mücadelenin ve Yunan devletinin kuruluşunun sonucunda Yunan devleti ile Patrikhane'nin arası bütünüyle

bozulacak ve otuza yakın yıl her türlü ilişki kesilecekti.

Ancak Yunan devletinin kuruluşundan otuz yıl kadar sonra yeni bir yaklaşım ve tarih yorumu geliştirilecektir. Özellikle Falmerayer'in "bugünkü Yunanlılar Antik dünyanın torunları değillerdir" tezi ortaya atıldıktan sonra ve kilise ile eski çıkar kavgaları durulduktan ve kilise ile çağdaş devlet arasında uyum, işbirliği ve ortak çıkarlar temeli sağlandıktan sonra "dinsel Bizans" keşfedilmiştir. Anderson'u izleyerek, Bizans'ın icat edildiğini söylemek daha doğru olacaktır. Bu yeni tarih yazıcılığı önce Sp. Zampelios (1815-1881) ile ve sonra da resmi tarih görüşünün büyük ve ünlü ismi K. Papparigopoulos tarafından yazılacak olan "*Yunan Ulusunun Tarihi*" (1860-1874) adlı klasik yapıtı ile doruğuna varacaktır.

Bu anlayışa göre Yunanlılar üç bin yıldır tarih sahnesinde bulunan bir "ulus"tur. Bugün Yunanlılar atalarının "temel" kültürel özelliklerini taşımaktadırlar.[33] Bu kültür yüzyılların içinden bugüne uzanmaktadır. Bu özellikler genelde üstün olan, yada hiç olmazsa insanın az çok kıvanç duyacağı özelliklerdir. "Ortak" kültür ulusçu anlayışın temel anlayışıdır. Binlerce yıl süregeldiği farzedilen yada "hayal edilen" bu "ulusal kültür", ulusçu ideolojiye göre öylesine temeldir ki, ulusçular kendilerini binlerce yıl önce yaşamış bütünüyle yabancı bir dünyanın insanına çok yakın sayarlar.

Kuşkusuz her toplulukta çok eskilerden süregelen kimi özellikler var olabilir. Ancak unutulan, çok daha etkin ve ağırlıklı olan "yabancı" etkilerdir. Bir benzetme yapıp şu söylenebilir. Çağdaş uluslar kuşkusuz çok eskilerden bugüne akan ırmaklar gibidir. Ancak bu sular bize varana dek, ırmaklara birçok başka ırmak suları da katılır. Yani antik sular

---

33 Kimi zaman özelliklerin kültürel değil, aynı zamanda ırksal olduğu da vurgulanabilir. Ulusu neyin oluşturduğu konusunda farklı görüşlerin ileriye sürülmesi (ırk, dil, din, renk, kültür, ortak tarih vb.) ulusçu anlayışın temel özelliğini pek etkilemez.

bize dış etkilerden korunmuş bir boru hattı ile varmaz. Bugünkü bir damlacık suyu mikroskobun altında incelediğimizde, herhalde antik dünyadan bize varan birkaç molekülün yanında bir sürü "yabancı" öğeler de olacaktır. İşte ulusçu ideoloji bu çeşitliliği hem görmek istememekte, hem de özel bir eğitimle yok farzedip kendi tarihsel yorumunu getirmektedir. Ulusçu tarih, geçmişi, özel bir filtreden geçirip bu geçmişe belli bir ideolojiye göre anlam" verir.

Yunan ulusçuluğunun doğuşu ele alınırken ekonomik ve sınıfsal etkenlere gerektiği kadar değinmedim. Kuşkusuz bu ideoloji burjuva sınıfının tarih sahnesine çıkışı ile ilgilidir. Çağdaş Yunanistan'ın ve Yunan ulusçuluğunun doğuşu örneğinde de öyle olmuştur. Ulusçu ideoloji temelde ticaret burjuvazisi tarafından temellendirilmiştir. Ancak bu konu çok geniş, alışılmışın dışına çıkan ve oldukça çapraşık olan sapmalar da göstermiştir (Diamandouros).

1821 Yunan İhtilali Öncesinde Siyasal İdeolojiler adlı bu çalışma, sonradan kendilerine (ve tarih içinde görülmüş başka "yakın" topluluklara da) "Hellen" (Yunanlı) diyecek olan bir topluluğun, tarihin belli bir devresi içinde, "ulus" olmaya koyulduktan sonraki dönemiyle ilgilidir. Bağımsız bir devlet kurmadan önce ne tür bocalamalardan, farklı yollar deneme girişimlerinden, değişik tarih ve durum yorumlamalarından geçtiklerini göreceğiz. Dil ve din yakınlığına dayalı bir ulus-öncesi (proto-nationalist) "etnik grup"un yada cemaatin yavaş yavaş, ulusçuluğun genel pratiğini izleyerek, atalarını, ulusal düşmanlarını, ulusun gerilere doğru sonsuza dek uzanan devamlılığını nasıl "icat" etmeye başlandığını da okuyacağız. Belki en önemlisi, 19. yüzyıl (ve özellikle Yunan ve Türk) tarihçiliğinin bütün bu sancılı yılları, kendi ideolojisinin anlayışı içine nasıl yorumladığını, ve genelde nasıl ulusçu bir anlayış içinde büyük bir çeşitlilik sergileyen "Yunanlılar"ı bir "bütünlük" içinde algılayabildiğini de görmüş olacağız.

***

19. yüzyıl başlarında "Yunanistan"

Yunan İhtilali'nin öncesindeki "Yunanistan"dan söz etmek bir belirsizlik içerir; bu dönemde, yeni doğmakta olan ulusun ülkesi yada vatanı tam olarak belli değildi. Bugünkü Yunanistan topraklarında ve özellikle Mora, Atika ve Tesalya'da Yunanlılar daha yoğun bir nüfus oluştururlardı. Ama kültür odakları İstanbul, Selanik, kimi Ege yada Yunan Denizi adaları (Hydra, Korfu gibi) ve Osmanlı Devleti sınırları dışındaki kimi büyük kentlerdi (Venedik, Viyana, Odesa gibi).

Yunanlılar'ın, yada kimi zaman kendileri için kullandıkları başka isimleriyle söylediğimizde, Rumlar'ın, Grekler'in yada Hellenler'in sosyal konumlarından genel bir biçimde söz etmek de pek kolay değildir. Osmanlı Devleti içinde yer almış olan "millet"ler için yargılar, genel olduklarında, kimi yanlış sonuçlara varmamıza neden olabilirler. En başta tarih içindeki "Yunanlılar"ın ve özel olarak Osmanlı Devleti yönetimindeki Rum milletinin sosyal konumu, bir dereceye kadar yüzyıllar içinde belli bir süreklilik ve istikrar göstermiş olan hukuksal konumlarından bağımsız, uygulamada zaman içinde önemli olan kimi değişikliklere uğramıştır. Ama yöreden yöreye de "uygulamalar" aynı değildi. Kimi adalar, örneğin, özel statüdeydi, İstanbul halkı ayrıcalıklı sayıldı ve bu kentin Rumlar'ı, örneğin, devşirme sistemine alınmadı. Ama daha önemlisi Rum milletinin bir bütün oluşturması da "ümmet" söylemi ve anlayışı içinde bir anlam taşır. Din açısından Rumlar bir bütün olmakla birlikte toplumsal açıdan sınıflara, tabakalara, yani yatay dilimlere ayrılan bir piramit oluştururdu. Bu farklılıklara, kültür, lehçe, yöresel geleneklerden ve yerel Osmanlı yönetiminin konjonktürel dalgalanmalarını da eklediğimizde, genel bir biçimde "Rumlar'ın sosyal konu-

mundan" söz etmenin ne denli kapsamlı bir girişim olduğu ortaya çıkmaktadır.

Böylesine geniş bir konu bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Ama bir yerde bu çalışma "Yunanlılar"ın sosyal ve kültürel konumlarını dolaylı olarak ve oldukça geniş bir biçimde ele almaktadır. Yunan İhtilali'nden önceki dönemdeki ideolojik tartışmalar bu "ulus"un yada "millet"in konumu ile ilgilidir. Değişiklik isteyen güçler genelde şikâyetleri olan (yada isterseniz çıkarlarını farklı bir düzende gören) ve sistemlerini, düşledikleri yönetimi dile getiren kesimdi. Başka bir kesim memnun olduğundan (yada başka nedenlerden) konumlarının fena olmadığını ileriye sürüyordu. Bu çalışma bir yerde bu farklı görüşleri ileriye sürenlerin mücadelesini anlatmaktadır.

Velestinli Rēgas'ın *Anayasa*'sı, bu düşünürün nasıl bir devlet yapısı, toplumsal düzen ve yurttaş/devlet ilişkileri istediğini ortaya koymaktadır. İstedikleri "eksik" olanları, eksik olanlar ise "sosyal konumu" ve "sosyal yapı"yı göstermektedir. Cumhuriyetçilerin yazılarında, şikâyetleri ve dolayısıyla "Rum milleti"nin toplumsal konumunu gene dolaylı bir biçimde görebiliriz. Özellikle *Hellen Nomarşisi* adlı kitap toplumsal konum ile doğrudan ilişkili olan bir yapıttır. Değişiklik istemeyen kesim ise Rumlar'ın "iyi" konumlarını vurgulamışlardır. Onlara göre durum tatminkârdı ve düzende köklü değişiklikler gereksizdi.[34] Bu çalışma "Yunanlılar"ın kültürel konumlarına da, oldukça sınırlı bir biçimde de olsa bir dereceye kadar ışık tutmaktadır. Aydınlanma hareketinin Ortodoks dünya içinde doğurmuş olduğu sarsıntılar ve "uyanış", ideolojik tartışmaların içinde görülebilir. Bu tartışmaların içinde okuyucu konuyu aydınlatacak olan ve o dönemin tazeliğini taşıyan görüşleri, değerlendirmeleri ve yargıları bulacaktır.

Tarihçinin çok kez tartışanlara karışıp; hakem hattâ yargıç

34 "Türkiye Tarihçiliği" adlı bölümde de sosyal yapı ile ilgili bilgi vardır.

olması istenir. Bu bir yerde gerçekten gereklidir; özellikle tarih içinde ileriye sürülmüş tezlerin abartılmış oldukları, aşırı heyecanlı ve propagandaya yönelik polemikler oldukları biliniyorsa. Ancak toplumsal yapı bir bütün olarak ve kapsamlı bir biçimde ele alınmadan bir araştırmacının, gerekçeleri gizli tutup yalnız kararını ilan eden kötü bir yargıç gibi davranması ve ana konusu olmayan, ele almadığı bir konu ile ilgili olarak genel yargılarını sunmasını istemek uygun mudur? Kaldı ki toplumsal konum ile ilgili yargılar bir değerlendirme sorunudur. Söz konusu dönemdeki insanlar kendi toplumsal konumlarını "iyi" yada "kötü" diye değerlendirdiklerinde iki yüzyıl sonra gelecek araştırmacı ne dereceye kadar karşı bir tez savunmaya hak kazanabilir?

Bu çalışmada, zamanlarının yada tarihin ürünü olan geçmişteki insanların tutumlarına saygı ile yaklaşılmıştır. Hangi görüşü savunmuş olurlarsa olsunlar bu saygı hep vardır. Seçtikleri saftan başka bir safta zaten olamazlardı. Burada onları yargılamaya değil anlamaya çalışılmıştır. Onları zamanın konjonktürü içine yerleştirmeye çalışılmıştır. İki yüz yıl önce yaşamış insanların duygularına ve tercihlerine bugün saygı ve anlayışla eğilemeyen tarihçilere karşı ise aynı derecede tarihsel bir hoşgörü göstermek doğal olarak daha zordur.

Bu bölümde iki konu ele alınmaktadır. Ana konunun nasıl bir dünya içinde yer almış olduğunu göstermeye yönelik "Dünya Konjonktürü" adlı alt bölümde "Yunan" olayı Batı dünyası ilişkisi içinde sergilenmekte, "Ekonomik Yapı" başlığı altında da zamanın kimi temel ekonomik indeksleri verilmektedir.

Söz konusu dönem Aydınlanma ve Fransız Devrimi dönemidir. Bu sarsıcı olaylar göz önünde bulundurulmadan toplumların ve insanların kimi davranışları anlam kazanamamaktadır. Fransız Devrimi "Yunan" ulusunun büyük bölümünü etkilemiştir. İstanbul'da bile 14 Temmuz 1793'te

"Demokrasi Bayramı" adı altında Bastil'in yıkımı kutlanmış, *İnsan Hakları Bildirgesi* okunmuştu (Kitromēlidēs 1990, 25). Fransız Devrimi ile birlikte üç gelişmenin haberi yayıldı: a) Aydınlanma'nın yarattığı politik değişiklikler, b) zorla değişen toplumsal hiyerarşi ve c) kilisenin ikincil konuma düşmesi. 1798 yılında Fenerliler arasında bile yeni görüşlerin taraftarları görülür (Apostolopoulos 18). Bir yanda yıkılan Bastil, öte yanda Babıâli ve arada yön arayan ideolojik mücadeleler...

Dünya konjonktürü

1821 Yunan İhtilali'ni doğuran olaylar zincirinin anlaşılması için "tarih"e başvurmak, yani geçmişe uzanmak gerekmektedir. Ayrıca Yunan olayı doğal olarak çevreden kopuk, "eşsiz", kendine özgü bir olay değildir; anlaşılması için dünya konjonktürü içindeki yerini saptamak gerekmektedir. Bunun için de "Yunanistan"ı ve Hellenler'i, ve doğal olarak Osmanlı Devleti'ni söz konusu dönemde çevreleyen dünyaya yada yöreye de bakmak gerekmektedir. Ama hemen sorulması ve yanıtlanması gereken soru şudur: tarih içinde ne denli gerilere gitmek ve incelenecek yöreyi ne denli geniş tutmak gerekmektedir?

Kuşkusuz ne denli eskilere gidilirse ve ne denli "geniş" ve etraflı bir yaklaşım seçilirse o denli de etraflı ve daha bütünlüklü bir sonuç elde edilecektir. Ancak pratik yer ve zaman sorunları yüzünden, ama daha önemlisi, kimi olayların marjinal bir değer taşıması yüzünden zamanın ve yörenin sınırları, bu gibi konularda bilinçli bir kararla kısıtlanmaktadır. Burada da "dünya konjonktürü" temelde Avrupa ağırlıklı olacak, anımsatılacak dönem ise 18. yüzyılın ortalarından başlatılacaktır. Tarih kesintisiz bir akış oluşturmaktadır. Ancak kimi tarihsel olaylar ve gelişmeler daha büyük bir ağırlık taşır. Yunan İhtilali'ni hazırlayan olayların 18. yüzyıl ortalarından

başlayarak ve temelde Avrupa olayları ile ilişkili olarak incelenmesi oldukça etraflı bir yorumun oluşması için yeterli sayılabileceği söylenebilir.

18. yüzyıl, Aydınlanma yüzyılı olarak bilinir. Bu yüzyılda (kimi) insanlar yeni bir anlayışın ışığında yeni bir inanca yönelmişlerdi. "Mantık", "bilim" gibi kavramlar genel iyimserlik ve eylem rüzgârları estirmişti. Toplumun değişmesi ve iyileştirmesi, ama daha önemlisi insanın kendisinin de değişmesi ve daha "iyi" ve mutlu olması gündeme gelmişti. Reformlar ve keşifler artık insanları heyecanlandırmaktadır. Bilimsel bir yöntemle "ileri"ye gitmek hemen hemen bir fetişe dönüşmüştü. "Eski düzen" ise kimi çevrelerce kötülenmişti; bütün kötülükler "eski"ye yüklenmiş, eskiden kurtulma hep güzele çıkan bir yol olarak algılanmıştır. Aydınlanma, hürriyet, ilerleme, insanın değeri, evrensel insanlık, hukuki haklar, insanın mutluluğu, peşin yargılara ve boş inançlara, dinin peşin yargılarına karşı olmak gibi düşünceleri ortaya çıkaran bir hareketti (Sarıca 30-32).

Bu yüzyılda ve özellikle yüzyılın ikinci yarısında toplumsal yapı, tepede bu yapının yandaşları ruhban sınıfı ile birlikte aristokrasinin çöreklendiği, temelinde ise genelde yoksul köylülerin bulunduğu bir piramit olarak algılandı. Günlük aristokrat yaşam biçimi ile kent ve köylerdeki basit yaşam biçimi (ki genelde romantik bir eğilimle bu yaşam biçimleri abartılmıştı) kalıplaşmış bir biçimde dile getiriliyordu. Ancak zenginlik, ticaretin yoğunlaşması sonucunda yeni zenginler olarak belirmeye başlayan burjuvaların elinde toplanmaya başlanmıştı; "halk" olduğunu iddia eden yeni bir sınıf güçlenmişti.

Burjuvalar kent yaşamına yeni bir görünüm vermişlerdi. Bu "orta sınıf"tan bürokratlar, avukatlar, yazıcılar çıkmaya başladı. Bu sınıf yeni yatırımlardan yanaydı; endüstri ve ticaretten yanaydı. Rahat, zengin bir biçimde ve lüks içinde

yaşama, aristokratlardan çok, belki de bu yeni sınıfın tutkusuydu. Bu tutku geleneksel tutucu ahlak anlayışına ve kimi eski inançlara bile zaman zaman meydan okuyordu. Din konularında "deizm", yani Tanrı'nın günlük yaşamımıza karışmayan tarafsız bir yaratıcı gibi algılanması, "bilimin" bir fetişe dönüştürülmeye başlaması, kilise otoritesini sarsıyordu. Hristiyanlık'ın kendisi olmasa da, kilise örgütü eleştiriye açık bir kurum haline dönüşmeye başlamıştı.

Bu arada halkın büyük bir yüzdesi hâlâ köylüydü. Özellikle Doğu Avrupa'da çoğu serflikten kurtulmamıştı. Vergileri ödeyenler onlar, angaryalara koşulanlar onlardı. Gene de İngiltere'den başlayarak tarım üretiminde yenilikler bu yüzyılda hız kazanacaktı. Çocuk ölümleri azalacak, 18. yüzyıl içinde Avrupa nüfusu 130 milyondan 172 milyona çıkacaktı.

Siyaset, ekonomi, bilim, edebiyat bu gelişmeleri izledi. Bu dönemde John Locke, Montesquieu, Voltaire, Newton, Adam Smith, David Hume, Ansiklopedistler, vb. kitlelerin ilgisini çekmektedir. "Doğal hak" ve "kişinin hakları" gibi görüşler halk kesimlerine yayılabilmişti. Bu etkiler Amerikan ve Fransa anayasalarında açık bir biçimde görülürler. Fizyokratlar "doğal bir biçimde" yönetilen toplum anlayışını pekiştiriyorlardı. "Faydacılık" anlayışının taraftarları artıyordu.

Bu dönem aynı zamanda, devletlerinin ve halklarının alınyazılarını belirgin ve kesin bir biçimde biçimlendiren "aydın despotlar"ın dönemidir; Rusya'da Çar Petro, Çariçe II. Katerina, Avusturya'da Maria Theresa ve oğlu II. Joseph, Prusya'da II. Frederick görülmektedir. III. Selim ve II. Mahmut da bu genel gelişmenin içinde de değerlendirilmelidir.

Zamanın başka bir özelliği ülkeler arasındaki mücadelede ittifakların çeşitliliğidir. Büyük Britanya, Fransa, Rusya, Prusya, Avusturya, İsveç ve Osmanlı Devleti arasında her türlü ittifaklar, birbirine düşman olan bloklar, gizli yada açık grup-

laşmalar birbirini izlemişti. Birkaç yıl içinde ittifaklar bozuluyor, yeni anlaşmalarla yeni dengeler kuruluyordu. Bu ittifakların temel anlayışı dar devlet çıkarları idi. Sınırların genişletilmesi, ticaret yollarının kontrolü, denetim altında tutulacak yöreler yada sömürgeler, güçlenen ve ileride tehlike oluşturabilecek devletlerin zayıflatılması temel kaygılardı. İdeolojik dürtülerle dar devlet çıkarları bir yerde ayırdedilemez olmaktadır.

Viyana Kongresi ve Kutsal İttifak

Viyana Kongresi temelde bir "kongre" değildi; "delegeler"in tümü bir kez bile bir araya gelmemişlerdi. Bu "kongre"de büyük devletler kendi aralarında ve kapalı kapılar ardında anlaşıp kararlarını davet ettikleri küçük devletlere onaylatma yolunu seçmişlerdi. Büyük devletler ise, "krallık" yönetimi yanlısı olup 13 Mart 1813 tarihinde kendi aralarında ittifak kurarak "demokrasi"nin, parlamenter yeni düzenin bayraktarı olarak ortaya çıkmış olan Napolyon Fransa'sını yenmiş olan Rusya, İngiltere, Avusturya ve Prusya idi. Bunlara sonraları kralcı Fransa da katılmıştı.

Viyana Kongresi Mayıs 1814 tarihli Birinci Paris Antlaşması sırasında kararlaştırılmıştı. Bu antlaşma ile Fransa topraklarını ve sömürgelerini muhafaza edebiliyor ve yeniden krallık rejimine dönüyordu. Viyana kongresinin amacı ise yeni bir "Avrupa düzeni" sağlamaktı. "Kongre"nin ünlü isimleri Avusturya Başbakanı Metternich, kongreye şahsen katılan tek "kral" olan Çar I. Aleksandr (yanında sonraları Yunanistan'ın ilk başbakanı olacak olan Çar'ın dışişleri bakanı Kappodistrias da vardı), Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Castlereagh ve 18. Louis'nin temsilcisi Talleyrand idi.

Viyana Kongresi sırasında Rusya ile öteki "ortakların" arasında Polonya'nın statüsü konusunda anlaşmazlıklar

çıkmış, bir ara (Ocak 1815) bir yanda Büyük Britanya, Fransa ve Avusturya, öte yanda Rusya ile Prusya olmak üzere yeni gruplaşmalar oluşmuş ama sonunda Avrupa, bu büyük devletler arasında ya doğrudan yada nüfus bölgesi anlamında bölüşülmüş oldu. En önemli kararlar güçler arasındaki dengeleri sağlamayı amaçlayan "büyük" bir Prusya'nın oluşturulması ve krallık rejimlerinin yeniden kurulması idi.

Viyana Kongresi'nden sonra Çar I. Aleksandr'ın girişimi ile 26 Eylül 1815'te Avusturya ve Prusya kralları ile "Kutsal İttifak" imzalandı. Bu kralların (monarkların) imzaladığı, ideolojik bir anlaşma idi. Temelde Hristiyanlık'ı ve hakkı, adaleti, insanlığı ve barışı temel değerler sayıyordu. Bu devletler ve krallar kendilerini ortak bir anlayışın üyeleri sayıyorlardı. İngiltere kralı, Papa ve Osmanlı Devleti (Padişah) farklı nedenlerle bu anlaşmayı imzalamadılar: İngiltere kralı imzalamayı ülkesinin anayasasının ilkelerine aykırı buldu, Papa imzalamayı kiliseye hakaret saydı, Padişah Hristiyan ilkeleri imzalayamazdı. Ama temelde bu anlaşma Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ve kitlelerce de benimsenmiş olan "yeni" görüşlere karşı bir ittifaktı. Gerçekten de 1848'de Orta Avrupa'da liberal devrimci eylemler ortaya çıktığında Metternich ve Çar ayaklananları bu "Kutsal İttifak"ın ilkelerini ileriye sürerek ezeceklerdi.

Fransız Devrimi'nin oluşturduğu yeni ortam Yunan İhtilali'ne yeşil ışık yakmıştı, Viyana Kongresi ise kırmızı ışık. Ahmet Cevdet Paşa Viyana Kongresi'ni oluşturan ülkelerin statükocu yaklaşımlarını şöyle dile getirmiştir: "*İngiltere devletinin (Babıâli'ye yöneltiği) çeşitli uyarmaları üzerine vaktiyle kâfi sayıda asker ve mühimmat gönderilmiş olsaydı Mora Rumları isyana cesaret edemezlerdi... (Yunan İhtilali) Rusya, Avusturya ve Prusya gibi mutlak söz sahibi olan devletlerin işlerine gelmiyordu. Bu sırada İspanya ve Napoli halkı istiklâl*

davası ile ayaklanmışlardı, bu ise Avrupa'nın büyük devletlerinin aralarında kararlaştırdıkları politikaya aykırı olduğundan, büyük devletler onların ayaklanmalarını bastırmakla meşgul idiler. Bu sırada İpsilatizadenin adı geçen (ihtilali ilan eden) beyannamesi kendisini koruyabilecek olan Rusya İmparatorluğu'nun politikasına uygun düşmüyordu... Rumlar'ın kendi kendilerine kalkıp da şark imparatorluğunu kurmalarına asla razı olmazdı" (Ahmet, Cevdet 2726, 2731).

"Uluslararası düzlemde Osmanlı için bir daha kolay kolay gelmeyecek son derece elverişli bir konjonktür esmekteydi. Avusturya'da Metternich, bütün ulusal hareketleri, isyanları, Fransız İhtilali'ni hortlatma girişimleri olarak damgalıyordu. Büyük Devletler hükümetleri ve arada Çar, kerhen de olsa, bu değerlendirmelere katıldıkları için, bağımsız bir cumhuriyet için mücadele veren Yunan ihtilalcilerine destek olunmuyordu" (Akşin 1988, 103).

Bu gelişmeler konumuzla doğrudan ilişkilidir. Yunan İhtilali ile ilgili ideolojik tartışmalar ve politik gelişmeler iki kutup arasında yer alır: bir yanda Fransız Devrimi'nin bir doruğunu oluşturduğu yeni "demokratik", cumhuriyeti cephe ve ideolojisi, öte yanda monarşilerin oluşturduğu statükocu güçler. Yunanlılar da, toplumsal konumları ve dünya görüşlerine göre, ama konjonktürel gelişmelerin de etkisi altında kalarak bu iki kutup arasında yerlerini alacaklardı.

Osmanlı Devleti'nde merkezkaç güçler

19. yüzyıl başlarında, "başarı" ile sonuçlanan Sırp (1804) ve Yunan (1821) İhtilalleri'nden başka, Osmanlı Devleti içinde geniş çapta merkezden kopma eğilimleri ve eylemleri görülür. Osmanlı ve Cumhuriyet tarihçileri tarafından "ayaklanma", "isyan", "başkaldırma" diye nitelendirilen bu hareketler genel olarak kişisel tutkuların bir sonucu, ihtiraslı, dik kafalı,

kimselerin eylemleri yada toplumsal soysuzlaşma, gerilik, hortlayan feodalizm olarak değerlendirilmişlerdir. Oysa hemen hemen bütün imparatorluğu kapsayan alanda, benzer istekler, amaçlar ve yöntemlerle ortaya çıkan ve bütün çabalara rağmen ısrarla tekrarlanan bu tür eylemlerin sıfatlarla sınırlanan isimlerden öte, temel tarihsel ve toplumsal bir gereksinmeden -yada hiç olmazsa ortak temel nedenlerden- doğmuş olduklarını varsaymak daha gerçekçi bir eğilim olsa gerektir.

"Âyan ayaklanması" olarak tarihe geçen ayaklanmalar pek çoktur. Dönemle ilgili örnekler olarak şunlar anımsatılabilir. 1805 yıllarında Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu İsmail Ağa, Edirne'de Dağdevirenoğlu Mehmet Ağa; 1808 yılındaki Sened-i İttifak'la ilgili olarak bilinenler: Bozoklu Çapanoğlu Süleyman Bey, Serezli İsmail Bey, Çirmenli Mustafa Bey, Manisalı Karaosmanoğlu Hacı Ömer, Bolulu Voyvodacı Hacı Ahmetoğlu Seyyit İbrahim Ağa, Bilecikli Kalyoncu Mustafa, Şileli Ahmet Ağa; Sened-i İttifak'ı imzalamaya gelmeyen Bulgaristan âyanlarından Mehmet Ali.

"*1760'lardan itibaren yoğunlaşan ve ağır yenilgilere yol açan savaşlar merkezi devleti daha da zayıf düşürünce, Osmanlı toplumundaki merkez-taşra dengeleri yeni bir evreye girdi. Anadolu ve Rumeli'nin pek çok bölgesinde âyan özerkliklerini, hattâ bağımsızlıklarını ilân etmeye başladılar... Âyanın gücü 19. yüzyılın başlarında doruğuna ulaştı*" (Pamuk 152, 153). "*Rumeli ayanlarının bir kısmı büyük çiftlik işletmecileri oldular ki bu, üretimde kapitalist biçime geçişin her yerde görülmüş bir türüdür... Bildiğimiz gibi, az çok böyle gelişme olan yerler, Osmanlı siyasal düzeninden kopup ayrılmıştır*" (Berkes 1970, 358).

Gene merkezi yönetime karşı ayaklanma olarak başlayan ama sonradan ayrı devletler olarak sonuçlanan hareketler olduklarından "âyan" isyanı olarak değil, "milli", "dini" yada "yöresel" sayılan ayaklanmalar vardır. Örneğin İbni Suud

1803-1807 yıllarında Vahabiler olarak bilinen hareketi geliştirdi. Kavalalı Mehmet Ali ise 1820'li yıllarda Mısır'da kendi devletini kuracaktı.

Yunan İhtilali ile doğrudan ilişkili olan ayaklanmalar ise Yunanlılar'a örnek olmuş olan Karayorgi'nin Sırp İsyanı olarak bilinen ayaklanmasından başka (1804), Vidin'de Pazvantoğlu Osman Ağa ve Yanya'yı merkez seçen Tepedelenli Ali Paşa ayaklanmalarıdır. Pazvantoğlu 1797 yılında Belgrad'tan Karadeniz'e kadar Tuna havzasını Osmanlı yönetiminden ayırmaya çalışmıştı. İmparatorluk'un ordusu ile savaşmış, isteğine erişememiş ama vezaret rütbesini hatta paşalığını da kaybetmemişti. Yunan İhtilali'nin bir numaralı ideologlarından olan, yada bugün böyle olduğu kabul edilen Velestinli Rēgas'ın, (*Marş* adlı şiirinde göreceğimiz gibi) Pazvantoğlu'nu "örnek devrimci" sayması çok anlamlıdır. Tepedelenli Ali Paşa ise bağımsız bir yörenin lideri olmuştu. Eğer, Sırplar ve Yunanlılar'ın yaptıkları gibi uluslararası destek sağlayıp Osmanlı Devleti'ne karşı tutunabilseydi ve başka devletlerce tanınan bağımsız bir devlet kurabilseydi, kimbilir, belki de bugün bu Ali Paşa isyanı, ulusal bir ayaklanma olarak, örneğin bir "Toskalar'ın Ulusal Bağımsızlık Savaşı" olarak algılanacak ve böyle değerlendirilecekti.

Merkezleri güçlü üniter devletlerin ortaya çıktığı bir dönemde beliren bu merkezkaç eğilimler ve eylemler "feodal gerilik" yada "yabancıların kışkırtmaları" gibi kavramlarla yeterli bir biçimde açıklanamaz. "Gerilik" yada durmadan tekrarlanan "kişisel eğilimler" neden olamaz; bu belirtiler toplumsal olguların ve gereksinmelerin yarattığı sonuçlardır. Kaldı ki bu dönem yalnız merkezleri güçlü, birleştirici devletlerin ortaya çıktığı bir dönem de değildir; bu dönemde merkezden kopup ayrı devletlerini kuran birçok topluluk görüyoruz. İngiltere'den kopan Amerika en ünlü örnektir. Ama Güney Amerika'da da İspanya ve Portekiz'den ayrılan

pek çok yöre olmuştu. Bu genel eğilim ulusçu bir görünüm edinerek günümüze dek süregelmektedir.

Sonradan ulusal bağımsızlık savaşları olarak değerlendirilmiş olan ihtilaller ile âyan isyanları olarak nitelenmiş olan eylemlerin olası ortak toplumsal, ekonomik, politik, ideolojik yada kültürel nedenlerin incelenmesi herhalde ilginç sonuçlar verecektir. Dikkat edilmesi gereken, aynı amaç için ve benzer dürtüler ve yöntemlerle ortaya çıkmış olan toplumsal olayların, elde edebildikleri sonuçlara dayanarak, anakronik bir yaklaşımla günümüzde farklı yorumlandırıldıklarıdır: kopmayı ve ayrılıp ayrı devlet kurabilen isyanlar "bağımsızlık savaşı", bunu başaramayanlar ise "isyan" yada "âyan ayaklanması" olarak değerlendirilmiştir. Burada bütün bu eylemlerin ve bu eylemleri destekleyen kitlelerin Osmanlı Devleti yönetiminden ayrılmak istediklerini anımsatmakla yetinilecektir. Kimi bölgelerin ve halk topluluklarının ayrılma çabaları, Osmanlı Devleti tarihinin bir özelliği olarak imparatorluğun son yıllarına dek süregelecekti. Bu merkezkaç güçlerin bir başka ortak yanı imparatorluk içinde geniş anlamı ile "iç savaş" durumu yaratmış olmalarıdır.[35]

Kuşkusuz her başkaldırma, potansiyel bir devleti amaçlayan bir eylem değildi. Aynı biçimde, ayrı bir devlet kurmakla sonuçlanmış olan her eylem de, başlangıcında da ayrı bir devlet amaçlayan bir ayaklanma olarak da algılanmamalıdır. Sınırlı isteklerle başlayan bir isyan, rastlantılar sonucu "bağımsızlığa" ulaşmış olabilir. Ayaklananların ne gibi kârlar, çıkarlar, avantajlar bekledikleri, nasıl bir toplum, nasıl bir yönetim, ne tür bir devlet/yurttaş ilişkileri istedikleri ve nihayet nasıl bir ideolojiden kaynaklandıkları ortaya konduğunda bu

---

35 "1830'lara gelindiğinde Osmanlı bölgesel âyanların doğuş halindeki siyasal güçleri devlet tarafından kırılmıştı. Bununla birlikte, bu gruplar 19. yüzyıl boyunca yerel kaynakları denetimleri altında tutmayı sürdürdüler ve bunlardan bazıları bölge kentlerinde bir tür işadamı sınıfı oluşturdu" (Mardin 1991, 207-208).

merkezkaç güçlerin toplumsal (ve varsa ortak) yanları da daha iyi anlaşılacaktır.

Yunan İhtilali ve bu ihtilalle ilgili ideolojik ve politik mücadeleler yukarıda özetlenen dünya ve Osmanlı konjonktürü içinde oluşmuş ve gelişmiştir. Yunan İhtilali hem dünyamızın ve Osmanlı gerçeğinin bir ürünüdür, hem de dünyamızı ve Osmanlı Devleti gerçeğini oluşturan, biçimlendiren ve değiştiren bir olaydır.

Ekonomi

Yunan İhtilali öncesindeki dönemde ekonomik durumun incelenmesi kimi özellikler ve tanım zorlukları içermektedir. İncelenmesi gereken yöre tam olarak belli değildir. Yunanlılar Mora ve bugünkü Yunanistan toprakları üzerinde, göreli bir anlayışla "yoğun" bir konumda bulunmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin başka eyaletlerinde de yaşarlardı. Özellikle "diyaspora" Yunanlılar'ı, Avrupa'nın Asya'nın ve Afrika'nın birçok kentinde yoğun ekonomik faaliyetlere girişmişlerdi. İncelenmesi gereken yöreler, kentler, devletler hangileri olmalıdır?

Yunan İhtilali'ni hazırlayan güçler, Amsterdam, Viyana, Odessa gibi "yabancı", yani Osmanlı olmayan kentlerde ve İzmir, İstanbul, Kahire gibi Osmanlı Devleti'ne dahil olan ama bugün Yunanistan ülkesine dahil olmayan kentlerde "paroikia"lar kurmuşlar[36] ve nihayet bugün "Yunanistan" olan Mora, Selanik, Girit gibi eyalet, yöre ve kentlerde ortaya çıkmışlardır. Konumuz olan dönemdeki "Yunan ekonomisi"

---

36 Paroikia, "tarihsel olarak oluşmuş, ortak bir ulusal bilinç ve ruh yapısı taşıyan ve kendi ulusal yöresinin dışında bulunan, ekonomik-toplumsal işlevi ile kapitalist yeniden üretimi ile uluslararası sömürgeci/burjuva işbölümünü kolaylaştıran ve zorlayan insan topluluğudur" (Psyroukēs 1974, 27).

incelendiğinde bu alanların bir bütün olarak ele alınması gerekmez mi? Böyle bir girişim bizi hemen hemen bütün Akdeniz ekonomisi ile ilgilenmeye zorlayabilir.

Genellikle Yunan İhtilali ile ilgili ekonomik durum söz konusu edildiğinde, Yunanlılar'm, etnik bir grup olarak, ekonomik konumları ele alınmaktadır. Ancak ekonomik faaliyet etnik bir grubun girişimleri ile sınırlı tutulup genel çevre ile ilişkisi açıklığa kavuşturulmadığı sürece ekonomik durumun genel çerçevesi, bu çevre ile alışverişi ve giderek gerçek ve temel anlamı ortaya çıkmamaktadır. Yunanlılar'ın ekonomik durumu ve faaliyeti, değil genel Osmanlı Devleti gerçeğinden ama genel olarak Akdeniz ve Avrupa ekonomik gelişmelerinden ayrı bir biçimde ele alınmaması gerekmektedir.

Ekonomik faaliyetin etnik grup gerçeği çerçevesinde kalması ise, ancak ulusçu ideolojinin anlayışı çerçevesinde bir anlam taşıyabilir. "Yunanlılar ekonomisi" diye bir ekonomik biçim yada faaliyet de herhalde olmamıştır. Tarih içinde bütün ulusların, farklı oranlarda katıldıkları yada katılmadıkları ekonomik gelişmeler olmuştur. Yunanlılar'ın bir bölümü ticaret burjuvazisi konumunda, kimileri topraksız köylü, kimileri feodalite yanlısı toprak sahipleri konumundaydılar yada özel idari ayrıcalıklara sahiptiler. Bu gerçek, doğal olarak katılım oranları farklı olmakla birlikte, bütün ulusal gruplar için geçerliydi.

Oysa son yüzyıllardaki tarihçilik, ulusal devlet ideolojisi ile eşzamanlı olduğundan, "ulusalcı tarih anlayışı" diyebileceğimiz bir anlayışla her konuyu bir "ulus gerçeği" temeline oturtmaya çalışmıştır. Sboronos bunu şöyle ifade etmişti: "*Yunan tarihçiliği ne denli Avrupa'da yaygın olan akımları izlemiştir? Yunanlılar'ın küçük bir bölümünü kapsayan Yunan devletinin kuruluşu ile birlikte, Zampelios ve Paparrēgopoulos gibi tarihçiler... o zamanlardaki Yunan toplumunun ideolojisini*

ve Yunan İhtilali'nin başlatmış olduğu bağımsızlık hareketini tamamlama işlevini sürdüreceklerdi. Bu amaç için kuşkulu olan Yunanlılık'ın tarih içindeki devamlılığı sağlanmalı, bir bütünlük gösteren bir Yunan halk-ulus ilişkisi bilinci sağlanmalı ve parçalanmış olan Yunan devletinin parçalarını bir araya getirecek bir devletin varlığının umudu yaratılmalıydı. Dönemin tarihi bu anlayış ile kaleme alınmıştı... Böylece tutucu bir anlayış sınırları içinde hareket eden ve yeni sorunlara açılamayan bir tür 'resmi tarihçilik' doğmuş oldu" (Sboronos 1987, 77, 78).

Ekonomi ile ilgili etraflı ve derinlemesine bir çalışma için genel olarak yörenin tarih içindeki gelişmelerine bakmak gerekmektedir. Bu gelişmelerde etnik grupların rolü ve katkıları da, eğer gerçekten bir özellik gösteriyorlarsa, doğal olarak ele alınabilir. Ancak bu yaklaşım bir "etnik grubun ekonomik tarihi" olmayacak, birçok etnik grubun tarihini de içerecek bir "yörenin" ekonomik tarihi olacaktır. Bugüne dek alışılagelmiş olan ekonomik tarihler "uluslar tarihi" anlayışına uygun olarak, ulusun tarihini çevresinden ayırarak sunmak biçiminde olmuştu.[37] Burada özetlenecek olan "ekonomi" bu yönde orijinal bir çalışma iddiası taşımayan, temelde yayımlanmış olan incelemelere dayanarak hazırlanmış olan bir "ekonomik ortam" özeti görünümünde olacaktır.[38]

Kullanılacak olan "Yunanlılar", "Yunanistan", "Yunanlılar'ın yaşadığı yöreler" gibi kavramlara da, anlaşılacağı gibi, kesin bir anlam verilememektedir. Yunanca konuşan, Ortodoks dininde olan kimseler kendilerine kimi zaman "Yunan"

---

37 Doğal olarak yeni bir tarih anlayışı ile kaleme alınmış tarih yazıcılığı da zamanımızda kendini kabul ettirmektedir. Örnek olarak F. Braudel ve "Akdeniz tarihi" anımsatılabilir.

38 Çağdaş ve saygın Yunan tarihçileri, Osmanlı Devleti yapısı ile ilgili olarak yargılarını, konu ile ilgilenmiş olan dünya tarihçilerine ve Ö. L. Barkan, H. İnalcık gibi Türk tarihçilerinin de çalışmalarına dayanarak oluşturmuşlardır.

(Hellen) dememeleri bir yana, söz konusu yörelerde etnik gruplar bir birlik ve tekdüzelilik de sergilememişlerdi. Aşağıdaki "ekonomi" bölümü bütün bu kısıtlamalar ve sorunlar göz önüne alınarak okunmalıdır.

18. yüzyılın ikinci yarısında Yunanlılar'ın yaşadığı bölgelerdeki ekonomik gelişmeler bir dönüm noktası görünümündedir. Balkanlarda, eskiye göre göreli bir barış dönemi yada kısa süreli savaşlar dönemi başlamıştı. Batı'dan kaynaklanan ticaret faaliyeti sonucunda uluslararası gibi yurtiçi ticaret de gelişmişti. Bu sürede ticaret, Osmanlı Devleti'nde bir gelenek halini almış yada hemen hemen gayri resmi bir kurumlaşma durumunu almış olan ve ulusal gruplara göre mesleklerin ayrılması geleneği ile etnik temel üzerinde bir "işbölümü"ne gitme uygulamasının sonucunda, Yunanlılar ve ikinci derecede de Yahudiler ve Ermeniler tarafından yürütülürdü.

Yunanlılar'ın ticaret şirketleri kurdukları kentler İzmir, Selanik, Patras, Kandiya (Hērakleio), Sakız ve yurtdışında Odesa, Marsilya gibi liman kentleridir. Küçük Kaynarca (1774) anlaşmasının sağladığı kimi avantajlar ve Fransız-İngiliz savaşlarının yarattığı olanaklar sonucunda, Yunanlıların ticaret filosu fazladan bir kâr alanı elde edecekti. Özellikle Hydra, Psara, Spetses gibi Ege adalarında ticaret filoları önem kazanacaktı. Ticaret, tarım üretimini de hızlandıracak, bu gelişmeden de Müslüman ve Hristiyan toprak ve çiftlik sahipleri yeni ve önemli kârlar elde edeceklerdi. Küçük sanayi işletmeciliği de, (aba dokumacılığı, iplik) gelişmiş ve ihracata yönelmişti (Sboronos 1985, 51-53).

Bu gelişmelere daha ayrıntılı bir biçimde bakalım.

TARIM

18. yüzyılda "Yunan bölgeleri"nde egemen üretim biçimi, temelde tarımsaldı. Üretimin ağırlık merkezini buğday, arpa ve yüzyıl sonunda da mısır, yani tahıllar oluştururdu. Yulaf, 15. yüzyıldaki önemini bu yıllarda yitirmişti. Yer yer pamuk, keten, ipek, üzüm ve kuruüzüm üretilmekteydi. Temel tarımsal üretim olan tahılın yanında özellikle Makedonya'da pamuk ve genelde Müslümanlar tarafından üretilen tütün, Mora'da Korint kuruüzümü elde edilmekteydi. Zeytin ağaçları ve zeytinyağı iklimin elverdiği yüksekliklere dek bir üretim olanağı yaratmıştı. Bu malların hangi oranlarda üretilmiş olduklarını yaklaşık olarak gösteren, yalnız Mora ile sınırlı kalan ama genel fikir sağlamamızı sağlayan bir kaynak F. Pouqueville'dir.[39] Bu gezginciye göre 1814 yılında değere dayandırılan oranlar olarak üretim şöyleydi:

Tahıl (buğday, arpa, mısır vb.)	% 43.97
Hububat	3.42
Ağaç ürünleri(temelde zeytinyağı ve incir)	15.37
Bağlar(kuruüzüm,şarap vb.)	9.08
İşlenen maddeler(ipek, pamuk, iplik vb.)	13.36
Mum-bal	1.08
Tütün	0.51
Hayvancılık(peynir, yün, dericilik vb.)	12.86
Süngercilik	0.35
TOPLAM	% 100.00

Kimi araştırmacılar Yunan İhtilali arifesinde tarım üretiminin tüm üretimin yüzde 60'ı civarında olduğunu, Mora'da ise bu oranın hayvancılıkla birlikte yüzde 90'lara vardığını ileriye sürmektedirler. Bu üretimin bir özelliği çeşitlilik azlığıdır. Temelde üç tür (tahıl, yağ ve kuruüzüm-şarap) üre-

---

39 "Voyage de la Grèce" s. 250-274, Asdrakhas 1975, 164'te verilmektedir.

timin yaklaşık olarak yüzde 80'ine, Mora'da ise yüzde 90'ına yakındı. 1804 yılında Mora'da tahıl tüm üretimin yüzde 58'ini oluşturuyordu. "Tek tip" üretimin nedeni, bu üretimin ihracata ve dış pazarların isteklerine yönelik olmasından kaynaklanmaktaydı (Kremmydas 1988, 147, 153).

18. yüzyıldan başlayarak toprağa sahip olunabiliyordu. Bu dönemde küçük toprak birimleri, yerlerini toplumun ileri gelenlerinin ellerinde toplanan büyük topraklara bırakmaya başlar. Ancak devlete bağlı ve geleneksel vergileme biçimlerini sürdüren topraklar gene de vardır. Kimi zaman devlet hesabına vergileri toplayan ve toprak sahipliğini üstlenen kimse aynı kişidir. Yunan Devleti kurulduktan sonra başbakan İ. Kapodistrias[40] zamanında yapılan bir sayım sonucuna göre, nüfusun yüzde 9.43'ünü oluşturan Türk-Müslümanlar, işlenen toprakların yüzde 58'ini ellerinde bulundurmuşlardı. Bu oranlardan, toprak mülkiyeti biçiminin, egemen gücü oluşturan Müslümanlar tarafından biçimlendirildiği ve kararlaştırıldığı sonucuna varılabilir. Hristiyan ve Müslüman cemaatler içinde ayrıca toprak mülkiyeti açısından doğal olarak büyük eşitsizlikler olsa gerekti (Asdrakhas 1975, 159-162).

Mora'da işlenen toprakların, özellikle 19. yüzyıl başlarında Müslüman ve Hristiyan sahiplerin ellerinde göreli olarak büyük topraklar biçiminde toplanmaya başlandığı gözlenir. 4.5 milyon dönüm toprağın 3 milyonu (yüzde 75) "Türkler"in elinde, geri kalanı ise (yüzde 25'i) "Yunanlılar"ın elindedir (Sakellarios 49). Aynı kaynaklara göre 40 bin dolaylarında bir nüfus oluşturan Müslümanlar, adam başına 75 bin dönüme,

40 İoannis Kapodistrias (doğumu Korfu 1776, ölümü suikast sonucu, Nauplio/Anapli 1831) Yunan Devleti'nin ilk başbakanıdır. Padova'da tıp okumuş soylu bir ailedendi. 1809-1822 yıllarında Rusya Dışişlerinde çalışmış, bir süre de Rusya Dışişleri Bakanı olmuştu.

360 bin olan Hristiyanlar ise adam başına 4.2 dönüme sahiptiler. Kimilerinin geniş topraklara sahip oldukları göz önüne alındığında, nüfusun büyük bir kesiminin topraksız olduğu yada yetersiz topraklara sahip olduğu ve başkalarının topraklarında çalıştıkları sonucuna varılabilir.

Özel mülkiyet vakıflar yöntemiyle de yaygınlaşmıştı. 19. yüzyılda özel büyük çiftlikler görülmeye başlanır. Örneğin Yanya'da Ali Paşa, çocuklarıyla birlikte büyük çiftliklere sahipti. Bu yüzyılda izlenen tarım üretimi artışının bir nedeni yeni toprakların tarıma açılmış olduğu olabilir. Yeni toprakların özel ellerde toplanması ve büyük toprak birimlerinin küçük toprakların yerini alması herhalde toplumsal değişikliklere, farklılaşmalara ve çekişmelere de neden olmuş olsa gerektir (Kremmydas 1988, 150).

Ortakçılık yaygındır. Toprak sahibi, tohumu ve koşum hayvanlarını verdiği durumlarda üretim yarı yarıya; yalnız toprağı sunduğunda 1:2 bir bölüşmeye gidilirdi. Doğal olarak bu tür anlaşmalar büyük bir çeşitlilik sergilerdi. Bağlar, bahçeler, otlaklar, ormanlar da köyün ileri gelenlerinin malı olabilirdi; sıradan köylüler genelde hayvanlarının sahipleriydi. Zaman içinde toprağın değer kazandığını gösteren belirtiler görülmemektedir.

Toprak sahibi küçük üreticilerin kârları kısıtlıydı. Toprak verimliliği 1'e 3 yada 1'e 4 kadardı. Ortakçılara kalan herhalde 10'a 1 oranındaydı. Bu dönemde tarımdan hayvancılığa doğru görülen kaymanın nedeni de tarım alanındaki zorluklardan kaynaklanmış olabilir.

HAFİF SANAYİ

Yunan İhtilali öncesine kadar "Yunanistan"da sermaye yatırımlarına ve üretimi tüketebilecek pazara dayalı bir sanayi yada hatırı sayılır bir hafif sanayi kurulmamıştı. Geleneksel hafif sanayinin ve zanaatkârların üretimi, temelde iç pazarın

gereksinimlerini karşılardı.[41] Bu üretim biçiminde Müslüman ve Hristiyan loncalar etkindiler. Üretilen mallar ise genelde Avrupa kökenli mallarla fiyat bakımından rekabet edecek güçte değillerdi. Üretim, boyanmış iplik, sabun, ipek, kimi kentlerde dericilik ve barut gibi mallarla sınırlıydı. Bunlardan kimi mallar, tekstil ve boyanmış iplikler gibi, dış ülkelere ihraç edilebiliyordu.

Bu hafif sanayi üretiminde temel ve itici güç ticaret sermayesiydi. Dış ülkelerden kaynaklanan istek, bu üretimin temel itici gücüydü. Loncaların rekabeti bir dereceye kadar ortadan kaldırdıkları bir ortamda, tüccarların sermayesi devreye girip pazar mekanizmaları içinde üretime yeni bir hız kazandıracaktı (Asdrakhas 1975, 166). İç pazarda tüketilmeyen mallar ülke dışında satılmaya başlayacaktı. Kimi merkezlerde lonca sistemi dışında ve ücretli işçilik temeli üstünde çok önemli üretim birimleri kurulmuştu.[42] 1800'lerde iplik üretiminde 40 ila 50 bin işçi çalışmaktaydı (Kremmydas 1988, 143).

Tersaneler gemi yapımı, gene ticaretten kaynaklanan bir gereksinme sonucunda, 1770'lerden başlayarak önem kazanacaktı. Bu tersaneler en başta Kara Yunanistanı'nda (Mesologgi, Galakseidi ve Mora'da) kurulacak ama en büyük ve önemli tersaneler daha sonraları Ege Adaları'nda, (Spetses,

---

41 Kimi tarihçilere göre ticarete yönelik üretim faaliyeti, 16.-18. yüzyılda Osmanlı "feodal" ilişkilerden uzak kalabilmiş dağlık (yani toprağın tarıma elverişli olmadığı) yörelerle adalarda ortaya çıkmıştı. (Mosköph 77).

42 Larisa yöresinde 1771-1778 yılından başlayan "Ampelakia" ortaklığı (bir tür kooperatif), boyanmış iplik üretimine geçmişti. Bu "kooperatif" kârın küçük bir bölümünü ortaklara dağıtıp yatırımlarını artırmış, kısa zamanda sermayesini artırıp Avusturya bankalarına yatırmış, işletmede çalışanları iki bin kişiye yükseltmiş, Viyana ve Budapeşte gibi kentlerde kurmuş olduğu satış temsilcilikleriyle mallarını Avrupa'ya satabilmişti. 1881 yılı banka iflasları ve Batı'nın rekabeti sonunda üretim düşmüş ve bu ortaklık sönmüştür. (Kordatos 227, Moskoph 83, Bakalopoulos IV. 531-548).

Hydra, Psara, Mikonos, Thasos, Girit gibi) kurulacaktı. Gemi yapımı ile ilgili bilgiler çok kısıtlıdır. Spetses Adası ile ilgili kimi kayıtlardan, ticaretin düşüş gösterdiği ve gemiciliğin önem kaybettiği yıllar olan 1811 ile 1820 yılları arasında 35 geminin inşa edilmiş olduğu bilinmektedir. Hydra Adası'nın bunun iki misli gemi yaptığı hesaplanmıştır. Bu üretimde, gerekli kereste ve yelkenler yerel pazardan alınıyor, ipler, çiviler vb. gibi maddeler ise ithal ediliyordu. Bu tersanelerde inşa edilen gemilerin büyük sayılanları 1808-1813 yıllarında, 265-320 tonluktu. Yapılan hesaplara göre, yılda üç kez buğday taşıyan bir gemi, dönüşünde boş dönmüş olsa bile, iki yıl içinde elde ettiği kâr geminin yapımı için yatırılan sermayeyi karşılayabilmekteydi.

Sabun üretimi Avrupa rekabetine karşı koyabilmiş olan bir üründü. İmparatorluğun büyük kentlerinde istenen ve satılan ve üretimin yüzde 75'i Türkler'in elinde bulunan bu sanayi, devlet desteğini ve korumacılığını kazanmış ve 19. yüzyıl boyunca da etkinliğini sürdürmüştü (Kremmydas 1988, 145).

"Yunan bölgelerinde" sanayinin gelişmesi 18. yüzyıl sonlarıyla 19. yüzyıl başlarındaki genel ekonomik gelişmelerin bir sonucu olsa gerektir. 1800'lerde sanayi ve küçük sanayi üretimi tüm üretimin yüzde 30'unu aşacaktı. Bu önemli bir ekonomik gelişme sayılabilir. Bu sanayinin büyük bölümü Yunanlılar'ın faaliyet alanı içine giriyordu. 1820 yıllarında bu alanda bir kriz izlenmektedir. Deniz taşımacılığı ile birlikte meydana çıkan kriz, bir yanda İngiliz ticaretinin rekabeti öte yanda da Osmanlı Devleti'nin bu rekabete karşı çıkıp yerel sanayiyi koruyamamasından kaynaklanmıştı. Bu dönemde Batı'nın ekonomik etkisi altında bulunan Osmanlı Devleti bu konuda girişimi elinde bulundurmuyordu. Bu koşullar altında bu küçük sanayi işletmeleri Yunanistan'da zamanla bir sanayiye dönüşemeyecek, son tahlilde bu işletmeler sa-

nayiden çok ticarete dönük bir faaliyet alanı olarak kalacaktı. "*Esnaf, devletten değil destek almak, korunmuyordu bile*" (Yannoulopoulos).

DIŞ VE İÇ TİCARET

Osmanlı Devleti içinde ticaret faaliyeti üç farklı biçimde yürütülürdü: sürekli pazarlar, haftalık pazarlar ve yıllık panayırlar aracılığıyla. Kimi tüccarlar, yabancı tüccarların Osmanlı Devleti içinde faaliyet gösterememelerinden yararlanıp aracı rolü üstlenmişler ve yabancıların rekabetinden de kurtularak bir tür lonca dayanışması içinde ticaretlerini sürdürmüşlerdi. Örneğin İzmir'deki Sakızlılar Hollanda'dan gelen kumaş ticaretini ellerinde bulundurmuşlar, Selanikli Yahudiler Osmanlı ordusu için kumaşları sağlamış ve böylece iplik ticaretini denetleyebilmişlerdir. Temelde bu dönemde Osmanlı Devleti içinde serbest ticaret mekanizmaları gelişmemişti; tüccarlar çeşitli kısıtlamaların içinden sağlayabildikleri olanakları kullanarak ticarete yönelirlerdi.

Dış ticaret alanında Osmanlı Devleti tüccarlarının ve konumuz olan Yunanlı tüccarların iki tür işlevleri vardı: yurtiçinde malların taşınmasını ve tüketicinin eline varmasını sağlamak, yurtdışında ise yabancı ülkelerin tüccarlarına karşı kendi ticaret olanaklarını oluşturmak. Bu amaçla, zamanın politik konjonktüründen de yararlanarak yabancıların gemi taşımacılığına karşı kendi ticaret filolarını geliştirmişler ve Orta Avrupa ile Güney Rusya gibi yörelerde ticari koloniler kurmuşlardı.

Avrupa'ya göç eden Yunanlılar (ve başkaları) Batı'da elverişli ticaret olanakları bulmuşlardı. Örneğin 1730 yıllarında Amsterdam kenti, Yunanlı, Yahudi ve Ermeni tüccarlara Hollandalılar'a tanıdığı hakların aynını tanımıştı. Osmanlı ülkesi ticaretinin bir bölümü bu "yabancı" tüccarların eline geçmişti.

Ancak ikinci ve daha önemli bir ticaret faaliyeti, kendi deniz taşımacılığı, kendi tüccarları ve konsoloslukları yoluyla Batı Avrupa ülkeleri tarafından yapılıyordu. Bu tür ticarette yerli tüccarların rolü, bir yanda dış ülkelere ihraç edilecek malların (örneğin tahılın) sağlanması, öte yanda ise ithalatın yurtiçindeki tüketiciye ulaştırılmasıydı. 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Osmanlı yerli tüccarları dış ticareti kendi ellerine geçirmeye başlayacaklardı. Osmanlı yönetimi bu tüccarlara yabancı tüccarlara tanımış olduğu hakları da tanımaya başlamış olduğundan artık yerel tüccarlar deniz trafiğini de denetleyebilecek duruma geleceklerdi. Bu konuya "Türkiye Tarihçileri" bölümünde yeniden değinilecektir.

Söz konusu dönemle ilgili olarak etraflı ve genel ihracat/ithalat istatistikleri yoktur. Bazı limanlarla ilgili bilgilerin değerlendirilmesi yoluyla genel eğilimler hakkında bilgi edinilmektedir. Bu yönteme başvurulduğunda ilk gözlenen, ihraç mallarının genelde, beklendiği gibi, tarım ürünleri olduğudur. Bunlardan buğday konjonktürel bir grafik izlemektedir; Batı'da ürünün kötü olduğu yıllar "Yunanistan"dan ihracat da artacaktır. Selanik'ten ve Mora'dan Marsilya'ya gönderilen mallardan anlaşılabileceği gibi, genel ihracat, 18. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru, yüzyılın ortalarına kıyasla dört ve iki katından daha yüksek bir artış göstermişti (Asdrakhas 177). 1801-1805 yılları arasında ise yüzyıl sonlarına kıyasla üç katı aşan bir ihracat artışı gözlenmektedir (Kremmydas 1980, 144). Bu son artışın nedeni Avrupa'daki savaşlar ve savaş halindeki ülkelerin buğday gereksinmeleridir.

Genelde ihraç malları Batı'nın sanayi gereksinmelerini karşılayan ürünler ve yiyecek maddeleridir. Fransızlar'ın 1770 yıllarında Mora'dan satın aldıklarının yüzde 70'i yiyecek maddeleri, yüzde 30'u ise hammaddelerdi. Tahıl ihracatı, fiyat artışlarının etkisiyle de, 1794-1809 yılları arasında yedi katına

çıkmıştı. 1794-1820 yılları arasında fiyat artışları sonucu Korint kuruüzümü ihracatı beş misli artmıştı. Zeytinyağı ihracatı bu dönemde artış göstermemişti.[43] Genelde bu dönemde Mora'da artan ihracat gereksinmelerini karşılayan bir tarım üretimi artışı olmuştu (Kremmydas 1980, 153).

Bu dönemdeki ihraç mallarında izlenebilen bir değişiklik 1794 ile 1814 yılları arasında işlenmemiş mallar (yiyecek maddeleri, tarım ürünleri) ile hammaddeler ve tarımsal olmayan işlenmiş maddeler (iplik, ipek vb. gibi) arasındaki oranlardır. İşlenmiş malların oranı 1794-1795 yılları arasında yüzde 42-48 iken, 1805-1814 yılları arasında bu oran yüzde 28-31 idi. Yani Batı'nın gereksinmeleri değişecek, Ortadoğu'dan gittikçe daha az işlenmiş mal alacaktır; yada başka türlü söylersek, Yunanistan'ın gittikçe "hammadde" üreticisi konumu artacaktır.

Yunanistan'dan ihraç edilen kuruüzümün yüzde 86'sı, 1817-1821 yılları arasında Londra ve Triyeste'ye varacaktı. İngiliz egemenliğinde olan Yunan Adaları buğdayın yüzde 38'ini, İtalya ile Marsilya ise yalnız yüzde 13 ile yüzde 16'sını ithal edecekti. İngiltere'nin, ve ikinci derecede Fransa'nın, ekonomik ve dolayısıyla politik etkinliği bu oranlardan tahmin edilebilir (Kremmydas 1980, 160-164).

Yunanistan'a ithal edilen mallar ile ilgili bilgiler daha kısıtlıdır. 1794-1795 ile 1805-1809 yılları arasında ithal edilen malların büyük yüzdesi, yüzde 54 ve yüzde 36'sı tekstildir (bez, iplik). Madeni mallar bu dönemde ikinci önemli ithal malı olup ancak yüzde 6 ve yüzde 16'dır. Doğal olarak ithal edilen malların büyük bir yüzdesi (yüzde 75 kadarı) sanayi mallarıdır.

Yüksek tarım malları ihracatı ile yüksek sanayi malları it-

---

43 Batı'da zeytinyağının hemen hemen bütünü sabun üretimi için kullanılmış olduğundan, zeytinyağı hammadde sayılmaktadır.

halatının oranları, 18. yüzyıl başlarında, Mora'nın ve genelde "Yunanistan"ın dünya ve özellikle Avrupa ticareti ile ilişkisinin özünü ortaya koymaktadır. Bu ilişki bir gelişmiş/gelişmemiş ülke ilişkisidir.

DENİZ TİCARET FİLOSU

Yunanca konuşan Ortodokslar 15. yüzyıldan beri deniz ticareti ile ilgilenirdi. Aslında o yüzyıllarda ticaret ile korsanlık arasında kesin bir çizgi çizmek kolay değildi. Onsekizinci yüzyılda Yunan korsanları zaman zaman İngiltere ve Rusya'nın hesabına çalışmışlardı (Leondarides 7, 35, 36).

18. yüzyıl sonlarında ve 19. yüzyıl başlarında Yunanlılar'ın elindeki ticaret sermayesi gemiciliğe yatırılmıştı; ekonomik konjonktür başka alanlardaki yatırımları pek olanaklı kılmıyordu. Gemi sayısının artışi yerel ve uluslararası gelişmelerin bir sonucuydu. Önemli bir gelişme bu dönemlerde İngiltere ile Fransa arasındaki çekişmelerdi. Bu yıllarda Akdeniz'deki ekonomik etkinlik Fransa'dan İngiltere'ye geçecekti. Ayrıca geleneksel olarak da Yunan gemicilerinin Akdeniz korsanlığı, geçmişte İngiliz yada Rusya'dan yana olmuş, Fransa'ya pek yanaşmamıştı.

Bu dönemde Yunan deniz filosu, Yunan sermayesinin girişimi ile Doğu'dan Batı'ya genelde yiyecek taşıyacaktı. Bu ticareti hem Osmanlı Devleti'nin içinden hem Güney Rusya'dan da taşınan mallar oluşturacaktır. Yunanlılar'ın kumandasındaki gemilerin etkin bir rol oynadıkları İskenderiye ile ilgili 1810-1816 yılları istatistiklerinden ortaya çıkmaktadır: toplam 1313 geminin 888'i, yani yüzde 68'i "Yunan-Türk" diye tasnif edilmiştir. Bu tasnifler kaptanların ve gemilerin isimlerine göre yapılmakta olup kimi Rus bayraklı gemiler de "Yunan" sayılmıştır. Kandiya ve Odessa gibi limanlarda buna benzer hesaplar, "Yunan-Türk" gemilerinin oranlarını, bu yıllarda yüzde 81 ve yüzde 58 olarak vermektedirler. Belli

bir oranda yanlışların varlığı kabul edilse de, "Yunan" olan gemilerin yüzdesi kuşku bırakmayacak kadar yüksekti (Kremmydas 1988, 119).

Ancak 1816-1821 yılları göz önüne alındığında, ve elde bulunan istatistikler değerlendirildiğinde, aynı limanlarda "Yunan/Türk" gemilerinin oranlarında kesin bir azalma görülmektedir. İskenderiye'de 1816'da bu oran yüzde 49'dur (yüzde 68'e karşılık); Kandiya'da 1819-1821 yılları arasında yüzde 19 (yüzde 81'e karşılık); Odessa'da ise 1818-1821 yıllarında yüzde 45 (yüzde 58'e karşılık). Ama oranlardan başka bir azalma, bu sözü geçen limanlara uğrayan toplam gemilerde görülen azalmadır. Bu yeni dönemde ticaretin bir krize girmiş olabileceği akla gelmektedir. 1815 yılından sonra Doğu Akdeniz limanlarında İngiliz gemileri "Yunan" gemilerinin yerini almaya başlamaktadırlar.

İplik üretiminde ve ihracatı alanında görülmüş olan ekonomik kriz ile genel ticaret alanında görülen bu krizden sonra, "*tarihçilerin 1821 Yunan İhtilali'ni bu krizlerin ışığında yeniden yorumlanmasının gereğini*" savunan tarihçiler olmuştur (Kremmydas 1988, 124). "*Kuşkusuz olan, 1815'ten sonraki Yunanlı gemi sahiplerinin yoksullaşmalarını, üretimdeki düşüşün de izlemiş olduğudur*" (Yannoulopoulos).

"Yunan/Türk" gemileri olarak belirlenmiş olan gemilerin "milliyeti" bir açıklama gerektirmektedir. Bu gemiler Osmanlı Devleti'ne bağlıydı; "Yunan/Türk", "Hristiyan/Müslüman" biçiminde sınıflandırılmalarının anlamı pek açık değildir. Gemilerin, Osmanlı Devleti içindeki konumları, işlevleri, katkıları, yararları ve hukuk açısından varlıkları, tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi, gemi sahibinin adından bağımsız olarak, Osmanlı (uyruklu) idi. Osmanlı Devleti'nin ticaret gemileri ise, bu devletin ticaret ve genel olarak ekonomi alanındaki etkinliğini ve dünya içindeki işlevini ve düzeyini gösterir. Tarihçilerin Osmanlı Devleti ticaret gemilerini uy-

rukluk dışında bir tür "milliyet"e göre ayırmaları, Osmanlı Devleti geleneğinde uyrukluğun değil "ümmet" anlayışının temel bir anlayışa dönüşmüş olmasından ve bu geleneğin, ulusçu ve çağdaş devlet döneminde de sürdürülmüş olmasından kaynaklanmaktadır.

Kaldı ki Osmanlı Devleti'nde "Yunan" gemilerinin bir bölümü Yunan kaptan ve gemicilerce çalıştırılan Müslüman ve Türk sahiplerinin malıydı. 1751 yılında Kandiya'dan kaynaklanan bir listeden anlaşıldığına göre Türkler bu kentte bulunan bütün gemilerin sahipleriydi (Kremmydas 1988, 125). Avrupa limanlarında ise "Yunan" olarak kaydedilen gemilerin büyük bir bölümü, "ulusal" kayıtlarını harhalde "sahip olma" gerçeğinden değil, işletenler açısından kazanmışlardı.

Yunanlı tarihçi Kremmydas Yunanlılar'ın geleneğinin gemiciliğin gelişmesinde önemli bir rol oynamış olabileceğini ileriye sürmekte, Yunan ve Türk gemi sahiplerinin ortak bir çıkar paylaştıklarından, bu dönemde ve ticaret konusunda, ortak bir ideoloji ve faaliyet izlemiş olmaları gerektiğini de ileriye sürmektedir.

Türkiye kaynakları da, Müslüman gemi sahiplerinin hiç de azımsanmayacak bir sayıda olabileceğini ortaya koymaktadır (Kurtoğlu 82). 1781 tarihli bir sayımda 222 adet gemiden, kaptan (ve sahip) isimlerinden elde edilebilen bilgilere göre 87 geminin yüzde 53'ü (46 gemi) Müslümanlar'ın elinde, yüzde 47'si (41 gemi) Hristiyanlar'ın ve Yunanlılar'ın elindedir. İsimlerinin verilmediği ama Poros, vb. gibi Ege adalarında oldukları belli olan 57 geminin hepsinin "Yunan" olduğunu kabul etsek bile "Türk" gemileri gene de yüzde 32'nin altına düşmemektedir. Ayrıca büyük gemilerin (kalyon, üç direkliler gibi) genel olarak "Türkler"in elinde olması, taşıma gücü açısından da "Türk" malı gemilerinin önemli olduğunu göstermektedir. Bu gemilerin kimler tarafından

kullanıldığı, doğal olarak ayrı bir konudur.

Yunanlılar'ın sahip oldukları gemilerle ilgili bilgilerden anlaşıldığı gibi, sahip olma biçimi bir tür "şirket"leşmeye bağlıydı. Ticari bir kontrat ile bir araya gelen ortaklar, önce geminin yapımını sağlamakta, sonra ise her ticari seyahat için her ortağın sermaye ve çalışma oranına göre, elde edilen kârlar bölüşülürdü. Bu tür bir ortaklık ve şirketleşme ticaret risklerini de azaltmaktaydı. Kriz dönemi öncesine dek, yani 1810, 1812'den önce, kârlar tatmin ediciydi (Kremmydas 1985-6, II). Buğday ihraç eden ve yılda üç geziye çıkan bir geminin iki yıl içinde geminin maliyetini karşılayabildiğini yukarıda görmüştük.

Osmanlı tüccarlarıyla Batılı tüccarlar arasında rekabet ve çıkar çatışması Batı elçilerinin hükümetlerine göndermiş oldukları raporlarda kesin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Osmanlı Devleti bu çatışmada zaman zaman seyirci kalmıştı. Tüccarlar da çıkarlarını korumayan Osmanlı Devleti yerine yabancı güçlere sığınmayı sık sık yeğlemişlerdi. Yunanlı tüccarla Batılı tüccarlar arasındaki ilişki bir çelişki/işbirliği ilişkisi olarak algılanabilir (Maksimos 10, 11). "*Zimmilerin bir kısmı berat ve patentler ile elde ettikleri imtiyazları iyi değerlendirmişler ve bir müddet sonra da... müste'min tüccarın kendisine rakip olarak ortaya çıkmışlardır... İzmir'deki Hollandalı tüccarlar, yalnız büyük zarar etmekle kalmayıp bir kısmı da iflas etmeye başlamıştı... İngiliz tüccarlar (da), 1803'ten başlamak üzere zaman zaman gayri müslim Osmanlı tebaasının ve özellikle Rumlar'ın, İngiltere'ye yaptıkları ticarete izin verilmemesi yolunda... tehditlere bile başvurmuşlardı... Fransızlar* (da Rumlar'ın) *Fransa'ya ticaret yapmalarının engellenmesi gerektiğini ileriye sürüyordu*" (Bağış 55, 57).

Rum milletinin konumu ile ilgili olarak F. Braudel'in yazdıkları ise şöyle: "*Türkiye'de* (Osmanlı Devleti'nde, H.M.), *temelde ticaret sınıfını oluşturan kent burjuvazisi Müslüman*

değildi: Ragusalı, Ermeni, Yahudi, Yunanlı ve Batılı'ydılar. Türkler'e genel olarak ticaret fazla çekici gelmiyordu" (1982, 727); "*Devrimci ve Napolyoncu savaşların (1793-1815) uzun süreli krizi Levant içinde Fransız tüccarlarının eylemlerine son verince onların yerini Yunanlı tüccarlar ve gemiciler doldurdu; bu başarı yaklaşmakta olan Yunanistan'ın bağımsızlığı konusunda da etkisini gösterecekti*" (1984, 480, 481).

R. Clogg ise şöyle bir sonuca varmaktadır: "*Sonuç olarak, 18. yüzyılın sonu ile 19. yüzyıl başında önemli bir Yunan ticaret burjuvazisinin oluşmuş olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu içinde genel olarak iş girişimciliğine ve sermaye birikimine karşı olan iklimden dolayı, bu girişimci yeteneğe sahip olanların büyük bölümünün İmparatorluk'un sınırları dışında bulunduğunu söyleyebiliriz*" (1981, 94). Yunanistan dışındaki koloniler içinde Venedik en önemli olanıdır. Padua, Napoli, Ankona, Toledo, Lyons ile birlikte, 15. yüzyıldan başlayarak, "Yunan geleneğinin" korunmasında da bu kentlerin önemli rolleri olmuştur (Geanakoplos 61).

Yunanlılar'ın yada Rum milletinin ticaret yaşamı "Türk Tarihçiliği" adlı bölümde, bu konudaki kimi yorumlar çerçevesinde yeniden ele alınmaktadır. Ama şimdi temel konumuza, doğmakta olan Yunan ulusu içindeki ideolojik gelişmelere, çekişmelere ve farklılıklara bakalım.

BÖLÜM I
VELESTİNLİ RĒGAS

Rēgas, yada kendi kullandığı isme göre Velestinli Rēgas (Rigas okunur), Yunan İhtilali'nin hazırlayıcıları içinde en tanınmış ve önemli kişilerinden biridir. Hattâ belki de çağdaş Yunan devletinin kuruluşu yolunda katkısı olmuş kimseler içinde Rēgas en önde gelmektedir; hem yazıları, çevirileri ve şiirleriyle ideolojik alanda bir önder olmuş, hem pratik örgütlenme yolunda somut adımlar atmış, hem de ölümüyle, sonraları mücadeleye atılanlara bir simge gibi yol gösterici sayılmıştır. Adı Yunanistan'da hâlâ anılmakta, ayaklanma sırasında isyancıların ağzından düşmeyen şiirlerinin kimi dizeleri hâlâ söylenmekte, adına dergiler yayımlanmakta ve dernekler kurulmaktadır.

Ama Rēgas'ın Osmanlı tarihçiliği ve dolayısıyla çağdaş Türk tarihçiliği açısından da (pek bilinmeyen) ilginç bir konumu vardır. Rēgas, Osmanlı İmparatorluğu içinde demokratik bir devrim gerçekleştirmek için çalışanların herhalde ilkidir. "*Dünyanın en güzel devleti*" diye nitelendirdiği Osmanlı Devleti

içinde, bütün ulusların, "*din ve dil farkı gözetmeden Hellenler'in, Arnavutlar'ın, Ulahlar'ın, Ermeniler'in, Türkler'in ve başka ulusların*" bir arada yaşayacakları ve hiçbir ulusun öteki uluslar üstünde egemen olamayacağı bir düzen kurmak için mücadele etmiştir. Fransız Devrimi etkisinde kalarak "*Hristiyan ve Türkler'i ezen*" tirana, yani Sultan'a karşı bir halk ayaklanması düşlemiş ve bu yolda çalışmıştı. Rēgas, Avusturya polisi tarafından tutuklanacak, Osmanlı Devleti'ne teslim edilecek ve yargısız öldürülecektir. Rēgas Osmanlı Devleti içinde cumhuriyet ve halk yönetimi (demokrasi) istediği için devletçe öldürülen ilk kurban da sayılabilir.

Burada önce Rēgas'ın yaşamı, eserleri, çevresi ele alınacak, sonra görüşlerini açık bir biçimde dile getirdiği ünlü "*Marş*" adlı şiiriyle ilk Osmanlı anayasa önerisi sayılabilecek olan *Anayasa*'sı yorumlanacaktır. Sonunda genel bir değerlendirme ile Rēgas'ın hem "ulusçu bir Yunanlı" hem de "cumhuriyetçi bir Osmanlı" olma "paradoksuna" bir açıklama getirmeye çalışılacaktır. *Marş* ile *Anayasa*'nın bütünü (Türkçe çevirisi), eşin kaynağı 1793 Fransız Anayasası'nın bir bölümü ile birlikte ekte verilmektedir.

Hayatı, yapıtları

Rēgas 1757 yılında Tesalya'nın Velestino adlı bir küçük köyünde doğmuş olduğundan Türkçe dilbilgisi kurallarına göre "li" ekiyle oluşan ismi almıştı. Antik Pherai kenti de aynı yörede olduğundan, Rēgas'ın ölümünden sonra, Yunanlı aydınlar tarafından, "Feraios" ismi daha uygun görülmüş (daha Yunanca sayılmış) ve bugün Rēgas Yunanistan'da, "Rēgas Pheraios" (Rigas Fereos okunur) adıyla da bilinmektedir. Rēgas, kimi zaman imzasını "Tesalyalı Velestinli Rēgas" diye de atmıştı.

Rēgas'ın doğmuş olduğu Velestino köyünde Arnavutlar ve

Ulahlar da yaşardı. Bu yüzden, Stavrianos'un yazdığına göre, Yunanlılar'dan başka günümüzde Arnavutlar'la Romenler de Rēgas'ı "kendilerinden" sayarlar (Stavrianos 1964).[1]

Rēgas'ın köyünde yaygın olan inanca göre Velestinli'nin babası tarla ve han sahibi zengin bir köylüydü. Kesin olan, oğlunun öğrenimi için çaba harcamış olduğudur. Rēgas önce köyünde, muhtemelen bir köy papazından okuma yazmayı öğrendikten sonra, ilk öğrenimini Tesalya'da, o yıllarda önemli ekonomik ve kültürel merkez olarak gelişen Pēlio'nun Zagora köyünde (yada Ampelakia'da) okumuş olmalıdır. 1769-1774 yıllarındaki karışık ve acılı günleri gençlik yıllarında yakından tanıyan Rēgas, başka gençlerin de o yıllarda yaptığı gibi, okumak, çalışmak ve daha iyi bir yaşam sağlamak için İstanbul'a gitmişti.

İstanbul'da bir süre özel öğretmenlik yapmış, ticaretle ilgilenmiş ve nihayet 1782 yıllarında, Yunan İhtilali'nin tanınmış liderlerinden olan Alēksandros ve Dēmētrios Hypsēlantēs'lerin büyük babası Alēksandros Hypsēlantēs'in yanında "sekreter" olarak çalışmıştı. A. Hypsēlantēs, 1774-1781 yıllarında Eflâk'ta voyvoda olarak bulunmuş olan soylu bir Fenerli ailenin tanınmış ve saygın üyesiydi. Bu yıllarda Rēgas öğrenimini sürdürmüş, yabancı diller öğrenmiş (Yunanca, Fransızca, Türkçe, Arapça, İtalyanca ve Almanca konuşurdu) ve Batı dünyasının kültürünü tanımıştı.

1786-1790 yıllarında Rēgas'ın bir süre Eflâk'ta yerel bir bey olan Brancoveanu'nun[2] yanında, sonra ise Eflâk beyi Nikolaos

---

1 Stavrianos bu konuda şu göndermelerde bulunur: Daskalakis (1937), "Rhigas", 23-29; İorga, "Histoire des états balkaniques jusqu'a 1924, Paris, 1925; S. Petrovich, "L'union et la conference balkanique", Paris, 1934, 11. R. Clogg, Rēgas için "Hellenleşmiş ulah" demektedir (Clogg 1992, 29).

2 Brancoveanu ailesi hem philhellen (Yunan dostu) hem de yarı Hellenleşmiş bir soydu. Gregorios Brancoveanu felsefi metinleri Antik Yunanca'ya çeviren, Lampros Photiades'in "Okul"unun mütevelli heyetinde olan bir kimseydi.

Maurogenēs'in[3] yanında çalıştığını biliyoruz; artık devlet yönetimiyle ilişkili "Fenerliler"in çevrelerinde bulunacaktır. Temel uğraşı "yazman"lık (grammatikos) yada bugünkü anlamıyla sekreterlikti.

Maurogenēs hesabına, bir süre Osmanlı ordusunun iaşesi görevini de üstlenmişti. Kaymakamlık yaptığı da öyküsü ile ilişkili söylentiler arasındadır. Bu yıllarda, sonradan "*Marş*" adlı şiirinde anacağı, o zamanlar Budin Paşası Pazvantoğlu ile tanışmış olduğu söylentisi de vardır.

Otuz yaşlarına geldiğinde Rēgas'ın cemaat içinde saygın bir yeri vardı. Fenerli "soylular" ve Eflâk-Boğdan'ın ileri gelenleri arasında hem ekonomik konumu hem de kültürel düzeyi yüzünden tanınmış bir kişi olmuş ve bu çevrelerin beğenilerini de kazanmıştı. Eflâk'ta mal mülk sahibi olmuş olduğu sanılmaktadır. Romen tarihçilerinin araştırmaları, kesin olmamakla birlikte Rēgas'ın, Kosti adındaki kardeşinin ve annesinin de Eflâk'ta yanında olduklarını, voyvoda Mikhaēl Soutsos ile ilişkilerde bulunduğunu, büyük bir çiftliğin sahibi olduğunu ve Fransız Konsolosluğu'nda tercümanlık yaptığını ortaya koymuştur.

Avusturya-Rusya ordusu Bükreş'e girdiğinde (Ekim 1790), Rēgas bu kentte kalır. 1790 yılında Baron Langenfeld'in[4] hizmetinde çevirmen ve sekreterdir; Haziran ayında Viyana'ya gider ve Ocak 1791 tarihine kadar, yani altı ay kadar bir süre

---

3 Nikolaos Maurogenēs, Fenerli soylulardan olmamasına rağmen voyvodalık görevi alabilen ilk kimsedir. 1770-1786 yıllarında "donanma tercümanı" idi. 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı arifesinde A. Maurokordatos Ruslar'a iltica edince, yerine voyvoda olmuştu. Savaş sırasında etkili bir savunma başarmış; Rus ordularını durdurmuştur. Eflâk-Boğdan voyvodalığına ve Tuna boyları ordusunun başına, "serasker"liğe yükseltildi. Ancak ciddi bir neden olmadan boynu vurdurulmuştur (1 Ekim 1790) (Uzunçarşılı IV, 54-74).

4 Baron Langenfeld'in, Yunan kökenli, voyvodalık etmiş Khristodoulos Kirlianos olduğu, Campulungu (uzun tarla) yöresinde bulunmuş olduğu ve dolayısıyla Almanca "Langenfeld" ismini aldığı bilinir.

orada kalır. Bu kısa süre içinde iki kitap yayımlar. Birincisi, *Duyarlı Aşıkların Okulu*, ikincisi ise *Bilgisever Hellenler İçin Fizik Derlemesi*'dir.

İlk kitap, gerçekçi akımın öncülerinden sayılan Retif de la Bretonne'un, Fransızca'dan çevrilmiş altı öyküsünü içeriyordu. Parisli kadınların serbest yaşamlarını konu edinen kitapta Fenerliler'in şarkılarından dizeler de eklenmişti. Zamanın Fransız edebiyat örneği bu kısa öyküler, yaşam sevincini, özgür aşkı, liberal yaşama biçimini dile getiriyor, püriten anlayışa karşı çıkıyordu. İkinci kitap Fransız ve Alman bilimadamlarınm kaleme almış olduğu ve halk dilinde yazılmış bir astronomi ve fizik kitabıydı. Bu kitapta Fransız Ansiklopedistleri'nin anlayışı egemendi. Rēgas'ın sonraları sık sık anımsatılacak ünlü "*Özgür düşünen iyi düşünür*" tümcesi bu kitaptadır; önsözde amacın "*peşin yargılara ve hurafelere son vermek olduğu*"nu okuyoruz. Bu kitabın son sayfasında, yakında Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu*'nu da yayımlayacağını, çevirisinin yarı yarıya tamamlanmış olduğunu okuyoruz; ancak bu kitap Rēgas tarafından hiçbir zaman yayımlanmayacaktı.

Viyana ve genel olarak Avusturya-Macaristan, Hellenler için sözü edilen dönemde çok önemli bir ülke idi; büyük sayıda zengin iş adamlarını da içeren 400 bin kişilik bir Hellen cemaati bu devletin içinde yaşıyordu.

Avrupa'da esen "Fransız Devrimi" havası bu cemaati etkileyecekti. 1790 yılında Viyana'daki bu cemaat hem Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan tutucu Rusya'dan, hem de "halkların özgürlüğünü" savunan "tiran düşmanı" Fransızlar'dan yana politik eğilimler sergiliyordu. Örneğin 1788'de (Rus yanlısı) Lampros Katsōnēs Triyeste'ye geldiğinde bu cemaat, Katsōnēs'in küçük filosunu kendi parasıyla donatacak; 1791'de Poulios kardeşler *Ephēmeris* gazetesinde Fransız Devrimi yandaşı yazılar yazacak ve Avusturya sansürünün ve polisinin

dikkatini gazetelerine çekecekti.[5]

Rēgas, bu cemaatin içinde, en faal ve politik açıdan en bilinçli kimselerle ilişkiler kuracaktı. Poulios kardeşler ile tanışmış olduğu bilinmektedir; *Ephēmeris*'in yayımlanması için gerekli hazırlık çalışmalarına da katılmış olması olasılıdır. Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı barış antlaşmaları sonucunda da (4 Ağustos 1791'de Ziştovi; 9 Ocak 1791'de Yaş), Hellen dünyasının "kurtuluş" umutları Fransızlar'ın vaatlerine yönelecekti. Fransa'dan gelmekte olan "Liberté Egalité, Fraternité" sloganları ve Napolyon adındaki komutanın "tiranlı hükümetleri" (müstebit hükümetleri) yıkma eylemleri Avrupa'da liberal güçler içinde heyecan yaratacaktı.

1793 yıllarında Eflâk'ta bulunan Fransa temsilcisi Emile Gaudin'in Rēgas ile ilişki kurduğu bilinmektedir. "Tiran düşmanı" Fransızlar da, sık sık "Antik Hellenler" gibi davrandıklarını, eski Demokrasiyi yeniden canlandırdıklarını söyleyeceklerdi. Paris'te yaşayan Koraēs, 1792 yılında "*Bugünün savaşında gerçekten Hellen'e özgü olan durumlar gördük... Dünyaya ancak Hellenler böylesine yüreklilik göstermişlerdi; ve gene yalnız Fransızlar bugün bu geçmişi taklit etmektedirler... Bugün hep 'Maraton', 'Salamin' vb. gibi sözleri işitiyoruz*" diyecekti.

1 Ağustos 1796 tarihinde Rēgas ikinci kez Viyana'ya gidecek, bu kentte onaltı ay kadar kalacak, bu sürede çok yanlı yoğun bir faaliyet içinde olacaktır. Ama Viyana'da politik hava değişmiştir. Fransa ile savaş halinde bulunan Avusturya, "düzen"i değiştirmek isteyen liberallere karşı kuşkuludur. Rēgas, Budapeşte'den Viyana'ya hareket ederken, Avusturya Konsolosu Merkelius, "Rēgas adında bir kâtibin" Viyana'ya gel-

---

5 Lampros Katsōnēs, Çariçe Katerina'nın planlarını gerçekleştirmek üzere Rusya'dan Triyeste'ye geldiğinde, Hellen cemaati Osmanlılar'a karşı Akdeniz'e açılan 'flotiglia'yı donattıklarını kıvançla Çariçe'ye bildireceklerdi. "Ephēmeris" ("Gazete" demektir) ilk Hellen gazete olup, haftada iki kez yayımlanırdı.

mekte olduğunu ülkesine bildirecekti. Gelenin Fransızlar'la ve özellikle Fransız temsilcisi Gaudin ile temasta olduğunu yazacaktı. Rēgas, Viyana'da artık şüpheli bir kimsedir.

Rēgas yıllarca hazırlamakta olduğu yazılarını, çevirilerini ve öteki çalışmalarını yayımlamaya koyulur. 1797 yılında *Eflâk'ın Yeni Haritası*'nı, *Boğdan'ın Genel Haritası*'nı ve *Hellas'ın Haritası*'nı yayımlar. İlk iki harita, o zamanın bu yöre voyvodaları Aleksandros Hypsēlantēs'in ve Aleksandros Kallimakhes'in resmini ve yazarın "Tesalyalı Velestinli Rēgas" imzasını taşıyorlardı. Haritaların "Hellenlerin ve Filhellenlerin adına" yayımlandığı işaret ediliyordu.

Ama önemli yapıtı üçüncü haritadır. *Hellas'ın Haritası* 12 parçadan oluşuyor ve 2x2 metre boyunda bir pano oluşturuyordu. Kapladığı alan Tuna boylarından Girit'e ve Adriyatik Denizi'nden Anadolu'nun ortalarına yaklaşıyordu. Haritada her yörenin Antik ismi yazılıyor, Antik Yunan Uygarlığı zamanındaki önemli olaylar, ünlü kimseler belirtiliyordu. Haritada antik paralar, Bizans imparatorları da eklenmişti. Genelde Antik Yunan'ın yüceliğini anımsatan bir çalışmaydı. Aynı yıl *Büyük İskender'in Portresi*'ni de yayımlayacaktı. Krokiler Viyanalı François Miller tarafından hazırlanmış, bu yayınlar için gerekli yüksek harcamalar ise herhalde Rēgas tarafından karşılanmıştı.

Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu* yayımlanmayacaktır; herhalde Viyana'daki politik hava böyle bir yapıt için elverişli değildi. Rēgas, eski çevirilerini yayımlar: İtalyan Metastasio'nun *Alplerin Kız Çobanı*'nı, Fransız Marmontel'in bir kısa öyküsünü, Alman Gessner'in *İlk Denizci*'sini, başka arkadaşlarıyla birlikte Barthélemy'nin *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* adlı ve 1788 tarihli gezi notlarının dört cildini. Rēgas'ın amacı herhalde soydaşlarına ve devrimci çevrelere genel olarak çağdaş "Batı" anlayışını aşılamak ve "Hellas"ın önemini ve yüceliğini anımsatmaktı.

Politik eylemi

Rēgas bu yıllarda kültürel çalışmalarının yanısıra devrimci pratiğe de geçer. Fransız Devrimi'ni doğuran düşüncelerin, ideallerin ve ideolojinin etkisinde kalmış ve eylemini de bu "Aydınlanma" dünyasının amaçlarına yöneltmişti. Fransız Devrimi bir ülkenin iç sorunu olmaktan çok artık dünya halklarını özgürlüğe götüren bir ideolojiye dönüşmüştü. "Demokratik" Fransa'nın orduları, Napolyon komutasında Alpler'i aşıp Avusturyalılar'ı yenmiş, Mayıs 1796'da Milano'da İtalya'nın "kurtuluşu"nu ilan etmiş ve İtalyan halkını "özgürlük ve demokrasi" için mücadeleye çağırmıştı. Eski düzenden yana güçler her yerde yenilmiş, aynı yılın Haziran'ı içinde bütün İtalya, Napolyon'un ordusunun getirdiği yeni düzene geçmişti.

Bu "demokratik" ordu, bu kez Avusturya'ya yönelmişti. Avusturya yenilmektedir; 1797 baharında Viyana düşmek üzeredir. Avusturya orduları Fransız güçleri önünde zor durumdaydılar. İtalya'da yüzyıllık Venedik düzenine son verilmekte (Mayıs 1797), Korfu Adası'na asker çıkarılmaktadır. Avusturyalılar'la yapılan Campo-Formio Antlaşması'yla (Ekim 1797) bu ada artık Fransızlar'ın eline geçecekti. Napolyon "tiranlar"a karşı savaşmakta olduğunu söylemektedir; amaç, ilan edilen hedeflere göre, "halkların egemenliği"dir.

Osmanlı egemenliği altında yaşayan Hellenler'in bir bölümü, ama özellikle "Batı"da, örneğin Venedik, Padua, Piza, Livorno gibi İtalyan kentlerinde, ve Viyana, Leipzig, Amsterdam gibi önemli merkezlerde yaşayanlar bu yeni devrimci heyecanı paylaşmaktadırlar. Belgrad, Kırım, Triyeste'dekiler de bu gelişmeleri yakından izlemekte idiler. Birçok kimse Fransızlar'ın her an Avusturya'ya, Dalmaçya'ya, Balkanlar'a, Mora'ya gireceklerini beklemekte yada ummaktaydı.

Rēgas bu koşullar altında ne yapmayı planlamıştır? Tarihsel bilgiler bu konuda yetersiz ve belirsizdir. Kimilerine göre Rēgas gizli bir örgüt kurmuş ve liderliğini üstlenmiştir. Bunu kanıtlayan veriler yoktur. O yıllarda, 1800 başlarında İtalya'da görülmüş olan "Carbonari" tipi gizli örgütler az değildi. Yunanlılarca kurulmuş, kimileri kültürel, kimileri politik amaçlı, gizli yada açık, yada açık görünümlü olup "paravan" işlevi olan dernekler çoktu: Aleksandros, Phoiniks, Etaireia tōn Philōn, Athena, Ellēnoglōsson Ksenodokheion ve nihayet 1814'te kurulacak olan Philikē Hetaireia gibi. Ancak Rēgas ile ilgili kesin olarak bilinen, devrimci güçler içinde ünlü ve saygın olduğudur; Rēgas eylemi ile hiç olmazsa "doğal" bir lider konumunda olduğu kesindir.

Gene kesinlikle bilinen, Rēgas'ın Napolyon ile ilişki kurmaya çalıştığı ve kurmuş olabileceğidir. Rēgas, Avusturya polisi tarafından tutuklandığında, aramaların sonunda, yanında Napolyon'a hitabeden bir mektup bulunmuştu. Bu sorgulamaların sonunda oluşan epeyce kalın polis dosyasından bu açıkça belli olmaktadır. Bu mektup bir süre dosyanın içinde tutulmuş ama sonraları kaybolmuştu. Mektubun dosyada kalan özetinden ve Rēgas'ın Avusturya polisine verdiği ifadeden bu mektubun içeriği bilinmektedir.

Mektup Temmuz 1797'de, yani Fransızlar'ın Korfu Adası'na çıkmalarından hemen sonra Viyana'da kaleme alınmış, Napolyon'a verilmek üzere Triyeste'deki Fransız Konsolosu Brechet'e gönderilmişti. Bu mektupta Rēgas'ın "*Tüm Hellenler'in adına yazdığını, kurtulmaları için Napolyon'dan yardımda bulunmasını*" istediğini biliyoruz. İlginç olan, böyle bir yardım geldiğinde, "*bir Hellen'in aralarındaki ilişkiyi sürdürmek üzere görev alacağı*"nın da eklenmesiydi. Bu kişi herhalde Rēgas'ın kendisi olacaktı.

Rēgas'ın Fransızlar'a umut bağlaması anlaşılır bir davranıştı. Fransız ordusu Korfu Adası'na çıktığında (18/29 Haziran 1797)

ordunun komutanı Gentili'nin Fransızca, İtalyanca ve Yunanca olarak yayımladığı bildiri ile ada halkına ve genel olarak Hellenler'e hoş bir gelecek sözü veriyordu. Napolyon'un direktiflerine göre hazırlanan ve Antik Hellen hayranı bir aydın olan Arnault'un kaleminden çıkan bildiri, liberal görüşlerin taraftarlarını heyecanlandıracak biçimdeydi: "*Atalarınızın erdemi sizde de çiçek açsın! Eski canlılığı ve gücü kazanarak Hellen adına eski şanı ve parlaklığı yeniden kazandırın!*" *Fransızlar'ın gelişinin amacı "demokratik kurumlarıyla ün kazanmış olan ilk ulusun evlâtlarına özgürlüğü sağlamaktı... Fransa İtalya'ya özgürlüğünü vermiştir... Bütün özgür ulusların doğal müttefiki ve yardımcısı olan General Bonapart ve Fransa Cumhuriyeti adına, sizlere büyük yardımlar yapacağımıza söz veriyoruz*".

Bu yıllarda Rusya, demokratik ve cumhuriyetçi görüşlerin taraftarları için artık bir umut oluşturmuyordu. Fransız Devrimi'nden sonra büyük mücadele, monarşi güçleri ile cumhuriyetçi güçler arasındaydı. Fransa ordusu "yeni" görüşleri yaydıkça, Avusturya gibi Rusyada tutucu bir yaklaşımla, eski rejimi korumaya çalışarak, (yeni) Fransa'ya ve yandaşlarına karşı çıkacaktı. Rēgas da herhalde bu yeni denge değişikliğinin bilincindeydi.

Rusya'nın cumhuriyetçiler için bir tehlike oluşturduğu Rēgas çevresinden birinin iki mektubunda çok açık bir biçimde dile getirilmektedir. Mektupların sahibi Philippos Petrobits (Petroviç) adında, çok genç, Sırp kökenli ama Hellen kültürü almış (Hellenleşmiş) bir kimseydi. Avusturya polisinin eline geçen ve böylece dosyalarda bulunarak gün ışığına çıkan (ve doğal olarak gönderilene hiç varmamış olan) 17 Haziran 1797 ve Ağustos 1797 tarihli mektuplar, Mirabeau'nun "hocası" ve bu tarihlerden beş ay kadar sonra Fransa Meclisi başkanı olacak "Directoire" üyesi Abbé Sieyès'e gönderilmişlerdi. Mektuplarda Fransızlar'ın devrimci başarıları övülmekte;

Fransızlar insanlığın kurtarıcıları olarak selamlanmakta ve "*Fransızlar ruhsal konularda nasıl şimdi ileriyseler, biz de bir zamanlar birinci olmuş olan fanilerin torunlarıyız*" denmekte ve şöyle devam edilmektedir: "*Hellen"iz! Bildiğiniz gibi uzun yıllardır boyunduruk altındayız... Kurtulabilmek için olanaklardan yoksunuz.*" Genel bir yardım isteğini dile getiren bu mektuptan sonraki ikinci mektupta Rusya ile ilgili kaygılar da dile getirilmektedir: "*Ama Hellas, kendi başına, dış yardım olmadan nasıl ihtilal yapabilir? Yabancı bir tiran* (Rusya, H.M.) *kanlı mücadelemize karışacak ve biz boyunduruktan kurtulamayacağız. Biz atalarımız gibi hür olmak istiyoruz. Eminim ki Rusya ellerini kavuşturup bizi izlemeyecek; tiran elini hemen üzerimize uzatacaktır. Bize yardım eder gibi yapacak ve böylece topraklarımızı bizden alacaktır. Biz ise ikinci bir düşmana karşı savaşacak güçte değiliz. Bunun için sizin yardımınızı bekliyoruz... Size kesinlikle söylüyorum, sayın Sieyès, birkaç günde büyük bir ihtilali başlatabiliriz. İhtilalle birlikte küçük bir güçle, birkaç kenti elimize geçirebilecek durumdayız. Bu olduğunda bütün Hellas, tiranları yere sermek için intikam kılıcını eline alacaktır*".

Rēgas'ın çevresinde egemen anlayışın buna benzer olduğunu tahmin edebiliriz. 1792-1797 yılları içinde umutlar Rusya'dan Fransa'ya kaymıştı. Rusya'nın politikası yalnız düş kırıklığı yaratmakla kalmamıştı; artık devrimci güçler ondan korkmakta ve çekinmektedirler. Fransa ise şimdi yeni bir umut ışığıdır. Bir şiirinde, *Yurtsever Marş*'ında Rēgas, "*Bakın İtalya'ya / nasıl erdi hürriyete / üne doğru koşuyor / sevinçle ateşe*" dizelerini yazacaktı. Bu marş bu yıllarda devrimci Fransa'nın ünlü "Carmaniole" şarkısının bestesiyle söylenirdi.[6]

---

6 İleride de göreceğimiz gibi, on yıl kadar sonra Fransa'nın doğurmuş olduğu umut, hayal kırıklığına dönüşecekti. "*Hellen Nomarşisi*"nin yazarı şöyle yazacaktı: "Dönüp İtalya'ya bakın, iniltilerini dinleyin, gözyaşlarını görün ve yabancı bir güç tarafından özgürlüğe kavuşturulmak ne demekmiş öğrenin!"

Marş şiiri

Rēgas'ın en ünlü yapıtı *Thourios* adlı şiiridir. Türkçe'ye *Marş* olarak çevrilebilecek olan bu şiir bir devrimci manifesto görünümündedir. 1796 yılından sonra isyana kalkışan çevrelerde ve devrimci toplantılarda Marş'ın, hem şiir olarak hem de şarkı biçiminde okunduğu, Rēgas'ın kendisinin de kavalını çalarak katıldığı bilinmektedir.

Şiir, ideolojik içeriği açısından incelendiğinde, etnik değil, sınıfsal ağırlıklı bir anlayış ile kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Temel anlayış, "tiranlığın" yıkılmasının gerekliliğidir; bunun sağlanması için ise herkes, din yada etnik özellikleri bir engel oluşturmadan, bir araya gelip devrime kalkışmalıdır.

Rēgas, "Hellen" bilinci taşıyan, Yunanca yazan ve konuşan bir düşünürdü. İçinde yaşadığı, devrimci eylemini sürdürdüğü çevrenin büyük bir bölümü de kendisini Hristiyan Ortodoks, Romios (Rum), Grek yada Hellen olarak algılardı. Regas bu nedenle Hellen ulusçu hareketin bir üyesidir. Ancak düşlediği toplumsal düzen ve yeni devlet yapısı, bugün "çok uluslu" diyebileceğimiz bir yapı görünümündedir. Devrimi de "Hellen" toprakları içinde değil, çok daha geniş bir yörede istemektedir. Devrime çağırdığı kimseler de yalnız "Grekler" yada "Rumlar" değildir; ulus ve din farkı gözetmeden tüm ezilenlerdir.

Rēgas'ın ünlü şiirinde bu görüşlerin nasıl dile getirildiğine bakalım.[7] *Marş* en ünlü dizeleriyle ve özgürlüğü yücelterek başlamaktadır:

Ne güne dek arkadaşlar darda yaşayacağız,
aslanlar misali, yalnız, bayırlarda dağlarda...

Bir saatlik özgür yaşam yeğdir bize
kırk yıllık köleliğe, hapise.

---

7 *Marş* şiirinin bütünü Ekler bölümünde verilmektedir.

Tiranlık herkesi, vezir yada tercüman (Müslüman yada Hristiyan) farkı gözetmeden ezmektedir:

Köleysen eğer neye yarar yaşaman?
Düşün, ateştesin her an.
İster vezir ol, Efendi yada tercüman
hep boşa harcar seni Tiran...
Yiğit kapetanyoslar, papazla siviller,
ve ağalar, öldü hepsi haksız kılıç altında
öylesine çoktur bunlar, Türkler ve Rumlar,[8]
yitirdiler yaşamla servetlerini, nedensiz.

Rēgas, ünlü Rum voyvodalarını anmaktadır: Soutsos, Mourouzēs, vb. Özellikle Maurogenēs'in 1790 yılındaki idamı, "Tiranlığın" keyfi ve "yasaları" hiçe sayan adaletsiz davranışının simgesi gibi sunulmaktadır. Şiir, herkesi "yasayı önder kılmak için" çağırır.

Rēgas bir yanda devrimcilerin "haç üstüne" yemin etmelerini istemekte, ama öte yanda, zamanın Mason pratiğini anımsatırcasına, "Tanrı" yada "Allah" üstüne değil, "Dünya'nın Kralı" adına yemin etmekte ve ettirmektedir. Amacı herkesi bir araya getirmektir:

İnancında herkes özgürce yaşasın,
ortak koşalım savaşın şanına
Bulgar ve Arnavut, Ermeni ve Rum,[9]
Arapla beyaz, ortak bir güç
Özgürlük adına kılıç kuşanalım.

Kim düşman? Dost kimdir? Bunu belirleyen ne soydur, ne de din:

---

8 "Kapetanyos" geminin kaptanları yada eşkiya, haydut, âsi reisi anlamındadır. "Ağa" burada "Müslüman ağa" anlamı taşıyor. "Türk" o yıllarda hem "Türk" hem de "Müslüman" anlamına gelirdi.

9 Şiirin başka eski bir baskısında "Ermeni ve Rum" yerine "Sırp ve Rum" denmektedir.

Bize uyanlar artık düşman sayılmaz
kardeş olacak bize, isterse başka bir dinden olsun;
Ama cüret edip de karşımıza çıkan
bizden de olsa, varsın yok olsun.

Sonra devrime katılacaklara seslenmektedir. Bunlar Mora'da yaşayan Manililer (Manyotlar), Karadağlılar, Arnavutlar, Makedonyalılar, Hristiyanlar, Karadenizliler, Giritliler'le Hydralılar'dır.

Bizimle olun siz de, Maltalılar, tek vücut olun,
Tiranlık'a atılın hışımla.
Hellas sesleniyor sizlere, istiyor, acıyor size,
anacıl sesi ile sizin katkınızı diliyor
Ne beklersin Pazvantoğlu, böyle kuşkulu?[10]
Atıl Balkanlar'a, kartal yuvanı kur.

Pazvantoğlu "Müslüman"dır, "Türk'tür", ama bu şiirde özgürlüğün yolunu göstermektedir.

Tiran'a, yani Sultan'a karşı çıkmıştır; ayaklanmıştır, boyun eğmemiştir. Ancak başarının yolu, Rēgas'a göre "reaya ile birleşmekten" geçmektedir. Başkaldırmış, ayaklanmış olan başka Müslümanlar'a da seslenmektedir; bunlar zamanın "baş kaldıranlar"ıdır: Gürcü dediği biri, bir Bursalı, Halep'ten başka biri. Mısırlı'ya "kendi beylerini kendilerine kral seçmelerini" söyler. Bunlar "tiran" İstanbul'un fermanlarını tanımayanlardır.

Hepimiz tek yürek, tek görüş, tek ruhla
vurun Tiran'ın köküne, yok olsun!

---

10 Pazvantoğlu, bu dizeler yazıldıktan sonraki yıllarda, Babıâli'nin ödünleri ile yetinmeyerek ayaklanacaktı. Kısa ve yetersiz bilgi için bak: Karal s. 29, 104 ve 154. Karal, "Başkaldıran Pazvantoğlu" eylemi için "kendilerine katılan bozguncu kimselerle Sırbistan'da bir terör yarattılar. Bu rejim Sırp isyanının yakın sebebini teşkil etti" diye yazacaktır.

Bir ateş yayılsın tüm Türk dünyasında
Bosna'dan aksın Arap dünyasına!

Dinleyenlerin korkmamalarını telkine çalışır. Üç yüz yırcalının Sultan'a karşı nasıl çıktıklarını anımsatır: iktidar "tavşan gibi titremektedir" korkusundan. Bunu kanıtlayan Pazvantoğlu olmuştu. İnsanları ezen tiranları kovmak için herkesi çağırır ozan.

Keselim bu kurtları, boyunduruğu elinde tutanları
Hristiyanlar'la Türkler'e sertlikle acı çektireni.

Amaç tüm insanların kardeşçe yaşamasıdır:

Boyun eğsin düşman Adalet'e
kurtulsun dünyamız bu yaradan
özgür yaşayalım, kardeşler, Dünya'mızda!

Marş adlı şiirin dili Çağdaş Yunanca'dır; Yunanca konuşan herkesin anlayabileceği halk dilindedir. Edebiyat değeri sınırlıdır. Ama tarihsel ünü ve değeri büyüktür. 1790 yıllarında geçerli olan kimi ideolojik yaklaşımları ve değerlendirmeleri açık bir biçimde yansıtmaktadır. Şiirdeki jargon Fransız Devrimi'nden gelmedir. "Kölelik", "vatan", "özgürlük", "tiranlık", "yurtseverler", "yasalar", "adalet", "kardeşlik" gibi sözcükler 1789 dünyasının ve ideolojisinin sözcükleridir.

Egemen anlayış da zamanın "demokrat" ve burjuva anlayışıdır: Tiran halkı ezmektedir; herkes, kardeşçesine bir araya gelip, özgürlük adına savaşacaktır. Beğenilmeyen durumlar ise "kölelik"tir, "servetlerin kaybolması" yani keyfi olarak gelire el konmasıdır, "tiran yüzünden yurdunu terketme"lerdir. "Hristiyan ve Türk'e sertlikle acı çektiren" tirana karşı bütün Osmanlı uluslar, Maltalılar'dan Araplar'a, bu savaşa davet edilmektedir.

Marş'ta hiçbir ulusa karşı en ufak bir yerme yoktur. "Bizden"

ve "onlardan" diye ayırım ulusal temel üzerinde oluşmamaktadır. Acı çekmiş olanlar "*Türkler ve Rumlar*'dır", tiranın "*harcadıkları*" "*vezirler ve tercümanlar*"dır; haksız ölenlerin içinde hem papazları hem (Türk) ağaları görüyoruz. Tirana karşı çıkanlar "*kardeş olacak bize, isterse başka bir dinden de olsun / Ama cüret edip de karşımıza çıkan / bizden de olsa, varsın yok olsun*".

Rēgas'ın Anayasa'sı

Ekim 1797'de Rēgas, bir ayaklanmayı ve Fransa'daki rejime benzer bir gelişmeyi hedefleyen eylemlerini, her zaman gizliliğe dikkat ederek hızlandırır; *İnsan Hakları Bildirgesi*'ni ve *Anayasa İlkeleri*'ni hazırlar ve bastırır. Bu iki metin bir arada Regas'ın *Anayasa*'sı olarak bilinir.

Üç bin nüsha olarak bastırılmış olan bu *Anayasa*'nın ilk cümleleri içinde politik değişikliğin kimin için istendiğini okuyoruz: "*Hellenler'in evlatları olan halk, ki Rumeli'de, Küçük Asya'da* (yani Anadolu'da, H.M.), *Akdeniz'in adalarında, Eflâk-Boğdan'da yaşamaktadır ve iğrenç Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkese... ayrıntısız herkes diyorum, Hristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (çünkü herkes Tanrı yaratığı ve evladıdır)...*"

Bu *Anayasa*'nın birinci *İnsan Hakları* bölümü 35, ikinci *Anayasa İlkeleri* bölümü ise 124 maddeden oluşmaktadır. Rēgas'ın Anayasa'sı, 27 Haziran 1793 tarihli Fransız Anayasası'nı izlemektedir. Hem maddelerin (aynı olan) sayıları, hem içeriği, hem de egemen olan anlayış kuşkuya yer bırakmayacak biçimde Fransız Anayasası'nın etkisini ortaya koymaktadır. Eğer Rēgas Fransızca metnin üzerinde, Osmanlı gerçeği ile uyum sağlamak için önemli değişiklikler yapmamış olsaydı, bir çeviriden de söz edebilecektik. Oysa bu *Anayasa*, bir çevirinin ötesinde bir çalışmadır. Esin kaynağı belli olmakla

ve Fransız Devrimi ideolojisi izlenmekle birlikte, Rēgas farklı toplumsal koşullara uygun gelecek ve yenilikler taşıyan bir anayasa hazırlamıştı.

Yunanca olarak yazılmış olan "*Anayasa*"nın çevirisinde belli olmayan ama Rēgas'ın başarı ile üstesinden geldiği bir konu, bu metnin dili ve kavramların seçimidir. 18. yüzyılın sonunda siyaset biliminin kimi terimleri Yunanca'da henüz bulunmamaktaydı. Rēgas, uyarlamasını hazırlarken "egemenlik", "insan hakları", "devlet", "halk meclisi" vb. gibi anlamları aktaracak sözcükleri yaratması yada eski sözcüklere bu yeni kavramları katması gibi zor bir sorunla karşılaşmıştı. Örneğin bilinmeyen "devlet" sözcüğü yerine (krallığa son verilmek istenmekle birlikte) metinde "krallık" sözcüğü kullanılmaktadır. Burada ele alınmayacak olan bu sorunun Rēgas tarafından genel olarak başarı ile çözüldüğünü söylemekle yetinelim.

İkinci ve genel olan bir fark, ifade farkıdır. Fransız Anayasası, Avrupa'da yüzyıllardır sürmüş olan siyaset tartışmaları sonucunda halkın kolayca anlayacağı bir "siyaset dili" ile kaleme alınmıştı; Rēgas söylediklerini "anlatmak" gereğini duymaktadır. Kısa bir Fransız maddesinin karşısında çok uzun yeni ve açıklayıcı maddelere sık rastlanmaktadır. Örneğin Fransız Anayasası'nın "*bir tek ferdin ezildiği yerde toplumun bütünü ezilmektedir, toplumsal bütün ezildiği yerde her kişi ezilmektedir*" derken, Rēgas buna benzer bir anlamı anlatmak ve Osmanlı gerçeğine uyarlamak için uzun bir paragraf yazmaktadır:

"*Bu krallığın* (devletin) *bir yurttaşı haksızlığa uğradığında her yurttaş haksızlığa uğramakta yada yurttaşa karşı çıkılmaktadır; bundan dolayı, şu ülkeye karşı savaş verilmektedir, bana ne, ben kendi ülkemde rahatım, denemez; bütünün içinde bir ülkeye karşı bir durum varsa bana karşı da savaş veriliyor demektir; Hellen sıkıntıdaysa Bulgar harekete geçmelidir, ve o*

da sırasıyla ötekinden yana olmalıdır; her ikisi de Arnavut'un ve Ulah'ın yanında olmalıdır" (İ.H. 34).[11]

Kimi zaman bir maddenin hukuksal sonuçlarını yada anlamını okuyucuya anlatabilmek için örnekler vermektedir. Dili böyle durumlarda resmi bir anayasa metni dilinden uzaklaşmakta, ama aynı anda halka yaklaşma kaygısının tatlı yalınlığı dizelere bir çekicilik vermektedir. Örneğin "*yani eğer bir çiftçi öküzleri olmadığı için boş oturuyorsa vatanın ödevi onları vermek ve ödenmeleri için beklemektir*" sözleriyle, Fransız Anayasası'ndaki "*toplum mutsuz yurttaşlara geçim araçlarını sağlar*" anlamını aktarmaktadır (İ.H. 21).

İlginç bir fark İ.H. 27'de görülür. Fransız Anayasası "halk egemenliğine" karşı çıkanların hemen ve halk tarafından öldürülmesini isterken, Rēgas, herhalde farklı bir toplumsal çevrede yada tarihsel konjonktürde bulunduğundan ve Fransız uygulamasını otomatik bir biçimde kopya etmeye yatkın olmadığından, "egemenliği ve iktidarı zorla eline geçirenlerin" yasalara göre yargılanmalarını ister. Rēgas bu farklı yaklaşımı ile Fransız Anayasası'nı yaratıcı ve eleştirel bir yaklaşımla Osmanlı gerçeğine aktarmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Özle ilgili konular daha ilginçtir. Bu devlet kimin devleti olacaktır? Hangi ulusları içerecektir? Egemen ulus olacak mı? Sınırları nerededir? Demokratik düzen nasıl işleyecektir? Somut istekler ve hedefler ne idi? Kısaca bu konulara bakalım.

Anayasa'nın amaçladığı devlet düzeni zamanın Fransa deneyimine dayanmakla birlikte, yerel özelliklere ve Osmanlı devlet gerçeğine uygunluk sağlayacak değişiklikler ve eklemeler içermekteydi. Örneğin Fransız Anayasası'nda kurulan

---

11 "İ.H." *Anayasa*'nın "İnsan Hakları" bölümünü, "A.İ.", "Anayasa İlkeleri" bölümünü simgeler; sayı madde numarasıdır. "*Anayasa*"nın bütünü ektedir. Karşılaştırılabilecek Fransızca metnin bir büyük bölümü de gene bu ektedir.

devletin halkının belirlenmesi için "Fransızlar"dan, "insanlar"dan yada "yurttaşlar"dan söz ederken, Rēgas özen gösterip bu kavramların çok ulusçu bir anlam taşıdıklarını her fırsatta açıklamaktadır: "*din farkı olmadan Hristiyanlar ve Türkler*", "*bütün insanlar, Hristiyanlar ve Türkler, doğal olarak eşittir*", "*Anayasa, bütün Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e, Yahudiler'e ve başka bütün uluslara* (ki Cumhuriyet'te ikamet etmektedirler) *eşitliği, özgürlüğü, her birinin mülk güvenliğini, bütün dinlerin serbestliğini... garanti eder*" (İ.H. Giriş bölümü, 3 ve A.İ. 122).

Anayasa'da onaltı kez "Hellen" sözcüğüne ve sözcüğünün türevlerine rastlıyoruz. Yunanca'da bugün "Yunan" anlamına gelen bu sözcük Rēgas'ın yıllarında ve özellikle Rēgas'ın anlayışında çok daha geniş bir anlam taşırdı. Örneğin hemen "Giriş"te "*Hellenler'in evlatları olan halk*"ın deyip bu halkı "*Hristiyan ve Türkler*" diye nitelemektedir. "*Hellen Demokrasisi*"nden söz etmektedir, ancak "Hellen" sözcüğü etnik bir içerikten çok, Eski Yunan'da da görmüş olduğumuz bir yönetim biçimini belirtmektedir: parlamento ile, halkın oluşturduğu meclislerle işleyen Cumhuriyet yönetimini (A.İ. 1).

Bir sonraki madde kuşkuya pek yer vermeyecek biçimde kaleme alınmıştır: "*Hellen halkı, yani, din ve dil farkı gözetilmeden bu devlette yaşayanlar, egemenliklerini eyleme sokmak için...*". Yani Arnavutça konuşan Müslüman da "Hellen"dir. Zaten hemen sonraki 4. madde, en açık bir biçimde Fransız Devrimi'nin ortaya attığı "çağdaş" anlayışı izleyerek, bu devletin yurttaşı olmanın temel gereksinmelerinin (dil, din, köken, ırk değil), yeni yasalara ve hedeflere saygı ve inanç olduğunu dile getirmektedir. Madde A.İ. 7 de kimin egemen olduğunu dile getirmektedir: "*Egemen halk, din ve dil gözetilmeden, Hellen, Bulgar, Arnavut, Ulah, Ermeni, Türk ve başka soylar dahil, bu ülkenin bütün sakinleridir*". *Anayasa*'da sözü geçen "Hellen" sözcüğünün, gene aynı metin içinde verilen

tanıma göre değerlendirilmesi ve yorumlanması en anlaşılır ve sağlıklı tutumdur.

Ancak Rēgas'da bir süre sonra "Yunanlılar" arasında yada Yunanca konuşan Ortodokslar arasında yada başka diller konuşan Ortodokslar arasında egemen olacak olan Yunan ulusçuluğunun başlangıcını ve öğelerini de görmekteyiz: Eski Yunan hayranlığı, eski Yunan'a uzanan bir köken inancı gibi. "Hellen" sözcüğü ile bu metinlerde hem "*bütün yurttaşlar*" nitelenmektedir ama aynı zamanda, yukarıda verilmiş olan ve "*Anayasa Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e... vb. özgürlüğü garanti eder*" diyen maddede de gördüğümüz gibi, çağdaş bir halkı da belirtmektedir. Nihayet devletin dili ile ilgili olarak şunu okuyoruz: "*Tüm yasalar ve emirler Hellenler'in basit dilinde verilirler, çünkü bu dil en kolay anlaşılan ve tüm devlet içinde yaşayan ulusların en kolay öğreneceği dildir*", "*büyük kentlerde ise* (okullarda) *Fransızca ve İtalyanca öğretilmelidir*" (A.İ. 53 ve İ.H. 22). Rēgas'ın düşlediği devletin içinde bir "Yunan kültürü" egemenliğinden söz edilebilir.

Rēgas'ın bir bağımsız ulusal devlet anlayışı taşımadığı bellidir. Bu yönde bir isteği olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur. Osmanlı Devleti'ni "*dünyanın en güzel devleti*" diye nitelemektedir (İ.H. Giriş). Amacı bu devlete son vermek değil, bir devrimle, Fransa'da olduğu gibi, demokratik bir yapı kazandırmaktı. Rēgas, Fransa'da yer almış olan politik değişikliklerin Osmanlı Devleti içinde de yer almalarını amaçlamıştı. Bu yönde ulusların "kardeşliğine" inanması da o zamanın ideolojisine uygun bir anlayıştı. Bütün ulusların düşmanı "tiran"dı. Tiran'ın hangi ulustan olduğu Fransa'da önemli değildi; ezilenlerin de ulusu önemli değildi. O yıllarda cepheler tiranlar-ezilen halklar olarak belirlenmişti.

İnsan Hakları bölümünde Rēgas, Fransızca metne açıklamalar ve yorumlar ekleyerek yurttaşların güvenliğinden, istibdada karşı olan yasaların gerekliliğinden, yasadışı tutuk-

lamalara karşı tutumundan söz eder. Bu maddelerin ayrıca kişileri iftiraya karşı, haksız eylemlere karşı da korumaya uygun olduklarına inanılmaktadır. Tiran'ın keyfi davranışları değil, yasalar toplumun temeli olmalıdır. Cezalar suça uygun olmalıdır. Kişinin servetine saygı gösterilmelidir. Her meslek herkese açık olmalıdır. Kölelik yasadışı sayılmalıdır. Çalışamayanlara yardım sağlanmalı ve herkes okuma yazma öğrenmelidir. "*Erkek kız tüm çocuklar köylerde okula gitmelidir.*" Vergi vermek şarttır, ancak yoksullar vergi vermeyecek, tersine yardım göreceklerdir. "*Egemenlik halka dayanır, bir bütündür... Kişi yada bir kesim insan yada bir kent değil, ancak halk emir verebilir... Halkın bir bölümü tüm ulusun adına hareket edemez*".

Rēgas Fransız Devrimi'nin ideolojisini dile getirmektedir; bu yeni düzeni savunmaktadır. Rēgas'ın kurmak istediği rejimin, oluşmasını düşlediği devletin ve kurulması için çaba harcadığı düzenin niteliği ve özelliği herhalde en iyi bir biçimde bu metinde görülebilir. Pratikte nelerin değişmesini istediğini, toplum içinde ne gibi yeniliklerin yer almasını amaçladığını, somut önerilerinin hangi yönde olduklarını saptayarak Rēgas'ın ideolojisine bir açıklık kazandırılabilir. Bu amaçla "Anayasa"da yer alan kimi pratik önerileri kısaca aktaralım.

İnsan Hakları bölümünde özet olarak şunları okuyoruz: Hiç kimse canından malından emin değildir, toplumun yapacağı yasalarla istibdada son verilecektir; herkes eşittir, malımızı hiç kimse elimizden almamalıdır (madde 2); zengin yoksuldan az çekmemelidir (3); yasa tüm halkın rızasıyla olur (4); görevler (memuriyet) ancak yetenekli olanlara (soylulara değil, H.M.) verilmeli (5); dinler engellenmemeli (7); hiç kimse yasaya aykırı biçimde tutuklanmamalı (10); cezalar, suçtan önce yapılmış yasalara göre verilmelidir, aksi oluyorsa rejim tiranlıktır (14); herkes malına sahip olabilmeli ve emeğinin

ürününü istediği gibi kullanabilmelidir (16); kölelik yasaktır, kimse çalışanlara küfür edemez, dövemez, işveren ancak borcunu ödedikten sonra çalışanın işine son verebilir (18); kimsenin tarlası elinden alınamaz, ancak borcu varsa alınabilir (19); muhtaç olanlara, vatan için savaşmış olanlara devlet yardım etmelidir (21); emirleri ancak halk verebilir, tek kişi değil (25); halkın bir bölümü de tüm ulusun adına davranamaz (26); tüm yurttaşlar kanun yapma, seçme ve temsilci saptama konusunda eşittirler (29); suçlular fark gözetilmeden cezalandırılmalıdır (31); yönetim, halkın yada halkın bir kesiminin şikâyetlerini dinlemediği ve halletmediği durumda halkın ayaklanması en kutsal haktır (35).

Rēgas, *İnsan Hakları* bölümünün son maddesine, Fransız metninde olmayan ve herhalde düşlediği ayaklanma için halktan taraftar toplamayı amaçlayan şu cümleyi de ekleyecektir: "*Kentlerin, eyaletlerin, köylerin ve yurttaşların borçları eğer beş yıl önce alınmışsa ve bu arada borcu vermiş olanlara faiz ödemişlerse yönetim bu borçları affedecektir;... alacaklılar beş yılda kapitallerini (zaten, H.M.) iki katına çıkarmışlardır*".

Anayasa İlkeleri bölümünde dile getirilen somut amaçlar şunlardır: Madde 12-38'de köy ve kasabalarda seçimlerin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Tüm halk seçime katılır; yalnız "*zenginler ve ileri gelenler, Türk kocabaşılar değil*" (21); 39-40'da, bin kişi bir temsilci seçer (23); seçilen, tüm ülkenin temsilcisi sayılır (29).

Madde 39-77'de meclisler ve yasaların oluşması ele alınmaktadır. "*Yasakoyucu Meclis toplantıları kamuya açık yapılır*" (45). "Politik adalet" başlığı altında "yasa tüm ülkede herkes için eşittir" (85); "Vergi" başlığı altında "herkes vergisini zenginliğine orantılı biçimde verir" (101) anlamına gelen cümleler vardır. Sonunda anayasa önerisi "*Anayasa Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e, Yahudiler'e ve başka bütün uluslara...*

eşitliği, özgürlüğü, mal güvenliğini, tüm dinlere özgürlüğü, sonsuz basın özgürlüğünü... toplantı özgürlüğünü ve insan haklarını garanti eder" gibi sözlerle tamamlanır (122).

Regas'ın bu anayasası farklı bir açıdan da okunabilir. Düşünürün istedikleri, ortaya çıkmasını düşlediği yeni durumlar, çevresinde olmayan, bulunmayan durumlardı. *Anayasa*'nın hedefleri, Osmanlı toplumunun o yıllarda sunamadığı ortamdır. Gelişmekte olan dinamik kentli bir cemaatin içinde hareket eden Rēgas'ın isteklerinin Batı Avrupa burjuvazisinin istekleri doğrultusunda olmaları, Osmanlı toplumunun iki çelişen gücünü de sergiliyor olabilir: bir yanda hukuk alanında hareket serbestliği ve mal güvencesi arayan yeni bir sınıfın yeni gereksinmeleri, öte yanda eski düzenin devamında kendi çıkarlarının devamlılığını gören tutucu güçler. Her metin gibi, Rēgas'ın yazdıkları da zamanının hem bir gereksinmesi, hem de bir tanığıdır.

Rēgas'ın sonu

Bu devrimci *Anayasa* Viyana'dan Triyeste'ye, sandıklar içinde sözde ticaret malları gibi gönderildi; peşlerinden de Rēgas aynı kente ulaştı (19 Aralık 1797). Bildiriler basımevi sahibi olan bir Yunanlı'ya gönderilmişti. Ancak ilgili mektup, olup bitenleri bilen ve o anda bir gezide olan Koronios'un eline değil, yanlışlıkla "işin" içinde olmayan ortağı Dēmētrios Oikonomou'nun eline geçer. O da olayı Avusturya polisine ihbar eder. Avusturya yönetimi yayınlara el koyar, Rēgas'ı tutuklar ve sorgular. Viyana'da da "komplo hazırlayanlar" tutuklanırlar. Rēgas kendini öldürmeye çalışır; zamanın polis raporuna göre, elleri bağlı olmakla birlikte eline geçirdiği sivri bir aleti, battaniyesinin altında görünmeden göğsüne bastırır, ama kalbini delemez. Yaralanır, bir süre tedavi edilir.

Avusturya içinde, Viyana, Triyeste, Peşte ve Semlino'da

Yunanlılar arasında tutuklamalar devam eder. Rēgas iki ay sorgulanır. Avusturya polisinin sorgulama raporlarına göre Rēgas'ın planı, hemen Mani'ye (Güney Mora) geçip orada devrimi başlatmaktı. Rapora göre, bütün Mora Osmanlı yönetiminden kurtarıldıktan sonra Epir'e geçilecek, Sulililer'le (Solyotlar) bir olup Makedonya, Arnavutluk, sonra ise genel bir ayaklanma ile geri kalan alanlar kurtarılacaktı. Avusturya polisinin elini geçen evrak arasında Rēgas'ın, o sıralarda İtalya'da savaşmakta olan Napolyon'a gönderilmek üzere yazılmış bir mektup da vardır. Mektupta komutandan Yunanistan'a, özgürlüğüne ulaşması için, yardım edilmesi isteniyordu. O yıllarda böyle bir beklenti gündemdeydi. 1797 yılının Mayıs ayında bin yıllık Venedik krallığına son verilmiş, bir ay sonra da Korfu Adası'na giren Fransız askerleri "özgürlük"ü gündeme getirmişti.

Sonunda Osmanlı uyruklu olan, aralarında Rēgas'ın da bulunduğu sekiz "suçlu"nun Osmanlı yönetimine teslim edilmesine karar verildi.[12] Sorgulama tutanaklarını incelemiş olan kimi tarihçilere göre, bu olay Avusturya'nın sivil mahkemelerinde görülmüş olsaydı tutuklanmış olan devrimci demokratların "cinayet"i -eylemleri polisçe böyle değerlendirilmişti- cezasız kalacaktı. İdari bir kararla sekiz devrimci 10 Mayıs 1798 tarihinde Belgrad'da Osmanlı yönetimine teslim edildiler. Rēgas ve arkadaşları, kesin olmayan bilgilere göre, kırk gün işkence edildikten sonra, İstanbul'dan gelen fermana uyularak öldürüldüler. Söylentiye göre kementle boğulmuşlar ve cesetleri Tuna'ya atılmış. Yaygın inanca göre işkence süresinde Rēgas davasına inanmış bir kimsenin yürekliliğini göstermiştir.

---

12 21/3/1993 tarihli "E" dergisinde (*Eleutherotypia*) çıkan ve Avusturya arşivlerine dayanan imzasız bir yazıya göre, Avusturya da Rēgas'a karşılık Osmanlı Devleti'nden Macar ve Polonyalı cumhuriyetçi siyasi mültecilerin yada devrimcilerin teslimini istemişti.

Rēgas ile birlikte öldürülenlar arasında şunlar vardı: Sakız kökenli Viyana tüccarı E. Aryentēs (31 yaşında), Yanyalı doktor D. Nikolidēs (32), Sakızlı A. Koronios (27), Kastoryalı tıp öğrencisi İ. Emanouēl (24), kardeşi Panayotēs (22), Siyatistalı (Kuzey Yunanistan) T. Tourountzas (22) ve Kıbrıslı İ. Karatzas (31).

Avusturya uyruklu olan ve bu yüzden Osmanlı yönetimine teslim edilmeyip sınır dışı edilen devrimciler arasında, Yunanca *Ephēmeris* gazetesinin yayımcısı Makrydēs Poulios'u görüyoruz. Regas'ın bildirileri onun basımevinde basılmıştı. Rēgas'la birlikte tutuklanan ama Fransız uyruklu olduğundan serbest bırakılan 21 yaşındaki Khristophoros Perraibos, Fransız yönetiminde olan Korfu Adası'na gidecek ve Rēgas'ın şiirlerini yayımlayacaktır (1798); yıllardan sonra, 1860'da da Rēgas'm biyografisini yazıp bastıracaktır.

Rēgas ve tarihçiler

Rēgas'ı tanımış olanlar ve hakkında yazmış olanlara göre Rēgas, şişmanca, yakışıklı, çok canlı, sevecen, çok güzel konuşan ve çalgı çalıp şarkılarını kendi okuyan kültürlü bir insandı. Zamanında toplumca benimsenen kimi akımlar Rēgas tarafından başarı ile temsil edilmişti; toplumun ortaya çıkan çağdaş yada "yeni" olan etik, tarih, müzik, bilim, edebiyat ve eğitim gereksinmelerinin başarılı sözcüsü olmuştu. Soylu bir aileden gelmemekle, sayılı zenginlerden ve güçlü kimselerin koruması altında olmamakla, saygın bir mesleğe sahip olmamakla ve hiçbir resmi ünvan da taşımamakla birlikte böylesine ün kazanması, sayılıp sevilmesi ve taraftar bulması, özellikle o zamanlarda yalnız soylulara saygınlık atfeden feodal kökenli geleneklerin kalıntıları da göz önüne alındığında, çok ilginçtir. Kuşkusuz Rēgas toplum içinde bir gereksinmeye cevap veriyordu. Halktan bir insanın, din alanı dışında,

böylesine bir saygınlık kazanması ve ilgiyi çekmesi o zamana dek rastlanmayan yeni bir gelişme idi.

Ancak Yunan Devletinin kurulmasından sonra, milli bir tarihçilik (yada "resmi tarih tezi") yaratma dönemi olarak algılanabilecek sürede Rēgas, "Yunan ulusunun kurtuluşunu amaç edinen, ulusal bağımsız devlet yanlısı kahramanı" olarak değerlendirilmiştir. Rēgas, sonradan gelişecek olan olayların başlatıcısı, kurulacak devletin düşünürü, oluşacak ulusun üyesi ve ideologu, kurulacak ideolojinin ilk tohumu olarak algılanmak istenmiştir.

Değişen ismi bile bunu güzel bir biçimde göstermektedir: Velestinli Rēgas, bir antik Hellen ismi alacak, kendisinin hiç duymadığı, hiç kullanmadığı "Rēgas Feraios" adı ile anılmaya başlanacaktı.[13]

Yunan İhtilali'ne katılmış olan P. Patron Germanos'a göre örneğin, Rēgas "*Hellen ulusuna özgürlük idealini aşılamak ve* (Türk) *tirana karşı ihtilal yapmak*" istiyordu (Germanos 2). Yirminci yüzyıla varana ve ulusçu tarih anlayışı aşılmaya başlanana dek, ulusal bir dürtü dışında, farklı nedenlerle ortaya çıkabilecek bir ihtilal olanağı pek düşünülememişti. Yunan milli tarihçiliğinin kurucusu sayılan Kōnstantinos Paparrēgopoulos (1815-1891), *Anayasa*'dan, Rēgas'ın tüm uluslara tanıdığı eşit haklardan habersiz görünmekte ve Rēgas'ı "ulusun ihtilali" için çalışmış olan biri olarak görmektedir. Bir yerde "*Pazvantoğlu gibi başka Türk resmi kimselerle de mektuplaştığını*" yazmakta ama temelde *Marş* şiiriyle 1821 yılındaki "*büyük patlamayı*" hazırladığını söylemektedir (Paparigopoulos 710, 711).

Gene de, Yunan İhtilali'ni yaşamış hattâ İhtilali yapanlardan biri olan bir Yunanlı lider, Türk tarihçiliğinde iyi bilinen A.

---

13 Ferais, yukarıda da işaret edildiği gibi, Rēgas'ın doğmuş olduğu Velestin köyü yakınındaki Antik Yunan kentidir.

Hypsēlantes'in kardeşi Nikolaos Hypsēlantēs,[14] zamanında pek tekrarlanmayan keskin bir gözlemle Rēgas için, İhtilal sırasında kaleme aldığı anılarında şunları yazmıştır: Rēgas "*yaydığı kardeşlik anlayışı ile ... yurttaşlarını ... isyan etmiş Müslümanlarla birleştirdi... Günümüzde de Yunanlılar'ın kardeşleri Türkler'in, ... Türkler'in de tam aynı biçimde Yunanlılar'ın hayatlarını ... kurtardıklarını görüyoruz; bir Hellen, evini ve ailesini, kardeşi Türk'ün koruması için bırakabilmektedir; ve kendisi huzur içinde uzak tarlasına gidip çalışabilmektedir ... Ama (Rēgas'tan sonra) koşullar değişti; ve yeni 'etaireia'nın liderleri bu kardeşliği yalnız Hellenler için kullandı*" (Hypselantes 258, 259).

Rēgas ile ilgili iki incelemesi olan ve Velestinli'nin uluslararası yanını ilk vurgulayanlardan olan ünlü Marksist tarihçi Gianēs Kordatos'un yazdıklarından şu ilginç ve özetleyici değerlendirmeyi seçebiliriz: "*Bir çağrı borusu görünümünde olan Devrimci Manifestosu ile (Rēgas), dayanılmaz Osmanlı despotizminin tiranlığı altında inleyen bütün herkesi, din ayrımı yapmadan ayaklanmaya çağırmıştı... Rēgas'ın açık bir biçimde belirttiği gibi, Devlet'i demokratik olacaktı. Bu devletin sınırları bütün Balkanları, Anadolu'yu ve Ege adalarını içerecekti. Bu yörenin bütün halkını, aynı dini yada dili paylaşmasalar da 'Hellenlerin torunları' saymıştır (Anayasa madde 1 ve 2)... Rēgas, her ne kadar ayaklanmadan sonra kurulacak olan yeni düzene 'Hellen Demokrasisi' adını vermişse de, Balkanlar'daki bütün uluslara eşit haklar tanıyordu. Eğer Philikē Hetaireia ve Hypsilantēs bu (Rēgas'ın) ilkelerini izlemiş olsaydılar, Boğdan devrimi 1821 yılında bütün Balkanlara yayılmış olacaktı*"

14 Tarihte ünlü dört Hypsēlantēs vardır: Aleksandros (1736-1807), Eflâk ve Boğdan voyvodası; oğlu Kōnstantinos (1760-1816), voyvoda ve tercüman; ve onun iki oğlu: İhtilal'in askeri harekâtını başlatan Aleksandros (1792-1828) ve İhtilal'e katılan Dēmētrios (1793-1832). Nikolaos ve Geōrgios, Aleksandros'un, onunla birlikte Avusturya'da hapsedilen iki küçük kardeşidir.

(Kordatos I, 332-336).

Günümüzde Yunan tarihçiliği Rēgas'ı "çağdaş" bir anlayışla değerlendirebilmektedir.[15] Günümüzün en saygın Yunanlı tarihçilerden Apostolos E. Bakalopoulos "*Marş'ı ile Rēgas, Balkanlar çapında işbirliği ideallerini dile getirdiği*" görüşündedir (Bakalopoulos 1973, 601). *Anayasa* "her yurttaşa eşit hak" tanıyordu (İ.H. 29). Ap. Daskalakis ve L. Branousēs, Rēgas uzmanı iki Yunanlı tarihçidir. Rēgas'ın *Anayasa*'sı uygulansaydı, "*devletin resmi dili sayılan Yunanca dilinden başka, Rēgas soydaşlarına hiçbir ayrıcalık tanımayacaktı... Bu devlet bir Balkan, yada daha doğrusu bir Balkan-Asya devleti olacaktı; çünkü Anadolu'yu da içerecekti... Rēgas, ideolojik canlılığı ve geniş hayal gücü ile, 18. yüzyıl içindeki Yunan'ı, Türk'ü, Bulgar'ı, Arnavut'u, Sırp'ı barışsever ve yasalara uyan yurttaşlar, komşunun kişisel haklarına ve özgürlüğüne saygılı kimseler, devlet iradesine boyun eğen, temsilcilerini karışıklık çıkarmadan seçen, kamusal sorunlarını saygılı bir biçimde tartışan yurttaşlar olarak algılamıştı. Nasıl bir ütopya!*" (Daskalakēs 1976).

Branousēs'te şunları okuyoruz: "*Aydınlanma hareketinden ve Fransız Devrimi'nden kaynaklandığına inandığımız Rēgas'ın kimi ilkeleri, örneğin din, köken vb. farkı gözetmeden bütün halkların kardeşçe işbirliği gibi, dolaylı yollardan yayılmış olan zamanın (Mason) locaları hareketinden de kaynaklanmış olabilir... Rēgas, Sultanın 'despotizminin' sona erdirilmesini savunmaktadır... Bu planlarında, "Demokrasi"si içindeki kimi ulusların, farklı diller konuşan yada farklı dinlerden olan kimi halkların başka bir ulus tarafından egemenlik altına alınmalarını istediğini gösterecek en ufak bir işaret bulmak olanaksızdır. Tam aksine, ırk yada başka ayrımlara bakmadan, zamanının 'insancıl*

15 Bu çalışma şu yazarlara ve yapıtlara danışılarak hazırlanmıştır: Bakalopoulos 1973, Branousēs, Daskalakēs, Demaras 1987, Politēs, Stavrianos.

idealler'i adına herkesin daha üst bir düzeye yükselmesini istemektedir.. Ütopya! Zamanımızın şüphecileri bu konuda karar vermekte acele etmiş olabilirler. Regas, zamanını aşıp sonraları tüm Avrupa'yı değiştirecek olan 'etnik devlet'in yapısını ve görünümünü öngöremezdi" (Branousēs 1963, 146).

Rēgas konusunda uzman iki tarihçinin "ütopya" sözcüğünü kullandıklarını görüyoruz. Ancak son yüzyılların tarihi her biri farklı bir ütpoya peşinde koşan insanların oluşturduğu olaylardan başka ne idi ki?

Gene tarihçilere kulak verirsek, Rēgas'm serüveninin sonu yalnız bir "kişinin" sonu değildi: "Rēgas'ın burjuva devleti ancak dil bakımından Yunan'dı; "*1830'da Yunan Devleti'nin ortaya çıkması, Rēgas'ın tek devlet düşünün de sonu demekti*" (Tsoukalas 46). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti halkları hem devletin hem de yabancı emperyalistlerin sömürüsüne açıktı. "*Güçlenmekte olan yerli burjuva güçlerin, feodal Osmanlı devletine son vermek, yabancı sömürgeci güçlere set çekmek ve çok uluslu bir burjuva devleti kurma çabaları -ki bu çabaların ideolojik yanı en tutarlı bir biçimde Velestinli Rēgas tarafından dile getirilmişti- büyük sözcüsü gibi, trajik bir biçimde son bulmuştu. Endüstri devrimi yıllarına rastlayan Rēgas'ın ölümü ile artık Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan ülkelerin, yabancı sömürgeci ve sömürücü güçlerden kurtulma umutları da son bulur.*" (Psyroukēs 1973, 68)

Türk tarihçiliğinde Rēgas'a hemen hemen hiç yer verilmemektedir; Rēgas'tan söz edildiğinde de, "resmi" Yunan tarihçiliğinin yaptığı gibi, bu aydını "ulusçu bir Yunan" diye tanıtılmakta ve yanlış bilgiler verilmektedir. Bu konu "Türkiye Tarihçiliği" adlı (beşinci) bölümde daha etraflı bir biçimde ele alınmaktadır.

Ama ulusçuluk hareketleri üzerinde saygın kitaplar yazmış "Batılı" tarihçiler de, herhalde Rēgas'ın yapıtlarını okumayıp genel değerlendirmelere dayandıklarından zaman zaman yanlış

yargılarda bulunmuşlardır. örneğin Hobsbawm "*Yunanistan'daki Rēgas gibi Jakoben gençlerin ülkelerinin ulusal bağımsızlığı için savaştıklarını*" yazmaktadır (1977, 104). Runciman ise Kōnstantine Hypselantēs'nin (1760-1816) "*Rēgas gibi*" Osmanlı İmparatorluğu'nu, Sultan'ın yönetimi altında ıslah edip, zamanla Yunanlılar'ın eline geçmesini sağlamak istediğini yazmaktadır (Runciman 1988, 386). Oysa Rēgas'ın böyle bir amaç güttüğünü söylemek için elimizde tarihsel kanıt bulunmamaktadır.

Rēgas ve tarihçiler konusunu, bu yazının başında işaret edildiği gibi, çeşitli Balkan ülke tarihçilerinin bu "demokrasi" savaşçısını kıvançla "kendilerine" mal ettiklerini anımsatarak kapatalım.

Rēgas'ın değerlendirilmesi

Yazmış oldukları, yapmak istedikleri tekrarlanmadan Rēgas'ı özetlersek, Osmanlı Devleti içinde Fransız Devrimi'ne benzer toplumsal ve politik bir devrimin gerçekleşmesini istemiştir diyebiliriz.

Kimi tarihçiler Rēgas'ın bir "federasyon" peşinde olduğunu ileriye sürmüşlerdir. Oysa *Anayasa*'da görüldüğü gibi düşünürün böyle bir isteği yoktu. Daha önemlisi, o dönemde "federatif çağdaş-ulusal devlet" anlayışı henüz doğmamıştı. Çok uluslu çağdaş demokratik bir devletin "pratikte" bir federasyon olacağı söylenebilirse de, Rēgas'ın böyle bir amaç peşinde olduğunu ileriye sürmek verileri zorlamak anlamına gelecektir. Etnik cemaatlerin ayrı ayrı, özerk bir konumu söz konusu değildir.

Rēgas'ın dünya görüşünde belirgin bir yeri olmayan başka bir öğe dindir. Özellikle şiirinde "haç"tan söz etmekle birlikte, "*Anayasa*"sında din bütünüyle yoktur. Fransız Anayasası'nın izinde kalarak herkese "din serbestliği" sunmakla yetinecektir.

Bu anlayış da, zamanın ruhban sınıfına karşı olan burjuva hareketi ve Aydınlanma ile uyum içindedir. Rēgas'ın Mason, Decembrist ve Carbonari[16] hareketi ile ilişkisi incelenmeye açık bir konu olarak beklemektedir.

Rēgas zamanının insanıydı; ne farklı bir gezegenden gelen bir ütopistti, ne de erken öten bir horoz. Dünyadaki ve Osmanlı Devleti içindeki olaylar ve gelişmeler etraflı bir biçimde yeterince incelenirse "Rēgas olayı" da anlaşılır olmaktadır. "*18. yüzyıl ortalarından başlayarak yaygın sloganlar 'demokrasi, özgürlük, genel irade, eşitlik, mal güvenliği, (ticarette) serbestlik, üretimin artması, ekonomik özgürlük' idi*" (Beaud 51-62). Osmanlı Devleti içinde de bu görüşlerin taraftar bulmaları doğaldı.

Aydınlanma ve Fransız Devrimi rüzgârlarının ilk önce Osmanlı gayrimüslimlerini etkilemesi de açıklanabilir. Osmanlılar'da burjuva sınıfı, "kent ve özellikle ticaret burjuvazisi İslâm'a yabancıydı: bunlar Ermeniler, Yahudiler, Yunanlılar'dı..."; "*günlük ticaret, Arap, Ermeni, Yahudi, Hintli ve Yunanlı tacirler (son kategori, gerçek Yunanlı'dan başka Makedon/Romenleri, Bulgarları, Sırpları da içermektedir), hattâ Türk tacirler tarafından yürütülürdü; ama genel olarak sonuncular ticareti pek çekici saymazlardı*" (Braudel 1982, 727; ve 1989, 481-482). Bu "yeni" burjuvaların, Batı'da yer almakta olan gelişmeleri frenleyen bir düzenin kısıtlamalarından başka, etnik ve dinsel bir sınırlama içinde de tutulunca, bu cemaatin çıkış yolu aramakta öncü olması anlaşılır olmaktadır.

Rēgas'ın, cemaatinin ve genel olarak yeni doğmakta olan bir burjuvazinin Osmanlı toplumu içindeki konumunu Taner Timur güzel saptamaktadır: "*Osmanlı yönetici zümresi, kendi*

16 Gizli çalışan liberaller olan Carbonari taraftarları 1789 Fransız Devrimi hareketinin geleneğini İtalya'da ve Paris'te sürdürmüşlerdi. Guiseppe Mazzini (ilk yazıları 1827'de) en ünlü liderlerindendi. Bu hareket Rēgas'ın yıllarında ortaya çıkmaya başlar.

tebaasından Müslüman olmayanları 'zimmi' sıfatı altında toplamış ve bunları sadece vergi kaynağı olarak görmüştür. Hiç kuşkusuz gayrimüslimler arasında iktisadi gücü yada herhangi bir alandaki (diplomasi, hekimlik, bazı sanayi dalları vb. gibi) bilgi ve tecrübesiyle Osmanlı Devleti'nde önemli rollar oynamış birçok gayrimüslim olmuştur. Fakat bunlar dahi Osmanlı legalitesi içinde, yönetici zümre arasında yer almamışlar ve Osmanlı vakayinameleri bunları yok saymıştır. Kısaca Osmanlılar, kendi tarihlerini sadece ehl-i İslâm'ın tarihi olarak görmüşlerdir." (Timur 1989, 14)

Rēgas'ın hareketi neden "Batı"da olduğu gibi bir devrime dönüşmedi? "Birleştirici bir burjuvazinin" yokluğu yada güçsüzlüğü bunun nedeni olabilir mi? "*Osmanlı Devleti'nde Müslümanlık, legal olarak 'Sezar'ın hakkı' diye bir şey tanımamış ve hukuk ve ideoloji tekelini daima elinde tutmuştur. Oysa Müslüman kadrolarla, çoğunluğu Hristiyan olan bir imparatorluğu ayakta tutmak ve yönetmek mümkün olmadığı için, devşirme sistemiyle ve diğer yöntemlerle Hristiyan nüfustan devamlı takviyeler almak zorunda kalınmıştır. Bu da yetmediği için, Osmanlı ideolojisine aykırı bir şekilde, birçok Hristiyan ve Yahudilere malikâneler ve iltizamlar verilmiş ve yönetici zümre, hukuki yapıya ters düşen bir heterojen nitelik kazanmıştır. Bu karmaşık yapı Osmanlı siyasi iktidarı katında, Batı'dakinden farklı gruplaşmalara ve 'hizip'leşmelere yol açmış ve Batılı anlamda birleştirici bir 'burjuvazi' doğmamıştır."* (Timur 1989, 34)

"*Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinde de büyük tüccarlardan ve sarraflardan oluşan ve önemli bir parasal sermayeyi elinde tutan bir 'burjuvazi' vardı. Fakat büyük çoğunluğu itibarıyla Müslüman olmayan bir burjuvazi, 'zimmi' statüsüyle devlet aygıtına katılamamış ve 19. yüzyılın reformlarına rağmen hiçbir zaman tam hisseli vatandaş haline gelememiştir. Batı'da böyle bir sorun Yahudiler'le ilgili olarak*

ortaya çıkmıştı. Fransız ihtilalinden sonra Batı'da Yahudiler tüm haklara sahip vatandaş haline gelmişler ve güvenlik içinde Batı kapitalizminin gelişimine büyük katkıda bulunmuşlardır." (Timur 1989, 62).

Rēgas'ın istediği, amaçladığı "demokratik" haklar kuşkusuz Osmanlı Devleti'nde var olmayan kimi yasal ve toplumsal koşullardı: "*Osmanlı Devleti'nde sermaye birikimi-tüketici yönetici zümre dışında- daha çok ülkenin Hristiyan ve Yahudi unsurları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kategoriler, devlet aygıtına egemen olmak şöyle dursun, belli görevlere bile kısmen ve kontrollü bir şekilde kabul ediliyorlardı. Aslında bunda şaşılacak bir şey yoktur. Müslüman yönetici zümre şeriat düzeni ile bütünleşen çıkar sistemini elbette kendi elleriyle yıkamazdı*" (Timur 1989, 149). Rēgas'ın *Anayasa*'sı devlet aygıtına daha geniş bir katılımı amaçlıyordu.

"*Osmanli Devleti'nin temelini teşkil eden şeriat hukuku, Osmanlı tebaası açısından iki düzeyde kısıtlama getiriyordu. Birincisi bu hukuk düzeni Müslüman olmayan tüm Osmanlılar'ı sistemin dışında bırakıyor ve (ikincisi) onları 'zimmi' olarak ikinci sınıf vatandaş kılıyordu*" (Timur 1989, 299). Rēgas'ın "özgürlük" çağrıları da, hem o yıllarda "moda" olan bir ideolojinin ışığında, hem de Hristiyan cemaatinin bu özel statüsü ışığında değerlendirilmelidir.

Rēgas'ın "ulusçuluk" kuramının özellikle Yunan ulusçuluğu açısından ele alınması da gerekmektedir; ancak o zaman Rēgas etraflı bir biçimde anlaşılabilir. Rēgas'da görülen ulusçuluk, "doğma" yada "filizlenme" aşamasında olan bir ulusçuluktur. Bağımsız ulusal devlet anlayışı henüz tam oluşmamıştır.

Zaten o yıllarda böyle bir sorun dünyanın gündeminde önem kazanmamıştı. 1789 ve 1793 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde "halkların bağımsızlığı" konusuna ilişilmemiştir bile. Rēgas'ın ölümünden on-yirmi yıl sonra yaygın olmaya başlayan "bağımsız devlet ulusçuluğu" henüz belirgin olmamıştı.

Rēgas'ta din ve dil birliğine dayalı "üniter" devlet kavramını da görmüyoruz. Devletin içinde farklı diller konuşan toplulukların bulunması doğal karşılanmaktadır.[17] Yunan dilinin "egemenliğinin", ulusal devletlerde olduğu gibi, egemen ulusun dili olarak doğal bir uygulama değil, "kolay anlaşılan" bir dil olarak sunulması ve bu türde savunulma gereğinin duyulması bile Rēgas'ın ulusçuluk alanında henüz emekleme aşamasında olduğunu gösteren ek bir belirtidir. Kimi araştırmacılara göre Rēgas'ın Yunanca'yı egemen kılmak istemesi bu dilin "ticaret dünyasının dili" olduğundandı (Kitsikes 1988, 160). Bu yazara göre çok uluslu bir konfederasyon savunmayan Rēgas, başarısızlığa mahkûmdu (Kitsikēs 1988, 159). Kimilerine göre Balkanlar'da egemen dil ve kültür doğal olarak Yunanca idi ve kültür etkinliği Yunan kültüründen öteki kültürlere doğruydu (Mackridge 69).

Rēgas'ın dönemi, bir ulusçuluğun, yani Yunan ulusçuluğunun doğuşu açısından ele alındığında, ilginç ve kuramsal açıdan çok öğreticidir. O dönemde bu "yeni" ulusun kimliği hattâ adı bile henüz belli değildi. Rēgas kendine "Rum" der, devletini, sonraları temel ve "geleneksel" düşman sayılacak uluslarla paylaşmak isterdi. Birkaç yıl sonra Koraēs "Rum" ismini nefretle reddedecek ve kendine "Grek" diyecekti. Daha sonra ulusun ismi bulundu: meğer "Hellen"miş!

Rēgas yeni doğmakta olan Yunan ulusçuluğunun da etkisindedir. Kendisi "Yunanca" konuşur, "atalarıyla" kıvanç duyar, İslâm'ın hilaline kıyasla Haç'a daha yakın görür kendini, kendisine "Rum" da dese, Antik Yunan'a benzediğine inanır ve ondan esinlenen bir toplum düşler. Ayrıca devrim için

---

17 Zaten o zamanın Fransa'sında bile, yani 1789'da Fransızlar'ın yüzde 50'si hiç Fransızca konuşmazdı ve ancak yüzde 12-13'ü Fransızca'yı doğru konuşabilirdi (Hobsbawm 1990, 60). Rēgas'ın bu konuda gene "Batı"nın etkisinde olduğunu söyleyebiliriz.

destek ararken, en dinamik ve devrimci kesim olarak, dili hiç olmazsa Yunanca olan, "Rum milletini" görür. Bu bakımdan Rēgas "Yunan"a daha yakındır. Ama aynı olguya başka bir açıdan bakıp aynı olay başka türlü de dile getirilebilir: Rēgas'ın düşü Yunan'a yakın değildi denebilir. Tersine Rum cemaati Rēgas'ın düşlediği devlete, yani ulusların eşitliğine dayanan bir devlet yapısına katılmayadaha yatkın ve hazırdı. Öteki cemaatler Rēgas'ın düşüne, tarihsel olarak katılmaya hazır değillerdi. Rēgas/Yunan yakınlığı Rēgas'm ideolojik anlayışından çok Yunan cemaatinin tarihsel konumundan kaynaklanıyor olabilir. Sonunda Rēgas'ın düşlediği çok uluslu devlet, zamanın egemen ideolojileri ve dengeleri yüzünden ve uluslaşmakta olan cemaatlerin içinde bulundukları oluşumun dinamiği sonucu kurulamamıştır.

Rēgas'm "ulusçuluk" açısından değerlendirilmesi, özellikle kuramsal açıdan büyük önem taşımakla birlikte, ayrı ve geniş bir inceleme konusudur. Böyle bir incelemeden elde edilecek sonuçlar yalnız Yunan ulusçuluğuna değil, bütün Balkan ülkelerindeki ulusçuluğun "yasalarına" ışık tutacaktır. Burada bu konuya girilmeyecektir. Burada, Rēgas'ın politik eyleminin, zamanında Avrupa'yı saran ideolojik mücadelenin etkisinde, bir monarşi-demokrasi (cumhuriyet) mücadelesi olduğunu tekrarlayalım. Rēgas'm temel düşmanı "sultanın istibdadıdır". Yandaşları ise, oldukça açık bir biçimde, etnik fark gözetilmeden tüm halk kitleleri. *Anayasa*'nm dikkatli bir incelemesi, Fransız Anayasası'nm tam bir paraleli olduğunu, temel anlayışın monarşik rejime karşı halkçı, "demokratik" bir rejim kurmak olduğunu ve belli başlı farkın "Fransız" sözcüğü yerine, Osmanlı gerçeği göz önüne alındığından, "Yunan, Arnavut, Türk vb." sözcüklerinin kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Eğer bu değerlendirme genelde doğruysa şu da söylenebilir: Rēgas'ın örgütlediği ayaklanma, bugünkü Yunanistan top-

rakları üzerinde ulusal bir devlet kurmayı amaçlayan bir eyleme yönelik değildi. Amaç "Bosna'dan Arabistan'a" yayılacak ve tüm halkları içerecek sosyal, demokratik, burjuva bir devrimdi; Fransız devrimi paralelinde bir eylem.

Osmanlı Devleti içinde temel toplumsal değişiklikleri amaçlayan bir devrim girişiminin başlamış olmasının ise, Osmanlı toplumu ve tarihi açısından önemi hemen anlaşılabilir. Böyle bir devrimi gerçekleştirebilecek güçlerin varlığının yok varsayılmış olması, herhalde toplumsal ayaklanmaların, sonradan oluşturulan değerlendirmelerle genelde "ulusal" ayaklanmalar olarak algılanmış olduğundan kaynaklanıyor olabilir. Osmanlı Devleti içinde Batı tipi burjuva hareketlerinin varlığının saptanması ise Osmanlı toplumu tarihine -ulusçu açı yaklaşımından farklı bir tutumla- yeni bir değerlendirme kazandırabilir. Örneğin Rēgas monarşik yönetime karşı çıkmış, cumhuriyeti savunmuş ilk Osmanlı aydını olarak algılanabilir; Osmanlı toplumunun bir burjuva devrimi potansiyelini taşıdığı düşünülebilir.

Rēgas belki de erken değil, ilk öten horozdu. Uyanmak istemeyenlerin çoğunlukta olması da ayrı bir konudur. Ama Rēgas'ın anlaşılması için yapılması gereken, *Anayasa*'sını yayımladığı zaman, kimlerin paniğe kapılıp ona karşı çıktıklarına bakmaktır. Rēgas'a karşı çıkanların bir değerlendirmesi de (ki bunlar gene Rum toplumu içindeki "tutucu" güçlerdi) Rēgas'ı daha anlaşılır kılacaktır.

BÖLÜM II
TUTUCU GÜÇLER

Yunan Bağımsızlık Savaşı'na ve giderek çağdaş Yunanistan'ı doğurmuş olan gelişmelere, eylemlere ve örgütlenmelere karşı çıkmış olan güçler, çok genel bir biçimde, üç büyük grup olarak algılanabilir: Osmanlı yönetimi, Avrupa'nın monarşik yönetimleri ve tutucu Yunanlılar. Burada yalnız Yunanca konuşan, kendilerini "Yunan" soyundan sayan ve mevcut düzenin, yani Osmanlı yönetiminin değişmesini istemeyen kesim incelenecektir.

Bizans'ın devlet olarak tarih sahnesinden çekilmesinden sonraki yüzyıllarda, Ortodoks ve genelde anadilleri Yunanca olan Osmanlı Devleti içindeki cemaat yada topluluklar, "Rum milleti" statüsü içinde yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Kimi zaman "Rum milleti" kavramı -çeşitli politik yada tarihsel nedenlerle- daha geniş bir biçimde algılanmış ve Yunanca'dan başka diller konuşan Hristiyan Ortodoks dininden toplulukları da içermiştir. Ancak burada, bu uzun tarihi dönem içindeki gelişmeler ve değişiklikler, bu süre içindeki toplumsal farklılaşmalar da ele alınmayacaktır. Konumuz, Osmanlı

devletinin resmi anlayışına göre Rumlar'ın cemaat başı, yani "lideri" durumunda bulunan, genellikle İstanbul'da yaşayan ve Yunan İhtilali'ne karşı çıkmış kesimdir. Bunlar kimi zaman Patrikhane'nin ileri gelenleri yada ruhani liderler, kimi zaman ise Osmanlı İmparatorluğu toprakları içinde yaşayan çeşitli konumlardaki Rumlar'dı.

Ancak dinsel çevreyi ve Fenerliler'i bir bütün olarak "tutucu", bütün ileri gelen Rumlar'ı Osmanlı yönetiminden yana saymak yada Avrupa'da yeşermeye ve egemen olmaya başlayan demokratik ideallere ve felsefeye düşman saymak yanlıştır. Rum cemaatinin ileri gelenleri tarih içinde ve Yunan İhtilali öncesinde büyük bir farklılaşma göstermiş, "Yunanlılık", politik felsefe, demokratik rejimler, din ve bilim konularında değişik yollar ve yaklaşımlar seçmişler ve izlemişlerdi.

Kilise ve Rumlar'ın ileri gelenleri kesintisiz her zaman Yunanca'yı kullanmışlar, dillerine resmen "Yunanca" (Hellençe-Hellenika) demişler ve eski Yunan'ın edebiyatını, tarihini ve genelde kültürünü yakından bilmeyi "kültürlü" olmanın bir belirtisi saymışlardı. Ancak çağdaş anlamda, yani ulusçu döneme özgü "Yunanlılık", değil yalnız bu çevrelerde, genelde Yunanca konuşan Hristiyan Ortodokslar arasında da, 18. yüzyıla gelene dek pek belirgin ve yaygın değildi. Burada, ulusçu anlamda "Yunanlı olma"nın evreleri de ele alınmayacak, yalnızca Ulusal Yunan Devleti'nin kuruluşuna giden olaylar sahnelendiği dönemde "tutucu" diye niteleyebileceğimiz çevrelerin ulusçu anlayışa, Fransız Devrimi'ne ve genelde toplumsal gelişmelere karşı tutumları ve yaklaşımları ele alınacaktır.

Dönemin belli bir geçiş dönemi olduğu vurgulanmalıdır: ulusal bir devlet ve çağdaş anlamda bir ulus doğmaktadır. Bu süreç boyunca görüşler ve ideolojilerle farklı politik yaklaşımlar çarpışmış ama Yunan devleti kurulup merkezi bir yönetim ve eğitim sistemi oluşana dek bu çatışmalar çağdaş

anlamda ulusçu bir çözümlemeye ve bütünleşmeye varmamışlardı. Bu bir arama dönemi olarak da algılanabilir. Kişiler de dönemin bu genel özelliğinden ayrı düşünülemez. Döneme kimi ünlü aydına bakarak yaklaşmaya çalışalım.

Dēmētrios Katartzēs (Fotiadēs)

Dēmētrios Katartzēs (Fotiadēs), Fenerli soyluların ve zamanın anlayışını yansıtması bakımından ilginç bir örnek olabilir.[1] 1730 yıllarında soylu ve zengin bir ailenin çocuğu olarak İstanbul'da doğmuş, iyi bir öğrenim görmüş, Bükreş'te yaşamış, Boğdan saraylarında bulunmuş ve Eflâk'ta en üst makamlara vardıktan sonra gene orada 1807 yılında ölmüştür.[2] Felsefi ve politik açıdan sınıflandırmaya çalıştığımız herhalde "aydın hükümdar" idealine inananlara en yakın gelen bir aydındır.

Fransız aydınlanma dönemini tanımış ve Ansiklopedistler'i benimsemişti. Yazılar yazmaya 1783 yılında başlar. "Rum" diline önem verir; "Ulus'un eğitimi için bu dilin gelişmesini" temel şart sayar. Antik ve çağdaş Yunan dilbilgisi kitapları hazırlar. Katartzēs'in zamanımıza kadar süren ününü bu çalışmaları sağlamıştır; tutarlı ve ısrarlı bir biçimde halk dilinin egemen olması için, "ulus"un eğitimi için çalışmıştır. Onu etkileyen Batı dünyasıdır: "*Biz de Avrupa'nın uygar ulusları gibi, İngilizler, Fransızlar gibi yapmalıyız, anlaşabileceğimiz bir dili, halkın konuşma gücünü ve tutkusunu kullanmalıyız*" diye yazar. Temel amacı "ulus"u oluşturanların birbirini anlaması ve "bilgi" edinmesidir. (Dēmaras 1987, 149 ve 1985b).

---

1 Dēmētrios Katartzēs, "Dimitrios Katarcis" olarak okunur; soyadı Türkçe kökenlidir: "katarcı". "Fotyadis" diye okunan ikinci bir soyadı ile de tanınır.

2 1770 yılında "Logothet" (bir Patrikhane rütbesidir), sonra Rus devletinin isteği üstüne de "Büyük Logothet" olacaktı.

Katartzēs ile, "Dēmotikē" -yani Katartzēs'in "doğal dil" saydığı ve halkın konuştuğu Yunanca- aydınların dili "Kathareuousa"ya karşı güçlü bir savunucu kazanacaktı. Katartzēs aynı zamanda, birçok risale, deneme, inceleme yayımlayarak, aydın, ileri, laik, bilimsel eğitimin de savunuculuğunu yapmıştır. Ama bu savunucu, soylu bir Fenerli'dir. "Ulusçuluk"un bir özelliği olan "halk dili" savunmacılığının, temelde ve resmen "Yunanlılık"ın savunucusu olmayan bir "aristokrat" tarafından üstlenilmesi, Fenerliler'in bir çelişkisini simgeler gibidir. Dēmaras'ın da yazmış olduğu gibi "*Fenerliler'in aydınlanma hareketi, ilerici ve gelişmeden yana ama devrimci değildir.*"

Dini görüşleri de böyle bir çerçeve içinde kalacaktır: bir yanda incelenmeye açık olmaması gereken ruh dünyasının oluşturduğu dinsel görüşler, öte yanda bilim dünyasının öğretisi. Her ikisi de bir arada, ama bir bütünlük sağlamadan var olabilmektedirler.

Katartzēs, zamanında saygın bir kimse olarak ün yapmıştı. Kişiliği ile birçok kimseyi etkilemişti. Velestinli Rēgas da, özellikle dil konusunda kuşkusuz Katartzēs'i izlemişti. Panagiotes Kodrikas'a göre Katartzēs "*doğma büyüme*" bir İstanbullu'ydu; daha doğrusu, Fenerli bir İstanbullu'ydu.[3] Aile durumu da zamanın ve sınıfının seyrini izlemişti. Babası Maurokordatos ailesinin doktoru ve danışmanıydı. Kendisi Boğdan'da tanınmış bir ailenin damadı olacaktı (1770?). Özel

---

3 P. Kodrikas (1763-1827) Koraēs'in en temel hasımlarındandı. Atina'da doğmuş, İstanbul'da okumuş, Boğdan'da çalışmıştı. 1797'de Paris'e yerleşmiş, Osmanlı Devleti elçiliğinde, sonra Fransız devleti hesabına çalışmış, zamanın "ileri" kitaplarını Yunanca'ya çevirmişti. Koraēs ile çatışması dil konusundaydı. Kodrikas, Patrik V. Gregorios'un da desteklediği anlayışa göre ("uzlaşmacı" ve Atik diyalektine yakın bir dil savunan Koraēs'e karşı) Fenerliler'in dini metinlerine yakın olan başka bir "uzlaşmacı" dili savunmuştu. 1821 İhtilali başlayınca Kodrikas ihtilali savunmuş ve Fransa'da bu yönde çalışmıştı.

hayatı ile ilgili bilgimiz azdır; oğlu Stephanos'a Fransızca öğrettiğini biliyoruz.

Bu dönemde, bilincinde bile olmadan, soyluların ve aydınların bir kesimi, "ulusal bilincin" bir tür öncülüğünü üstlenmiş gibidirler. Kimi aydınlara göre "*bugünkü Avrupa, bilgelik konusunda eski Yunanistan'ı bile* ("en yüce uygarlık" anlamında) *geride bırakmıştı.*"[4] Halkın eğitimini savunmuş olan Katartzes'in, dil konusunda görüşleri ile "ulus" anlayışım kıyasladığımızda, bu aydın kesiminin çelişkili, paradoksal tarihsel işlevi daha belirgin olmaktadır. Katartzes'e göre "*Günümüzde Avrupa'daki uygar ulusların, İngilizler, Fransızlar'ın ve eskiden Hellenler'in yaptığı gibi, biz de, küçüklüğümüzden beri konuştuğumuz dili, yani bildiğimiz dili kullanmalıyız... Bakın Macaristan ve Lehistan'a, burada egemen dil Latince'dir, bundan dolayı da eğitimde başarılı olamıyorlar; oysa yerel dillerin egemen olduğu yerlerde, hem bütün bilimler, hem de Latince'nin kendisi de başarılı olmaktadır.*" Yani eski Hellence'nin öğrenilmesi için de, gene konuşulan dilin egemen olması gerekli görülmektedir. En yüce bilgelik de, Hristiyanlık döneminde değil, eski Yunan'da görülmesi, "ileri" olanın antik dünya ile ilişkili sayılması da, geleneksel "Hristiyan" anlayıştan kesin bir uzaklaşmadır.

Katartzēs, "ulusçu" tutkusuna benzer bir coşku ile halk dilini savunur. Halk dilini değil "kathareuoisa"yı kullanmış olan Boulgarēs'in[5] yaşamı boyunca yazdıklarını yorumlayarak

4 Bu görüş Iōsēpos Moisiodokas'ındır. Moisiodakas (1730-1800), Boğdan'da yaşamış, muhtemelen Boulgarēs'in öğrencisi olmuş, Selanik, İzmir ve Ege adalarında öğretmen olarak çalışmıştı. 1760'da İtalya'da felsefe okumuş, Yaş'ta okul müdürü olmuş ve Avrupa'nın yeni görüşlerini ve bilimini okutmuştur. John Locke'un eğitim üzerindeki görüşlerini uygular. Halk dilini kullanır ve Batı dillerinden yanadır. Tutucu güçlerin baskıları altında dört kez istifaya zorlanır, sonunda Boğdan'ı terkeder ve ölümüne dek Triyeste, Viyana ve Bükreş'te yaşar.

5 Eugenis Boulgarēs (Vulgaris okunur) (1716-1806), Korfu'da doğmuş, Petrograd'da ölmüştü. İtalya'da öğrenim görmüş, eski Yunanca, Latince, İbranice, teoloji, felsefe,

şöyle diyecekti: "*Bu tür yazarlar eğer kendi dillerinde yazmış olsalardı, çok daha kolay ve dolayısıyla daha çok yazmış olacaklardı. Ulusumuz birçok kitap kazanacaktı, zenginleşecekti... Ben de, böylesine zevk ve kolaylıkla doğal dilimde yazdıklarımı, Hellence* (Antik Yunanca anlamında, H.M.) *yazmaya kalkışsaydım tüm yaşamın boyunca çaba gösterecek ama istediğimi de tam söyleyemeyecektim." Aşağıda da göreceğimiz gibi, Katartzēs kendi dilini "Yunanca" (Hellence-Hellēnika) olarak değil, Rumca (Rōmaika) diye niteleyecekti. "Hellence olarak her yazdığımız Rumca'dan yaptığımız bir tür çeviridir*" (Dēmaras 1985, 216).

Çok dikkatli bir sözcük seçimi ile "özdeş olmakla", bir "kökene sahip bulunmak" arasındaki farkı ortaya koymaktadır: Yunanca konuşan "ulus" eski Hellenler'den; günün Yunancası, eski Yunanca'dan gelmedir; ama "*o üstün insanlar Rum'un atalarıdır, ama Rum'un Hellenler ile ortak hiçbir şeyi yoktur... Hellence ve Rumca bir değil iki ayrı dildir... bu iki dili bir saymak akla aykırı bir şeydir*" (Dēmaras 1985, 219). Yani bir yanda ulusçu bir sezgi ile halk dili savunulmakta, ama ulusçuluğun temel ilkelerinden olan "ulusu atalara dayandırma" ve atalarla çağdaş ulusu bir sayma gayreti ve isteği henüz doruğuna varmamış hatta olgunlaşmamıştı. "Ulusçu ideoloji"nin temel öğelerinden olan bağımsız ve egemen devlet anlayışını da, "atalar" söylemini de Katartzēs henüz tam olarak benimsememiş gibidir.

Katartzēs, "Yunanlılar"ın (Hellenler'in) artık var olma-

---

bilim konularını işlemişti. 1742 yılından sonra Yanya, Kozani, İstanbul gibi kentlerde öğretmen olarak çalışmış ama tutucu güçler tarafından kovalanmıştı. 1762 yılında Boğdan'a ve sonra Leipzig'e geçer. 1772 yılında Rus İmparatoriçe II. Katerina'nın kütüphanecisi olur. Her ikisi de Voltaire hayranıdırlar. Rus Akademisi üyesi seçilir. "18. yüzyıl içinde, Koraes'ten sonra Hellenler'in en bilge kimsesi" diye de nitelenmiştir. Temelde Fransız aydınlanması etkisinde kalmıştı. Çeşitli konularda pek çok eseri vardır.

dıklarını savunmuştu. Bu aydına göre Yunanlılar, Antik Yunanistan'la ve putperestlikle birlikte tarih sahnesinden silinmişlerdi. Yalnız, Osmanlılar'ın da doğru bir biçimde belirttikleri gibi, "Hristiyan Rumlar" vardır. Katartzēs'in "ulus, devlet, vatan" anlayışı da şöyle. "*İtiraf etmeliyiz ki bizler kendi başımıza bir devlet kuracak bir ulus değiliz.*" Aristotelēs'in "yurttaş" (politēs) ve "esir milletler" kavramına ve Helotlar'a, Ispartalılar'la Giritliler hesabına çalışan serf ve kölelere değinir ve şunları ekler:

"*Tanrıya şükür ki biz onlar gibi değiliz... Bizlerin, bizi yönetenler gibi* (Türkler gibi, H.M.) *yönetime katılamadığımız doğrudur; ama gene de bütünüyle yönetimin dışında kalmış sayılmayız. Kilise büyüklerimiz bizleri birbirimize bağlamakta ve gene onların aracılığı ile biz de (devlet) yönetimine bağlanmaktayız; böylece de bir ulus* (ethnos-etnik grup H.M.) *oluşturmaktayız. Bu ileri gelenlerin birçoğu ayrıca arhonttur* (ileri gelenlerdir) *ve politikaya karışmaktadırlar. Birçok politik yasamız "âdet", bütün kilise yasalarımız ise "ayin" adı altında, egemen yönetim* (Osmanlı Devleti) *tarafından tanınmakta ve bir saygınlık taşımaktadırlar. Ulusumuz Türkiye'nin birçok yerinde mallara, ayrıcalıklar taşıyan küçük politik sistemlere* (kurumlara, H.M.) *sahiptir. Ulusumuzdan birçok kimse, patrikler, başrahipler, efendiler, berat sahipleri olarak makam sahibidirler; bunlardan kimileri, örneğin Patrik ve Baş Tercüman, tuğ* (Sultan yetkilisi işareti, H.M.) *taşır; Eflâk-Boğdan başkapıkâhyaları da öyle; ama Eflâk-Boğdan efendileri ayrıca kraliyet nişanı da taşır ve hemen yüksek makama çıkma hakkına sahiptiler. Bütün bunlar politika yaşamına katılır ve Aristotelēs'in* (yurttaş) *tanımına uyarlar; ve bunlarla birlikte ister istemez, onların altında bulunan herkes de: din adamları, arhontlar, hak ve rütbe sahibi olanlar, yani tüm Rumlar*" (Branousēs 1975, 443).

Bu metinde, Fenerliler'in politik anlayışının özlü bir biçimde anlatıldığını görüyoruz: yönetime katılma sınırlı olsa da "soyumuzdan olan ve üst makamlar edinmiş kimseler bulunduğundan dolayı" bütün Rumlar'ın da, "kişi" olarak değil "millet" olarak, yönetime katıldığı kabul ediliyor. Katartzēs'e göre, kimi Rumlar belli haklar kazanmış olduğundan "ister istemez bütün cemaat de", Aristotelēs'in "esir uluslar" sınıfına girmemektedir. Bu politik anlayış 1785 yıllarında dile getirilmişti. Dört yıl sonra Fransız Devrimi'nin yaygınlaştırdığı anlayışa göre, "azla yetinen", "üst" olanları kabul eden ve feodal çağrışımlar içeren bu anlayışın yerine, Yunanlı aydınlar arasında her kişinin, her yurttaşın "ayrı ayrı" ve üst/alt olarak değil, eşit biçimde yönetime katılma anlayışı yayılmaya başlayacaktı.

Metnin devamında Katartzēs'in devlet ve yurttaşlık ödevleri anlayışını da görüyoruz. "*Biz Rumlar, yurttaşına tüm sevgisini ve ihtimamını gösteren özerk bir devlete sahip değiliz.*" Ama bu devletimiz ve görevlerimiz yoktur demek değildir. "*Tam tersine kusurlu ve zayıf milletimizi özerk ulusların üstün olan ve gelişen kendi devletlerini sevdiklerinden daha da çok sevmeliyiz... Her Rum Periklēs'ten, Themistoklēs'ten ve buna benzer Hellenler'den geldiğini düşününce, yada Theodosios, Belisarios, Tsimiskēs ve başka ünlü Romalı ile akraba olduğunu, yada soyunun bir azizden geldiğini düşününce, atalarını nasıl sevmeyebilir? Bunlardan oluşan bir politik toplum içinde mutsuz olmanın sevincini nasıl duymayabilir? Onları ve bunları yüzyıllarca beslemiş olan toprağı nasıl kendisine yakın duymayabilir? Ve bugün nefes nefese köleliğin boyunduruğunu çekerken nasıl olur da eskilerin* (Hellenler'in) *ün için, daha sonrakilerin ise* (Bizanslılar'ın) (ruhlarının) *kurtuluşu için, kanla ıslattıkları toprakları yaşlarıyla nasıl ıslatmasınlar?*" (Branousēs 1975, 443).

Bu paragrafta iki önemli anlayış seçilebilir. Birincisi "ulusun tarih içindeki devamlılığı" inancıdır. Ulusalcı ideolojinin temel

anlayışlarından olan bu inanca karşı da, feodal ve Hristiyan dinine özgü ideolojiyi anımsatan "tevekkül"ün, "mutsuz olmanın sevinci"nin ve "kölelik"in, yani acı çekmenin kabulünü ve ululaştırılmasını görüyoruz.

Katartzēs'in yukarıda aktarılan görüşleri, o dönemdeki bütün Fenerliler'in yada soylu Rumlar'ın görüşlerini ve tutumlarını tam olarak yansıtmasa da, Osmanlı yönetimi ile iyi geçinen, bu yönetimle bir çıkar birliği içinde olan kimselerin anlayışını oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu anlayışa göre, Rumlar, Antik Yunanlılar'ın ve Bizanslılar'ın soydaşlarıdırlar; ve başka bir düzene -örneğin bağımsız bir devlet yapısına yada Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı modele uygun bir devlet yapısına- geçmek gerekli, zorunlu ve olanaklı değildir. Bu yaklaşım, ulusçu dönemin felsefesini ve dünya görüşünü benimsemiş topluluklar için çelişkili bir tutum gibi görünebilir: başka bir "ulus"un torunları olan her topluluğun kendi ulusal devletini kurması 19. yüzyılın sonlarında artık dünya çapında ve geniş bir biçimde benimsenmişti. Ancak Yunan İhtilali arifesinde, hattâ bu mücadele sonrasında da kimi Yunanlılar Osmanlılık'ın savunuculuğunu sürdürmüşlerdi.

Pederler Öğretisi

Velestinli Rēgas 1798 yılında "Yunanistan"a gelip, Napolyon'un yardımı ile "demokratik ihtilalini" başlatmak üzeredir; ama Avusturya polisi tarafından Osmanlı Devleti'ne teslim edilmiş ve öldürülmüştür. Rēgas'ı heyecanlandırmış olan ve "örnek" bir politik hareket olarak algılanmış olan Vidin'deki Pazvantoğlu isyanına karşı Osmanlı Devleti, 1798 yılında, hâlâ başarısızdır; bu isyan bastırılamamaktadır. Fransız İhtilali ideali Avrupa'yı sarsmaktadır. "Demokratik" ideoloji, monarşi yönetimlerini, karşı saldırıya zorlamaktadır. 19 Mayıs

1798'de Napolyon'un donanması Doğu Akdeniz'e açılacak; birkaç ay içinde Malta'yı alacak, Mısır'a saldıracaktı. Napolyon İtalya ve Avusturya'yı daha önce yenmiş ve sindirmişti (1797 Kampo Formiyo Antlaşması). Yunan Adaları'na (İyonyen Adaları'na) inen Fransız ordusu Mora'da "demokratik" "*isyan tohumları ekmeye başlamıştı*" (Karal 21-31).

1798 yılı, Fransız İhtilali'ne bağlı orduların Avrupa'daki monarşilerin geleceğini tehlikeye düşürdüğü, bu yeni "demokratik" ideolojinin çok tehlikeli "yıkıcı" bir akım olarak algılandığı yıldı. Avusturya, İngiltere, Rusya ve nihayet Osmanlı Devleti, "devrimci" Fransa'ya karşı birleşecekti. Bu amaçla 1798'de Osmanlı-Rus antlaşması imzalanacak, 5 Eylül'de Rus donanması, Osmanlı tarihinde ilk kez "müttefik" olarak İstanbul Boğazı'na girecek Büyükdere'de demir atacaktı. Dört ay sonra Osmanlı-İngiliz antlaşması ile Fransızlar'a karşı cephe daha da yaygınlaşacak, birkaç gün sonra Sicilya Krallığı ile imzalanan antlaşma ile de bu ittifak daha da güçlenecekti. 19 Eylül'de Osmanlı-Rus donanması Boğaziçi'nden Fransızlar'a karşı yola çıkacaktı (Karal 31-36).

"Yunanlılar" içindeki tutucu güçlerin de, "Demokrasi"ye karşı bu ittifaka katılması doğaldı. Özellikle, "dindaş" Rusya'nın da katıldığı bir ittifaka katılmamak için hiçbir neden kalmamıştı; Osmanlı Devleti'nden yana olmak, dinsel bir çelişki sayılamazdı: artık Osmanlı'dan yana olmakla, zamanın en büyük Ortodoks gücüyle birlik olmak aynı şeydi. 1798 yılında, İstanbul'daki Patrikhane ve zamanın Patriği Gregorios "Allahsız Fransız fikirlerine" karşı saldırıya geçecekti. Yüzyıllık bir geçmişi olan "Batı düşmanlığı" 1798 tarihli iki risale ile, bu kez "özgürlük" düşmanlığı ideolojisi altında ortaya çıkacaktı.

Bu tutucu ve statükocu tutumun kökeni, hem Osmanlı toplumunun içinde ama hem de Batı etkisinde aranmalıdır. Osmanlı Devleti içinde Yunanca konuşan Hristiyan toplum

ile Müslüman kesimlerin statükoculuğunun (yada tutuculuğu) Osmanlı toplumundan kaynaklandığını varsaymak doğaldır. İster çıkar kaygısı ister yenilik korkusu olsun, stütükoculuk toplumun kendi yapısından kaynaklanıyordu. Batı'dan kaynaklanan tutuculuk ise, Avrupa'da ortaya çıkan yeni düşüncelerin ve anlayışların bir tepkisi olarak ortaya çıkan ve gene Osmanlı ülkesine Avrupa'dan aktarılan reaksiyoner felsefedir. Bu "Batıcı" tutuculuk, söz konusu dönemde ve özellikle Fransız Devrimi'nden sonra Avrupa'da çok yaygındı. Fenerliler, çoğu kez "modern" görüşlere karşı çıkarken, yalnız "Osmanlı" bir anlayışla değil, Batı'nın tutucu ideolojisi ile de davranmışlardır. Tutucu tepkinin ikinci "türü" Batı ile sınırlı ilişkileri olan Müslüman kesim arasında pek görülmez.

İstanbul'daki Patrikhane herhalde bilinçli bir biçimde olmadan ve zaman zaman en kesin bir biçimde "Hellen" (Yunan) kavramına karşı çıkmakla birlikte, Yunanca'yı yüzyıllarca kesintisiz bir biçimde ve edebi/kültürel bir miras olarak "Yunanlılık"ı dolaylı bir biçimde yaşatmış ve sürdürmüştü. Aynı zamanda, genel olarak yeni görüşlere karşı bir tutum da almış, zaman zaman da, Avrupa'dan kaynaklanan "demokratik" görüşlere karşı kesin ve sert, tutucu bir muhalefette bulunmuştu. Nihayet 1798 yılında, tutucu güçlerin görüşlerini açık bir biçimde ortaya koyan ve Patrikhane'nin doğrudan desteği ile yayımlanan iki risale görülecekti: *Pederler Öğretisi* (Patrikē Didaskalia) ve *Hristiyan Savunma* (Khristianikē Apologia).

Pederler Öğretisi adıyla bilinen risale, 1798 yılında İstanbul'da basılmış ve yayımlanmıştı. 28 sayfa olarak hazırlanmış olan risale, resmen Kudüs Patrik'i Anthimos tarafından kaleme alınmış görünüyordu; ancak o yıllarda yaygın kanı, risalenin zamanın İstanbul Patrik'i Grēgorios tarafından hazırlanmış olduğu idi. Daha sonraları bu yazının tutucu bir aydın olan

Athanasios Parios tarafından kaleme alınmış olduğu ileriye sürüldü. Önemli olan bu risalenin o yılların tutucu anlayışını en açık bir biçimde dile getirdiği ve tüm tutucu güçlerce ve doğal olarak Patrikhane tarafından da dağıtılmış, benimsenmiş ve savunulmuş olduğudur.

Pederler Öğretisi risalesine ek olarak, sanatsal bir değeri olmayan, sanki Rēgas'ın *Marş* şiirine yanıt oluşturan ve Patrikhane'nin yakını (protopsaltis-başmudanni) İakōbakēs tarafından yazılmış 76 dizeli bir şiir de vardı. Şiir "dekapentasillabos" (15 heceli geleneksel halk şiiri vezni) ile yazılmıştı. Tutucu güçlerin tipik bir örneğini oluşturan risale ve ekteki şiir burada kısaca ele alınacaktır. (*Pederler Öğretisi* ve *Şiir*'in düz yazı biçiminde çevirisi ekler bölümünde bütün olarak verilmektedir.)[6]

Pederler Öğretisi, "tutucu" anlayışın güzel bir örneğidir. Avrupa'da "Aydınlanma" hareketi olarak yıllarca gelişmekte olan ve en sonunda Fransa'da resmen patlak veren "yeni" politik ve felsefi anlayışa karşı çıkan güçlerin hangi ideolojiden ve hangi temel kavram ve ilkelerden yola koyulduklarını bu "öğreti" açık bir biçimde göstermektedir.

Öğreti'de dile getirilen temel anlayış şöyledir: a) politik düzen ve gelişmeler Tanrı buyruğudur, karşı çıkmamalı, onları değiştirmeye çalışmamalıyız; b) insanlar onlardan yüce olan bir "baş"a boyun eğmeli, büyüklere itaat etmeli, yöneticilere karşı çıkmamalıdır; c) özgürlük, sağlanamayacak ütopik bir düştür, demokratik yönetim anarşiyi ve mutsuzluğu getirir; d) amaç ruhumuzu kurtarmak olmalıdır, bunun için bu dünyada ne denli acı çekersek öbür dünyada bizim için o denli iyi olacaktır; e) Batı'dan kaynaklanan yeni fikirler bir şeytan oyunudur, ona kanmamalı, Osmanlı

---

6 *Pederler Öğretisi*, Koraēs'in *Kardeşlik Öğretisi* (Adephike Didaskalia) adlı risaleye de alınmıştı. Burada Koraēs'in bu yayınından yararlanılmıştır.

Yönetimine sadık kalmalıyız, çünkü Osmanlı yönetimi bir Tanrı buyruğudur.

Bu görüşlerin risalede nasıl ifade edildiklerine bakalım. Risale ilk paragraflardan başlayarak müminlerin dini inançlarına başvurur: "*Bu yüzyılda kurnaz (şeytan) güyadaha yararlı olan politik ve yönetimsel yöntemlerle ortaya çıkıp yeni bir görünümle müminleri tuzağa düşürmektedir; oysa bu, politik ve ruhsal yasa ve talimatlarla belirlenmiş olan Tanrı'nın gerçek isteklerine ve Hristiyan yaşama ters gelmektedir, çünkü bu tanrısal yasalar müminlerin, bu dünyadaki kısa yaşamda karşılaştıkları acıları sabırla ve umutla geçirmelerini sağlamaktadır; bu umut bu dünya için değil, gelecek öbür dünya yaşamı içindir.*"

Düzenin kötülüğü o denli önemli değildir; servet, ün, şeref, mülk ve mal önemli değildir; hattâ ortam ve koşullar ne denli kötüyse o denli de "İsa yaşamına daha yakınız" denilmektedir.

"*Kim bu dünyada Tanrı'nın kendisini* (İsa'yı, H.M.) *örnek almaz, onun aç ve susuz kaldığını, üzüntü ve sıkıntı içinde olduğunu ve kıyıma uğradığını görmez? Bu dünyada gerçek bir Hristiyan'ın yaşamı, eğer gelecek yaşamda Cennet'i istiyorsa, bu tür olmalıdır...* (Şeytan) *en başta zorbaları, Resuller'e ve Hristiyanlar'a işkence etmeleri için teşvik etti, kıyımlara, acı ölümlere, mallara el konmalara ve sürgünlere neden oldu. Ama bütün bunlar* Hristiyanlar *için kurtarıcı bir yön kazandılar; onları güçlendirdi, zorbalara karşı müminler kendilerini dile getirdiler ve böylece onları tahrik eden Şeytan'ı utandırdılar. Ve* (Hristiyanlar) *yaşamın kendisi anlamına gelen İsa'nın dini yerine, insana ait olan* (geçici) *şeyleri, yani serveti, ünü, şerefi, mülkü ve malları kabul etmediler.*"

Katolik Batı, dinsel bir sapmadır. Batı'da bir şeytan oyunu oynanmaktadır. Batı'dan uzak kalınız! "*Müminlerin yıkımını sağlamak için Şeytan, Batı'da yeni bir sapma, Latin sapmayı*

ortaya çıkarmıştır. İsim olarak farklı olan ama özde gene yıkımı getirdiği için aynı olan bu sapma ile bütün Batı dünyası aldatılmıştır."

"*Sevgili Hristiyanlar, Tanrı'nın size karşı beslediği sonsuz sevgisini görmeli ve hayran kalmalıyız. Sonsuz nimetler bağışlayan bilge Tanrı kutsal ve Ortodoks inanç sahibi bizleri korumak ve kurtarmak için bakın neler yaptı. Ortodoks inanç konularında bir tür bozulmaya başlamış olan bizim Rum Krallığı yerine* (Bizans'ın yerine, H.M.) *sıfırdan başlayarak Osmanlılar'ın güçlü krallığım kurdu; ve olanların insan gücü ile değil tanrısal bir istek sonucu olduğunu kuşku bırakmayacak biçimde ortaya koymak için, bu Osmanlı Devleti'ni öteki bütün krallıklardan daha yüksek bir konuma yerleştirdi; böylece bütün müminlere, büyük bir mucizenin gerçekleştirilmiş olduğunu, yani seçkin halkının kurtuluşunun sağlanmış olduğunu teyit etmiştir.*" Yani Osmanlı Devleti'nin düzeni, tanrısal olan ve dolayısıyla karşı çıkılmaması gereken bir düzendir.

Osmanlı Devleti'nin "cezaları" bile Tanrı buyruğudur:

"*Bunun için yüce Tanrı bu yüksek krallığı bizim için kurmuştur ('her iktidar Tanrı tarafından kurulur'); Batılılar'a karşı bir üzengi oluşturmak ve biz Doğulular'a kurtuluşu sağlamak için. Tanrı Osmanlı kralının yüreğinin, biz Ortodoksların inancının özgürlüğü yönünde olmasını sağlamıştır; ayrıca Hristiyanlar'ı idare etmeyi ve doğru yoldan ayrılanları cezalandırmayı üstlenerek Tanrı korkusunun her zaman var olması sağlanmıştır.*"

Osmanlı yönetimi kimi zaman kiliselerimize kısıtlamalar da getirse bu da önemli değildir, bu bir tür Tanrı takdiridir:

"*İsa'nın kilisesi ise Ortodoks krallar zamanında olduğu gibi ülkenin çeşitli yerlerinde kilise inşa etmek gibi özgürlüklere sahiptir. Bu, hemen baştan kabul edilmiş ve bugüne dek süregelmektedir. Kimi zaman kilise inşa etmenin yasaklanması ise*

Hristiyan inancın özgürlüğüne bir engelleme olarak anlaşılmamalıdır. Asla! Bazılarınca ileriye sürülen bu anlayış yanlıştır; böyle konuşanlar kilise inşaatına fazla önem verenlerdir... İsa'nın inancı, gelişmesini ve mükemmelleşmesini muhteşem ve ünlü kiliseler içinde değil, sayısız yoksul küçük kilise içinde sağlamıştır. Çünkü 'insan eliyle kurulmuş kilisede yaşamaz Tanrı, sizsiniz kilisenin kendisi' demiştir Havari. Havari Paulos'un da dediği gibi gereğinden fazla gösterişli inşaatlar Tanrı takdiri ile engellenmekte, çünkü 'bizim krallığımız göklerdedir' ve 'bu dünyada bizim kentimiz yoktur, bizimki gelecek dünyadadır'".

Nihayet sıra Fransız Devrimi'nin temel düşüncelerine gelmektedir:

"*Nesilden nesile inançlı halklara kendi kurtuluşlarını ve sayısız nimeti sonsuza dek tatmalarını sağlaması için Tanrı'nın uygun gördüğü buyruk işte böyledir. Hain şeytan ise, terkedilmiş olan müminleri doğru yoldan çıkarmak için, bu bizim yüzyılda yeni bir kurnazlığa ve özel sahtekârlığa başvurmuş, yani böylesine övülmüş olan sözde özgürlük yöntemini ileriye sürmüştür* (Fransız İhtilali fikirleri, H.M.). *Bu görüşler müminleri aldatabilmek için yüzeyde iyi gibi görünmekte, ama temelde bu görüşlerde şeytanın aldatmacılığı ve halkları uçurumlara yuvarlayan, onları yok eden ve anarşiye sürükleyen korkunç bir zehir vardır.*"

Bu "yeni" görüşlere inananlar Cehennem'de yanacaklardır anlamına gelen şu sözleri okuyoruz:

"*İsa'nın Ortodoks öğretisine karşı çıkan ruhu kurnaz Şeytan, zaman zaman ruhları zarara sokan yalanları ve umutsuz bir biçimde yardıma çağırdığı kötülüğün tüm ruhları ile birlikte, bu yeni görünümlü ve iyi kurulmuş tuzağını kurmuş, buna iyi Hristiyanlar'ın da düşeceğini ve böylece göklerdeki krallığı kaybedeceklerini ve sonsuza dek işkence göreceklerini ummuştur.*"

Osmanlı yönetimine iyi olduğu için değil, kötü de olsa itaat edilmelidir, çünkü ne denli fazla acı çekersek o denli öbür dünyada zenginlikler elde edeceğiz: "*Bu yeni çıkan özgürlük umutlarına kulaklarınızı tıkayın. Ve emin olun ki bunların üstün lafları ve öğretileri, anladığımız kadarıyla, ve bu görüşleri kabul etmiş olan halkların gelişmelerinden çıkardığımız sonuçlara göre, yalnız anlayışlı olan değil, aksi bile olan iktidarlara boyun eğmemizi isteyen Kitabı Mukaddes'in ve Havariler'in öğretisine karşıdırlar; iktidarlara boyun eğmeliyiz çünkü böylece bu dünyada acılar içinde olacak ve İsa'yadaha yakın olacağız. Bu* (yeni) *görüşler, anlattığım gibi, kutsal yazıtlara karşıdırlar ve bu yaşamda bile bizlere geçici bir yarar sağlayamamaktadırlar; ama bu arada sizleri hem bu dünyadaki hem de gelecekteki göksel zenginliklerden de yoksun kılmaktadırlar*".

Amaç ruhun kurtuluşudur: "*politik idareye itaati hiç sarsılmadan sürdürün; ve en yüce olan ise,* (bu idarenin) *ruhlarınızın kurtuluşu yönünde hiçbir engel yada zarar oluşturmadığıdır. 'Bir insan bütün dünyayı kazansa bile, eğer ruhu zarara uğrayacaksa neye yarar?*'".

Liberaller, demokratlar, özgürlük ve cumhuriyet taraftarları "kâr" tutkusuna kapılmış ve kilise nikâhını hor gören günahkârlar olarak tanıtılmaktadır:

"*Günahsız nikâhı hor gören ve tüm toplumu zarara sokan bu insanlar politik baskı olmadan nasıl yaşarlar? Kâr tutkusuna yenilen ve politik yasaları çiğneyen bu insanlar, Tanrı korkusu tanımayan, kötülüğü engelleyecek olan Cehennem'in sonsuz korkusunu duymayan bu insanlar vicdan baskısı olmadan nasıl yaşarlar?*"

Özet olarak, "yeni" düşünceler yerine yeniden "Tanrı nimetleri" önerilir: "*Açık bir biçimde görüyoruz ki, özgürlük ile ilgili bu yeni sistem iyi idareleri devirmeye yönelik bir aldatmacadır;* (Tanrı tarafından) *terkedilmiş Ortodokslar'ı yoldan çıkarmayı amaçlayan kurnaz şeytanın bir tuzağıdır*"... "*Hayır*

Hristiyanlar! Tutarlı ve akıllı olalım. Yalan ve var olmayan bu yaşamın özgürlüğü adına sonsuz mutluluğun solmaz zafer çelenklerini yitirmeyelim. Tanımlanamaz yüce ödülleri kaybetmeyelim. Söylenenleri dinlemeyelim ve şeytanı tam olarak rezil edelim; Tanrı'nın yüzyıllardan beri, onu sevenler için hazırlamış olduğu nimetlere konalım."

Öğreti'yi izleyen şiirde de aynı anlayış açık bir biçimde dile getirilmektedir. Şiirde "bir başı tanımak", "diz çökmek", "krala boyun eğmek", "büyüğe itaat etmek" gibi tavsiyeler verilmekte, "koçu izleyen koyunlar", "Tanrı'dan korkanlar", "gelecek dünyadaki yaşamı arayanlar" övülmekte, "yabancı öğretilerin aldatmaca" olduğu vurgulanmaktadır.

Doğru yol, herkesin, ona hükmeden
bir başı, bir ileri geleni tanımasını ister.
Her şeydir bu, baştan beri böyleydi/
Dünya kurulalı insanlar boyun eğmiştir
baştaki öndere, böylece dayanabilmiştir/
Her zaman gemiciler bir kaptana boyun eğer
evdekiler ise evsahibine/
Arılar bir önderle yaşarlar
ve koyunlar baş olan koçu izlerler.
Böyle belli bir düzen var eşyada
idare eden ve edilenin ilişkisi bellidir.
Akla yakın olaylar bundan dolayı
Büyük'e itaatle baş eğer hayatta.
Tanrıdan sonra odur onların üzerinde egemen olan/
Özellikle kutsal yazıtlar, her zaman
krallarımız adına dua etmemizi isterler.
Ve inanmamızı isterler egemen olanların
Tanrısal istek sonucu devlete konduklarını.
Böyle bir devlet yetkisine konan
açıktır ki tanrısal buyrukla konmuştur/

Bu ilkeleri koruyalım, Tanrı'dan korkalım
ve kralımıza sadık, boyun eğelim,
yabancı öğretilere hiç uymayalım,
bunlar, bilin ki bütünüyle aldatmacadır/
öbür dünyadaki krallığımıza kavuşmayı umarak.

Aynı yıl içinde (1798) Patrikhane'nin yeni kurulan basımevinde anonim olarak, yani yazarı belirtilmeden, *Hristiyan Savunma* isimli 96 sayfalık risale yayımlandı. (Bu risale 1800 ve 1805 yıllarında da yeniden yayımlandı.) Bu yazıda "*Allahsız Fransızlar'ı (dinsel) saygısızlığa düşüren nedenler*" incelenmekte ve "*fanatik bir biçimde savunmuş oldukları laik özgürlük sistemleri ve eşitlik ilkeleri*" eleştirilmekteydi. Risaleye göre, insanlar ne özgür doğmuşlardır ne de özgür olabilirler, eşitlik bir yalandır; "*Demokrasiyi savunmuş olanlar ise Hristiyanlık'ı terketmişler ve Tanrısızlık'ı seçmişlerdir.*" Risale herkesin, kilisenin ileri gelenlerinin, halktan kimselerin ama kralların da uyanık olup "*eğer tahtlarını istiyorlarsa din düşmanlarıyla savaşmaları gerektiği*"ni savunmuştu (Branouses 1975, 450).

Risalenin yayımlandığı 1798 yılında, Rēgas'ın "*Anayasa*"sı ve şiirleri de elden ele dolaşmaya başlamıştı. Bunu öğrenen Patrikhane, Patrik'in imzasıyla dinin ileri gelenlerine gönderdiği mektupta (1 Aralık 1798) görüşünde ısrar edecekti: "*'Yeni Siyasal Yönetim' adı taşıyan bir anayasa elimize geçmiştir... Yörenizde dikkatli olmanızı, araştırmalarda bulunmanızı ve basılmış yada el yazması halinde bulacağınız ve dinimizin temel ilkelerine karşı çıkan ve tam bir çürük anlayışı gösteren bu anayasayı bizlere göndermenizi istiyoruz*" (Branouses 1975, 450).

Parios, Theotokēs, vb.

Tutucu güçlerin başka bir temsilcisi de Athanasios Parios'tur. Parios ("Paros Adalı" anlamında) 1723'te Paros Adası'nda doğmuş, 1813 yılında Sakız Adası'nda ölmüştür. Öğrenimini İzmir ve Aynaroz'ta görmüş ve Selanik, Korfu ve Mesologgi'de zamanın saygın okullarında öğretmenlik yapmıştı. 1792 yılından sonra Sakız'da bulunmuştu. Zamanın en ünlü ve en mücadeleci tutucu ideologlarındandı. Yukarıda sözü edilmiş olan *Hristiyan Savunma*'nın yazarının da Parios olduğu görüşü çok yaygındır. Parios her türlü yeni ve "ileri" Batı görüşüne karşı çıkmış, geleneksel Ortodoks öğretinin savunmacılığını üstlenmişti.

Parios, 1802 yılında Sakız'da okul müdürü iken, Nathanaēl Neokesareus takma adı ile, "*Avrupa'dan gelen filozofların anlamsız tutkularına karşı bir yanıt*" başlıklı, zamanında ünlü olan risalesini bastırmıştı. Yazara göre Avrupa bir günah lağımıdır; bilimin gelişmesi tanrısızlığın kaynağıdır; yeni "filozoflar" ise İsa düşmanıdırlar. Tanrısızlıkla birlikte "*din ihanetinin zehirini*" de ruhlara serpmektedirler. Parios, İncil'i anımsatacak, "İsa, 'Sezar'ın hakkını Sezar'a verin' demiştir" diyecek, yani "devlete karşı saygılı olun" anlayışını savunacaktı. Ona göre "(Demokratlar) *sözleri ve kitapları ile kralların öldürülmesini savunmaktadırlar*" Bu risalesinde gençlerin "sol ellerinde ihanet kitabı, sağ ellerinde kılıç" taşıdıklarını ileriye sürmüştü.

Fransız Devrimi'nin açtığı yolda eyleme geçmiş olan Adamantios Koraēs, Paris'te Pederlerin Öğretisi'ne ve Parios'a karşı bir yanıt olarak 1798 yılında *Kardeşlik Öğretisi*'ni yazacaktır. Parios sırayla Koraēs'e karşı *Neos Rapsakēs* adlı risalesini 1805'te yayımlar. İki ideoloji arasındaki mücadele bu yıllarda doruğuna varmıştı. "Yeni Rapsakes" anlamına gelen

risalede Rēgas'a saldırılmakta ve Rēgas'ın ulusal ayaklanma çağrısı eleştirilmektedir. Parios'a göre "Takdiri İlahi" bir kılıç (bir baskıcı yönetimi, Osmanlı Devletini, H.M.) ortaya çıkarmış ve bunun aracılığı ile kötü bir yöne çevrilmiş eylemleri, Hristiyan soyun çıkarı doğrultusunda durdurmuştur.[7] Parios Sokrates'i de (ve dolaylı yoldan putperest Antik Yunan'ı da) ahlâki değerleri için eleştirir. Doğal olarak, aşağıda gösterileceği gibi "cumhuriyetçi" güçler bu görüşleri ve bu görüşlerin savunucularını kıyasıya eleştireceklerdir. (Bu konu için bak: Dēmaras 1988, Branousēs 1975.)

Parios, ticaret amacıyla bile olsa gençlerin Batı Avrupa'ya gitmemeleri gerektiğini savunurdu. Bu görüş zamanın başka "tutucu aydınlar"ı tarafından da savunulacaktı. Örneğin İzmirli Hierotheos, gençlerin Batı'da dinsizliği öğrendikleri için Batı'ya gitmemelerini savunurdu. Yanyalı Mpalanas yabancı dillerin öğrenimine karşıydı (Dēmaras 1985, 306). Genel olarak, söz konusu dönemde, başta Patrikhane olmak üzere tutucu güçler, Avrupa'da beliren yeni demokratik görüşlere karşı çıkacaklardı. Batı'da savunulmakta olan "Hellenizm" idealine karşı ise, Ortodoksluk ve Hristiyanlık geleneği ve öğretisi savunulacaktı. 1814-1815 yılında İstanbul'daki Patrik Kyrillos, kimi aydınların (Hristiyanlık'ın kurucularından) Grēgorios Nazianzēnos yerine, Antik Yunan'ın Thoukydidēs ile Demosthenēs'i yeğlediklerinden yakınır.

Nikēforos Theotokēs 1794'te Voltaire'i eleştiren ve kötüleyen kitabını yayımlar. Ama umulan sonucun tersi olur: Yunanca okuyabilenler bu kitabı okuyarak Voltaire'in görüşlerini öğrenirler. Batıcı yeni görüşlerin rüzgârı artık durdurulamıyordu. 1801'de Nikodēmos Agioreitēs Ortodoks dinini

---

7 Bu görüş "*Pederler Öğretisi*" risalesinde de aynen vardır: "Tanrı bu yüksek krallığı (Osmanlı Devleti'ni, H.M.) bizim için kurmuştur"... ve "ayrıca Hıristiyanlar'ı idare etmeyi ve doğru yoldan ayrılanları cezalandırmayı üstlenerek Tanrı korkusunun her zaman olması sağlanmıştı".

savunarak *"en iyisi bu dinsizlerin kitapları hiç okunmasın"* diye haykıracaktı.

Patrikhane tüm yayını kendi kontrolüne geçirmeye çalışır; sansür uygulamalarına geçer; masonluk mahkûm edilir; Batıcılara ve Antik Yunanlılar'a karşı çıkılır; kitaplar ve kişiler aforoz edilir yada kötülenir. Örneğin "Batı yanlısı" Hristodoulos Pamplekēs mahkûm edilir; ama taraftarları Leipzig'de, yani Osmanlı Devleti sınırları dışında, onun heykelini dikerler. Bu mücadele öyle boyutlara varacaktı ki, sonunda Patrikhane ve somut olarak Patrik V. Grēgorios, 1819 yılında, bebeklerin Antik Yunan isimleri alarak vaftiz edilmelerini yasaklar[8] (Dēmaras 1985, 235). En sonunda, 1821'de Yunan İhtilali de mahkûm edilecektir.

Yunan İhtilali ve Patrikhane

Aydınlanma hareketinin ve Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı fikirlerden esinlenen Yunan İhtilali'nin, Patrikhane tarafından hoş karşılanmamış olması, bütün bu gelişmeler ve mücadele durumunda bulunan güçlerin toplumsal ve ideolojik konumları da göz önünde tutulduğunda doğal bir gelişme sayılmalıdır.

Bir ayaklanmanın Hypsēlantēs tarafından başlatıldığı işitildiğinde -bu hareket, Patrikhane çevrelerince, bağımsız ve özerk bir Yunan devleti kuracak bir başlangıç olarak değil, Batıcı, yani hep karşı çıkılmış olan o "istenmeyen" gelişme olarak algılanmıştı- Patrik V. Grēgorios imzasını taşıyan bir bildiri, yada daha doğrusu bir "aforoz"name, cemaatin bütün ileri gelenlerine yollanmıştı.

---

8 Bu yasak sık sık uygulanmış, çağdaş Yunanistan'da, Yunan Kilisesi de bu uygulamayı zaman zaman desteklemiştir; 1974 yılına dek Atina kilisesine bağlı kiliseler, bebeklere Antik Yunan kökenli isimler (örneğin Homer, Hesiod gibi) vermek istememişler, bu çocukları anne-babaların ısrarına karşın vaftiz etmemişlerdir.

Türkiye'de, Patrikhane'nin kapısında asılan Patrik olarak bilinen V. Grēgorios, üç kez patrik olmuştu: 19.4.1797-18.12.1798, 23.9.1806-10.9.1808 ve 14.12.1818-10.4.1821.[9] Grēgorios, İzmir'de metropolit olarak bulunduğu yıllardan başlayarak, ruhban sınıfı içinde "tutucu" olarak bilinenlerdendi (Ēliou, 25). İlk dönem patrikliği sırasında "dinsiz Fransızlar"a ve Rēgas'a karşı afaroznameler yayımlamış, kitap yayımlarına ve satışlarına sansür uygulamıştı. Dönemin Avusturya diplomatik çevreleri de, doğal olarak Grēgorios'u "düzenin korunması uğruna Fransız ilkelerine savaş açmış tutarlı bir din adamı" diye övecekti.[10]

Patrik Grēgorios'un afaroznamesi, 1798 yılındaki *Pederler Öğretisi*, 1798, 1800 ve 1805 yıllarındaki *Hristiyan Savunma* ve 1805 yılında yayımlanan *Yeni Rapsakēs* risaleleri doğrultusunda olan bir anlayışla kaleme alınmıştır. Şöyle ki:

"*Patrik Grēgorios adına ilan edilen bildiri: Patrikhane'ye; Havariler'e ve Evrensellik'e bağlı kutsal Metropoller'e, değerli tanrısal kardeşlerimize, İsa'ya bağlı Büyük Kilise'nin saygıdeğer kilise mensuplarına, aziz manastır mensuplarına, tüm kiliselerde teganni eden herkese ve Tanrı kulu tüm kutlu Hristiyanlar'a Tanrı katında barış ve af olunma dileklerimizle! Ahlakın temeli iyilik edenlere iyilikte bulunmaktı, ve güneş kadar açıktır ki iyilikte bulunana kötü davranan ise insanların en kötüsüdür. Bu kötülüğü görmekteyiz çok kez; Kutsal Yazıtlar'da ve İsa Peygamber'in yaşamında Yahuda'nın affedilemez örneğinde*

9 1671-1821 yılları arasında (149 yılda) 32 patrik görülmektedir. Ancak bu patriklerin onikisi, makamlarını kaybedip ikinci bir kez, hattâ kimi durumlarda beşinci kez bile yeniden bu makama geldiklerinden, 52 kez patrik seçimi gerçekleşmiştir. Ortalama olarak üç yılda bir gibi bir sıklıkla yürütülen Patrik seçme mücadelesi sırasında entrikalar çevrilir, seçimi onaylayan devletin ileri gelenlerine de bol gelir sağlanırdı.

10 Grēgorios, Padişahın buyruğu ile asılınca, Koraes, "Ah şu aptal Sultan! kendi dostlarını asmaktadır; oysa onlara kaftan giydirmeliydi!" diye yazacaktı (Ēliou 42).

görülen kötülüğü andıran kötülüğü. Ve bu nankörlük, bize karşı ihsanda bulunana ve bizi besleyene, yani büyük ve yenilmez devletimize karşı kötülük dolu ve hainçe bir anlayışla da bir arada görüldüğünde daha da karşı bir konumdadır; çünkü doğal olarak, egemenlik ve devlet Tanrı tarafından verilmektedir, ve Tanrı'nın bizim için istediği devlete karşı çıkan, Tanrı buyruğuna da karşı çıkmaktadır demektir. Bu iki temel ve önemli ahlaksal ve dinsel görevi, kabul edilemez bir küstahlık ve keyfilikle, Boğdan'a tayin edilen Mihaēl Soutsos ve nankör ve firari Hypsēlantēs'in nankör oğlu Aleksandros Hypsēlantēs ihlal etmişlerdir. Sonsuza dek bizim için vaad edilmiş olan egemen devlet tarafından, kötü niyetli bu Mihaēl'e bahşedilmiş olan nimetler bütün soydaşlarımızca bilinmektedir.

"Küçük ve önemsizken yüce mevkilere ve önemli konuma yükseltilmiş, ünsüz ve tanınmazken üne ve şerefe kavuşturulmuş, zenginliklere vardırılmış, korunmuş, ve en nihayet ona voyvodalık tahtı verilmiş, onurlandırılmış ve halkların başı yapılmıştır. O ise, doğası yüzünden kötü niyetli olduğundan, bir nankörlük canavarı gibi davranmıştır; ve firari Hypsēlantēs'in oğlu Aleksandros Hypsēlantēs ile anlaşarak ve yanına kendisine benzer birkaç yardımcı da alarak Boğdan'a gelmeye cüret etmişler, gözleri doymaz ve ün delisi gibi davranarak soyumuzun özgürlüğünü ilan etmişler, birçok kötü ve aptal kimseyi cezbetmişler, aynı uçuruma başka soydaşlarımızı da çekebilmek için etrafa elçiler göndermişlerdir. Dinleyenleri daha da etkilemek için Rus güçlerinin ismini de kullanmışlar, bu gücün de planlarına katıldığını ileriye sürmüşlerdir.

"Bütün bunlar kendi yalanları, var olmayan ve kendilerinin kötü niyetle uydurdukları şeylerdir. Çünkü bu ahlak açısından olanaksızdır; ama ayrıca buradaki Rus Elçisi'nin yazı ile bildirdiğine göre bu olaylardan ne haberleri vardır ne de doğal olarak bu olaylarda katkıları olmuştur. Tersine, olan bitenleri yermişler,

iğrenç olaylar olarak değerlendirmişler, ve sayın Elçi bu kötü insanların dağıtılması gereğini savunmuştur. Bu yazılardan ve Muhafızlar'dan ve başka sadık soydaşlarımızdan gelen haberlere göre, uzun ömürlü devletimizce bu kötü planın kökü ve temeli öğrenilmiştir. Bu tür komplolarla bu iki kişi ve liberal arkadaşları (ki aslında özgürlük düşmanıdırlar), bu alçak, Tanrı düşmanı, tutarsız olayları yaratmışlar ve soydaşlarımız imanlı reayanın, başka hiçbir egemenlik altında ulusun tatmadığı refahını ve rahatını ilan etmek istemişlerdir; oysa ulusumuz kadın ve çocuklarıyla, servetleri ve iyi durumlarıyla, şerefli konumlarıyla, ve özellikle dinsel ayrıcalıklarıyla bugüne dek ruhsal kurtuluşumuzu sağlayarak süregelmiştir. Bunlar liberal değil özgürlük düşmanı, soyumuzun ve dinimizin dostu yerine düşmanı olmuşlar, bu vicdansız kimseler anlamsız davranışlarıyla olumlu devletimizin yurttaş soydaşlarımıza karşı öfkesine neden olmuşlar ve genelde tüm soyumuza karşı çok kötülüğe neden olmuşlardır. Kutsal ilkelere ve tanrısal yasalara saygılı, bilgili ve namuslu olanlar bu alçakların yalanlarına kulak asmamakla birlikte, kimileri yanlışlıkla kanmış olabileceklerinden, kiliseye özgü tedbir alarak, siz dinsel kardeşlerimize, kurtuluşunuzu göz önüne alarak, Kudüs Patriği, soyumuzun ünlü ileri gelenleri, namuslu tüccarlarımız ve ülke çapındaki tüm sınıf ve rütbeden Ortodokslarla birlikte şu tavsiye ve direktifleri veriyoruz: Her yörede bulunan bütün kilise ileri gelenleri, kutsal manastırların rahipleri, kiliselerin papazları, cemaatlerin ruhsal ileri gelenleri, kasabalardaki ve köylerdeki ileri gelenleri ve başka bütün saygıdeğer kimseler; yukarıda açıkladığımız kötü niyetli ve cani kimselerin yalanlarını ilan ediniz, her tarafta onları sıradan yıkıcılar olarak gösteriniz, aldatmacalar ve komplolara elden geldiğince dikkat ediniz; bu konuda masum olmanın kanıtı, ele geçirilen her türlü yazının yada haberin, burada ise bizlere, uzaklarda ise tarafımızdan tayin edilmiş olan oranın din ileri gelenlerine verilmesidir, çünkü bu kötü kimseler genel rahatı zedelemekte ve zayıf ve

masum soydaşlarımızı uçuruma sürüklemektedirler...

"Saygısız elebaşılara, firarilere ve hainlere gelince, onlara kin besleyiniz, onlardan düşünce ve söz alanında kaçınınız çünkü hem kilise hem soyumuz onlara kini uygun görmüştür, onlar hakkında en aşağılayıcı görüşlere sahiptir ve çürümüş uzuvlar olarak onları sağlıklı ve temiz Hristiyan cemaatten ayırıp atmaktadır.

"Tanrısal yasaları ve dinsel yazıtları ihlal ettiklerinden, minnet ve teşekkür edilmesi gerekenlere karşı nankörce davrandıklarından, ahlak ve politik kurallara karşı geldiklerinden, masum ve sorumluluk taşımayan soydaşlarımızın ölümlerine neden olduklarından, aforoz edilmişlerdir ve ölümlerinden sonra da beddua edilmiş ve affedilmemiş olarak kalacaklardır; aynı biçimde, onlara katılanlar ve onlara katılacak olanlar da, gasp ve yalan yolundan ayrılıp, reayaya yaraşır biçimde kurtuluşun doğru yolunu seçmezlerse, onlar da sözügeçenlerin alınyazısını izleyeceklerdir. Kilisemiz tarafından önerilenleri izlemediğiniz takdirde, pratikte bu komploların sona erdirilmesini istediğinizi göstermezseniz, yolsuzlukların ve karışıklıkların sona erdirilmesine çalışmazsanız, aldatılmış olanların doğru yolu bulmasına çalışmazsanız, haince görüşlere karşı doğrudan ve dolaylı bir biçimde karşı çıkmazsanız, Tanrının Kilisesi'ne uymazsanız, eğer herhangi bir biçimde borçlu olduğumuz devletimize karşı çıkarsanız, soyumuzun toplu olarak yok olmamızı tercih ettiğinizi kabul edip sizleri hiçbir dinsel gereği yerine getirmemiş sayacağımızı ve Kutsal Ruh nezdinde sizleri ateşe layık suçlu sayacağımızı bildiririz. Tanrı adına bunların uygulanması..." (vb. Yazıda Patrikten başka 22 metropolitin imzası vardı) (Kordatos 1957, II, 148-152).

Bu aforozdan sonra Patrikhane, aynı kaynaktan öğrendiğimize göre, çeşitli mektuplarla benzer görüşleri tekrarlamıştı:

"(Bunlar), *güçlü devletimizin gölgesi altında bulunan ve egemenlik altında ve alt konumda bulunan* (hypoteles, hypokeimenon sözcükleri kullanılmış, H.M.) *başka hiçbir ulusun böylesine özgürlük imtiyazları içinde yaşamadığı dini inançlı reayanın, refah ve rahatını bozmak istediklerinden...*". Korunması gereken değerler olarak şunlar ileriye sürülmüştü: *"... her sınıftan Hristiyan'ın ruhsal korunması içinde, reayalığın korunması, Tanrı tarafından bizlere verilmiş olan güçlü devlete karşı boyun eğmenin ve kölece* (uşakça anlamında "doulikē" sözcüğü kullanılmaktadır, H.M.) *kabullenmenin sağlanması yolunda bu felaket getiren kimselerin komplolarına* (karşı çıkılması) vb...

Tutuculuğun yorumu

Bu aforoznamede yer alan sözcükler, kavramlar, tezler ve anlayış, "Doğu/Batı" yada cumhuriyetçi/tutucu ayrımının ne denli köklü olduğunu göstermektedir. Tutucu kesimin risalelerinde ve aforoznamelerinde Rēgas'ın dünyasından (ve Koraēs gibi cumhuriyetçi/bağımsızlıktan yana aydınların anlayışından) bütünüyle farklı bir yaklaşım, bir dünya görüşü, bir ideoloji ve çevreyi algılama durumu ile karşılaşıyoruz.

Kurulu düzene, geleneksel yönetime, "büyüklerimize", "*büyük ve yenilmez devletimize*" karşı çıkmak, onlara karşı başkaldırmak ve "*kötü davranmak*", "*nankörlük*" sayılmaktadır. Bu tür insanlar için kullanılan sözcükler "*hainler*", "*küstahlar*", "*kötü niyetliler*", "*Tanrı düşmanı*", "*saygısız*", "*ahlâksız*", "*tanrısal yasaları ihlal edenler*", "*ateşe atılmaya layık*" gibi sıfatlardır. Oysa cumhuriyet yanlısı ve monarşi aleyhtarı güçler, bu aynı dönemde "ayaklananları" göklere çıkartıyordu; ideolojik kopuş, bu iki ideolojiyi ayıran uçurum kesindi, genişti.

Aforoznamede ilginç bir yaklaşım da Rum cemaati ve Osmanlı devleti ve yönetimi ile ilgili değerlendirmedir. Bu Patrikhane bildirisine göre -ve bu konuda da çağdaş (o zamana özgü anlamında) ideolojilerle farklar belirgin olmaktadır- "*egemenlik ve devlet Tanrı tarafından verilmektedir ve Tanrı'nın bizim için istediği devlete karşı çıkan, Tanrı buyruğuna da karşı çıkmaktadır.*" Bu tür görüşler Batı Avrupa'da, ama daha eski çağlarda, krallar/liberaller arasındaki çatışmalar sırasında ileriye sürülmüştü. Tarih içinde, "egemenliğin Tanrı tarafından krallara mı verilmiştir yoksa doğal olarak yurttaşların mıdır?" tartışması aslında temel ideolojik bir farkın keşin belirtisidir.

Rum cemaatinin konumu ise, bu "tutucu" anlayışa göre nasıldı? İlginç olan, durumdan fevkalade "memnun" görünen bu Hristiyan kesimin, "*bize karşı ihsanda bulunan ve bizi besleyen*" devleti övüp Rumlar'ın gayet iyi konumda olduklarını vurgularken, aynı zamanda "köle" statüsünde de olduklarını kabul eder göründüğüdür. "*Sonsuza dek bizim için vaat edilmiş olan egemen devlet... refahı*" sağlamıştır ama bu refah, çağdaş anlamında eşitlikçi bir devlet ve toplum içinde sağlanan tatminkâr durum değildir: "*soydaşlarımız imanlı reayanın, başka hiçbir egemenlik altında ulusun tatmadığı refah*"tır.

"*Egemenlik ve alt konumda bulunan başka hiçbir ulusun böylesine özgürlük imtiyazları içinde yaşamadığı*" kabul edilirken aslında, Batı'da esen rüzgârların etkisinde olan cumhuriyetçilerin kabul edemeyecekleri "durumundan memnun ama boyunduruk altında olan, eşit yurttaş olmayan" insanlar statüsü de kabul edilmiş oluyordu.

Bu Patrikhane risalesinde, ama bütün öteki tutucu risalelerde de, devlete karşı ayaklanan kesimin "neden" bu yolu seçtikleri açıklanamamaktadır. Daha doğrusu bu "nedenlere" ilişmemek kaygısı açıktır. Aforoznamede "*doğası yüzünden*

kötü niyetli olan" insanlardan söz edildiğini görüyoruz. Kimi zaman "*Şeytana uyma*", "*gaflet içinde olma*" yada "*aldatılmış olma*"nın nedenler olarak ileriye sürüldüğünü görüyoruz. Hattâ "zenginliklere boğulmuş olan kimselerin" ayaklanması bütünüyle bir kaygı kaynağıdır; bunlar da "*ün delisi*" olarak değerlendirilmektedirler. Statükonun sürdürülmesi kaygısında olan tutucular, "yeni" ideolojinin kimi insanlara aşıladığı heyecanı anlamaktan bütünüyle âcizdiler.

"Tanrısızlık" suçlaması ise klasik bir monarşik tepkidir. Batı'da olduğu gibi, Osmanlı Devleti içinde de Hristiyan dünya Aydınlanma hareketine karşı hep bu silahı kullanmıştır. Aforoz silahı sık sık kullanılmıştır. İster kilise üyesi, ister "devletten yana" Fenerli Rum olsun, "tutucu" yada "statükocu" diyebileceğimiz kesim Batı'da biçimlenen yeni görüşlerden tedirgin olmuşlardı.

Ortodoks kilisesinin bilinen en eski "tanrısızlık"la ilgili aforozu, 17. yüzyılın sonlarındadır: Patrik II. Kallinikos, Kosmas adındaki birini suçlu görecektir. 1723 yılında Patrikhane Sinod'u, Methodios Anthakites'i, Descartes'ın taraftarı olarak aforoz edecek, Methodios görüşlerinden cayacak ve af dileyecekti.

On yıl sonra Selanik'teki bir öğretmen ve "Aristoteles'e küfreden" manastır keşişi Pakhomios "dinsizlikle" suçlanacaklardı. 1770 yıllarından sonra "dinsizlik" olayları sıklaşmaktadır: "libertenler", "Voltaireciler", "natüralistler" kilise tarafından kovalanacaktı. Fenerli "aydın" Aleksandros Kalphoglou 1794 yılında tehlike çanlarını çalmaktadır (Patrineles 132):

Kentimizde de gençler aydınlandı
Fransızlardan dinsiz dogmaları aldı/
Fransızca'dır artık kitaplarımız, romanlarımız
Bütün ötekilerle sıkılır canımız/

Kiliseler, perhiz ve dualar
Aydın gençlerimizce sevilmiyor bunlar/
Mirabeau, Rousseau, Voltaire ile övünürler
Ama onları ne okurlar ne bilirler.

Yunan Bağımsızlık Savaşı'ndan önceki yıllarda tutucu güçlere karşı demokratik güçlerin saldırısı amansız olmuştur. Rēgas'ın ölümünden sonra onun gösterdiği yoldan giderek, Fransız Devrimi ideallerini benimseyerek Çağdaş Yunan Devleti'nin kuruluşunda ideolojik temeli biçimlendiren en önemli temsilcilerden biri Adamantios Koraēs olmuştur. Koraēs'in ve yandaşlarının görüşleri incelendiğinde bu kesimin yaklaşımı ve tutucularla "demokratik" güçler arasındaki uzlaşma kabul etmeyen çatışma da daha iyi anlaşılacaktır.

Söz konusu dönemdeki ideolojik çatışmaların açıklanması için, bütün bu tür çalışmalarda olduğu gibi,genel kategoriler ve sınıflamalar oluşturulmuştur; "cumhuriyetçiler", "tutucular" gibi.

Oysa yaşam ve toplumsal gerçek çok daha çapraşık ve renklidir. O dönemin insanlarının bir sözcükle dile getirilen böylesine kesin çizgilerle ayrılmadıkları kuşkusuzdur. Tutucu güçler içinde herkes tıpatıp aynı idealleri, aynı düşleri taşımazdı. Hattâ aynı insanların yaşamları süresince de hep aynı olan, hiç değişmeyen bir tutum içinde olmadıklarını düşünmek de kolay ve doğaldır.

Yunan İhtilali'nin hemen öncesinde tutumunu gördüğümüz tutucu güçlerin bir kesiminin uzun süreli "planları" farklı olmuş olabilir. Bu tutucu Rum güçlerinin içinde gene mevcut düzeni korumayı amaçlayan, ama aynı zamanda geleceğe açık da olan, "Yunan soyu" için daha iyimser bir yarın düşleyen bir dünya görüşü taşıyan bir kesimin varlığı bilinmektedir. Bu anlayış "evrensel Bizans Ortodoksluğu" (byzantinorthodoksos oikoumenismos) ismini almıştı. Bu anlayışa göre

Ortodokslar, Osmanlı Devleti içinde gelişme olanaklarını bulabilirdi. Bu yaklaşımın taraftarları tutucu güçlerin içinde bir kesim olarak algılanabilir. Bu hareket yirminci yüzyılın başında da yeniden hız kazanmış ve "Yunanosmanlılığı" (Hellēnothōmanismos) olarak tarih sahnesine çıkmıştı. 1908 yıllarındaki ünlü taraftarları Athanasios Nikolaidēs Souliotēs ve İon Dragoumēs'ti.[11] Ancak "tutucu" güçlerin bu kesimi Yunan Devrimi'nden önce eylemleri ve polemikleri ile belirgin bir biçimde ortaya çıkamamışlar ve hele Yunan Devleti'nin kurulması ile tezleri artık gerçekçi sayılmamış ve ideoloji olarak pek güçlü bir görünüm edinememişlerdir.

Tarihçilerin farklı yorumları

Kimi tarihçiler Patrikhane'nin Yunan İhtilali'ne karşı tutumunu, devrime karşı içten bir inançtan çok, Osmanlı yönetiminin misillemesi tehdidi altında bulunan bir kurumun ister istemez takındığı, korkudan kaynaklanmış göstermelik bir taktik olarak yorumlamışlardır.

Doğal olarak tek tek her kişinin son analizde hangi dürtülerle davranmış olduğunu herhalde hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceğiz. Tarihçilerin elinde olgular, yani davranışlar, yazılar, beyannameler vardır; bir de bunların değerlendirilmesiyle oluşturulan genel toplumsal ve ideolojik ortam. Yunan İhtilali'ne ve Avrupa'da ortaya çıkmış olan "demokratik" düşüncelere karşı çıkmış olan "kişileri" değil de, kurumları

11 Zamanımızda bu bu anlayışa benzer bir yaklaşım içinde olan bir Yunanlı aydın "Hellenotürkizm" tezini savunan D. Kitsikis'tir. Bu yazarın genel bir eleştirisi için bak: Herkül Millas, "'Türk/Yunan Birliği' ve Kitsikis", *Toplum ve Bilim*, Kış 1989. Kitsikis'in bu eleştiriye cevabı ve H. Millas'ın cevabı için bak: aynı dergi, Yaz 89-Güz 89. Ayrıca Kitsikis'in, Parios paralelindeki "Batı" ve "cumhuriyetçiler" eleştirisi için bak (Kitsikes 1978, 44; 1981, 27 ve 1988, 199). Hellenotomanizm konusu için bak: H. Millas, *Tarih ve Toplum*, Kasım 1993.

çevreleri ve sınıfları ele aldığımızda, hemen hemen bütün olgular ve ortaya çıkartılan "ortam", belli bir tutarlılık ve devamlılıkla, "tutucu" yada "statükocu" çevrelerin gerçekten var olmuş olduklarını ve bu tür davranışların yalnız "korku" ile açıklanmayacağını ortaya koymaktadır. Zaten tüm Avrupa'da esmiş olan reaksiyoner, tutucu, "özgürlük düşmanı" statükocu rüzgârın, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde hiç esmemiş olduğunu varsaymak yada böyle bir görüşü ileriye sürmek pek anlaşılır bir davranış da değildir.

Tutucu kesimin "taktik" olarak "cumhuriyetçi" kesime karşı çıktığı görüşü, Yunan tarihçiliğinde, Yunan devletinin kuruluşundan sonra bir resmi tarih mitine dönüştü. Ulusçu ideolojinin kökleştirildiği bu dönemde, bütün ulusun "tek vücut" olarak bağımsızlık savaşı verdiğini kanıtlamak temel kaygıydı.

Örneğin Paparregopoulos'un 19. yüzyılın ikinci yarısında yazmış olduğu ve resmi tarihçilik olarak algılanabilecek tarihinde, Patrikhane'nin aforoznamesinin lafı edilmez. Okullarda okutulan tarih de bu doğrultudadır. Oysa aforozname çok etkili olmuştu. Yunan İhtilali'nin askeri lideri konumunda olan Kolokotrōnēs'in anılarında şunları okuyoruz: "*Sultanın fermanı kleftlerin öldürülmesi yönündeydi. Patrik'in aforozu da birlikte geldi, bütün halkı aleyhte kışkırttı ve tüm Mora harekete geçti: Türk ve Rumlar Kolokōtronēs kardeşlere karşı...*" (Kolokotrōnēs 45).

Ancak çağdaş Yunan tarihçiliği, söz konusu dönemi genel olarak daha çağdaş (zamanımızın anlayışına uygun anlamında) bir biçimde yorumlamaktadır. Bu bölümde verilmiş olan ve Yunan tarihçilerden kaynaklanan alıntılar bunun kanıtıdır. Özellikle Yunan İhtilali öncesindeki politik ve ideolojik tartışmaları içeren risalelerin, kitapların ve benzer metinlerin yayımlanması ile bu konuda pek kuşku kalmamıştır. Ulus "tek vücut" değildi.

Ortodoks kilisesi, Balkanlar'da kurumlaşma ve koruma yolu ile Osmanlı yönetimi altında yaşayan Hristiyan tebanın Müslüman yöneticilere karşı farklılığını sürdürerek ortak bir kimlik içinde kalmasını sağlamıştır.[12] Ama bu farklılık özde dinseldi, ulusal değildi. Balkanlar'da görülmüş olan en büyük anakronizmlerden biri, tarih yazıcılığı ile, geleneksel dinsel farklılığa ulusal bir içeriğin şırınga edilmesidir. Dinsel cemaatler arasındaki farklar, yüzyıllardan sonra "ulusal" farklar olarak yorumlanmışlardır. Patrik Grēgorios yönetimindeki İstanbul Patrikhane'sinin, eğitim ve kültür yoluyla Yunan Aydınlanma'sının ve bundan kaynaklanan Yunan ulusal hareketinin yayılmaması için aktif olarak karşı koyması ve karşı koyma eğilimleri, en açık bir biçimde Ortodoksluk ile ulusçuluğun karşıtlığını sergiler (Kitromilidēs 1990, 52, 53).

Söz konusu dönemdeki, tutucu kesimi konu olarak ele alan Batıcı tarihçiler de, daha o zamandan, farklı ideolojik yaklaşıma dikkati çekmişlerdi. İhtilali yaşamış olan G. Finlay "*Yunan Kilisesi içinde bile, kilisenin çıkarı söz konusu olduğunda ulusal çıkar feda ediliyordu. Yunan ulusunun büyük bir bölümü, vatanın bağımsızlığı için silaha sarılan yurttaşlarını hemen hemen hiç desteklememişlerdi. Ve aydın kesimi oluşturan güçler vatansever bir yaklaşım içinde bulunurken, binlerce zengin Helen öte yanda, bütün Yunan İhtilali süresince, Padişah hükümeti desteği altında olan kendi kâr ve çıkarlarını gözetmişlerdi*" diye yazacaktı (Finlay 18).

Yunan İhtilali'ne katılmış olan Th. Gordon da "*Osmanlı despotizmi ile ortak olan Fenerliler*"den söz edecekti (Gordon 131).

---

12 Bu tezin savunması sırasında sayın Şükrü Güler'in işaret ettiği gibi şu da söylenebilir: Ortodoks Kilise kısa sürede Yunanlılık'a karşı çıkmış, ama uzun sürede proto-nation (etnik grup) olarak Yunanlılık'ı dolaylı da olsa korumuştur.

Günümüz "Batı" tarihçileri bu konuda görüş birliği içinde sayılabilirler (bak örneğin: Clogg 1992, 36; Mackridge; Runciman 491, Woodhouse 127).[13]

13 "Türkiye Tarihçiliği" bölümünde konuya yeniden değinilmektedir.

BÖLÜM III

CUMHURİYETÇİ / BAĞIMSIZ DEVLET YANDAŞLARI

Adamantios Koraēs, Yunan İhtilali öncesinde (ve ihtilal süresince de) en etkin ve ünlü Yunan aydınlarından biridir. Yaşamı, dünya görüşü ve yapıtları, çağdaş Yunan devletinin kuruluşunu hazırlayan ve destekleyen Yunan cumhuriyetçi, "demokrat" ve bağımsız devlet yandaşı güçlerin bir örneğini oluşturur. 19. yüzyılın hemen başında, her ikisi de politik içerikli ve "anonim" olarak yayımlanmış olan, *Rusingilizfransız* adlı uzun şiir ile, bir kitap kadar uzun olan *Hellen Nomarşisi* adlı risale de Batıcı güçlerin dünya görüşünü, amaçlarını ve yorumlarını en açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Adamantios Koraēs

Adamantios Koraēs (Korais okunur) 1748'de İzmir'de doğmuş ve 1833'te Paris'te ölmüştür. Kültürlü bir aile çevresi içinde büyümüştü. Babası Iōannēs Koraēs, Sakız kökenli bir tüccardı; annesi aydın bir insan sayılan tüccar Adamantios

Rysios'un kızı Thōmaē idi. Ailenin içinde "ilerici", yani Avrupa'da yeşeren yeni akımlara açık kimseler, 17. yüzyıla dek uzanırlar; dedesi Antonios Koraēs Fransa'da bulunmuş "aydın" bir kimseydi. Koraēs annesinden okuma yazmayı öğrenmiş, annesinin babasından ise zengin kitaplığını miras edinmişti.

İlk öğretmeni Hierotheos Dendrinos idi. Tutucu bir aydın olan Dendrinos o yıllarda Moisiodakas'ın Fransa'ya gidip eğitim görmesini engellemişti.[1] Koraēs İzmir'de o yıllarda ünlü bir okul sayılan "Euangelikē"de okumuş ve Fransızca, İtalyanca, Almanca ve Latince öğrenmişti. İzmir'de yaşayan Hollandalı aydın bir papaz olan Bernard Kavnon'la tanışması da Koraēs için yararlı bir rastlantı olmuştu; genç papaza Yunanca öğretmiş, karşılığında da Latince ve Batı dilleri öğrenmişti.

Yirmidört yaşındayken Koraēs Amsterdam'a gitmiş, altı yıl boyunca babasının isteği ve ısrarı doğrultusunda ticaret işleriyle ilgilenmişti. Bu yıllarda öğrenimine devam etmiş ve tıp okumuştu. Batı'nın yaşam biçimini tanımış ve benimsemiş, zamanın görüşlerini ve gelişmelerini yakından izlemişti. Babasının isteği üstüne ve Leipzig, Viyana, Triyeste ve Venedik'ten geçerek 1778'de İzmir'e dönmüş ama 1782 yılında yeniden Fransa'ya dönmüştü. Bu kez Montpellier Üniversitesi'nde ve ünlü öğretmenlerin yanında tıp okumuştur. 1788'de, Fransız Devrimi'nin ünlü tarihinden bir yıl önce, Paris'e yerleşecek ve hemen hemen kesintisiz, yaşamının sonuna dek bu kentte kalacaktır.

Bir daha "Doğu"ya dönmeyecek olan Koraēs tıp öğrenimini de "Antik Hellen" dünyası ile birleştirecektir. Tıp konusundaki tezi Hippokrates ile ilgilidir. 1786'da, diploma tezini ve bir yıl sonra da doktora tezini yayımlar: "*Pyretologiae Synopsis*" ve "*Medicus Hippocraticus*". Birincisi tıp çalışması, ikincisi ise

---

1 Moisiodakas için bak: "Tutucu Güçler" bölümü, dip not no: 4.

Hippokrates yeminine göre doktorların etik sorumluluklarını konu edinen bir çalışmaydı. 1783 ve 1784 yıllarında babası ve annesi ölünce, yaşamı boyunca sürecek olan ekonomik sıkıntılarla karşılaşır; geçimini çevirilerle sağlar.

Artık kendisini ulusunun kültürel gelişmesine adar. Monarşik yönetimlerin yıkılması için eğitimi temel şart sayar. Antik Yunan yazarlarını incelemeye ve çevirmeye koyulur; ünlü Fransız edebiyatçılarıyla tanışır. 1799'da eğitimsel amaç güden yayınlarına başlar. "Société des Observateurs de l'Homme"un üyesi olarak Fransız ideologların yaklaşımını benimser.

KARDEŞLİK ÖĞRETİSİ

1798 yılında Koraēs, İstanbul'daki Patrikhane'nin yayımlamış olduğu *Pederler Öğretisi* risalesine karşı hemen *Kardeşlik Öğretisi*'ni yayımlar. Rēgas'ın coşku ile savunulduğu bu yazıda, Patrikhane'nin "*aptal ve ters öğreti*"si, sert bir biçimde eleştirilir, ulusun içinde bulunduğu kötü durum vurgulanır, Osmanlı yönetiminin müstebit bir yönetim olduğu savunulur ve özgürlük ve cumhuriyet idealleri övülür (Koraēs 1798).

Pederler Öğretisi ile *Kardeşlik Öğretisi* risaleleri iki farklı dünya görüşünü, yani "tutucu" ve "cumhuriyetçi" ideolojileri en açık bir biçimde gözler önüne sermektedir. Her ikisi de ekler bölümünde eksiksiz çevrilerek verildiklerinden, burada bu risale üstünde fazla durulmayacaktır. Kardeşlik Öğretisi'nde egemen genel anlayış şöyle özetlenebilir: Osmanlı yönetimi çok kötüdür, çağdışıdır; Grekler özgürlüğe kavuşmalıdır; zaten uygar ülkelerde cumhuriyet eski kokuşmuş kralları devirmektedir; *Pederler Öğretisi* adlı risalenin yazarı çıkarını Türkler'in çıkarı ile bir saymaktadır, Türkler'e köle olmaktan rahatsız olmamaktadır; Hristiyanlık aslında insanların özgür ve eşit olmasını isteyen bir dindir.

Pederler Öğretisi bir halk ayaklanmasını durdurmaya yönelik

bir risaledir: "*Hellas'ın barbar tiranlarına karşı artan kini gören bu Türk dostu yazar, Grekler'in haklı galeyanını söndürmek istemiş, Grekler'in bugün özgürlük yolunda ilerleyen birçok Avrupa ulusunu örnek almalarını engellemek istemiştir*". Koraēs'e göre Türkler ve "tutucu" güçler çıkar birliği içindedirler: "*Bu çıkarcıların, Türkler'in başına gelecek bir felaketten neden korktuklarını anlamamız çok kolaydır: Türkler'in yıkımı onların da yıkımı olacaktır; Grekler'in özgürlüğü ise onlar için sonsuz bir mutsuzluk doğuracaktır*".

Koraēs krallara karşı (monarşiye karşı) isyanı savunmaktadır: "*Evet doğrudur, İsa ve Havariler efendilere itaati öğretmiştir. Ama hangi efendilere? 'Kullarına hak ve müsavi olan'lara. Türkler gibi hak tanımayan ve tiran efendilere değil. Bunlar, yaşam ve mutluluk konusunda yalnız kendilerini bunlara layık görmekte, onlara tâbi olanlara akılsız hayvanlara bile layık görmedikleri biçimde davranmaktadırlar; yasaların eksikliğinde yargısız olarak haksızlık etmekte, hak yemekte, yurttaşları öldürmekte, bahaneler doğurmakta, yasaların hoş gördüklerini de yasak etmektedirler*".

Osmanlı yönetiminin "çekilebilir" olduğunu savunan *Pederler Öğretisi*'ne karşı Koraēs tam karşı tezi savunmaktadır; "*Grek ulusu*"nun durumu *fecidir ve bunda "yardakçılar"ın da payı vardır: "Bu filozof bize cevap versin bakalım; hiç bugüne kadar Türkler'in akıttığı kan kadar masum kanının akmış olduğu başka bir demokrasi, aristokrasi, krallık yada tiranlık görülmüş müdür? Her saat başı Osmanlı toprakları içinde yalnız tiran tarafından değil, tiranın vahşetini dalkavukluk ve hediyelerle atlatan bütün yardakçıları tarafından da uygulanan bunca yağma ve kaçırma olayı, soygun, baskı, kadınlara, bakirelere, çocuklara karşı saldırı hiç görülmüş mü?Türkiye'de mutsuz toprakları üzerinde gördüğümüz bu her tür denetimden uzak egemenlik biçimi hiç görülmüş mü?*"

Yazara göre bir tek yol, bir tek çözüm vardır: "*Yalnız bu tür*

bir yönetimde gerçek özgürlük vardır. Bu özgürlük 'her yurttaşın yasaların yasak etmediği her şeyi yapabilme özgürlüğüdür'; yani bu her istediğini yapmak değildir, öteki yurttaşlarıyla karar vermiş olduğu ortak bir toplum kurma kararının sınırları içinde davranmak özgürlüğüdür".

"*Türk dostu olan yazar*" diye yazacaktır Koraēs, "*Grekler'in haklı isteklerini göz önüne almadan, halkı uyutmaya çalışmıştır... Ama halkların, baskının yok olması için her türlü çareye başvurmaya hakları vardır*". Sonra, ulusçu bir coşku ile Avusturya'nın sekiz Grek savaşçıyı (Rēgas ve arkadaşlarını) Osmanlı yönetimine teslim etmiş olduğunu hatırlatıyor ve şöyle devam ediyordu: "*Şu anda bu yürekli özgürlük martirlerinin... boyunları üzerine celladın kılıcı inmektedir*".

Cumhuriyetçi kesimin hemen bütün yazılarında egemen olan sözcükler bu risalede de görülmektedir: tiranlık, özgürlük, (kötü) krallar, (haklı) kin, kan, acı, haksızlık ve bunlar üzerinde egemen olması istenilen yasalar, bilim, eğitim.

Risalede "Türk dostu" sözü beş kez geçmektedir. Her seferinde bu niteleme bir yargı, bir ayıp anlamı taşımaktadır. "Barbar Türk" imajının da bu risalede ortaya çıktığını görüyoruz: "Kilise'nin lanetlediği barbarlar, Türkler'den başka kim olabilir?" Yazarın amacı, *Pederler Öğretisi* yazarının "durumumuz iyidir" anlayışına karşı "Türkler'in yönetimi kötüdür" inancını aşılamaktı.

Risalede dikkat edilmesi gereken bir bölüm Bizans'la ilgilidir. Cumhuriyetçiler, ama genel olarak 19. yüzyıl ortalarına kadar da bağımsız devlet yandaşı Yunanlılar, Bizans'ı hem kendi ulusal tarihlerine yabancı, hem de "ulus"un dertlerinin temel suçlusu saymıştı.

Bizans'ın "benimsenmesi", ve "sahip çıkılması" söz konusu dönemde gündemde değildi. "Yeni" ideolojiye göre "krallıklar" ve hele dine yakın yada dinsel devletler iyi olamazdı. Koraēs'e göre Bizans "krallar"ı, "kötü" idi: Aksilikler "*Grek impara-*

torların akılsız ve ileriyi göremeyen yaklaşımlarından doğmuştur. Bunlar Rus krallarından farklı olarak, yasaları çiğnemişler, uyruklularını dayanılmaz vergilerle ezmişler, imparatorluk sarayını cinayet ve katliâmlarla kirletmişler, krallığın, yönetimine önem vermemişler, kralları teologlara (din bilginlerine, H.M.) *dönüştürmüşler, ikide birde aptalca ve akılsızca dinsel dogma tartışmalarına girişmişler, ahlak ve din konularına önem vermemişler, kendi zevkleri için krallığın paralarını düşüncesizce sarfetmişler, ikiyüzlü bir din sevgisi bahanesi ile halkın kanını ve alınterini harcayarak kiliseler, manastırlar kurmuşlar ve kentlerin surlarını zayıf bırakmışlar, küçük ve güçsüz Türk egemenliğinin genişlemesine izin vermişler ve sonunda* (Türkler'in) *Bizans tahtına çıkmalarını sağlamışlardır.*"

SAVAŞ ŞARKISI

1800 yılında Fransa bir yanda, Rus/Osmanlı ordusu öte yanda, savaşlar sürüyor. Dünya ikiye ayrılmış monarşi/cumhuriyet savaşı Avrupa'yı hattâ Afrika'yı da sarsmaktadır. Napolyon Mısır'dadır. Yunan Adaları'nda "özerk yönetim" günleri yaşanmaktadır. Koraës Mısır'da (ekler bölümünde verilen) "*Savaş Şarkısı*" adlı şiirini yayımlar (Koraës 1982).

Şiirin edebiyat değeri yoktur; ama politik içeriği aydınlatıcıdır. Şiirde *Kardeşlik Öğretisi*'nde gördüğümüz anlayışın tekrarını görüyoruz. "Müslümanlar", "Türkler", tiranlık, kamçı, falaka kıyasıya kötüleniyor; vatan, özgürlük, Hellas, ünlü Antik Yunanlılar yüceltiliyor; kölelik, esaret, zorbalık, yoksulluk, cehalet kınanıyor; yurttaşlar ulusal ayaklanmaya çağrılıyordu.

Ama ilginç olan "yeni ideolojiye" inançtır. Bu inançla uluslar birleşmekte, monarşik güçlere karşı tek bir güç, tek bir ulus oluşturmaktadırlar:

Üstün Fransızlar, yiğitler
Bir teksiniz sizler
Bir de sıkıntıya talimli
Kahraman Grekler.
Özgürlüğün dostusunuz
Grekler için özgürlük istersiniz
Yanımızda gördükçe Fransızlar'ı
Vız gelir başkaları.
Fransızlar Grekler bağ kurmuşlar
Dostlukta bir olmuşlar,
Grek ve Fransız değil bunlar
Tek ulus var, Grekofransızlar
"Yok olsun" diye bağırırlar
"Yeryüzünden gitsin artık
Melûn tiranlık
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!"

SAVAŞ BORUSU

1801 yılında, Napolyon'un Mısır başarısından sonra, Fransızlar'ın Yunanistan'a girip "özgürlüğü" getireceklerine inanmış olan Koraēs, "Grekler"e seslenen *Savaş Borusu* adlı yazısını yayımlar.

Yaklaşık üç bin kelimelik bu "orta boy" risale de, isminden de belli olduğu gibi, bir ayaklanma çağrısıdır. "Hellas'ın kurtuluşu" için "Grek denenler" "barbar tiranları" kovmalıdır. Özellikle "atalar"ın üstünlüğü vurgulanmakta, sonra "ikilik" yüzünden ulusun nasıl tiranların egemenliği altına düştüğü anlatılmaktadır (Koraēs 1801).

Önce Romalılar'ın egemenliği vardı; sonra Romalılar "*tahtı Bizans'a getirdiler, Eski Hellenler'in torunları siz Grekler'e 'Rum' adını verdiler; oysa bu isim artık kendilerine bile yaraşmıyordu, çünkü ordu gerçek Romalı yerine imparatorluk tahtına Trakyalı, Bulgar, İlliryalı, Ermeni ve buna benzer kat kat barbar tiranları*

oturtuyordu". Sonra daha da kötü bir tiranlık, "*Türk ulusunun tiranlığı*" gelecekti.

Fransızlar'ın büyük başarıları sıralanmakta, kurtuluşun şimdi Grek halkının "elinde" olduğu ileriye sürülmektedir. Vatan, yaralı, sefil bir kadın gibi resmedilmekte, vatanın "ilelebet köle" olmaması için, çocuklarının yardımına koşmaları gereği savunulmaktadır. Osmanlı düzeni kötüdür: "*Bizlere hayvan muamelesi yapmaktadırlar, çekilmez vergiler altında bizleri ezmekteler, utanmadan alın terimizin ve el emeğimizin ürünlerini kapmaktadırlar. Biz hayvan güdüyoruz, onlar koyunlarımızı kapıyorlar, biz ekiyoruz onlar biçiyorlar, biz ekiyoruz onlar meyvayı topluyorlar, biz suluyoruz onlar içecek suyumuzu bile kısıtlıyorlar Her gün namusumuzu hatta dinimize bile saygısızlık ediyorlar. Kiliselerimizi camiye dönüştürdüler, ... çocuklarımızı kapıp Müslüman yapıyorlar*".

Ataların ve Fransızlar'ın "taklit" edilmesi istenir. "Yasalar" ve "yasalara genel saygı" övülür. "Türkler'e karşı" ayaklanma çağrısı yenilenir. Ancak, denmektedir, "*Mısır'daki Türkler'le olduğu gibi*", yeni yönetimi kabul edenler artık düşman değildir; "*haklı yasalar altında yaşamayı kabul eden ve Grekler'le birlikte özgürlüğün meyvalarını tatmak isteyen Türkler'e ilişmeyin. Öcümüz korkunç ama âdil olsun*". Kölelik boyunduruğu altında inleyen Türk halkı da bu devletin ayakta kalması için ilgi göstermemekte, kimi âyanlar ayaklanmakta ve bu yüzden "ayaklanma başarılı olacaktır" yüreklendirici sözleriyle risale son bulmaktadır.

Koraēs 1803 yılında Paris'te Fransızca olarak, çok yanlı ve derinlemesine bir çalışma ürünü olan "*Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce*" adlı konuşmasını yapar (Koraes 1803). 1805'te *Bu Koşullar Altında Grekler Ne Yapmalı?* adlı bir diyalog biçiminde olan yazısını yayımlar. Aynı yıl Zosima kardeşlerinin ekonomik desteğiyle 17 ciltlik *Hellen Kütüphanesi*'ni yayımlamaya koyulur. Antik Yunanistan'la ilgili çeviri

ve çalışmaları şu ünlü isimleri kapsayacaktı: Hyppokratēs, Heliodorōs, Ailiasnos, İsokratēs, Polyainos, Ploutarkhos, Homēros, Hieroklēs, Strabsōnas, Aisōpos vb.

Bu yayınlarla, soydaşlarına bağımsızlığı ve özgürlüğü sağlamaları için öğütler verir. Yunan okullarına fizik ve kimya kitapları yollar, zengin soydaşlarına mektuplar yazıp onların da aynı biçimde davranmalarını ister. Yunanca'nın tarihini ve eski metinleri inceler ve sonraları yedi ciltlik bir dilbilimsel yapıta dönüşecek çalışmasına koyulur. Yayımlanmamış bir Yunanca/Fransızca sözlük ve bir çağdaş Yunanca dilbilgisi de hazırlamıştır.

GREKLER NE YAPMALI?

1805 yılında Koraēs'in yayımlamış olduğu *Bu Koşullar Altında Grekler Ne Yapmalı? - İki Grek'in Diyaloğu* isimli kitapçığı yeni kimi anlayışları da içermektedir. Altmışbir sayfalık risalenin ilk sayfasında "*Venedik'te yaşayan*" ve "*İmparator Napolyon'un çok parlak başarılarını duyanlara*" seslenmekte olduğu ve kitabın Venedik'te, Khrysippos Kritoboulos'un matbaasında basıldığı belirtilmektedir.

Kitap, iki Grek, Kleanthēs ile Aristoklēs arasında geçen bir diyalog biçimindedir. Genel konu Yunanlılar'ın Ruslar'a, İngilizler'e ve Fransızlar'a karşı takınmaları gereken tutumla ilgilidir. Yazarın sözcülüğünü üstlenen Aristoklēs, Rus, İngiliz ve Fransız siyasal ve toplumsal politikalarını açıklamakta ve sonunda "Grekler'in Fransızlar'a yakın olmaları gerektiği" sonucunu çıkarmaktadır. Ancak *Savaş Şarkısı*'nda görülen sınırsız Fransız hayranlığı ve güveni bu yeni kitapta artık yoktur. Fransızlar politik bir güç olarak değil, daha çok beğenilen kültürel ve felsefi bir örnek olarak övülmektedir. Koraes'in bu risalesine göre bütün bu "büyük güçler" temelde kendi çıkarlarını gözetmektedirler; "kurtuluş" dış güçlere dayanılarak gerçekleşemeyecektir. "Kendi gücümüze da-

yanmalıyız" risalenin temel anlayışıdır (Koraēs 1956).

Kleanthēs'in ağzından Koraēs, İngiltere için şunları söylemektedir: "*Çıkarcı, ticaret düşkünü, cimri (İngilizler)... kendi mutluluklarını düşünürler ve bunun için gerektiğinde bütün dünyanın kanını da akıtırlar... Hintliler'i egemenlikleri altına alırlarken onları tiranlarından kurtarmak için değil, bunu kendi tiranlıklarını kurmak için yapmışlardır. Her gün Hintliler'in alın teri ile utanmadan zenginleşmektedirler... Eğer İngilizler Hellas'a girerlerse, hiç kuşkun olmasın, Grekler'in alınyazısı da farklı olmayacaktır.*" (s. 11, 12).

Rusya, yazarı daha çok meşgul etmiştir. Bu büyük "Ortodoks" güç Yunanlılar'la "dindaş" olduğundan, Koraēs için de çok daha önemli bir konuydu: "*Gerçekten Rusya Türk egemenliğine karşı savaşmış, ... gururlu Sultan'ı (zayıflatmıştır)... Rusya'nın Hellas'taki boyunduruğa son verebilecek durumda olduğu ve ayrıca buna son vermek istediği de duyulduğundan, Grekler'i Rusya'ya yaklaştırmıştır... Dinsel nedenlerle birçok kimse, Ruslar'dan eğitim ve aydınlanmayı değil, ulusun özgürlüğünü değil, kilise inşa edebilmeyi istemektedirler*". Ancak, diyecektir Kleanthēs, Rus toplumu ileri ve aydınlık değildir: "*Birkaç aydın Rus'a karşılık, kalabalık cahil ve kör halk kitleleri vardır. Elli yada yüz kişi Krezus kadar zengin ama halkın geri kalanı açlıktan ölüyorsa bu ulus zengin sayılabilir mi?... Petrupolis sarayında Türk yabanıllığını da aşan bir durum vardır... Rus ulusu olgunlaşmamıştır... Kendi barbarlığını aşamayan bir ulus başka bir ulusu nasıl aydınlatır?... Rusya ihtiraslıdır... Binbir yalan ve bahanelerle Polonya krallığını yok etmiştir, Gürcüler'i soydaş hükümdarlarından yoksun kılmıştır, Yunan Adaları'nı, Hellen'in ününe ve ismine düşmanmışlar gibi, Hellenler tarafından yönetilme hakkından yoksun kılmışlardır* (s. 13, 14, 27, 35, 36, 39).

Yazar sonunda bütün eksikliklerine rağmen Yunanlılar'ın Fransızlar'la ittifak içinde olmaları gerektiği, onlara yakın olup

onlara güvenmeleri gerektiği sonucuna varmaktadır: "*(Fransız) ulusunun ruhu bilge ve aydın olmuştur... Dünya kurulalı ilk kez felsefe bu denli bir güç göstermiştir... Biz Fransızlar'ın dostluğuna ve desteğine muhtacız... Bu en aydın Avrupa ulusuna yakın olursak ulusumuz büyük yararlar elde edecektir... Bilgi ve insanlık konusunda Fransızlar'la Ruslar arasındaki fark, Ruslar ile Türkler arasındaki farktan kıyaslanamayacak kadar daha büyüktür*". Fransız Devrimi idealleri Koraēs için en yüce değerlerdir: "*Fransızlar bilgeliği başkalarına yaymayada istekli dirler... Eğer Fransızlar Yunan Adaları'ndan çıkmamış olsalardı, bugün bu yerlerde Avrupa'nın en aydın ve bilge Avrupalılar'la kıyaslanabilecek Grekler bulunacaktı*" (s. 23, 26, 37, 40, 50, 53).

Bu kitapçıkta belirgin ve yeni bir eğilimi, Koraes'in "kurtuluşu" temelde ulusun kendi güçlerine dayandırmaya çalışmasıdır. "*Ben Fransızlar'ı çok övüyorum; ama amacım Grekler'i Fransız kılmak değildir... (Fransızlar'ın, Eski Yunan ile ortak idealleri ve) iyiye doğru doğal eğilimleri kendi çıkarları doğrultusundadır... Grekler'in de çıkarı Avrupa'nın en aydın ulusu ile dost olmaktır*". Yani, ortak çıkar temeline dayandırılan ideolojik bir işbirliği önerilmektedir. Ama artık kurtuluş "yalnız" dış güçlere dayandırılmak da istenmemektedir: "*Fransızlar'ın yardımı olmazsa da, bizim ulusumuz artık uzun bir süre Türkler'in kölesi durumunda kalamaz*" (s. 50, 65).

Bu sürede ve özellikle Koraēs'in katkısıyla ulusal ideoloji biçimlenmeye başlayacaktır; yada daha doğrusu bu yönde çeşitli çabalar ve denemeler tezgâhlanmaya başlanacaktır. Doğmakta olan bir ulusun "ismi" de önemli bir konu idi. Bu ulusun isminin 1805'te kesin bir biçimde henüz belli olmadığına yukarıda değinmiştim.

Koraēs'e göre Antik Hellenler'in torunlarına -kendi ulusunu böyle algılardı- "Grek" (Yunanca'sı Grekos) demek gerekiyordu. İsteyen, belki kendisine Hellen (Hellēn) diyebilir

demektedir; ama "Rum" sözcüğü (Romios), hiç kullanılmamalıdır. Koraēs'i okuyalım:

"Ecdadımıza eskiden Grek derlerdi. Sonra Hellen ismini aldılar. Bu, yabancı bir ulus ismi değildi; gene Grek bir isimdi... Bu iki isimden biri ulusun ismidir. Ben Grek ismini önerdim çünkü Avrupa'nın bütün aydın ulusları bizleri böyle bilir. Sen kendine Hellen demek istiyorsan, öyle diyebilirsin dostum, ama Allah aşkına sakın kendine Rum deme... Sen Rum değilsin. (Yunanca'da, "Rum"un karşılığı olan "Rōmios" Romalı anlamına gelen "Rōmaios"a yakındır, H.M.). *Rumlar'dır ilk kez bizleri Hellas'ın varislerinin bıraktığı o az buçuk özgürlükten yoksun kılanlar. Onların ismini taşımak demek alnımızda köleliğin damgasını taşımak demektir... Bundan böyle bana Rum diyeni düşman sayacağım, bundan böyle ben artık Grek'im*" (s. 42, 43, 44).

Bu diyalogda bir "Türk" imajı da görüyoruz; Türkler "tarihsel ve kültürel" nedenler yüzünden geri bir ulustur. Avrupa'da ırkçılık henüz moda olmamıştı. "*Türkler, tarihleri akın, yağma, kent fetihleri, esir almalar ve ulusların öldürülmelerinden oluşan İskitler'in torunlarıdır... Ayrıca ışıktan (aydınlanmaktan) korkan ve kaçınan bir dine de bağlanmışlardır... Türkler'in aydınlanması öteki uluslara kıyasla daha zordur... (Ama gene de) Eğer Padişahlar (Petro ve Katerina'nın Ruslar için göstermiş oldukları ilginin) yarısını kendi ulusları için göstermiş olsalardı, dinlerinin engellerine rağmen, Türkler'in Ruslar'dan iki kez daha hızlı bir biçimde gelişebilecekleri çok muhtemeldi*" (s. 17, 34).

Koraēs, ulusların gelişmesini, yukarıdaki pasajlardan da anlaşılacağı gibi, tarihsel ve özellikle kültürel ve ideolojik nedenlere dayandırmaktadır. "Demokrasi"ye ve özellikle çağdaş eğitime önem veren her ulus -Fransızlar gibi- gelişebilir ve "çağdaş Avrupa ulusları" gibi olabilir demektedir. Barbarlık her ulusa ulaşabilir: "*Justinyen'in yıllarında Grekler barbarlaşmıştı... Bu (gelişme) günümüzde Türkler'de de görülmektedir*".

"Akılsız krallar"ın parayı israf etmiş olmaları ve eğitime önem vermemiş olmaları bunun nedeni olarak gösteriliyor (s. 38).

Toplumun gelişmesi de, yani toplum olarak üstün bir konumda bulunmak da, Koraēs'e göre, "yeni bir düzen" sorunudur; "tiranlık"ın son bulması bütün toplumlar ve bütün uluslar için yararlı olacaktır. Ancak bu, bir tiranın kararı ile değil, genel kültür düzeyinin yükselmesi ve yönetim kadrolarının genişletilmesi ve demokrasi yönünde gelişmesi ile oluşacaktır:

"*Tiran'ın yasal hükümdar olması için, onun etrafında çöreklenmiş olan küçük tiranlar da değişmelidir. Bu ise ancak tiran ulusun aydınlanması ile olur; tek tek her Türk Grekler'e zarar verdikçe kendisine de kötülük ettiğini, Grek'in malını elinden alırken, kendisini de daha yoksul kıldığını, Grekler'in güçsüz olmalarını isterken kendisini de güçsüz kıldığını anlamazsa bu sağlanamaz... Türkler öteki Avrupa ulusları gibi aydınlanmış olsaydılar, bugün kendileri Ruslar'dan korkacağına Ruslar'ın kendilerinden korkacaklarını öğrenmelidirler*" (s. 15, 16).

DİL SORUNU, YUNAN İHTİLALİ

Yunanca konusunda Koraēs, aydınların dili Arkaik ve ağdalı "kathareusa" ile halk dili olan "dimotike" çatışmasında ve mücadelesinde orta bir yol önermişti. Yunanlı aydınlar bu konuda, 19. yüzyılın başından başlayarak, 20. yüzyılın ikinci yarısına dek sürecek olan amansız bir çatışmaya girişmişlerdi. Koraēs de, taraftarlarının Fransa'da yayımladıkları *Logios Hermes* (Aydın Hermes) gazetesinde dil konusunda yazılar yazar.

Arkaik dil taraftarları Neophytos Doukas, Stefanos Kommitas, Panayōtēs Kodrikas gibi aydınlardı; karşı dil kampında ise Neophytos Bambas, Teophilos Kairēs, Kōnstantinos Koumas, Theoklētos Pharmakidēs vb. vardı. Koraēs bu iki

kampın arasında bir çizgi izleyerek halk dilinin sentaksıyla oluşan antik sözcüklerle yüklü bir Yunanca önermişti.

Özellikle ulusal ayaklanma başladıktan sonra Koraēs hukuk ve anayasa çalışmalarına girişir. İnsan hakları, yurttaş hakları gibi konularla ilgilenir. 1789'da Fransa'da yayımlanan "İnsan hakları bildirisi"ni Yunanca'ya çevirir. Zamanın ilerici anayasaları ve yasaları sayılan Fransız, İngiliz ve Amerika Birleşik Devletleri metinlerini inceler ve İngiliz/Amerikan sistemini önerir.

Koraēs 1821 ayaklanmasını erken başlatılmış bir eylem saymış ama devrimi sonuna kadar desteklemişti. Bu dönemde Platon'un, Ksenofon'un yapıtlarını çevirecektir. Önsözlerde görüşlerini okuyoruz: "*yirmi yaş daha genç olsaydım mücadeleye bilfiil katılırdım*". Dünya kamuoyunu uyarmaya, Yunan dostu ve cumhuriyet yanlısı olan çevreleri etkilemeye, savaşanları yüreklendirmeye çalışır; politik içerikli yazılar yayımlar ve dünyanın ileri gelen demokratları ile mektuplaşır (örneğin Thomas Jefferson ve John Bentham'la) ve kimileriyle görüşür. 1821 ile 1826 yılları arasında *Aristoteles'in Politikaları*, *Nikomakhia Etiği*, *Onisadros'un Stratejisi*, *Tirteos Marşı*, *1822 Yılındaki Geçici Yunan İdaresi İçin Notlar*, *Leokratos'a Karşı Söylev* gibi yapıtlarını yayımlar. Bu kitaplarında Solon, Aristoteles, Montesquieu, Benjamin Franklin, George Washington gibi kimselerin politik görüşlerini inceler.

Yaşamının son yıllarında ve Yunan Devleti'nin kuruluşundan sonra Yunanistan'da gelişmekte olduğuna inandığı otokratik yönetime karşı mücadeleye girişir. 1830'da yayımlamış olduğu kitabın başlığı yaklaşımını açık bir biçimde belirler: *Türkler'den Kurtulmuş Olan Yunanistan Türkleşen Hristiyanlar'ın Esaretine Düşmemek İçin Günümüzde Ne Yapmalıdır?* Başbakan Kapodistriya'ya karşı aşırı saldırılarda bulunur ve Yunanistan'ın Fransa'dan destek alması gerektiğini savunur.

Koraēs, Yunan Devleti'nin kuruluş yıllarında Batıcı anlayışın

en önemli sözcüsü olmuştur. Onu eleştirmiş olanlar, Koraēs'in yapay bir dil (kathareusa'yı) yarattığını, Yunan toplumuna yabancı olan ve Ortodoks inancı sarsan Batıcı teorileri ve modelleri soktuğunu ve 1821 ayaklanması arifesinde başkaldırmayı istemeyen korkak ve "uzlaşıcı" bir politika izlediğini söylemişlerdir. Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın hazırlandığı yıllarda Koraēs'in genel tutumu ele alındığında bu eleştirilerin bütünüyle yersiz olmadığı söylenebilir. Ama kuşkusuz Koraēs "Batıcı" anlayışın en önemli, en ünlü ve en etkili aydını olmuştur.

Yanında ona inanmış, ondan etkilenmiş ve onunla işbirliği içinde olan birçok aydın olmuştur. Bunların bir kısmı Koraēs'in radikal görüşlerine yaşamlarının sonuna dek bağlı kalmışlardır; örneğin Koraēs yanlısı gazeteyi, *Logios Hermēs*'i çıkaran Anthimos' Gazēs (1766-1822), Kōnstantinos Koumas (1777-1836), İzmir'den Paris'e gelen Kōnstantinos Nikopoulos (1786-1841), Patrikhaneye karşı Atina kilisesini savunmuş olan Theoklēs Pharmakidēs (1784-1860) bunlardan en önemlileridir. Kimileri de zamanla ve özellikle Yunan devleti kurulduktan sonra daha tutucu bir yaklaşıma kaymışlardır; örneğin zamanla Patrikhane'den yana bir tutum takınan Kōnstantinos Oionomou (1780-1857) gibi.

Rusingilizfransız

Lord Byron 1811 yılının Mart ayında Atina'ya geldiğinde gönderdiği bir mektupta, Yunanca yazlmış olan ve ruhban sınıfını, prensleri, beyleri ve ileri gelenleri eleştiren bir şiiri görmüş olduğunu yazmaktadır. Ozana göre bu şiir görmüş olduğu en ilginç çağdaş Yunan yapıtlarından biridir. Araştırmaların 1799 ile 1810 yılları arasında yazılmış olması gerektiğini ortaya koyduğu *Rusingilizfransız* adlı bu şiirin yazarı belli değildir. 1813 yılında yayımlanan *A Journey*

Through Albania adlı kitabında, J.C. Hobhouse da bu "Anonim" şiirden söz etmekte, toplumsal içeriğini şu biçimde dile getirmektedir:

"Patrik ve Fenerli Beyler Babıâli'ye sadıktırlar. Kentlerdeki ileri gelenler ile zengin tüccarlar ancak kendi çıkarlarına yarayacaklarına emin oldukları değişiklikleri getirecek eylemlere girişmektedirler. Liderlerin bu tutuculuğu Yunanlılar'ı ilgisiz bırakmıyor. Toplum içinde bu konu açık bir biçimde konuşulmakta ve hiciv konusu olmaktadır; bir halk geleneği izlenerek şarkı yolu ile halk onlardan öç almaktadır. Yol arkadaşıma (Lord Byron) kısa, dizelerden oluşan bir yapıtı hediye ettiler. Bu yapıtta imtiyazlı sınıfların duygusuzluğu anlatılmaktadır. Oyun biçimi taşıyan şiirde, yurtsever bir Yunanlı, bir İngiliz, bir Fransız, bir Rus, bir Metropolit (yani yüksek rütbeli bir din adamı, H.M.), *bir Eflâk voyvodası, bir tüccar, bir çorbacı* (ileri gelen Hristiyan, H.M.) *ve umutsuz ve ağlayan bir kadın görünümünde Yunanistan'ın kendisi yer almaktadır"* (Anonymos, 33-34).

Şiirde en açık bir biçimde cumhuriyet ve bağımsız devlet yandaşlarının "tutucu" güçlere nasıl baktıklarını, onları nasıl değerlendirdiklerini görüyoruz. Yazar çeşitli insanları konuşturur; okuyucu da, bu rahiplerin, voyvodaların, zengin tüccar ile cemaat ileri geleninin nasıl düşündüklerini ve ne yaptıklarını "anlatmaktadır". Örneğin ruhban sınıfının en üst rütbelilerinden olan metropolite şunları söyletir yazar:

Ben "esaret" tanımadım
böyle bir söz ağza almadım.
Yer içer, ilahiler okurum
tiranlığı bilmem, mutluyum.
Kimi zaman derdim cemaatten olur
kimilerin bana zararı dokunur.
Türk'ün tiranlığı bana uzaktır
benim bildiğim mutlu yaşamdır.
Şu cübbeyi sırtıma geçirdim

ve artık boyunduruk tanımadım.
İkona adına! Tek arzum
bol kuruşum olsun, bol yavuklum.
O Hellas dediğiniz ise
acı çekermiş bana ne!/
Dini lider verir karar
herkes o yola baş koyar.
Ama bunlar söz dinlemez oldular
topu özgürlükten dem vururlar.
Biz de Türkler'le anlaşırız
bunları birlikte benzetiriz.

Prens diye anılan Rum voyvoda ise buna benzer şeyler söyler:

Hellas'ın özgürlüğü
getirir bana züğürtlüğü.
Bugünkü ünüm söner
biter, gider.
Ben ünlü bir köleyim
Türkler'in sevgilisiyim,
ben de sırasıyla
Türkiye'ye hep sadık
Hellas'a karşı çıkıp
Türkler'le birliğim.
Soydukça Grekler'i
iyi yaşarım.

Zengin tacir ve "kocabaşı', yani cemaatin ileri geleni de pek farklı konuşmaz. Kendi çıkarı yüzünden "vatan"a ve "özgürlüğe" sevgisini veremez. "Grekya", "Grek" sözcüğünden türetilmiş olup Yunanistan demektir. Şiirde "Hellen" de, "Grek" de kullanılmaktadır.

Ben kafa yormam Grekya için

tiranlık olsa da olmasa da,
ben yalnız beklerim
Frenk diyarından gelecek gemileri,
günlerdir geç kaldılar ve göz yumamam.
Gemileri düşünür ve uyuyamam.
Soydaşa acırım, tiranlık altında ulusum
ama özgürlük için metelik vermem,
Metelikleri Türk'e veririm
desteğini alıp düşmanıma karşı çıkarım.
Akçeleri ödünç veririm
faizini de bol bol alırım.

Evet, akçeleri zorla ellerinden kaptım
ama borç diye gene Türkler'e verdim.
Yoksulları tiran gibi ezerdim
Türkler'i ise çok severdim.
Türk'e laf eden Grek'i verirdim ele
bu da iyi bir ders olurdu ötekilere.
Muhammet'e inananlar arasında bile
yoktu böylesine sadık olanı devlete.

Yunanistan'ı dolaşan Rus, İngiliz ve Fransız'ın gördükleri ve "Hellas"ı simgeleyen kadın ise, Koraēs'in çizmiş olduğu portreye uygundur: yara bere içindedir, açtır, sefildir, mutsuzdur, hattâ umutsuzdur. Nedeni "tiranlık"tır, esarettir, sömürüdür. Ama en önemli nedenlerden biri de vatana ihanet etmiş olanlardır: *"Onu uyandıracak olanlar / onu kötü yola yönelttiler"*. Bunların kimler olduğunu "çıkarcı Rumlar" konuşunca anlıyoruz. Ama kim *"Cüret eder de / varmaya kalkışır özgürlüğe / gönderirler seni öbür dünyaya"*. Akla doğal olarak Velestinli Rēgas geliyor.

Türk imajı da bu şiirde, hicvedilmeyen kimseler konuşturulduğunda olumsuzdur:

Kutsal adam, Grekya'nın soyu, selam sana,
nasıl katlanabiliyorsun Türk'ün tiranlığına?
Hellas bir zamanlar ışık doluydu
neden şimdi sefil, rezil, sönük bir mum oldu?/
Türk tiranlığına düşmüşseniz
eskiye gene dönebilirsiniz
boyunduruğu atıp ışığa varırsanız.

Şiirin sonunda "Hellas" *Rusingilizfransız*'a da saldırmaktadır. Bu üç ulus kendi ülkelerinde önemli başarılar elde etmişler, ileriye doğru adımlar atmışlar, uygarlığa doğru yol almışlar, yani keşişleri sürgüne göndermişler, "ünlüleri yıkmışlar", "Papa"yı tanımamışlar vb., ama "Hellas"a yardım etmemişler, kendi çıkarlarına bakmışlardır. İsimlerini bir arada yazarak bu yabancıların birbirine çok yakın olduğunu vurgulayan yazar, Yunanistan'a şunları söyletir:

Sizsiniz mutsuzluğumun
derdimin asıl nedeni.
Başımdaki şu yaralar yok mu
yüreğimin şurasında ve bunlar,
siz insafsızlar yaptınız bütün bunları.
Size iyilik yapan bana nankör davrandınız.
Rus üç kez Türk'e savaş ilan etti
evlâtlarımı çağırdı topladı
bizi kurtaracağına yazı ile söz verdi
ama sonunda bizi esarette terketti.
Bunca Hellen oldu onun safında
bir bu kadarda kendi kılıçtan geçirdi.
Fransa da sırasıyla
özgürlük ilan etti,
sınırıma kadar geldi
dertlerimi arttırdı.
Küfrü tiranlığa karşı

gözü hep paradaydı.
Rusya ile İngiltere
bakar Türkiye'ye
koşar kovarlar onu
gelmesin diye özgürlük.

Şiir Yunan edebiyatında pek etkili olmamıştır. Zaten değeri Yunanistan tarihine yeni bir açıdan bakılmaya başladığında anlaşılmıştır. İlk kez 1948 yılında Yunanistan'da yeniden yayımlanan şiir, 1962 ve 1965'te yeniden dergilerde çıkmış ve yorumlanmıştır. Bugün *Rusingilizfransız* Yunan İhtilali öncesi politik ortamı ve eğilimleri en belirgin bir biçimde ortaya koyan bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Şiirin Lord Byron'u etkilemiş olduğunu söyleyebilir miyiz? K. Dēmaras'ın gözlemiş olduğu gibi, "Childe Harold" şiirinin ikinci canto'sunda, "Rusingilizfransız"ın görüşünü anımsatan şu dizeleri okuyoruz. *"Özgür olacak olanlar kendi indirmeli darbeyi", "Fransız yada Rus mu halledecek sizin sorunu?", "Efendi değiştir, durumun hep aynı"* gibi sözler "Anonim" yazarın sesini andırmıyor mu?

Hereditary Bondsmen! know ye not
Who would be free themselves must strike the blow?
By their right arms the conquest must be wrought?
Will Gaul or Muscovite redress ye? No!
True-they may lay your proud despoilers low,
But not for you will Freedom's Altars flame.
Shades of the Helots! triumph o'er you foe!
Greece! change thy lords, thy state is still the same;
Thy glorious day is o'er, but not thy years of shame.

Hellen Nomarşisi

Bu ismi taşıyan, iki yüz sayfalık bir kitap kadar uzun olan ve 1806 yılında İtalya'da yayımlanıp Yunanistan'da da dağıtılan risalenin dile getirdikleri, demokratik yada cumhuriyetçi görüşün tipik bir örneği sayılabilir. Yazarı belli değildir; "anonim bir Hellen" diye tanıtır yazar kendini. "Nomarşi" sözcüğü yazar tarafından türetilmiştir: "nomos", "yasa" anlamındadır, "arşi" ise "yönetim" demektir; "Monarşi"ye karşı "Nomarşi" savunulmaktadır.

Coşkulu bir yazı üslubu var yazarın. Kilise sert bir biçimde eleştirilir: Çağdışı anlayışı yerilir ve düzen değişikliği istemediği için eleştirilir. Risaleye göre Patrikhane ve genelde Kilise, Osmanlı istibdadı ile ("tiranlığı" ile) işbirliği içindedir. Cemaatin ileri gelen kimseleri "aptal insanlar" diye nitelenir; dinin ileri gelenleri "kilise soyguncuları"dır; Fenerliler "İstanbul'un pis zenginleri"dir.

Geniş kültürlü bir yazarın kaleminden çıktığı belli olan bir yapıttır Nomarşi. Yazarı uluslararası yasaları, hukuku, zamanın istatistik verilerini bilen bir kimsedir. İnancı da Fransız Devrimi'nin doğrultusundadır. Temel değer "Özgürlük"tür. Yazara göre köleliğin varlığı ve özgürlüğün var olmaması insanı alçaltan bir durumdur. Tarihten ve özellikle Antik Yunan'dan örnekler verir bunu kanıtlamak için. Velestinli Rēgas örnek olarak gösterilir ve çok övülür. "Vatan" için her fedakârlık azdır. "Teokratik" ve "oligarşik" yönetime karşı çıkılır; bu yönetimlerin halkın bilgisizliğinden yararlanıp onu boyunduruk altında tuttukları görüşü savunulur.

Osmanlı yönetimi "iğrenç ve barbar" bir tiranlıktır: ülkenin temel direği olan köylüler hayvanlardan da kötü bir yaşam sürmektedir. Yönetim, sanatkârı, esnafı ve tüccarı soymaktadır. Taşrada ve kentlerde yoksulluk, korku ve umutsuzluk ege-

mendir. Bu kötü durumun iki temel nedeni vardır: "cahil kilise" ve "üstün yurttaşların yokluğu". Özellikle kiliseye en sert biçimde saldırır, kilise hep boyun eğmeyi savunmuştur, der.

Yazara göre Batı'da, çeşitli ülkelerde yaşayan Hellenler yirmi binden çoktur. Bunların onda biri "para ve güzel fikirler" açısından "zengindirler". Bunlar "vatanın düzenlenmesinde yardımcı olabilecek çalışkan ve başarılı" kimselerdir. Kurtuluşu bunlar sağlayacaktır. Yabancılara güvenilmemeli, onlardan yardım beklenilmemelidir. "Bu yalana (yabancı yardıma H.M.) inanmayın. Taht sahibi olanlar hep tiran olurlar. Neden efendi değiştirmeyi isteyelim? Biz kendimizi kurtarmalıyız".

Risale beş "kitap"tan ve bir ekten oluşuyor. Girişte *"Hellas'ın kurtuluşu yolunda katledilen Rēgas anısına"* bir ithaf vardır. Yaklaşık 60 sayfa olan "Birinci kitap"ın başlığı "Özgürlük Üzerine"dir. Vatan, atalar, özgürlüğün temel değerleri, toplumca oluşturulan yasaların gerekliliği ve üstünlüğü, insanın özgür doğası, eşitliğin gerekliliği, köleliğin mutsuzluğu, başkaldırmanın haklılığı, bilimlerin yüceliği ve onlara sahip çıkma gerekliliği, Regas'ın girişimleri, özgürlük yolunda fedakârlık gibi konular ele alınır.

İkinci "kitap" (20 sayfa), "Tiranlar ve Köleler" başlığını taşıyor ve genel olarak ruhban sınıfına karşı bir saldırı oluşturmaktadır. Kilisenin halkı köleliğe yönelttiğini savunmaktadır: *"Ruhban sınıfı... tanrısal konuları kullanarak her zaman yurttaşları ezmek istemişler, bugüne dek de cehalet ve yanlış bilgileri yayarak amaçlarında başarılı olmuşlardır"*. Hem Hristiyanlık'a hem Bizans dönemine saldırılmaktadır: *"Hristiyanlık'ın yerleştiği dönemden 1453 yılına kadar, özgürlük yolları genişleyeceğine ne yazık ki daralıyordu. Ruhban sınıfın ve patriklerin batıl itikatları ve yalan, anlamsız yaşamları, kralların ruhlarını da etkilemiş ve onlar da halkın hakkını gözeteceklerine, kendi aralarında kavgalara girişmekten ve dur-*

madan kiliseler kurmaktan başka bir şey yapmamışlardır. Böylece Hellas'ta üç güç ortaya çıkmıştır: tiranlık, ruhban sınıfı ve soyluluk; bunlar yaklaşık onbir yüzyıl boyunca Hellenler'i yıpratmışlar, Hellas'ı çökertmişlerdir".

Üçüncü "kitap" (20 sayfa), "Prangada Hellas" başlığını taşıyor. Bu bölümde "Osmanlı tiranlığı" sergilenmektedir: *"Yasalar az, yetersiz ve serttir. Yasalarının ilk emri tiranın yasasını karşı çıkılmaz saymasıdır"* (85); *"Pazara gitmek için evinden çıkan aile sahibi her insan savaşa gidiyormuş gibi bir güvensizlik içindedir"* (87). Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki onüç eyaletinde yaşayan onsekiz milyon halkın, Hristiyan/"Osmanlı" oranının 115/29 olduğunu söyleyen yazar halkın bu yönetimden çok çektiğini savunmaktadır. Ama gene kiliseye saldırmaktadır: *"Ama zavallı (Hellen), kilise haydudunun kudurmuş açlığını da doyurmalıdır; başpiskoposlar... susuzluklarını gidermek için soydaşlarının kanlarını emerler, tiranın işbirlikçileri olurlar..."*

Konumuzla doğrudan ilişkili olan Dördüncü "Kitap" (50 sayfa), "Tiranın İşbirlikçileri" başlığını taşımaktadır. Bu "kitap", Beşinci Kitap'la (20 sayfa) birlikte ekte bütün olarak -ve yalnız birkaç konudışı paragraf özetlenerek- verilmektedir. "Ulusun Yeniden Doğuşu" başlığım taşıyan son "kitapta" "kendi kendimizi kurtaralım" tezi vurgulanır. Yazar ekte sonsöz gibi çok kısa bir diyalog da eklemektedir.

Dördüncü ve Beşinci "kitap"lardan kimi bölümler "cumhuriyetçi" kesim ile "tutucu" güçler arasında ne denli derin bir uçurumun ve kinin yer almış olduğunu kuşku bırakmayacak bir biçimde ortaya koymaktadır. Ruhban sınıfına ve soylulara karşı tutum çarpıcıdır. Bu kitapta Osmanlı'ya karşı saldırılar, sert olmakla birlikte azdır. En büyük düşman, en büyük engel "tutucu güçler"dir:

"Değerli Hellenler! Bugüne dek tiranlığın zincirlerine bağlı kalmamızın iki nedeni vardır: birincisi ruhban sınıfının cehaletidir,

ikincisi ise üstün yurttaşlarımızın yeterince çok olmamalarıdır... Sinod, Patriklik tahtını Osmanlı sadrazamından büyük bir para karşılığında satın almaktadır, Sinod bu tahtı en fazla kârı verene yeniden satar ve bu satın alana da Patrik adını verir! Patrik ise bu tahtı satın almak için borç aldığı paraları ödeyebilmek için taşra kiliselerinin gelirini (iltizam, kesenek sistemi, H.M.) *başpiskoposlara, onlar da sırasıyla astları piskoposlara satarlar Piskoposlar da Hristiyanlar'a satarlar, yani sarfetmiş olduklarını elde edebilmek için halkı soyarlar. Yani bu düzen içinde tayinler, altın adına böyle gerçekleşir... Bu oniki aptal (Sinod) üyesinin gururu ve sapık ruhları, sebep oldukları masrafları, sık sık değişen patriklerle halk içinde yarattıkları yıkımı görmelerini engellemektedir; onların tek düşündüğü yaptıkları masraflar ve kârlarıdır... Baş böyle olunca, okuyucu başpiskoposlarında nasıl olacağını kolayca tahmin edilebilir. Ama bunlar, cehalet konusunda patriği ve Sinod'u da aşmaktadırlar. Çünkü Sinod patriği istediği kıvama getirmek için para harcarken, bu parayı doğrudan gene patrikten geri almaktadır, patrik de harcamalarını fazlasıyla başpiskoposlardan almaktadır. Ama başpiskoposlar paranın bir bölümünü piskoposlardan almakta ama geri kalanını Hristiyanlar'dan alabilmek için eyaletlerindeki Osmanlı yöneticilerini taklit ederler. Zaten bu yöneticilerle kendileri arasında bir tek fark var: başpiskoposlar yöneticilere para verir, onlar da başpiskoposlara istedikleri kadar çalma hakkını tanırlar... Ama kirli ruhları daha neler düşünmez ki! Şu kadarını bilin ki, onlar ne yaparsa tek para için yaparlar ve onlara para verildiği zaman her türlü günahları affetmeye hazırdırlar. Hellenler'in ruhban sınıfı işte öylesine barbar ve aşağılık bir duruma gelmiştir. Başpiskopos yöresinde istediğine ruhbanlık hakkını satar, sonra bu görevlinin işine son verir yada sürgün eder ve bu hakkı yeniden başka birine satar. Borç para alır ve geri vermez. Hiç kimse onlara karşı çıkmaya yeltenemez, çünkü hemen aforoz edilebilir, sürgüne gönderilebilir ve servetine el konulabilir..."*

Yazar kilisenin anlayışına, ideolojisine ve ruhban sınıfının yaklaşımına karşı saldırısını kişisel saldırılarla, papazların özel hayatlarını kınayarak ve alaya kaçarak devam eder: "*Bu başpiskoposlar metropollerinde acaba nasıl yaşarlar, erdemleri nasıldır? Onlar yiyip içmektedirler, domuzlar gibi. Geceleri ondört, öğleden sonra da iki saat uyurlar. Yılda iki kez ayin yaparlar, ve yemek yemedikleri, içmedikleri ve uyumadıkları zamanlar insanın aklına gelmeyecek en ayıp ve alçak hesapları yaparlar. Günahın lağımına öylesine batmışlardır ki bunlar, paraya boğulup zenginleşirken, halkın iniltileri onlara rüzgâr fısıltısı gibi gelmektedir*". İki dip notta tam antiklerikal bir saldırı görüyoruz: "*Bir görgü şahidinden duyduğuma göre bugünkü Yanya metropoliti kahvaltı diye iki okka yoğurt, ikindide ise kılçıkları ayıklanmış yarım okka sardalyeyi kaşıkla yer*" ve "*Herkesin bildiği gibi Arta, Grebena ve Yanya'daki metropolitler, tiranın işbirlikçi hainleridir. Bunlardan üçüncüsü herkesin bildiği gibi tirana secde etmiş, vaftiz babası olurcasına torununun saçlarını kesmiştir. Arta'daki metropolit ise, kahraman Sulililer'i ele vermiştir. Her üçü de cinsel sapık ve açgözlüdürler, zina yaparlar, eşcinsel ve açıktan açığa oğlancıdırlar*". Sonuç: "*Kimgörmez, hey Hellenler, ruhban sınıfının Hellas'a neden oldukları yıkımı?... Bu cahiller "özgürlük" sözünü duyunca ölümcül bir günahla karşılaşmış gibi oluyorlar... Bu insanlar gerçekten barbar, aşağılık ve açıkça vatanın ve hattâ İsa'nın da düşmanlarıdırlar*".

Rahibeleri de rahat bırakmaz: "*Bir genç manastır rahibesi, her gece başmelek Cebrail'in odasına geldiğini ve kendisi ile konuştuğunu söylüyordu. Öteki rahibeler ona, birkaç ay boyunca azize gözü ile baktı. Ama dokuz ay sonra genç rahibe bir Cebrail yavrusu doğurunca rahibelerona kin beslediler. Rahibe uzun bir süre azize sayıldı, ama filozof insanlığın barbarlığına bakıp ağladı*".

Sonra *Pederler Öğretisi*'nde yer almış olan "tutucu güçler"in

görüşleri eleştirilmektedir: *"Yoksa bütün bunları teselli olsun diye söylüyor olmayasınız? Allah belanızı versin, size de avutmalarınıza da! Bu teselli, üzüntünün kaynağından da kötüdür; ve tek sağladığı da Hellenler'i ilelebet teselliye layık insanlar durumunda bırakmaktır. Sizler bağırıp şöyle diyorsunuz: 'Sevgili insanlar, Osmanlı tiranlığını bize buyuran Tanrı'dır, günahlarımız yüzünden, bize ceza vermek için; ve bu dünyada bize acı çektirerek ölüm sonrası hayatta, sonsuza dek sürebilecek olan bir Cehennem'den kurtarmaktadır'. Hey doğru sözün, yani İsa'nın düşmanları! Bu kötü ve yersiz tesellinizle, Hellenler'in, tiranlığa kin besleyip özgürlüğe kavuşmaya çalışacaklarına, tam tersine tiranlığı sevmelerine ve basit bir biçimde düşünerek, 'bu dünyada acı çekersek gelecekte Cennet'e sahip olacağız' diyerek, bu tiranlığın altında yaşamakla kendilerini mutlu bile sayacaklarını nasıl görmezsiniz?"* Ve gene: *"Bakın ne diyor bu pis ve aşağılık insanlar? 'Böylesine büyük bir devleti nasıl yeneriz? Biz kendi kendimizi yönetemeyiz. Bu denli iyi kalpli ve iyi bir kralı nasıl bulabiliriz? Özgürlük de ne demekmiş? Özgürlük diye bir şey, tarih içinde ne olmuştur, ne de olabilir? Bunca kan neden aksın? Osmanlılar böyle bir amacımızın olduğunu anlar anlamaz hepimizi koyun gibi doğrarlar, bundan kötü ne olabilir?' ve buna benzer şeyler. Bütün bunlar aklı başında insana masal gibi gelir, ama basit ve kolay kanan insanlara bunlar kehanet gibi, yanlışsız öngörüler gibi gelmektedir ve korkak ve Yahudi yürekli insanları korkutmakta ve birçoklarını da aptallaştırmaktadır".*

"İşte böyle Hellenler! Bugünkü Hellen ruhban sınıfının ne denli özgürlük yolunu engellediği ve gizlediği gereği kadar açık bir biçimde açıklanmıştır; bugüne dek Osmanlı tiranlığı altında olmamızın en büyük nedeni bunlardır".

Ulusal değil, sınıf ağırlıklı bir anlayışla "düşmanları" saptar: *"Demek istediğim, ulusumuzun kötü talihi sonucu, Hellas topraklarında doğmuş olup Hellen sayılan kimselerdir; bunlar yüzünden vatanımız daha uzun bir süre kölelik altında yaşamıştır.*

Bunlar, bir şans sonucu çok paraya ve çok kusura konmuş olanlardır; başkalarını düşünmeden memnun yaşarlar. Bunlar rezil arhontlar (arkhontes-soylular), cimri ve cahil başpiskoposlardır. Bunlar küstah ve gerçekten cemaatin barbar ileri gelenleridir (proestos'lardır). Her soruya cevap yetiştiren cahillerdir. Bunlar ki her zaman herkese tavsiyede bulunurlar. Nihayet bunlar ki aşağılık bir ruh ile, kendi özgür istekleriyle tirana yaşamlarını, varlarını yoklarını ve namuslarını sattıktan sonra, başkalarından, yani zorla köle durumunda olanlardan başka türlü olmakla da böbürlenirler... Hellas düşmanı, Fenerli pis bir arhontun Osmanlı ordusunun düzenlenmesi için çalışmaya başladığını ve savaş tekniğini de öğrettiğini duydum. Ne ayıp, bu nasıl kötülüktür!"

Bu risalenin en ilginç bölümü "dış yardım" konusundadır. Fransız yardım umudunun sönmesinden sonra, Koraēs'de de gördüğümüz gibi, "cumhuriyetçiler" ulusun kendi olanakları ile ayaklanması ve özgürlüğe kavuşması yönünde bir yaklaşıma geçmişlerdi: *"Yoksa başka soya ait yabancı bir müstebitin* (dynastēs - müstebit kral yada güç, tiran anlamında, H.M.) *bize özgürlüğü sağlamasını mı bekliyorsunuz? Aman Tanrım! Hellenler daha ne kadar böyle düşünecek, bu yalana inanacaklar? Neden bir kez olsun geçen olaylara bakıp, geleceği de öngörmeyelim? Yabancı kralların (dynastes) tek düşündüklerinin kendi yararları için başkalarını zarara sokmak olduğunu kim bilmez?... Hey Hellenler, bugün erdemin tahtlarda bulunmadığını bilmez misiniz? Özgürlüklerini kıskandıkları için; bugünkü yabancı büyük kralların, Hellenler'e köleymişler gibi kin beslediklerini bilmez misiniz? Ama bu krallardan kimilerinin Hellen dostu olduğunu farzetsek bile, bunların kendi başlarına bir şey yapamayacaklarını, etrafındaki kurullarının ise bize karşı ya düşman yada ilgisiz olduklarını, yada alt tarafı ahlâk açısından duygusuz bozulmuş olduklarını bilmez misiniz? Hellas başka yabancı bir kral tarafından Osmanlı boyunduruğundan*

kurtulduğu zaman gerçekten mutlu olacağını mı sanırsınız? Sahi mi, bunu mu beklersiniz? Bu tür yalanlardan neden uzak tutmazsınız Hellenler'i? Bir tahta oturanların (kralların, H.M.) *olsa olsa farklı bir tirandan başka bir şey olmadıklarını Hellenler'e neden öğretmezsiniz?... Kendi başımıza özgür olabilecekken, neden efendi değiştirelim? Başka yabancı bir egemenlik daha mı hafif olacak sanırsınız? Bunun da gene bir boyunduruk olduğunu bilmez misiniz? Kulaklarınızı ve gözlerinizi İtalya'ya çevirin, iniltilerini dinleyin, gözyaşlarına bakın; ve yabancılar tarafından kurtuluşa varmanın ne demek olduğunu anlayın. Siz, özgürlüğünüzü yabancılara borçlu olduğunuzu kabul eder misiniz, buna tenezzül eder misiniz?... Gene tekrar ediyorum, Osmanlı Devleti nasıl olsa yıkılacaktır. Eğer ulusumuz yabancı bir devlet (krallık) tarafından ele geçirilirse felaket olur. Bu durumda Hellenler artık Hellen olarak kalmayacaktır; yavaş yavaş geleneklerini kaybedecekler, gene köle olarak yaşayacaklar, gene yüzyıllar boyunca özgür olmayacaklardır".*

Risalenin sınıf bilinci taşıyan anlayışına daha önce değinilmişti. "Aydınlanma" hareketiyle Fransız Devrimi etkisini duyuran bu bölümler "ulus" sorunlarını aşan bir ideolojinin etkisini ortaya koymaktadır: *"(Paranın keşfi sonucunda) lüksün ortaya çıkmasıyla insanların ahlâkı bozuldu ve sonunda para insanlar arasında fazladan iki cins yarattı. Erkek ve kadından başka, bugün üçüncü bir cins vardır, yani zenginler cinsi; ve bir dördüncüsü yoksullar cinsi... Lüks, parası çok olana yalnız sahibi olduğu topraklar üstünde çalışmamayı ve koyunlarını gütmemeyi öğretmekle kalmadı, aynı zamanda yatağını hazırlamadıklarında uyumamayı, yemeğini hazırlamadıklarında yememeyi vb. da öğretti. Parası olmayan ise parası olanın yanında çalışmaya mecbur kaldı... Aklı olup düşünebilen, halkın yüzde doksandokuzunun yaşamadığına, kendileri için değil de bir tek kişi için çalıştıklarına bakıp nasıl ürpermez? Ve kim bu duruma bakıp gerçek nedeni anlamaz. İnsanlar yalnız maddi ve manevi açıdan*

paranın kölesi olmakla kalmadılar, aynı zamanda insanlar da paranın kıstası oldular, fazla altını olan fazla insan satın alabiliyor. Bundan kötü ne olabilir ki? İnsanlar öylesine bozuldu ki, Osmanlılar'ın, aynen Britanyalılar'la olduğu gibi, 'bugün on tane insan satın aldım' dediklerini utanmadan işitebiliyoruz... Başkalarına böyle yukarıdan bakanın, sertlikle dövebilenin, küfreden ve aşağı görenin başkalarına kıyasla fazla nesi var ki? Neden, neden birine köle, ötekine efendi diyoruz? Neden zengin içip yiyebilmekte, uyuyabilmekte, eğlenebilmekte, yorulmamakta ve emir verebilmekte, oysa yoksul boyun eğmekte, hep çalışıp yorulmakta, yerde yatmakta, susuz ve aç kalmaktadır?"

Hellen Nomarşisi cumhuriyetçi bir metindir. Köleliğe, monarşiye, krallı rejimlere karşı olması doğaldı: *"Şeref aşkıyla dikkatli düşünün. Yabancı devletlerin temsilcilerinin vaatleri sizleri aldatmasın. Bunlar kendileri öylesine köledirler ki, kendi ayıplarını örtmek için kölelerin sayısını artırmaya çalışıyorlar. Bunlar hep krallara ve altına boyun eğerler. Bunlardan hiçbiri, para ve asker feda ettikten ve Osmanlı'yı kovduktan sonra sizleri özgür bırakmayacaktır! Bir deprem gelsin, bir sel gelsin bütün Hellenler'i yok etsin, daha iyidir, eğer yeniden yabancı bir boyunduruğun altına gireceksek!"* Ve Fransa ile kölelik konusunda aynı adımları atmamış olan İngiltere de yerilmektedir: *"Afrika her yıl birçok insanı feda etmektedir; gururla Britanyalılar'ın ve başkalarının doymaz açlığı ile bu insanlar* (köleler, H.M.) *Amerika'ya atılmakta ve orada yerin altını kazarak maden çıkarmaktadırlar. Bu zavallı insanların yüzde onunun bir yıl içinde kurtulmaları* (ölmemeleri, H.M.) *büyük şans sayılmaktadır. Sürünmekte, dayak yemekte, öldürülmekte ve acı çekmektedirler. Sık sık toprak kaymaları sonucunda yüzlercesi canlı canlı toprak altında kalmaktadırlar".*

Yazar risalesini bir ayaklanmaya çağrı olarak hazırlamıştı. Regas ve Koraēs anılmakta ve övülmektedir. Osmanlı Devleti'nin zayıflamış ve yıkılmak üzere olduğu savunulmaktadır.

Eğitim Hellenler arasında yaygınlaşmıştır; her tarafta okullar açılmaktadır. Hellenler'in karakteri de özgür bir düzen için uygundur. Yazar Batı'ya göçmüş olanların da yurda dönmeleri için çağrıda bulunmaktadır. Kurtuluş yakındır; kilise bile artık eski etkinliğini kaybetmiştir, insanlar "tutucu" güçlerden eskiden olduğu gibi çekinmemektedirler: *"Artık 'özgürlük' kelimesini, ileri gelenler yada başrahipler duyar ve, son zamanlara kadar yaptıkları gibi, onları dinsiz ilan eder korkusu ile söylememezlik etmiyor, kölelerde bulunması olanaksız olan bir cesaretle bu kelimeyi söyleyebiliyorlar".*

Nomarşi temelde özgürlüğü savunan bir kitaptır: *"özgürlük olmazsa, ne hak sağlanır, ne eşitlik, ne sevgi, ne irfan, ne namus... Özgürlükten yana her mücadele haklıdır... Gerçek bir yurttaşın yaşamı, ya özgürlük için yada özgürlük içinde son bulmalıdır... Vatan sözünün anlamını yalnız özgür olanlar anlayabilir... Özgür yaşam olmayacaksa ölüm yeğdir... Köle ruhların içinde dostluk da yaşayamaz.... İnsanlar arasında uyum da özgürlükle sağlanabilir..."* Kitabın ilk 65 sayfası özgürlüğe bir methiyedir.

Tutucu güçlerin baş desteği Patrikhane ve Kilise ile burjuva ideolojisine böylesine bağlı batıcı kesim arasında uzlaşmazlık kaçınılmazdı. Aforoz mekanizması işletilecek ve yazı düellosu yıllarca sürecektir. *Nomarşi*'nin yazarına göre baş düşman-tutucu kilisedir. Yunan Bağımsızlık Savaşı başladıktan sonra, Trizina Meclisi diye tanınan ve ilk devrimci hükümetlerden biri olan kongrelerden birinde (1827), Patrikhane'den bağımsız bir kilise kurma eğilimi dile getirilmişti. 1833'te ise yeni devletin ilk aldığı kararlardan biri Patrikhane ile her türlü ilişkiyi kesmek olmuştu. Yeni kurulan Atina kilisesini ise Patrikhane 1850 yılına dek tanımamıştır.

Değerlendirme

Koraēs'in yazılarının, *Rüsingilizfransız* ve *Hellen Nomarşisi* gibi metinlerin anlaşılması, onları söz konusu dönemin içine

yerleştirebilmekle sağlanır. Bunun için o yıllarda Batı'da yaygın olan "çağdaş", "demokrat" yada "cumhuriyetçi" ideolojiyi göz önünde tutmak gerekmektedir. Cumhuriyetçi kesimin dünyaya, Osmanlı Devleti'ne, Yunan toplumuna ve çatışan güçlere bu yeni Batıcı görüş açısından baktığı açıktır.

Ancak Yunanlı cumhuriyetçi aydınlar Osmanlı toplumu içinde olup bitenleri özgün çalışmalar ve gözlemlerle incelemekten çok, konumlarını ve toplumlarını Batı'ya benzeterek algılamışlardır. Osmanlı gerçeğinin bu denli "Batı'ya" benzetilmesi herhalde bundandır. Söz konusu metinlerde padişahlar yerine krallar, voyvodalar yerine prensler, ağalar yerine soylular görmekteyiz. Patrik Papa'ya benzetilmektedir; kilise feodal bir güç gibi resmedilmektedir. Çelişkilerin "halk" ile "arhontlar" arasında olduğunu okuyoruz.

Bu, Yunanlı aydınların Osmanlı toplumu içinde aksak kalmış, zamanın gereksinmelerine uyum sağlamayarak gelişmemiş olan kurumları, yönetim ile halk kitleleri arasındaki uçurumu ve ilişki eksikliğini, yasaların eskiliğini, ekonomi alanındaki ve hele ticaretteki zorlukları anlamamışlardır demek değildir. Kendi konumları da bu alanlardaki çelişkileri anlamalarına yardımcı olmuştu. Ancak bu konular özgün incelemeler ve gözlemler sonucu değil, Batı'dan aktarılan modellerle ve "benzetme" yöntemiyle ele alınmıştı. Her ayaklanan âyanın bile "özgürlük" peşinde koşan bir idealist olarak algılandığını görüyoruz.

Bu konuda Yunan aydınları Batı aydınları gibi özgün ve konuları derinlemesine ele alan çalışmalar ortaya koyamamışlardı. Söz konusu metinler zamanın durumunu ancak bir dereceye kadar ortaya koyabilmektedir. Ama hiç kuşkusuz çok başarılı ve eksiksiz ortaya koyabildikleri ve bize aktarabildikleri, o dönemdeki insanların düşünce biçimidir, inançlarıdır, kinleri, tutkuları, dertleri ve umutlarıdır. Yazarların yorumları "yanlış" olabilir ama iç dünyaları herhalde genellikle gerçekti.

Cumhuriyetçi/tutucu güçler mücadelesinde "haklı"yı aramak belki bizi pek uzağa götürmeyecektir. Ama böyle bir mücadelenin var olmuş olduğunu bilmemiz, gelişmeleri anlamamız için yardımcı olacaktır. Hiç kuşkusuz her iki tarafın da, bu denli sert ve kıran kırana bir ideoloji mücadelesi içinde gerçekleri abartma yoluna gitmiş olduklarını düşünebiliriz. Ama bu abartılmış "inanç" gerçekti: ve olduğu gibi bu metinlerin içinden bize kadar gelebilmektedir.

Dikkat edilmesi gereken ikinci bir özellik, bu metinlerin ne denli sınıf bilinci anlayışı ile kaleme alındıklarıdır. Ulusal bilinç ikincil gibidir. Düşman "öteki ulus" değildir; egemen sınıftır. Bu sürekli dile getirilmektedir. Baş düşman "işbirlikçilerdir", "zenginlerdir", "ruhban sınıfıdır". Cumhuriyetçi/tutucular çelişkisi, zengin/yoksul temel üzerinde yükselir gibidir. Kimi zaman Koraēs'in "Fransız/Yunan" ulusundan söz ettiğini görüyoruz; kimi zaman baş düşman, Bizanslılar'ı kapsayacak biçimde "soydaşlardır", "dindaşlardır".

Antiklerikal yaklaşım üzerinde fazla durmak gereksizdir. Din düşmanlığına varan bir saldırgan yaklaşımla kilise, ruhban sınıfı ve dindarlar eleştirilmektedir. Yunan ulusçuluğu, Ortodoks dünyaya karşı mücadele ederek yükselir gibidir.

Bu dönem Yunan ulusal inancının doğduğu, biçimlendiği, güçlendiği ve kâğıda geçirildiği dönemdir. Bu aşama, Yunan İhtilali ve hele Yunan Devleti'nin kuruluşundan sonra hızlanacak ve daha belirgin bir yöne doğru seyredecekti. Ama bu metinlerin içinden ulusçuluğun temel öğeleri olan kimi temaların oluşmuş olduğunu görüyoruz: ulusun ismi belirmeye başlamıştır, atalar saptanmıştır, bin yıllara uzanan tarihsel miras keşfedilmiştir, ulusun üstün meziyetleri gözlenmiştir. Bizans, dinsel bir kurum gibi algılandığından "düşman", "zararlı" ve "kötü" olarak resmedilmektedir. Bizans'ın Yunanlılık'ı daha sonra, 19. yüzyıl ortalarında keşfedilecektir.

Bu dönemde ulusçu anlamda bir "Türk" imajının da doğmakta olduğunu görüyoruz. En başta, Müslüman Osmanlı toplum içinde "Türk"ten pek söz edilmediği bir dönemde, Yunanlı aydınların sürekli "Türkler"den söz ettiklerini görüyoruz. Kimi zaman, Osmanlı, Türk ve Müslüman sözcüklerinin eşanlamlı, yada "Türk" yada "Müslüman" anlamında kullanıldığını da görmekle birlikte, herhalde "Türk" sözcüğünün bu denli yaygın ve devamlı bir biçimde kullanılmış olması dikkate değerdir. Bu kullanışın, "Türk'e karşı" bir isyanla birlikte yürütüldüğü de göz önüne alınarak, Türk ulusal bilincinin doğmasındaki payına bakmak, Türk ulusal kimlik sorununa da ışık tutabilir.

Türk'ün konumu, rolü ve dolayısıyla imajının da bu dönemde Yunanlılar arasında tartışma konusu olduğunu görüyoruz. "Tutucu" güçler, İhtilal'e ve Fransız Devrimi ideolojisi yönünde cumhuriyetçi bir gelişmeye karşıdırlar, çünkü "Türkler o denli kötü değildir". Hattâ Padişah iyi kalplidir, Tanrı tarafından Yunanlılar'ın başına getirilmiştir, Yunanlılar'a kimi ayrıcalıklar vermiştir. Oysa "cumhuriyetçiler" ayaklanmanın gerekliliğini vurgulamak için Türkler'i "kötü" diye resmetmek gereğini duyuyorlardı. Yunanlılar'ın durumu, "tutucu güçler" tarafından yeterince "iyi" diye değerlendirilirken, öteki kesim elden geldiği kadar "kötü" göstermeye çalışıyordu. Mücadelenin aynı zamanda "iyi Türk" "kötü Türk" tartışmasını kapsaması kaçınılmazdı. Yunan Devleti'nin kuruluşu ile "kötü Türk" tezinin yandaşları bu mücadelede üstün gelecek, yenilenlerin tezleri savunulamaz olacaktı.

BÖLÜM IV

1821 İHTİLALİ VE SONRAKİ DÖNEM

Bu bölüm var olmuş olan bir ortamı belirtmek için değil, var olmamış olanı vurgulamak için gerekli görülmüştür. Şimdiye kadar gördüğümüz tartışmalar, sürtüşmeler ve ideolojik çatışmalar, 1821 Yunan İhtilali'nden hemen önceki yıllarla ilgili dönemle sınırlı kalmıştır. İncelediğimiz dönemle ilgili değerlendirmeler belli bir zaman sınırı içinde geçerlidir. Genellemelere giderek yada paralellikler kurarak daha eski dönemler ve sonraki yıllar hakkında sonuçlara varamayız.

Örneğin konumuz olan dönemdeki Fenerliler'in tutumu göz önüne alınarak 1821 sonrası dönem içindeki Fenerli Rumlar hakkında yargılarda bulunmak herhalde yanlış olur. Patrikhane'nin tutumu da belli bir dönem içinde "tutucu" olmuş ve Osmanlı Devleti'nden yana çıkmıştır; sonraki dönemlerde statükonun değişmesinden yana eylemleri de olmuştur.

Fenerli Rumlar ve Patrikhane, tarih içinde zaman zaman "soy"un kurtuluşunu Ortodoks bir büyük güç olan Rusya'nın

yardımında görmüş ve bu yardımı da beklemiş ve aramıştır.

23 Mart 1711 tarihli ve "Moskova Çarı" imzalı genelgede, şunları okuyoruz: "*... sizlere, bizi seven metropolitlere, voyvodalara, serdarlara, kleftlerin ileri gelenlerine, kapetanyoslara, palikaryalara, ve bizim dinimizde olan bütün Hristiyanlar'a bu mektubu gönderiyorum... ; Türkler inancımızı ayaklar altına almışlardır, kiliselerimizi elimizden almışlardır, manastırlarımızı bozmuşlardır, Roma krallığına son verip bunca kişiyi esir etmişlerdir... ben sizin yardımınıza geliyorum... ; Türk İsveç Kralı ile birlik olmuştur, ama benim kılıcım çok adam kesmiştir... Kılıcımın gücüyle rahatınıza kavuşacak ve kurtulacaksınız... Tanrının birliği adına birleşelim, savaşalım, ... namus ve iyi kalpliliği bulalım. Sizlere acıyorum ve kurtarmak ve kilisenizi canlandırmak istiyorum. İnanç adına savaşın... Tanrıya şükredelim ve atalarınızın topraklarını almaya çalışalım...*".

Büyük Petro'nun bu çağrısının çok farklı bir dönemin bir metni olduğu hemen belli olmaktadır. Ulusçuluk ideolojisinin izlerine bile rastlanmıyor. "Ataların toprakları" deniliyor ama ataların ismi yok. Birleştirici güç "dinimiz"dir. Halka saygı "acıma" biçiminde belirtiliyor. Türk'ün kötü yanı temelde dinseldir. Ulus kavramı hattâ ulusal gruplar anlayışının da izine rastlanmıyor. "Yunan" sözü ise hiç geçmiyor; "Roma" krallığına son veren karşı dinden Türkler vurgulanıyor. Aydınlanma hareketinin ortaya attığı görüşlerin izine de rastlanmıyor: insan onuru, bilim, insan hakları, politik özgürlük bütünüyle eksik bildiride. Kuşkusuz bu dönem 1821 öncesi dönemden farklı bir dönemdir.

Böyle bir çağrının Osmanlı Devleti Ortodoksları içinde heyecan ve umutlar doğurmuş olduğunu biliyoruz. O yıllarda Rusya'nın propagandası sonucunda Ortodokslar arasında yaygın biçimde söylenti yayılmıştı: çok eski bir kehanete göre bir "sarışın soy" Ortodoksları kurtaracaktı. Kiliselerde Büyük Petro'nun ismi duyuluyordu. Hatta Tsekouras liderliğinde

armatoller bir gece Akarnania'da (Kara Yunanistan'ı) Türk ailelerini katletmeye koyulmuşlardı (Sathas 449). O yıllarda ünlü bir halk şarkısı da yaygındı:

Bir ilkyaz daha
Reayalar, reayalar,
Bir yaz daha
Zavallı Rumeli
Moskof gelene dek
Reayalar, reayalar
Sefer gelene dek
Mora'ya Rumeli'ye.

1774 yılında Yunan tarihçiliğinde "Orlof olayları" olarak bilinen ve Rusya'nın kışkırtması ve Avrupa'da yaşayan Yunanlılar'ın parasal desteği ile başlatılan Mora halkının geniş çaptaki ayaklanması yer alacaktır. Küçük Kaynarca Antlaşması Ortodokslar'a yeni "haklar" kazandıracak, sevindirecek ve yeni umutlar verecekti. Bu olaylara karşı Ortodokslar'ın ve Yunanlılar'ın tutumlarının ne olduğu ayrı bir çalışma konusudur. Bu çalışmadan aktarmalarla geçmiş (ve gelecek) yıllar yorumlanıp değerlendirilemez.

1821 Yunan İhtilali öncesindeki dönemde, Yunanlılar'ın temelde "aydınlar" aracılığı ile yürütmüş oldukları ideolojik mücadele, İhtilal'in başlaması ile de farklı bir görünüm ve içerik kazanmıştır. Silahların patlamasıyla, şiir ve risale yazan, çeviri yapan aydınların önemi azalmış, savaş alanında olduğu gibi, ideolojik alanda da girişimler başka güçlerin eline geçmişti.

Yunanlılar arasında bu güçler, gemilerini savaş gemilerine dönüştüren Ege Adaları'nın gemi sahipleri, karada "kleft" diye bilinen ve eşkiyalık ve "gerilla" savaşını gelenek haline getirmiş olan savaşçılar, kısa süreli çıkar peşinde koşan yoksul köylüler, savaşa bilfiil katılan aydınlar, hali vakti yerinde çiftlik sahipleri gibi kimselerdi. Ama bu sürede dış güçler de etkilerini du-

yurmaktadırlar: silah yardımında bulunan Rusya, İngiltere gibi devletlerin temsilcileri; uluslararası diplomatik alanda söz sahibi elçiler; ülkelerinin hükümetlerini yada kamuoyunu etkileyebilen Batılı aydınlar gibi kimseler artık bu dönemde "ideolojik" tartışmaların içindedirler.

Bu yeni dönem, konumuz dışında kaldığından doğal olarak ele alınmayacaktır. Ancak burada işaret edilmesi gereken bir iki nokta vardır. İhtilal başladıktan sonra değişiklikler yalnız ideolojik tartışmalara katılanların toplumsal konumlarıyla sınırlı değildir. En büyük fark, ihtilal sırasında ortaya çıkmış olan ve hele ihtilalden sonra egemen olan görüşler ve uygulamalardır. 1820 yıllarında Avrupa'da tutucu monarşik güçler egemendir; Fransız Devrimi'nin idealleri canlı ve hâlâ çekici olmakla birlikte bu idealleri gerçekleştirecek güçler yenik ve zayıf konumdadırlar. Yunanlılar'a yardım edebilecek hükümetler "demokrasi", "cumhuriyet" gibi monarşi düşmanı Fransız Devrimini anımsatan sözleri duymak bile istememektedirler. Bu ortam Yunanlılar arasında da etkisini duyuracaktır.

Konumuzla ilgili olan ama bu yeni dönemin eğilimlerini de ortaya koyan bir kitap 1824 yılında, yani İhtilal'in üçüncü yılında, Fransa'da yayımlanmıştı. Marc-Philippe Zallony'nin yazmış olduğu yaklaşık ikiyüz sayfalık kitabın başlığı *Essai sur les Fanariots, ou l'on voit les causes primitives de leur élévation aux Hospodariats de la Valachie et de la Moldavie, leur mode d'administration et les causes principales de leur chute; Suivi de quelques réflexions sur l'état actuel de la Grèce, Marseille* 1824, yani *Fenerliler üstüne bir deneme; Eflâk Boğdan'da Voyvoda olarak yükselişlerinin, yönetimlerinin ve düşüşlerinin temel nedenleri; Yunanistan üstüne kimi düşünceler* idi. Zallony'nin (Yunancası Zallōnēs) kitabına burada kısaca değinilecek ve bu değişikliklerin eğilimine ışık tutulacaktır.

Markos Philippas Zallōnēs 1782 yılında Ege Denizi'ndeki

Kiklad Adaları'ndan Tinos'ta doğmuştur. Paris'te okumuş doktor olmuştu. Ailesi ve kendisi Katolikti. İstanbul'da Fenerli bir ailenin kızıyla evlenecek ama Fenerli cemaatin ve Patrik'in tepkisi sonucunda, tek katolik olduğu için, karısından boşanmaya zorlanacaktır. Zallōnēs oğlunu yanına almış, Marsilya'ya yerleşmişti. 1821 İhtilali başladığı zaman Zallōnēs "Marsilya Hellen Dostları Komitesi" üyesiydi.

Fenerliler'le ilgili kitabını Zallōnēs ilk kez 1824'te Marsilya'da Fransızca, sonra ikinci kez 1830'da gene Fransızca Paris'te yayımlamıştı. Kitabın Yunanca çevirisi Paris'te 1831 yılında çıkmıştı. İkinci bir Yunanca çevirisi 1855 yılında yayımlanmıştır. Buradaki göndermeler 1972 yılında basılan birinci Yunanca çeviridendir.

Zallōnēs'in kitabı "Fenerliler" konusunda yazılmış en kapsamlı kitaplardan biridir. Bu kitabında yakından tanımış olduğu bu İstanbullu cemaatin, giyiminden günlük alışkanlıklarına, tarihlerinden inançlarına, kültürlerinden kadınlarına, Eflâk Boğdan'daki yaşamlarının her kesimine, tayinleri için çevirdikleri dolaplara, oradaki ekonomik, yasal konumlarına, Babıâli ve yerli halk ile olan ilişkilerine, Yunan halkı ve Patrikhane ile ilişkilerine uzun uzun, ayrıntılara girerek ve her söylediğini kanıtlamaya çalışarak değinmektedir.

Kimi Yunanlı yazarlar Zallōnēs'in, kendisini karısından ayıran Fenerli cemaate karşı tarafsız olmadığını, bir düşmanlık duygusu ile haksız eleştirilerde bulunduğunu ileri sürmüşlerdir (örneğin bak Phōkas). Katolik olduğundan Ortodoks Fenerliler hakkında yersiz ve abartılmış bir tutum içinde olduğu da savunulmuştur. Bu eleştiriler bir yere kadar haklı olabilir. Ama tarihçilerin büyük bir bölümü de Zallōnēs'in kitabını Fenerliler üzerinde en ayrıntılı bir görgü şahidi kitabı saymaktadırlar. Kaldı ki kitabın ne denli tarafsız olduğu konumuz açısından ikincildir. İlginç olan söz konusu yıllarda tarafların "karşı tarafı" ne biçimde algıladığı idi -bu duygu ise kuşkusuz

gerçekti. Ve kitabın bunca baskısından da anlaşılacağı gibi, bu "düşmanlık duygusu" haksız da olsa başka kimseler tarafından da paylaşılıyordu. Ayrıca tarihsel kaynakları okumayı bilen bir kimse "gerçek" ile "abartılmışı" bir ölçüde ayırabilecek konumda olması gerekir.

Burada kısaca kimi eğilimlere değinmekle yetinilecektir. Zallōnēs Fenerliler'i "Hellen ulusunun" en büyük düşmanlarından bir kesim saymaktadır; başkasının ağzından Fenerliler'in halkı yalan dogmalarla aldatıp soyduklarını söylemektedir: *"zenginin yaşamı mutsuzluktur... bu ahlak anlayışı basit halk için yararlıdır; biz ise atik davranıp zengin olmaya bakalım"* dedirtecektir bir Fenerli beye (55). Romenler de Fenerli Rum Voyvodalar'ın "kölesi"dirler (65). *"Bu grup, politik çıkarına göre kimi zaman Osmanlı Devleti'ni kurtarmış, kimi zaman da yok olmanın eşiğine getirmiştir"* (80). Ve Koraēs'i anımsatan yargılar: *"Köleliği Tanrısal hediye saymaktadırlar... özgürlük, bağımsızlık kelimeleri onlarca anlamsız sözlerdir, şeytanın uydurmasıdır, boyun eğme Tanrısal erdemdir, Tanrı istemeseydi başımızda Sultan olmazdı"* (91, 92). Zallōnēs'e göre Fenerliler işte bu biçimde düşünmekte ve davranmaktadırlar.

Kimi olumlu ve Hellen halkı için yararlı Fenerliler'in de var olduğunu kabul eden yazar, "sonuç" bölümünde son yargılarım şöyle dile getirmektedir: *"Amacım Fenerliler'in politikaya girmeleriyle bahtsız Hellas'ın başına gelenleri ortaya koymaktır* (139),... *Fenerliler Babıâli'nin ulusumuz üstündeki baskısını azaltabilirlerdi isteseydiler... Ama onlar için Hellas yalnız Fener'di; onlar için vatan yoktu* (141). Kimi yargıları bütünüyle sınıfsaldır: *"Hellen ulusunun en büyük kesimi Sultan'ın hor davranışı altında inlerken, onlar Sultan'dan farksız bir konuma girerlerdi* (143), *Hellenler'in mutsuzlukları konusunda Fenerliler* (Osmanlı Yönetimi ile birlikte, H.M.) *ortak bir biçimde suçludurlar* (144), *Vatanın Osmanlı boyunduruğundan kurtulması görüşü onların aklına hiç gelmemiştir* (149),

son Grek ihtilalinin Philikē Hetaireia taraftarlarına gelince sanırım bunlardan hiçbiri Konstantinupolis'te görülmemiştir" (150).

Bu yaklaşım "demokratik", "monarşi düşmanı", yani Fransız Devrimi'nden yana güçlerin söylediklerine çok benzemektedir. Oysa Zallōnēs'in kitabında yeni bir gelişme de görülmektedir. "Kilise" artık temel düşman değildir; ruhban sınıfı "ulusun yanında" gösterilmektedir. Zallōnēs'e göre Patrikhane devrime karşı değildi. Kitabın yazıldığı aylar Yunan İhtilali'nin en kanlı ve kritik yıllarıdır; okuyucuya ruhban sınıfının onlara karşı olmadıklarını göstermek kaygısı kitapta egemendir. Resmi ulusal ideoloji Patrik'i "ulusal şehit" düzeyine çıkarmaya başlamıştır bile. Zallōnēs'e göre ihtilal hazırlığını Babıâli'ye İngiliz Elçiliği aracılığı ile bildiren hainler Fenerliler'dir, Patrikhane ise bu davranışın kurbanı: *"Bu bilgiler Sultanın kulağına varınca, Voyvoda Mourouzēs, sayın Patrik Grēgorios ve başka birçok Başpiskopos öldürülmüşler, yaşamları trajik bir biçimde son bulmuştur* (150).

Patrikhane ile ilgili bu yeni yorum ve değerlendirme yalnız Yunan halkını din etrafında birleştirme kaygısıyla oluşturulmadı. İkinci ve daha önemli bir neden, büyük güçlere gösterilmek istenen imajdı: devrim sınıfsal değildi, din savaşıydı, bir halkın bütün olarak ayaklanmasıydı. İhtilal başladıktan sonra Yunanlılar'ın en büyük politik uğraşı, ayaklanmanın din farkından kaynaklanan bir "ulusal" eylem olduğunu monarşi yanlısı güçlere kanıtlamaktı. Patrik artık "ulusal bir şehide" dönüşmeye başlamıştı.

Bu konumda daha önemli bir gelişme, kurulacak yeni devletin yapısı ile ilgili görüştür. "Cumhuriyet" artık gündemde değildir; *"halk kitlelerine dayanan rejim"* de öyle. *"Halklar politik değişiklikleri hayal etmektedirler; boyunduruk altında olanlar bu yola koyulmuşlardır. 1821 yılında Grekler bu durumdadırlar... (Ama Avrupalılar Grekler'i) küstahlıkla*

suçlamakta, bağımsızlık için hareketi 'isyan' saymaktadırlar. Haksız anlayışları ile Hellas devrimini, tarih içinde görülen askeri devrimle, Napoli ve Piemonte devrimlerine benzetmektedirler (172)... *Hellas'ın bağımsızlığı hangi dünya krallıkları tarafından tanınabilir, hangi idare sürdürülebilir?* (176)., *Yönetim monarşik mi, aristokratik mi, demokratik mi olmalı?* (177).

Fenerliler konusunda radikal olan Zallōnēs, rejim konusunda zamanın koşullarına uymaktadır. Monarşik yönetim en gerçekçi çözüm olarak önerilmektedir: yazara göre Yunanistan'da aristokrat sınıf yoktur, demokratik yönetimin ise şansı yoktur, çünkü halkta gerekli eğitim ve erdem yoktur. Ama bir sonraki paragrafta gerçek nedenler en açık bir biçimde ortaya konmaktadır: *"Hellas eğer Avrupa'nın desteğini istiyorsa Avrupalılar'ın da değerlendirmelerini göz önüne almalıdır"* (178) derken temelde artık Fransız Devrimi yönünde bir devrim destek bulamayacaktır demek istemektedir. Zallōnēs'i okumaya devam edelim:

"Hellas içinde (monarşiden) başka bir yönetim ikilik yaratacağından Krallık tarafından kabul edilmeyecektir. Yüzyılın aydınlığı ile özgürlük bütün halkların hizmetine girmiştir ancak her türlü tiranlığa karşı olan özgürlük, tahtların desteğinde olan özgürlüktür. Hellas, zincir değiştirmek için savaşmaktadır; en ihtiraslı savaşçılara yanaşıp sonra bağımsızlığı için savaşmış olanların çatışmasında bölüşülemeyen nesne olmak istememektedir (178). *(Yeni devletimiz) politik dünyanın makinesinde eklenecek bir parça olacağından, bu ancak Türkler hariç bütün krallıkların onayı ile olabilir. Bunun için kabul olunduktan sonra bağımsızlıkla birlikte hemen Hellas'ta babadan oğula geçen monarşi düzeni kurulmalıdır... Monarşiyi istiyorum çünkü cumhuriyetin yada federatif cumhuriyetin kurulabilmesini olanaksız görüyorum... Demokratik yönetimden ise hiç söz etmeyelim; bir filozof, 'eğer tanrılardan oluşan bir ulus olursa demokrasi ile yönetilebilir' demiş, yani böylesine ideal bir yönetim insanların yararına değildir.*

Hellas'ta yaşayanlar tanrı değillerdir" (179).

Zallōnēs, bir anayasayadayanan, zayıfı güçlünün tiranlığından koruyacak bir meşruti krallık istediğini açıklamaktadır. Sonra Yunan İhtilali'nin iki büyük liderinin çatışmalarını anlatmakta, Kolokotrōnēs'in Rus yanlısı, Maurokordatos'un İngiliz yanlısı olduğunu, ama temelde her ikisinin de bağımsızlık yanlısı olduklarını anlatmakta, iç savaştan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Sonra gene dünya konjonktürüne değinerek *"günümüzde bir ulus özgürlüğü için savaşırken, kralların bu olaya nasıl bir sempati ile bakacaklarını kestirmemiz zordur"* demektedir.

Yunan ihtilalinin "öncüleri" ve toplumsal güçleri ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler ve değerlendirmeler konumuzun dışındadır; ve bir sonraki dönemle ilgilidirler. Yalnız kimi yazarların, öncülerin ve öncü ideologların, ticaret burjuvazisi değil, bu burjuvazinin yanında çalışan aydınların (Clogg 1981, 99) yada ihtilal döneminde görülmüş olan iç çatışmaların da gösterdiği gibi, Yunan topraklarında yaşayan "soylu ailelerin" olduğunu ileriye sürdüklerini anımsatalım (Diamandouros).

Yunan İhtilali sırasında bile, kitleler içinde belli bir ulusal bilincin tam olarak oluşmamış olduğunu savunan, hedeflerin kuşkular içinde, a) Bizans türü bir imparatorluk, b) Antik Yunan türü bir devlet, c) Osmanlı Devleti'nden özerk yöreler gibi, ortaya konmuş olduğunu savunanlar da vardır (Petropoulos, 26).

Burada gösterilmek istenen, 1821'den sonra ideolojik tartışmaların başka bir içerik ve anlayış içinde yürütülmüş olduğudur. Çağdaş Yunan Devleti'nin doğuşu ile doğrudan ilişkili olan bu ideolojik mücadele başka bir çalışmanın konusu olabilir. Çağdaş Yunan Devleti kurulduktan sonra eğitim yoluyla resmi ideolojisini oluşturmuştur; tarih yeniden yorumlanmıştır. Türkiye'de çok ünlü olan "megali idea" ise çok sonraları oluşacaktı. İlk kez 1844'te dile gelen bu terim yüzyılın

sonunda güç kazanacaktı (Skopetea).

Yani bu çalışma Yunanlılar'la ilgili "genel" doğrular, yargılar, gerçekler, eğilimler, alışkanlıklar, özellikler vb. sunmamaktadır. Belli bir konjonktür ve sınırlı bir dönem içinde yer alan kimi olaylara ışık tutmaktadır.

BÖLÜM V
TÜRKİYE TARİHÇİLİĞİ

Küçük bir azınlık oluşturan kimi tarihçiler dışında Cumhuriyet Türkiye'si tarihçiliği, 1821 Yunan İhtilali'ni ve bu ihtilal ile ilgili olayları, koşulları, halkları, kurumları, amaçları, vb., tezimizden oldukça farklı bir biçimde ele almakta ve farklı yorumlamaktadır. Bu bölümde bu farklar gösterilecek ve bu farklı yaklaşımın nedenleri yorumlanacaktır.

Türkiye "tarihçileri" terimi bir sorun içermektedir. Yunan İhtilali konusunu ele alan yazarlardan bir bölümünün meslekleri tarihçilik değildir; tarih konularına ilgi duymuş olan, yada "Yunan" konusunu bilen çeşitli meslek gruplarına bağlı kimselerdir. Genel olarak "aydın" diyebileceğimiz kimselerden başka, kimi subaylar ve emniyet görevlileri de konu ile doğrudan ilgilenmişlerdir. Bu kimseleri tarihçi saymamak ve ele almayıp yok varsaymak pratik ve kuramsal nedenlerle olanaklı görülmemektedir. Bu gayri resmi tarihçilerin kimi zaman gerçek ve resmi tarihçilerle seminerlerde bir araya gelip "Yunan" konusunu tartıştıkları izlenmekte, kimi zaman kitapları Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmakta (örneğin

bak, Genelkurmay), kimi zaman istihbarat memurlarının konumuzla ilgili kitapları Milli Eğitim Bakanlığı'nca "aydınlatıcı" sayılıp bakanlıklara önerilmekte (Sâlışık), kimi zaman ise doktora tezlerinde kaynak olarak kullanılmaktadırlar (Şahin). Bu koşullar altında, bilim dünyasının ve resmi çevrelerin "kabul ettiği" yazarları "bilimsel" yöntem eksiklikleri nedeniyle ele almamak öznel bir yaklaşım olacaktır.

Burada yüze yakın Türk tarihçisi söz konusu edilmektedir. Ayrıca oniki ansiklopedi ve günümüzde okutulan ve tarih konularını işleyen dokuz okul kitabına da değinilecektir.Kuşkusuz bu sayılardan da hemen belli olduğu gibi burada bu konu yeterince etraflı bir biçimde ele alınamayacaktır. Ancak gene de bu çalışma, Türkiye tarihçiliğinin konumuzla ilgili eğilimlerini bir dereceye kadar ortaya çıkarmaktadır. Bugüne dek, Türk ve Yunanlı tarihçilerin Yunan İhtilali'ne nasıl baktıklarını ortaya koyan kapsamlı bir çalışmanın yapılmamasına yakınanlar vardır (Diamandouros). Bu alanda, Moskhopoulos'un 1960 tarihli ve altı kadar Osmanlı tarihçiyi kapsayan sınırlı çalışması, Khidiroglou'nun "Türkiye Yazıcılığında Yunan" konulu taraması ve Kitsikis'in iki ulusun tarihini ele alan kitapları (tarihçiliğin yorumu değil) anımsatılabilir.

Genel yaklaşımlar

Aşağıda daha ayrıntılı bir biçimde gösterileceği gibi, Türk tarihçiliğinin genel eğilimi (farklı yaklaşımlar kuşkusuz vardır ve bunlara da değinilecektir), tarihe, ulusçu tarih anlayışına uygun bir açıdan bakmaktır. Yunan İhtilali bir "ulus" hareketi olarak anlaşıldığından, her yorum ve değerlendirme de bu anlayıştan kaynaklanmaktadır. Ancak burada söz konusu olan "ulus" kavramı çağdaş bir değerlendirmeye değil, kalıplaşmış ve güncelliğini yitirmiş bir anlayışa dayandırılmaktadır. Bu

anlayışa göre her ulusun içinde farklılıklar yok yada önemsiz sayılmakta, ulus bir "bütünlük" oluşturmakta, her zaman bu bütünlük içinde davranıldığı farzedilmekte ve dolayısıyla temel konularda farklı yaklaşımlar, görüşler amaçlar, anlayışlar yada ideolojiler yok sayılmaktadır; bu farklılıklar görüldüğünde bile ikincil yada ayrıntı sayılmaktadırlar. *"Osmanlı İmparatorluğu'nda çağdaş anlamda tarih yazımı 19. yüzyıl sonlarında ulusçu uyanışlara paralel olarak (Avrupa ülkelerinde olduğu gibi) gelişmiştir. Çağdaş Türkiye de bu genellemenin dışında tutulamaz"* (Behar 19).

Ulusçu tarih anlayışı etnik kitleleri bir zaman kesiti içinde bölünmez bir bütün olarak görmekle kalmaz, bu yaklaşımın anlayışına göre bu bütünlüğün zaman içinde de kesintisiz süregeldiğini varsayar. Ulusların "karakterleri", "özellikleri", "amaçları", "ulusal hedefleri" yüzyıllar içinde sürüp gitmektedir. Yunan ihtilaline katılan Yunanlılar'ın kimi özelliklerinin çok eskilere uzandığı ve bugüne dek de süregeldiği sık sık savunulmuştur. Olaylar her ulusun bir karakteri ve "bir" tarihi varmış gibi yorumlanmaktadır; etnik gruplar arasında ortak olan, hoşa giden yada hoşa gitmeyen yanlar da, bu anlayışı taşıyanlarca görmezlikten gelinmektedir. *"Tarih disiplinine yapılan en büyük haksızlık etnomerkezci olmaktır. Bu tutum n-tane etniyi bir o kadar 'tarih'e bölerek geçmişteki olguları bireysel ve biricik -yani mucizevi- hale getirir... böyle olunca tarih açıklanamaz, anlaşılamaz"* (Divitçioğlu 113).

Ulusçu tarih anlayışı kendi ulusunu "iyi", "haklı" vb. görür; karşı tarafı tersine kötü sıfatlarla niteler. *"Ne olduğunu pek bilemediğimiz halde, içimizde hâlâ Osmanlılığa karşı bağlılık var. Onun hakkında kötü bir sıfat kullanılması hoşumuza gitmeyebilir"* (Berkes 1972, 130). *"Osmanlı Devletini benimseyen ve öven tek ulus biz Türkler olmuşuzdur. Bu durum ise, bazı sosyo-ekonomik nedenlerle, uluslararası plandaki yerimizi gerçekçi bir biçimde anlamakta birtakım güçlükler çıkarmıştır"* (Timur

1989, 5). *"Birileri atalarımızdan, tarihimizden şikâyet etmeye kalkıştığı zaman niçin, hemen ya yadsımaya kalkışmışız onu, yada bin dereden su getirerek unutturmaya ve unutmaya?"* (Ceyhun 117).

Etnosentrik anlayış, Yunan kaynaklarına doğrudan başvuramamakla da bir araya gelince, kaçınılmaz olarak, tanımamaktan, bilmemekten kaynaklanan maddi yanlışlar da ortaya çıkmaktadır. *"Her zaman buradan bakmayalım. Biraz da karşı tarafa geçip oradan bakalım... Neler olmuş, nasıl maceraya atılmışlar bilmiyoruz... Bir an evvel üniversitelerimizde komşularımızla ilgili kürsüler kurulmalı dilleri de öğretilmelidir. Bugün sadece Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir tek öğretim üyesi vardır... Melek Delilbaşı. Yunanistan'a gitmiş Rumca öğrenmiştir. Rumca yazılan dergileri, yazıları, belgeleri inceleyecek duruma gelmiştir"* (Üçok 425).

Yukarıda sıralanan eksiklikler hemen hemen bütün ülkelerin tarihçiliğinde görülmüş olan eğilimlerdir. Konumuz olan Yunan tarihi ve tarihçiliği de bu tür dar boğazlardan geçmiştir. Saygın Yunanlı tarihçiler bu çağdışı yaklaşımları eleştirmişlerdir. *"Politik tarihçiliği temel tarihçilik olarak kavrayan çağdaş Yunan tarihçiliğinin etnosentrik eğilimi, özellikle çağdaş tarih söz konusu olduğunda, çok az istisna dışında egemen olmuş ve bir tür 'resmi' tarih yazıcılığı oluşmuştur; bu tarihçilik ise zihinsel bir tutuculuk içinde her türlü yeni problematiğe kapalı kalmaktadır"* (Sborōnos 1987, 78). *"Yunan tarihçiliği 'taraflı tarihçiliğe' kayıp, kimi zaman boyutlarını değiştirmiş, kimi zaman tarihsel verileri yok etmiştir. 'Tarihsel gerçeklik' aranmıştır; 'kim haklı' sorusu sorulmuştur. Yani tarihte haklı yada haksız bir şeyin varlığı kabul edilmiştir... Yunanistan'da tarihçilik temelde ideolojikti, ulusal ve ulusalcı idealleri vurgulamaya yönelikti... bugün de bu yönün değiştiğini söylememizi haklı gösterecek yaklaşımlar pek artmamıştır"* (Asdrakhas 1983, 121, 129).

Etnosentrik tarih yazıcılığının bu genel (ve uluslararası) özelliklerinden başka, Türkiye tarih yazıcılığı, "Yunan" konusunda özel bir konumdadır. *"Yunan bağımsızlık savaşı Türk aydının doğumunda çok ayrı ve önemli bir yere sahip. Sürekli olarak bağımsız devletler yutmuş Osmanlı canavarı için Yunan, kendinden kopan ilk bağımsız devlet oluyor. Bunun ne büyük bir şok etkisi içerdiğini abartmak mümkün değil"* (Küçük Y. 168). *"Bağımsız bir Yunan devletinin kuruluşu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasında bir başlangıç noktasıdır: Çünkü türlü milletlere bağlı topluluklardan kurulmuş olan Osmanlı İmparatorluğu halkı için Yunan krallığı bundan böyle bir örnek olacaktır"* (Karal 121). Türk-Yunan ilişkileri, sürekli savaşlar ve özellikle Yunan'a karşı olgunlaşan ulus bilinci ve kazanılan bağımsızlık mücadelesi, Cumhuriyet tarihçiliğini, tarihçilik biliminin tarafsızlığını zararlı yönde etkilemiştir. *"Cumhuriyet devrinin ilk genç kuşağı bizdik. Adeta farkında olmadan, aşırı milliyetçi görüşlerle yetişmekteydik. Beyoğlu'nun Türkçe'den daha çok başka diller konuşan insanlarla dolu oluşu ve bunların Anadolu insanına nazaran daha rahat ve renkli bir yaşam sürmelerinden kaynaklanan yadırgama duygumuz, henüz akıl terazisine vurularak süzgeçten geçirilmemiş duygusallık tarafı ağır basan milliyetçi düşüncelerimizden ileri geliyordu"* (Cezar 7). Ulusal kimliğin temel taşlarından birine dönüşen "Yunan", belli bir peşin yargı ile ele alınmıştır.[1]

---

1 Kuşkusuz, "Türk" ile özel bir ilişki içinde olan Yunan tarihçiliği de bu tür eğilimler göstermektedir. Koraēs ele alındığında Yunanistan'da geliştirilmiş olan "Türk imajına" değinilmişti. Burada, abartılan "kötü düşman" imajına tepki gösteren bir Yunanlı tarihçinin yazdıkları ile yetinelim: "Köleliğin (Türk yönetimi, H.M.) Hellenler'e birçok kötü alışkanlıklar ve kusur aşılamış olduğu kuşkusuzdur, ama bu gerçek öylesine tehlikeli bir biçimde genelleştirildi ki, artık her konuda bir bahane gibi ileriye sürülmektedir. Özellikle Yunan İhtilali'nden sonra, ve hele ahlâk konusunda Hellenler'de görülmüş olan her türlü terslik ve yanlış tutum, Türkler'in etkileri olarak yorumlanmıştır; bunu yapmakla suçlarımız için kolay bir mazeret bulmuş oluyoruz" (Bakalopoulos 1983, 107).

Bütün bu nedenlerden dolayı çağdaş Türk tarihçiliği, önemsiz olmayan istisnalar dışında, genel olarak "Yunan" konusunda, ve özel olarak konumuz olan 1821 öncesi Yunanlılar konusunda eksiklikler ve özellikle çelişkiler içermektedir. Tarihçilik, zamanımızda olanakların elverdiği derecede "bilim" olma iddiasını sürdürecekse, ulus devletinin dar sınırlarını aşıp, her ülkede geçerli bir "dil" oluşturmaya çalışmalıdır. Bunun sağlanması, uluslar arasında "diyaloğun" ve uyumun sağlanması yönünde ilk koşullardan biri olsa gerektir. Bağnaz, peşin yargılı ve yalnız belli ulusçu çevrelerin söyleminde bir anlamı olan "tarihçilik", Türkiye'de de aşırılığa varınca doğal olarak eleştirilmiştir. *"Yunanlılar, kabul edilmiş bir memlekettir ve haksız olarak ün kazanmamışlardır. Bunu yenmek zordur ve bunu inkâr etmekle bugünkü Yunanlılar, eski Yunanlıların devamı değildir demekle ve buna benzer iddialarla (bu görüşleri) çürütemeyiz. Avrupa'nın kabul edebileceği dozda konuşarak kamuoyunu kazanabiliriz... Bu konuşmamı burada da, Berlin'de de, Londra'da da, Amerika'da da (Atina'da, H.M.) yapabilirim ve beni alkışlarlar. Bu itibarla hiçbir ödün vermeden, Türk efkâr-ı umumiyesine konuşuyorum. Biraz milli hislerimizi koruyalım, milli hislerimizi okşayalım şeklinde bir düşüncem yoktur... Mesele bu objektif konuları, objektif bir dille ortaya koyarak Avrupa-Amerika kamuoyunu kazanmak mümkündür. Birçoklarımız bilmeyiz. Türklerin Arap ve İranlılar'dan hemen sonra en çok kaynaştığı millet Yunanlılar'dır. Bu birçok kimsenin canını sıkar"* (Akurgal 1986, 61).

Ulusun değişmezliği

Cumhuriyet tarihçilerinin önemli bir kesimi tarafından Yunan ulusu, yaklaşım, anlayış, ideoloji farkları göstermeyen bir değişmezlik içinde sergilenmektedir. Bu "Yunan ulusu", ırkçılığı anımsatan bir bütünlük içinde ele alındığından,

yüzyıllar öncesinde bir Osmanlı "millet"inin üyeleri olarak kabul edilen bu insanlar arasındaki gelir, meslek, sınıf, ideoloji, inanç, amaç vb. farkları önemsiz hattâ yok sayılmaktadır. Tarihçilerin büyük bir bölümü "Rumlar"dan yada "Yunanlılar"dan söz ederken, bu etnik grubun insanları arasında, onları "eşit" ve "bütün" kılan bir bağı varsaydıkları açıktır; bu "bağ" herhalde, bu tarihçilerin algılamalarını oluşturan ulusçu söylemdir: "uluslar bir bütündür".

Bu anlayışın bir sonucu olarak, kimi Türk tarihçilerce, Yunan İhtilali öncesinde Yunanlılar arasında ideolojik farklılaşma yok sayılmıştır. Burada hemen işaret edilmesi gereken, bu tarihçilerin ulusçu Yunan tarihçileri ile ilginç bir uyum içinde olduklarıdır. 20. yüzyılın başlarına kadar Yunanistan tarihçiliğinde de Yunan İhtilali'nin "ulusal bir bütünlük" içinde geliştiği kabul edilirdi (hâlâ edenler de var). Aydınlanma'nın baş düşmanı olan kimi dinsel çevreler, kimi Fenerliler ve Koraēs'in "Padişah'ın dostu" dediğini gördüğümüz Patrik V. Grēgorios, Yunan tarihçiliği tarafından uzun süre "ulusal şehit" olarak algılanmıştır. Bu görüşe, yani Yunan İhtilali'nin hazırlayıcılarının ve başlatanların Fenerliler ve özellikle (milliyetçi) Patrik olduğu görüşüne katılan Türk tarihçiler pek çoktur.[2]

Bu tarihçilere göre Yunanlılar, ihtilali bir "birlik ve beraberlik" içinde hazırlamışlardır. Tarihçilerin büyük bir bölümüne göre Patrik, gizli örgütlerin başındadır, Yunan ulusçuluğunu kışkırtmıştır, Bizans İmparatorluğu'nu kurmak için "Megali İdea" yönünde çalışmıştır, kiliseleri silah de-

---

2 (Akçura 18; Aktar 7; Başdoğan; Danişment 104; Eryılmaz 52; Güventürk; Hatipoğlu 19; Hocaoğlu 19; Işın 509; İskeçeli 1; Karal 110; Kocabaş 53; Koloğlu 98; Kurtoğlu 6; Kürşat 56; Mısıroğlu 41; Özkan; Öztuna 6/442; Polat 443; Postalcıoğlu; Sâlışık 145; Shaw-Kural 1983, 45; Şahin 141; Tunaya 1984, 504; Türsan 44. Ansiklopedilerden: *Büyük Larousse, Gelişim Hachette Alfabetik, Gelişim Hachette, Meydan Larousse, Mufassal Osmanlı Tarihi*. Okul kitapları da aynı görüşü savunur: Okan 111; Sanır 65; Yıldız 1990, 166; Yıldız 1991, 145; vb.

posuna dönüştürmüştür, vb.[3] Bu görüşler temelde Cevdet Paşa'nın yazdıklarına dayandırılmaktadır; özgün metinlere, zamanın metinlerine başvurulmamaktadır. İlginç olan şudur ki, "tutucu" güçler ile Koraēs arasında kıyasıya mücadeleye en kapsamlı bir biçimde değinen bir yazar, *Pederler Öğretisi*'nden söz ettikten sonra bile, Shaw-Kural'a göndermelerle *"ayaklanmayı desteklemiş olan Patrik"* demektedir (Koloğlu 98).[4] Patrik'in suçluluğunu kanıtlama çabası olarak göze çarpan bir uğraş da, bir mektubun önce şifreli yazıldığı farzedilip, sonra kelimeler keyfi bir biçimde deşifre edilip *"rif'atli, yani yüksek kimse İpsilanti dir; dolayısıyla Patrik suçlu sayılmalıdır"* mantığıdır (Şahin 143). Oysa Grēgorios'un yaşamı, eylemi ve metinleri ayrıntılı bir biçimde bilinmektedir.[5]

Bu yorumlarda bir anakronizm tuzağının etkisi de gözlenmektedir. Bir yüzyıl sonra Balkan savaşları yıllarında Yunan ulusçuluğunun etkisinde kalmış olan Patrikhane'nin, "Yunanlılar hep aynıdır" anlayışı hep egemen olduğu için, 1821 yıllarında da aynı biçimde davrandığı varsayılmaktadır.

Fenerliler'in ve Patrikhane'nin gerçek tutumunu oldukça tutarlı yada bir yere kadar doğru dile getiren tarihçiler de vardır (Sâdi; Umar, Akşin 1988, 100; Ortaylı 1986, 162 gibi). Bu yazarlara ileride değinilecektir. Burada, dolaylı bir biçimde, Patrikhane'nin İstanbul'daki aydınlanmacı Rumlar'a karşı

---

3 Çok sık tekrarlanan bir tema, Patrikhane kapısına asılan Patrik'le ilgilidir; buna göre bu kapı ancak o aynı eşikte bir büyük Türk devlet adamı asılınca açılacakmış. İlkokul kitapları bile bu temayı işler (Sanır 65).

4 Stanford Shaw, Ezel Kural ile ortak çalıştığından Türk tarihçilerine dahil edilmiştir. Kimi tarihçilerin değerlendirmeleri kendi "ulusçu" eğilimleri sonucu değil, genel ve alışılagelmiş olan yaklaşıma dikkatsizlik sonucu uyduklarından oluşmuştur. Dostum O. Koloğlu'nun durumu kuşkusuz böyledir.

5 1820'li yıllarda ayaklanmış Yunanistan'ın "ulusçu bağımsız" kilisesi ile "evrensel" İstanbul Patrikliği arasında yer almış olan mücadelenin akisleri bugün bile duyulmaktadır. 10/1/93 tarihli saygın "To Bema" gazetesinde Avustralya Başpiskoposu'nun 1820'lerde Patrikhane'den kopmayı savunan ve sağlayan "darbeci" Pharmakides'in bu davranışını eleştirmektedir.

savaşını dile getiren bir yapıtı, Osman N. Ergin'in *"Maarif Tarihi"*'ni anımsatalım. Bu kitapta 1803-1820 yıllarında Kuruçeşme Rum Yüksek Okulu'ndaki *"laik mektep"* deneyiminin Rum tutucu güçlerce nasıl engellendiği anlatılmaktadır (746). Bütün bu tarihçilerin Yunan yada Batı kaynaklarına danıştıkları gözlenmektedir. Kerim Sâdi ile Bilge Umar'ın, Yunanlı Marksist tarihçi Kordatos'un yazdıklarına, Osman N. Ergin'in ise arkadaşı Nikolaki Arpacioğlu'nun verdiği bilgiye dayandıklarını kendi ifadelerinden öğreniyoruz.

Ulusların tarih içinde değişmezliğini sergileyen ulusçu yorum, bir yerde aynı "değişmezlik" kavramlarını içeren ırkçı görüşle kesişmekte, anakronist ırkçı söylem ve anlayışla karşımıza çıkmaktadır. Bu anlayışa göre, Yunanlılar arasında ne ideolojik farklar vardır, ne de tarih içinde farklı idealleri ve hedefleri olmuştur. "Irk" sözcüğü kimi zaman anlamı pek açık olmayan bir biçimde kullanılmaktadır; "ulus", "millet" anlamına da alınabilir (Eryılmaz 51). *"Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi"* de bu yolu seçmiştir: *"Londra Büyükelçiliğinin tapusu adeta bu ırka verilmiştir"* (Toros 1009).

Kimi zaman ise ırkçı söylem açıktır: *"Yunanlılar'ın damarlarında tek damla eski Hellen kanı yoktur / çorbaya dönmüş ırk"* gibi ve genellikle Fallmerayer'den aktarılan cümleler görülmektedir (Genelkurmay 2, Güventürk, Hocaoğlu 18, Kocabaş 74, Mısıroğlu 39, Sâlışık 75, vb. gibi). N. Türşan ise, ırkçı anlayışa karşı çıkıp ulusun ırka dayandırılmasının "demode" olduğunu savunan Yunan Cumhurbaşkanı Tsatsos'un sözlerini *"Yunan ırkının saf olmadığının kanıtı"* ve bir itirafı olarak vermektedir (11). İlginç olan, Kocabaş'ın, Sâlışık'ın ve Türsan'ın kitaplarını (haklı olarak) eleştiren bir yazarın bile kitabına bu *"damarlardaki kan"* söylemi ile başladığıdır (Hatipoğlu). Okul kitaplarında da *"melezler"*'den ve *"dil ve geleneklerden başka*

eski Yunanla hiçbir" (sic) ilgisi kalmamış" Yunanlılar'dan söz edilmektedir (Sanır 151).[6]

Daha dikkatli bir okuyuşun sonucunda, "ırk" söyleminin ırkçılıktan çok ulusçu anlayıştan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Amaç ırkçı bir gözlem değildir; amaç ulusçu anlayışın temel taşı olan ulusun "tekdüzeliliğini" kanıtlamaktır. Irkçı söylem bu konuda yardımcı olmaktadır: ırk değişmediğine göre, ırka dayandırılan ulus da süreklilik sergiler. Çağdaş Yunan'ı Eski Yunan'dan yabancılaştırma isteği ise haksız sayılan bir ünü azaltmak çabası olarak yorumlanabilir.

Ulusun değişmezliği kimi zaman ulus üyelerinin "değişmez karakteri ve amaçları" ile ilişkili olarak vurgulanmıştır: *"Rum halk yığınlarının bencilik içgüdüsü"* (Berkes 1984, 135), *"daima"* aynı amaç peşinde koşanlar (Aktar 7), "ricat etmeyen sınırsız ihtiraslar" (Erinç, önsöz), tarih içinde *"asla en ufak bir sapma yapmayan"*lar, *"1798'den beri"* aynı politikayı güdenler (Genelkurmay 2), *"Geleneksel kurnazlık"* (Özkan); *"ırk karakterlerinden biri olan hilekârlık"* (Kocabaş 110), *"geleneksel karakterleri icabı nankör olacakları şüphesizdi"* (Kürşat 20), *"her zaman Osmanlı Devleti aleyhine faaliyet"* gösterenler (Polat), *"malum menşe ve yetişme tarzları sebebiyle her zaman Türklük aleyhine çalışanlar"* (Şahin 238), *"daima içten içe siyasi akidelerini sürdürenler"* (Toros 1009), *"Antik mitolojiye dayanan Megali İdea"* (Türsan 28) gibi değerlendirmeler az değildir. C. Özkan ise *"Devşirme sistemi sayesinde Hristiyanlar'ın idareci sınıfına girmeleri sağlanmıştır"* derken, Hristiyanlar'ın "Hristiyan" olarak değil, "ırk" olarak yönetici olduklarını

6 Bugünkü Yunanlılar'ın, bütün uluslarla olduğu gibi, binlerce yıl geride kalmış kavimlerle kan bağı ile doğrudan ilişkili olamayacağını söylemek ile, böyle bir bağın olanaklı olabileceğini varsayarak, kan bağının "bu ulusta" var olmadığını kanıtlamaya çalışmak kuşkusuz iki bütünüyle farklı ideolojik/kuramsal temel sergiler.

anlamamıştı herhalde.[7]

Oysa bizim tezimizin ortaya çıkardığı temel anlayış, Yunanlılar'ın, tarih içinde değil, tarihin 10-20 yıllık dönemlerinde bile politik ve ideolojik alanlarda -her ulus için her zaman geçerli olduğu gibi- bir bütünlük oluşturmadıklarıdır.

Bizans, Megali İdea, Philikē Hetaireia

Yunan İhtilali arifesinde "cumhuriyetçi güçler" Bizans dönemini temel "suçlu" sayardı. Koraēs'in *Kardeşlik Öğretisi*'nde Bizans'ı "aptal" ve "akılsız" bir dönem olarak değerlendirdiğini, *Hellen Nomarşisi*'nde ise (ikinci kitap), Bizans'ın, Yunanlılar'ın başına çöreklenmiş ve onları *"yıpratan ve çökerten"* bir *"tiranlık, ruhban sınıfı ve soyluluk"* belası olarak algılandığını görmüştük. Bizans, Yunan tarihçiliği tarafından Yunan devletinin kuruluşundan çok sonra "keşfedilmiş"tir. "Yunan Bizans" -yada Yunanca'da dendiği gibi "Hellen Bizans"- resmi tarihçilikte 19. yüzyılın ikinci yarısında yerleşmiştir.[8]

"Megali İdea"nın, sonradan kazandığı "geniş Yunanistan" anlamı ile ortaya çıkışı, gene 19. yüzyıl ortalarındadır. İlk kez zamanın başbakanı I. Kōllettēs tarafından 14 Ocak 1844 tarihinde dile getirilmiştir: *"Yunanistan coğrafi konumu yüzünden Avrupa'nın merkezidir; sağ eli ile Batı'nın elini, sol eli eli Doğu'nun elini tutar ve ikisini birleştirir... bu büyük düşüncenin (megalē idea) ruhuna göre... vb."* (Dēmaras E.R., 405, Skopetea 257).

7 Bu anlayış, "çocuklara söz hakkı yoktur" demek yerine, "küçük çocuklar da büyüyünce evin içinde söz sahibidirler" demek gibi bir paradokstur.

8 Türk tarihçiliği de Bizans'a ulusçu bir tedirginlikle bakmıştır: "Türkiye'deki milliyetçi tarihçilik özellikle Fuat Köprülü ve sonrasında Bizans'ın Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerini toptan redde yönelmiştir... Zengin ve verimli araştırmalara konu olabilecek bu karşılaştırmalı tarih alanı bugün hem Hristiyan Batı'nın hem de Müslüman Orta Doğu'nun milliyetçi tarihçilerine terkedilmiş(tir)" (Pamuk 1988, 31).

Sonraları bu deyim yayılmacı bir politikanın sloganına dönüşmüştü.

Philikē Hetaireia ise "tutucu güçler"in paralelinde değil, kuşkusuz "cumhuriyetçiler"in güdümündeydi.[9] Ayrıca bu "dernek" yada gizli örgüt, inanıldığı kadar etkili olmamış ve ayaklanmada da sonuç getirici bir rol üstlenmemiştir. *"Bizim tarihçiler tarafından kesinlikle ifade edildiğinin aksine, bu cemiyetin (Philikē Hetaireia) kıta Yunanistan'ındaki hareket ve ayaklanmalarda öncü bir rolü olduğu kuşkuludur"* (Ortaylı 1983, 58).

Türkiye tarihçiliğinde hemen hemen istisnasız bir biçimde ve tezimizde ileriye sürülen görüşlerin aksine, her nasılsa "Etniki Eterya" olarak yeniden vaftiz edilen Philikē Hetaireia'nın (yada okunuşuna göre Filiki Eteria) Patrikhane ile birlikte, "Megali İdea" (her nasılsa "megalo" olmuştur) ideali ile Bizans'ı "ihya etmeye" çalışmış olduğu tezi çok yaygındır.[10] Birkaç tarihçi "Filiki Eterya" olarak, derneğin ismini doğru kullanmıştır.[11] Ancak Çağdaş Türk Devleti tarihçiliği içinde "Bizans"ın (ve Patrikhane'nin) yeri genelde eksik değerlendirilmiştir. Anakronist bir yaklaşımla 19. yüzyıl sonlarında, bir süre için ortaya çıkmış durumlar eskilere de yakıştırılmıştır. Özellikle Çağdaş Yunan Devleti'ni doğuran ihtilalci güçlerin "Bizans'ın devamı olan Patrikhane çevrelerinin" olduğu sanı, tezimizle tam bir karşıtlık oluşturmaktadır.

Niyazi Berkes örneğin *Teokrasi ve Laiklik* adlı çalışmasında

---

9 Philikē Hetaireia içinde de radikal cumhuriyetçilerle daha tutucu olan güçler arasında da mücadele olmuştu (Zōidēs).

10 Danişment 105; Genelkurmay, önsöz; Güventürk; Hocaoğlu 18; İskeçeli 2; Karal 110; Kocabaş 25, 46; Kürşat 19; Mısırlıoğlu 39; Özkan; Öztuna; Postalcıoğlu; Sâlışık 144; Şahin 239. Ansiklopediler ve okul kitapları da bu görüşü dile getirmektedirler: *Bilgilik; Gelişim Hachette, Meydan Larousse, Mufassal* ve Sanır 64; Yıldız 1991, 146; vb.

11 Akşin 1988; Hatipoğlu 19; Kürşat 21; Ortaylı 1983, 58; Sâdi 17. T.Z. Tunaya ise çift isim kullanmaktadır: "Filiki yahut da Etniki Eterya" (1952, 81).

"Patrikhane... Yunan nasyonalizmini geliştirmiştir", ayaklanmaya katılan Patrik "Megalo İdea" peşindeydi, dolayısıyla *"Yunan ulusçuluğunun temeli... kilisedir..., Bizans Kilisesi'dir"* (124-125) demektedir. *"1830'larda başlayan Yunanistan... çağ doğrultusuna aykırı(dır), çünkü hâlâ laik devlet değildir"* sonucuna varmaktadır (141). Tarihçi, kiliseye karşı yürütülmüş olan laik mücadeleden bütünüyle habersiz görünmektedir.

Berkes, *"Ortodoks Kilisesi'nin... yeni bir Yunan milleti yarattığı"*nı yazmıştır (1984, 117). Bu yazara göre *"Yunan milliyetçiliği bu teokrasilerin rahminden çıkmıştır"* (120). Yunan denizciliği ve *"Patrikhane diplomasisi... Yunan nasyonalizm ve bağımsızlığını"* geliştirir (124). Patrik'in isyana katıldığı ve "Megola İdea"yı amaçladığı, Kilise'nin Osmanlı Devleti'ne rüşveti soktuğunu ve bundan dolayı *"artık Osmanlı devletinin yönetim imkânını yitirdiğini"*, Batılılar'ın, Türkler'e düşman olmalarına neden olduğunu yazdıktan sonra (123), *"Yunan nasyonalizmi, en başarılı biçimde bir papaz teokrasisidir... Yunan ulusçuluğunun temeli ... ruhanilerin hükmettiği kilisedir"* (125); *"Yunan ulusunun, Yunan ulusçu istila ülkülerinin temeli, Katolik pençesinden Türk gücü sayesinde kurtulan Bizans Kilisesi'dir"* (126) demektedir.[12]

Yunan tarihçiliğinin Bizans mirası konusunda, aşamalardan

---

12 N. Berkes'in 1964-1976 yıllarında yazdığı bir sıra yazı içinde duygusal ifadeler sayılabilecek ifadeler pek çoktur; konumuzla ilgili olmamakla birlikte bunların belirtilmesi, yazarın ruhbilimsel eğilimlerinin açıklanmasını ve konu ile ilgili öteki yorumlarının da ona göre değerlendirilmesini sağlayacaktır: "siyasal şımarıklık", "megalo manyak Patriklik", "perende atan yobazlarla papazlar", "ulusal nevroz olanlar", "hastalığa dönüşen laf ebeliği", "Ortodoks Hristiyanlığı'nın insan ruhunu papaz karası rengine boyayan inadı, kibiri", "Modern Yunan geleneği doğrultusunda siyaset, ya eşkiyalık, ya suikast, yada komplo sanatıdır", "megalomani", "vergi kaçakçısı armatörlerin yarattığı ufacık ulus", "bu ülke ne zaman megalomanların, korkakların, Klefteciler'in ülkesi olmaktan vazgeçecek?" (125-138) gibi heyecanlı ifadeler herhalde konuların bilimsel yaklaşımını bir dereceye kadar engelliyor olmalıdır. T.Z. Tunaya da duygusallık sergilemiştir (1989, 80-83): "aşağılık emperyalizm", yabancılara "köle gibi hizmet", "tek hedef olarak Türk topraklarını seçen ülke" ifadeleri Yunanistan için kullanılmıştır.

geçmiş olduğuna değinmiştik. Yunanlı "Cumhuriyetçiler" bu mirası, özellikle "halk" değil "devlet" düzeyinde, Bizans'ı reddetmiştir. Günümüz Yunan tarihçiliği Bizans konusunda hemen hemen ortak bir yorumda anlaşmıştır denebilir: özellikle son yüzyıllardaki Bizans ile günümüz Hellenler arasında din, dil, müzik ve edebiyat gibi kültürel bağlar ile yakın bir akrabalık içinde olduklarına inanılır.

Türk tarihçiliği bu konuda büyük farklılıklar ve sık sık çelişkiler sergiler. Kimileri Bizans mirasını kabul etmez; *"Yunanlılar iddialarına karşın Bizanslı değiller... (çünkü) Bizans döneminde Hellence tedrisat yapılan okullara rastlayamıyoruz"* (Polat 455). "Irk" değişmiş olduğundan devamlılığı kabul etmeyen bir tarihçi, kitabının başka bir yerinde, Yunanlılar'ın Malazgirt'te yenildiklerini yazmaktadır (Türsan 13, 11). Kimi tarihçilerin neyi savundukları pek açık değildir: *"Bizans'ın kötü huylarını muhafaza etmiş olan (Yunan) halkı"* (Kutay 2404) derken yazarın "mirası" hangi düzeyde kabul ettiği pek belli olmamaktadır.

Okul kitaplarında Eski Yunan, Bizans, Rum ve Çağdaş Yunan konusunda tam bir kargaşa vardır. Örneğin bir yazar "Anadolu medeniyetleri" kapsamında, "Yunan" ile ilişkisinden söz etmeden İyonya kültüründen söz etmekte (Uğurlu I, 96), on sayfa sonra "Yunan medeniyeti" başlığı altında gene aynı İyonya'dan söz ederken, bu kez "bu kentler Yunan medeniyetinin önemli sanat ve kültür merkezleri durumuna geldiler" demektedir. Yazar başka bir kitabında Bizans'ı "bir Hristiyan Helen devleti" diye nitelemekte (II, 57), "halk 'Rumca' (Eski Yunanca) konuşurdu" demektedir (193).[13] "Yunanlılar'ın cedleri Elenler değil Dor Akalar'dır" cümlesi de bir ansik-

---

13 10. yüzyıl Bizans halk edebiyatı, okuma yazması olmayan bir Yunanlı tarafından bile bugün kolayca anlaşılmaktadır. Eski Yunanca İsa'dan sonra hiçbir yerde konuşulmadı. Rumca diye (çağdaş Yunanca'dan ayrı) bir dil yoktur ve bu dil eski Yunanca değildir.

lopedide görülür (Resimli, 5/3053).[14]

Kimi tarihçiler ise Yunanlılar'ın Bizans mirasını, Yunan tarihçileri ile uyum sağlayarak kabul etmişlerdir: *"Roma devlet tarzı, Grek kültürü ve Hristiyan inancı birleşerek Bizans'ı ortaya çıkardı. Bizans'ın bu üç unsurunu birbirinden ayırmanın imkânı yoktur. Bunlardan biri çıkarılsa Bizans'ın varlığı düşünülemez. Dolayısıyla daha sonraki yüzyıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde Ortodoks kilisesinden söz etmemek imkânsızdır"* (Ercan 197). Türk-Yunan ilişkilerini, Osmanlı-Bizans ilişkilerine dayandıran M. Hatipoğlu ve Bizans ve Yunanca geleneğinin "kilise eğitimi ile devam ettiğini" gösteren İ. Ortaylı da (1985) "mirası" görmektedir.

Rēgas, Koraēs, vb.

Yunan İhtilali öncesinde eylemleriyle isim yapmış Yunanlılar (bu kimseler kendilerine "Romios-Rum", kimileri "Hellen", kimileri "Grekos-Grek" demişlerdi) Türk tarihçiliğinde hemen hemen bütünüyle bilinmemektedirler. Konu ile ilgili kitaplarda, örneğin Koraēs ve Rēgas'tan, genellikle ya hiç söz edilmemekte, yada söz edildiğinde, -özellikle Rēgas- yetersiz bir biçimde tanıtılmaktadırlar.

Akçura'ya göre Rēgas'ın amacı *"Yunanlılar hegemonyası altında"* Bizans İmparatorluğu'nu kurmaktı. *"Türkler'in menfur kanı ayaklarınızın altında seller gibi aksın"* diye şarkılar da yazmış. Ölüm tarihi de 1810 ve başka bir yerde 1830 diye gösterilmiştir (20 ve ek 6'da). Kimilerine göre Rēgas, Philikē Hetaireia'nın (Etniki deniliyor) kurucusu olmuş, "ulusal" egemenlik peşinde koşmuştur (Berkes 1976, 151; Danişment

14 Bu yazarlarda eski Yunanca/Çağdaş Yunanca/Rumca ile Hellen/Dor/Çağdaş Yunan (ve herhalde Hellen, Grek, Yunan, Rum, vb.) gibi kavramların açıklığa kavuşmadığı açıktır.

105, Karal 109, B. Larousse, Mufassal Osmanlı Tarihi). S. Kocabaş ozana "Risa" ismini veriyor ve Yunan istiklâl marşını yazdığını savunuyor (47); Şahin doktorasında, "Megalo İdeacı" Rēgas'a "Marseyyez"i yazdırır (135). F. Kürşat vb., kitabında ozanın *"Megali İdea haritası"* çizdiğini, Filistin'de doğmuş olup (Velestin'le karıştırılıyor anlaşılan) bir Türk'ü öldürdüğünden Yunanistan'a geldiğini okuyoruz (36); T.Z. Tunaya "eterya" konusundan başka, ortaya *"şair Lord Byron ile esatirî mevzularda birleşmişlerdi"* (1952, 82) görüşünü atmaktadır (Rēgas öldüğünde Byron on yaşındaydı). N. Türsan ise, ilginçtir, Rēgas'ın Anayasa'sından maddeler aktarmakta, o maddelerin "milletlerin birliğinden" söz ettiğini göstermekte ve sonra da ozanın *"Türklük aleyhine ihtilal hazırlıkları"* yaptığını savunmaktadır.

Konumuzla ilgili en dengeli kitaplardan birini yazmış olan M. Hatiboğlu, Rēgas ve Koraēs ile ilgili sınırlı bilgi vermekte ama hiç olmazsa bu denli "ters" sonuçlar çıkarmamaktadır. Rēgas, kitap başlığı da olmuştur *-Rigas'ın Dediği-* ancak ozandan söz eden; yazarın kendisi değil, önsözü yazan Marion Sarafis'tir; kitapta ozanın şu dizelerini okuyoruz: *"Bulgar, Arnavut, Ermeni, Yunan... hangi milletsek.. saf tutalım kavgada"* (Belli). O. Koloğlu da, R. Clogg'a dayanarak ve Rēgas'ın adını anmadan, Patrikhane Anayasa'nın *"Hristiyanların eline geçmesinin önlenmesini istedi"* diye yazmıştır (83). N. Berkes de, Hasluck'tan bilgi aktarırken ozanın *"hangi dinden olursa olsun, Rum olsun Ulah olsun bütün baskı yöntemlerine karşı birlikte ... bir ayaklanmanın başlıca kurucusu olduğu"* dediğini, ama bunu yorumlayıp değerlendirmediğini görüyoruz (1976, 154).

Anlaşılacağı gibi Türkiye tarihçiliği ile sınırlı kalınarak Rēgas'ı ve Yunanlılar arasında yer almış olan düşünce mücadelesini anlamak olanaksızdır. Ama daha önemlisi, Rēgas'ın temsil ettiği dinamizm ve potansiyel anlaşılmadan Osmanlı

toplumu da tam olarak değerlendirilemez. Fransız Devrimi'ne benzer bir devrimi yapmak isteyen güçlerin Osmanlı Devleti sınırları içinde var olduklarının bilinmemesi yanlış genel değerlendirmelere neden olabilir. *"Hristiyan ticaret burjuvazisi, devleti nüfuzu altına alarak kendisi için sınıf olma seçeneğine sahip olamadı... Osmanlı devletinin ele geçirilecek ve kullanılacak meşru bir alan olduğu kabul etmiyorlardı. Hristiyan burjuvazi, Osmanlı devletinin meşruluğunu reddedip İmparatorluğun parçalanmasını yeğleyerek..."* (Keyder 65) gibi görüşler, hiç olmazsa bir süre için, Osmanlı Devleti ölçeğinde bir burjuva devrimi düşüncesinin ciddi bir biçimde var olmuş olduğunun bilinmemesinden kaynaklanıyor.

B. Oran da şöyle demektedir: Yunanistan vb. gibi ülkelerde *"milliyetçi hareketlerin amacı İngiliz ve Fransız örneklerindeki gibi' mevcut bir devlette iktidarın niteliğini değiştirmek veya Almanya'da görüldüğü gibi çeşitli birimleri bir tek ulusal devlet şeklinde birleştirmek değildi. Mevcut yapıları yıkmak ve yerine yenilerini kurmaktı. Çünkü bu yapılar yabancıların egemen olduğu siyasal birimlerdi"* (1977, 41). Oysa "tek devlet içinde birleştirmek "amacı" var olmuş ama "sonuç" bu yönde olmamıştır. Sorun bir "amaç" sorunu değil, bir merkez/muhalif güçler dengesi sorunu olsa gerektir: *"Etnik ve dini setlerle kendi aralarında da bölünmüş olan azınlık burjuvazilerine gelince, onlar da bir araya gelip bir devrim yapacak güçte değillerdi... Toptan bir devrim mümkün olmayınca* (ve ancak bundan sonra, H.M.) *bu azınlık burjuvazilerinin her biri, ayrı ayrı kendi devrimlerini yapmaya kalkıştılar"* (Yerasimos 543).

Rēgas, Osmanlı Devleti içinde, demokratik bir devrim yapmak isteyen güçleri mi temsil eder? Böyle bir soru iki farklı konumda ele alınabilir. a) Kimilerine göre Müslüman olmayan "Osmanlı" da sayılmaz. T. Timur *"bugün dahi, Osmanlı Devleti'nde önemli roller oynamış Hristiyan ve Musevi Osmanlı vatandaşlarına ait bilgilerin"* ansiklopedilere alınmadığından

yakınmaktadır (1989, 68). 18. yüzyıl Osmanlı Devleti ile ilgili düşünce tarihini yazanlar, örneğin Humbaracı Ahmet Paşa (Comte de Bonneval) ile Rēgas'ı aynı kitaba dahil etmezler. Gerçekten "Osmanlılık" kavramının tanımında bir uyum sağlanamamıştır. Ama (b) "demokratik bir devrim" konusu da kimilerine göre Batı dünyasının deneyimlerini kendi dünyamıza gereksiz yakıştırma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu konu da bir soyutlama sorunu olup burada yalnız değinilmekle yetinilecektir: soyutlama düzeyi yüksekse tarihsel olaylar benzerler, düşükse partikülarizm egemen olur (Kılıçbay 431). Ama belki üçüncü bir nedenden de Rēgas, kimilerine göre Osmanlı tarihinin ayrılmaz parçası olmamalıdır: Osmanlı aydınlarının hiçbirinde "*toplumun bir sınıfının devlet gücünü eline almasını ummak yolunda bir fikri yoktu. Böyle bir fikir, bir kimseyi 'Osmanlı' olmaktan çıkaracak bir fikirdi*" (Berkes 1970, 210).

İmtiyazlar

Rum milletine verilmiş olan imtiyazlar konusu, Koraēs'in yandaşları ile "tutucu güçler" arasında sert tartışmalara neden olmuştu. *Pederler Öğretisi*'nde örneğin, bu imtiyazlar övülmüş, Koraēs ise *Kardeşlik Öğretisi*'nde "Grekler"in çok kötü koşullar altında yaşadıklarını savunmuştu. Söz konusu yıllarda Yunanlılar arasında bu konuda bir görüş birliğinin sağlanmamış olduğunu görüyoruz.

Günümüzde Türk tarihçilerinin bu konuda bir görüş birliğine vardıkları söylenemez. Pek çok tarihçi *Pederler Öğretisi* anlayışının paralelinde, üstün imtiyazlar elde etmiş olan "Rumlar"ın, çok iyi koşullar altında yaşadıklarını savunmakta, az sayıda tarihçi ise kötü şartlar altında yaşamış olduklarını dile getirmektedir. Çoğunluk, Osmanlı Devleti içinde "her şeyin", "tüm koşulların" kötü olduğunu kabul

etmekte, bu koşulları tek tek sayıp dökmekte, ama sonunda azınlıklar ve "milletler" konusunda her şeyin "çok iyi" olduğunu yada ideal denebilecek uygulamalardan söz etmektedirler.[15]

Bu konuda karşıt değerlendirmeler farklı tarihsel verilerden değil, kavram ve temel ilkeler konusunda seçilmiş olan değişik yaklaşımlardan ortaya çıkmaktadır. Tarihçiler, Parios/Koraēs, yada tutucu/Cumhuriyetçi güçlerin dalaşmalarında da görmüş olduğumuz gibi farklı bir "dil" konuşmakta olduklarından, aslında bu konuda tam bir karışıklık, hattâ kargaşa söz konusudur.

En başta, konumuz olan tutucu güçler/cumhuriyetçiler kavgasında da yapılmış olduğu gibi, "imtiyaz" sözcüğü keyfi bir biçimde farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu sözcüğün başlıca iki anlamı vardır. Birinci anlamı "başkalarına tanınan *özel, kişisel fazladan bir hak*" anlamıdır. Bu "ayrıcalığa" sahip olan, aynı yada eşit konumda olması gerekirken "üstün" bir konumdadır. Bu nedenden Türkiye Anayasa'sında "*imtiyaz tanınamaz*" denmektedir (madde 10).[16] İkinci anlam tarihsel bir içerik taşır. "İmtiyaz" burada "özel izin" anlamı taşır; Hristiyanlar'a, Museviler'e vb. Devlet tarafından sağlanmış kimi "haklar"dır, "izinler"dir. Bu haklara sahip olanların "üstün" yada başkalarına göre daha avantajlı durumda olmaları şart değildir. Örneğin din konusunda Hristiyanlar'a "imtiyaz"lar verilmişti; ama bu, Hristiyanlık, Müslümanlık'a göre

---

15 "Türkler her ülkede geniş çapta milletlere istiklâl, insanlara hürriyet ve içişlerinde bağımsızlık tanımışlardır" (Kürşat 19). Bu tür yorumlara çok sık rastlanmaktadır. Okul kitaplarında örneğin ortaçağda Osmanlı Devleti içinde (yada İslâm dünyasında) Hıristiyanlarla ilgil olarak anakronik yorumları okuyoruz: "düşünce özgürlüğü, yaşayış üstünlüğü, eşitlik ve adalet"; "herkes kanun önünde eşitti" (Sanır 49, Akşit 65).

16 İngilizce bu sözcük "distinction", "privilege" olarak çevrilebilir. Bu konuda tanımlar için bak: örneğin "*Türkçe Sözlük*", Türk Dil Kurumu, 1988 ve Ferit Develioğlu, "*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*".

daha avantajlı, üstün, ayrıcalıklı, "imtiyazlı" konumdaydı demek değildi.

Bu farklı anlamlar çok sık karıştırılmaktadır; "Rumlar imtiyazlıydılar, dolayısıyla üstün konumdaydılar" anlayışı çok yaygındır. Bu görüşü savunanlar hemen her zaman Osmanlı Devleti'nin üstün, hoşgörülü, insancıl vb. olduğunu, Osmanlı yönetiminin Hristiyanlar'ca arzulandığını savunmuşlardır.[17] Kimi tarihçiler Ortaçağ'da yada Fransız Devrimi ve "demokrasi" yüzyılı öncesinde düşünülemeyecek kavramları çok serbest ve keyfi bir biçimde kullanarak ve kuşkusuz anakronik bir yaklaşımla bu "imtiyazlı" durumu, ancak günümüzde geçerli olabilecek -yada hâlâ günümüzde geçerli kılmaya çalıştığımız ve genellikle de başaramadığımız konumları tanımlayabilecek- sözlerle ifade etmişlerdir: "akılcı uygar hoşgörü", "istiklal, hürriyet ve bağımsızlık sağlanmıştı", "reayaya gösterilen şefkat", "işgale uğramış hiçbir ülke halkına bahşedilmeyen hoşgörü ve özgür yönetim", "geniş hürriyet içinde tam bir demokrasi", vb. Bir yazar, ileriye sürdüğü bu görüşlerle tutarlılık içinde, doğal olarak kendisinin de yanıtlayamadığı, "niçin isyan ettiniz?" sorusunu sormaktadır (Kocabaş 19).[18]

Doğal olarak böyle aşırılıklara varmadan yalnız "Osmanlı düzeni adil ve iyi idi" ve "azınlıklar mutlu ve güzel yaşarlardı" tezini savunan yazarlar da vardır. *"Rum topluluğu Türklerle*

---

17 Aktar, Işın 44, Kocabaş 17, Kürşat 19, Kütükoğlu 1986, 157, Özkan, Özkaya 1985, 154, Postalcıoğlu, Saka 75, Sâlışık 138, Sayar 172, Şahin 35, Toros 72, Tursan 6, Uzunçarşılı 4/I, 319; ansiklopedilerden *Ana Britannica, Büyük Larousse, Gelişim Hachette, Meydan Larousse, Yeni Türk An.*; okul kitaplarından Akşit 24, Dikmen 15, Okan 23, Yıldız 1990, 165, Yıldız 1991, 145.

18 Kimi tarihçiler "özgürlük" kavramını "işgale uğramakla" bağdaştırabilmiştir: "yeryüzünde işgale uğramış hiçbir ülke halkına bahşedilmeyen hoşgörü ve özgür yönetim biçimi...; çağın ilerisinde yürütülen bu yönetim (Osmanlı Devleti'nin) aleyhinde olmuştur" (Özkan). Bu tez *"Pederler Öğretisi"*nde de vardı. "Tolerans"ı, "kendi dinlerinden olmayanları öldürmemek" olarak algılayanlar da vardır (Atay 23).

en iyi ilişkiler içinde, bir barış ve huzur ortamında yan yana yaşadılar" (Akurgal 1990, 611); *"Sınırsız sömürüye ve keyfiliğe dayanmayan Osmanlı idaresi"* yeni fethedilen Ortodokslar'ı "da" hoşnut kılmıştır (Gürel 12); *"imtiyazlar sayesinde ... (göreli) serbest bir hayat"* sağlanmıştır (Hatiboğlu 3); *"Müslüman ve gayrimüslim tüccarlar ve ustalar aslında aynı sınıfın mensubu olup aynı haklara sahiptiler"* (İnalcık 1973, 151); *"Rum reayasının ve en çok köylüsünün tâbi olduğu idare esasta âdildi"* (Karal 107); *"Şefkat ve anlayış gösterilmiş imtiyazlar verilmiştir"* (Kütükoğlu 1986, 157); *"Müslüman idaresinde, Müslüman ve Hristiyan yüzyıllar içinde anlayış içinde yaşamışlardır"* (Özal 1988, 159).

Bu konuda kavram kargaşasının, suçu ve yasalara karşı çıkmayı bile "imtiyaz" saymayada vardığını görüyoruz. Yunanlılar'ın Akdeniz'deki yasadışı ticaretini bile "imtiyaz" sayan araştırmacı şöyle demektedir: *"Rum tüccarların bu imtiyazlı durumu Osmanlı Devleti'nin gözünden kaçmıyordu. Birçok defalar üzerlerine filolar gönderilmiş(ti)"*. Bir süre sonra, aynı yazara göre, bu "imtiyazlılar" *"yakalanarak esir, bir kısmı da idam edilmiştir"* (Gencer 102).

"İmtiyazlar" konusunda çelişkiler çoktur. Bir kitap içinde hem *"Osmanlı hükümetinin tebaası hakkındaki âdilane muamelesi"* anlatılıyor, hem de *"Mavroyani devlete ölümüne kadar candan hizmet etmiş (sonra gururlanarak şımarıkça hareket etmiş) boynu vurulmuş"* deniliyor (Uzunçarşılı IV/I 319 ve IV/II 60); *"Türkler... daima hoşgörüyle davranmışlar"* / *"düzen bozulduğundan askeri sınıflar ve memurlar tebaaya cevr ve eza eder olmuş"* cümlelerini aynı metinlerde okuyoruz (Şahin 35/136); 1613 yılında "imtiyaz"ların en yücesine erişmiş olan Panayotaki Nikusis şunları yapabilmiş: ata binmiş, sakal bırakmış, kürk giymiş (Mirmiroğlu); hem *"Hristiyanlar'a musallat olunduğu"*, iftira yoluyla, *"davalar uydurup"* paralarının alındığı yazılmakta, sonra sistem "layiklik prensibine çok

yakındı", din grupları arasında "kayda değer geçimsizlikler olmamıştır" denmektedir (Akdağ 56, 69).[19]

İmtiyazlar konusunda aydınlatıcı bilgiyi Halil İnalcık vermektedir (1971). Bu yazıya göre "imtiyaz" Batılılar'a tanınan ve politik ve mali kazançları hedefleyen bir haktı. Karşılıklılık ilkesi geçerli olduğundan Osmanlı uyruklu tüccarlar da bu fırsatlardan yararlanabilirdi. Osmanlı uyrukluların aslında ayrıcalıklı değil, tam tersine, Batılıların karşısında imtiyazsız (unprivileged) bir durumda kaldıklarını da burada okuyoruz. 1792 yılında kimi haklar tanınarak, yerli tüccara da ticaret fırsatı tanınmıştı. Bu yazıda açıklık kazanmayan nokta, yüzyıllardan beri (hattâ Bizans ve Selçuklular'dan beri -Köprülü 195), süregelen kapitülasyonların ve ticaret ilişkilerinin, 19. yüzyıla girerken ve ancak Osmanlı Devleti'nin geriliği ve zaafları kesin bir biçimde ortaya çıkınca, neden birden ve yalnız son dönemle ilgili olarak, "emperyalist sömürü" ve "suistimal" olarak nitelendirildikleridir.

Ama verilen imtiyazların "iyi" bir şey olup olmadığı bile kimi zaman pek anlaşılmamaktadır. "*Osmanlılar'ın âdil yönetimi*", "*çağın ilerisinde yönetim*" diye övülmekte, ama sonunda bunun iyi bir şey olmadığı ve bundan kaçınılmak gerektiği savunulmaktadır: "*özgür ve denetimden uzak yönetimin... daima ayrılıkçı fikirlerin gelişmesine hizmet edeceği ve ülkeye yarardan çok zarar getireceği bir kez daha gözler önüne sergilenen gerçek olmuştur*" (Özkan). Özkaya, Devlet "adalet"ini övmekte ve sonra, bu yapılmasaydı devlet "uzun süre yaşamını sürdürürdü" demektedir (1985, 154). S. Shaw da buna benzer

19 Osmanlılar'ın kimi özel âdetleri "çağdaş" yada "devrin âdeti" de sayılmıştır. Bugün hoşa gitmeyen kimi uygulamalar, örneğin 1800 yıllarında öldürülenlerin kulaklarının kesilip kanıt olarak gönderilmesi buna bir örnek olabilir (Kurtoğlu 33). Azınlıklara eşitliğin ve serbestliğin sağlanması ise "İmparatorluğun genel idare politikası ile çelişkili ve problemli bir durum yaratacağı" tezi de dile getirilmiştir (Ortaylı 1979, 231).

bir tez savunmaktadır: Osmanlı azınlık sistemini över ama başka bir politika izlenmiş olsaydı "hiçbir zaman azınlık sorunu olmazdı" demek gereğini duymaktadır (1985). Ö.L. Barkan da "*Rum ve Ermeni sarraflarının... toprak alış verişi... hürriyetine nail olmaları affedilmez gafletlerimizden ve katlandığımız hazin mecburiyetlerimizden birini teşkil etmektedir*" demektedir (349).

"İmtiyazlar"a ayrılmış iki kitap Doç. Dr. G. Bozkurt'un *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu* ve Doç. Dr. B. Eryılmaz'ın *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi* adlı kitaplarıdır. Kapsamlı araştırmaların sonucu olan bu kitaplarda sergilenen veriler kuşkusuz çok değerlidir; ancak verilerle sonuçların nasıl bağdaştıklarını anlamak oldukça zordur. Birinci kitapta "*devletin güçlü olduğu dönemlerde huzurlu bir yaşam süren zimmîler*"den, "*kendilerine tam bir hoşgörü gösterilen, rahatça yaşama hakkı verilmiş*" topluluklardan, "*en toleranslı davranan din*"den, "*zimmîler için bir imtiyaz haline dönüşen*" uygulamalardan söz edilmektedir (2-23); ama zimmilerin "hakları" sıralanınca "huzurun", "rahat yaşamın", "tam toleransın", "imtiyazın", sözlük anlamlârından başka (ve hangi anlamda olduğu açıklanmayan) başka bir anlamda kullanıldığı izlenimi doğmaktadır.

Bu kitapta verilen bilgilere göre zimmilerin statüsü ile ilgili olarak şunları okuyoruz: zimmiler Müslümanlar'la borç ilişkisine giremez, sözleşme yapamaz, faiz şartı koyamaz; zimmi bir Müslüman ile şirket kurduğu durumlarda "*din ihtilafı olanlar arasında sahih olmadığından muhafaza akdini kuramazlar*" (yani eşitlik kuralına göre şirket kuramazlar); zimminin kölesi din değiştirip Müslüman olursa azat edilir, ve 1759'da bir cariyenin Müslüman olduğunu iddia etmesi üzerine bir Rum idam edilince, artık hiçbir zimmi köle kullanmaya yeltenmemişti; erkek zimmiler Müslüman kadınla evlenemez, Müslüman erkek zimmi kadınla evle-

nebilir; "*zimmîler genellikle şehrin kenar semtlerinde... gruplar halinde yaşardı.... Müslüman mahallelerinde Yahudi ve Hristiyanlar'ın yaşamaları... hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır... 1729 tarihli bir fermanla İstanbul'da Müslümanların ellerinde bulunan evlerin Hristiyanlar'a satılması istenmiştir*"; zimmilerin evleri farklı bir renkte (genellikle siyah) ve Müslümanlar'ın evlerinden daha alçak olması için kurallar vardı, bu evlerinin Müslüman evlerine bakan pencereleri olamazdı; "*zimmî topluluklar farklı renkte elbise giyip başlık takarlardı, zimmîler hamamlarda farklı havlu alırlardı, takunyada giyemezlerdi*"; "*1630 tarihli bir fermanla İstanbul'daki zimmîlerin samur kürk, kalpak, atlas elbise giymeleri, ata binmeleri*" yasaklanmıştı; "*1725'de Batılı misyonerlerin zimmîlerin evlerine girmelerini yasaklayan iki ferman yayımlanmıştır*"; "*II. Mahmut devrinde... Hristiyanlar'ın mezhep değiştirmeleri yasaklanmıştır*"; "*zimmîlerin kilise inşa etmelerinin yasak edilmesi ve mevcut kiliselerin izinsiz tamir edilmemesi kuralları Osmanlı hukukunda uygulanmıştır*"; "*devşirme sistemi ile Müslümanlaştırılarak askere almalar 150 yıl uygulanmıştır*"; zimmiler davalarda Müslümanlar'ın aleyhinde tanıklık edemezlerdi; cizyenin toplanmasında haksızlıklar olurdu, III. Selim zamanındaki fermanlarda "*reayada takat kalmamıştır, kadılar, naibler, voyvoda, ayanlar ve cizyedarların etmedikleri zulüm kalmamıştır*" denmektedir; "*gümrük vergisi zimmîler için Müslümanlara oranla biraz daha yüksektir, kahve için zimmîler... daha fazla vergi öderlerdi*"; vb. (14-29).

Avrupa'nın Aydınlanma dönemini yaşadığı yıllarda, bu tür koşulların "huzur", "rahat yaşam", "tam tolerans", "imtiyaz", vb. olduğunu savunmak ve "yeni ideolojileri" bilen birini bu yönde inandırmak herhalde pek kolay olamazdı. Bu uygulamaların "huzur ve tam tolerans" demek olduğunu, Batı'da olup bitenlerden haberdar olan bir kimseye, örneğin Paris'te "İnsan Hakları Bildirgesi"ni okumuş olan ve "hak" ve "insan

hakları" konusuna başka bir açıdan bakan İzmirli Koraēs'e kabul ettirmenin zorluğu açıktır.

Eryılmaz'm kitabında da aynı yaklaşımı görüyoruz. Hristiyanlar'ın statüsü için şunları okuyoruz: *"İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kilise inşa etmek yasaktı. Tamiri için bile Divan'a müracaat edip 'hükm-ü şerif' almak gerekiyordu"; "Osmanlı yönetimi tebaasının, merkezi kendi toprakları dışında olan bir mezhebe girmesine karşı idi"* (65-66); Müslümanlar'ın *"hakim millet"*, gayrimüslimlerin *"mahkum millet"* olduğu açıklanıyor; *"hakim millet içinde, yani yönetici sınıfta, zorbalık yanlılarının bulunduğu bir gerçektir"* (217); Hristiyanlar'a kaldırımda yürümeleri, ata binmelerinin yasak olduğu, istedikleri giysiyi giymekte serbest olmadıkları (218) yazılmaktadır. Ve hemen aynı paragrafta *"din ve mezhep ayrımına dayalı özel bir uygulama kesinlikle söz konusu değildir"* de denilmektedir (217); "kötü yönetim bütün tebaa üzerinde aynı sertlikle olmuştur" denmektedir. Hem "mahkum millet"lerden söz edilmekte, hem de bu uygulamalar *"çağdaş ve medeni bir uygulama"* olarak değerlendirilmektedir (216). İhtilaller olmamışçasına *"Gayrimüslim topluluklar, Osmanlı yönetiminin verdiği statüden memnun olmalılar ki, devlete isyan etmek gibi bir davranış içine girmediler"* gibi çelişkili cümleler okuyoruz (217). Genel değerlendirme *"mahkum millet"*'in iyi bir konumda olduğu yönündedir: *"Osmanlı Devletinde, gayrimüslimlere tanınan haklar, ta baştan beri, istikrarlı bir gelişme göstermiştir... bunlara yenileri eklenmiştir"* (220).[20]

Niyazi Berkes de, Osmanlı Devleti'ni kıyasıya eleştirip "geri" saymakla birlikte, bu "düzene" karşı çıkmış olan güçlerden "Yunan" kesimine de saldırmaktadır; sonunda Osmanlı Dev-

---

20 Osmanlı düzeninde milletler arasında farklılıkların sürdürülmesine çalışılmıştır. Ancak amaç farklılığın aynı zamanda üst/ast ilişkisini de vurgulaması yönündeydi. Köle edinmekten sakal bırakmaya kadar öz ve toplumsal statü ile ilgili her kararda Müslümanın üstün konumu (ve dolayısıyla öteki din gruplarının alt konumu) anımsatılırdı.

leti'nin başına gelenlerin büyük sorumlusu Ortodokslar'dır, demektedir. Osmanlı Devleti bir "Doğu" devleti olarak *"korsanlık, gâzilik, kaçakçılık, eşkiyalık gibi... savaş ekonomilerinin ayrı türleri"* olan ekonomik bir yapı üzerinde kurulmuştur (1972, 12); *"Hristiyan olsun Müslüman olsun, reaya durumunda olanlar çok yanlı bir sömürü kargaşası içine düşmüşlerdir. Hristiyan reaya dil ve din örgütleri sayesinde bu sömürüye karşı gelmelerle ulus bilinçlerini geliştirmede, Türk reayadan çok daha talihli çıkmışlardır"* (37); Osmanlı Devleti'ni *"ideal bir sistem"* olarak ele almak *"geçmişe hasret çekenlerin yaptığı bir şeydir, yada aşağılık duygusu içine düşenlerin geçmişle öğünmeden teselli bulma yoludur"* (173); Osmanlı Devleti *"ekonomi politikasıyla herhangi bir kapitalizmi imkânsızlaştıracak bir yoldan giderek kendi toplum sınıflarını eritti"* denmektedir (1970, 65); ve aynı zamanda şunlar da eklenmektedir: *"Osmanlılar buraları (Mora vb.) aldıkları zaman... feodal ve kilise (SIC) güçlerini yıkarak, köylüleri feodal bağlardan serbestleştirdiler"* (1970, 43); *"Öyle tahmin ediyorum ki müsadere ve idamların çoğu... böyle bir sisteme göre haklı veya meşru olarak yapılmıştır"* (1970, 305). Nihayet 1984 tarihli kitabında kötü gidişin sorumluluğu "milletler"e yüklenmektedir. Bu teze göre, Batı'nın Osmanlı'ya duyduğu düşmanlık duygusunun sorumlusu Ortodokslar'dır. Çünkü "İslâm geleneği, Batı'nın sevmediği Ortodoksluk'u destekledi, kurtardı"; ve bir kısır döngü mantığı içinde, Batı'nın 1821'de Osmanlı'ya karşı çıktığını okuyoruz, sorumlusu gene Ortodokslar, çünkü Batı "din ırkçılığı" yapmaktadır ve bu kez Ortodokslar'a karşı çıkan Osmanlı'ya Hristiyanlar'ı sevdiği için karşıdır (123, 125).[21]

Onlara "üstün bir konum" sağlayan imtiyazlara rağmen, gayrimüslimlerin Osmanlı Devleti'ni zarara soktukları an-

---

21 Yani Batı, Ortodokslar'ı hem sevmediğinden, hem de sevdiğinden (yada Osmanlı Ortodokslar'ı savunduğunda yada karşı çıktığında) hep Osmanlı'ya karşı çıkmıştır. Osmanlılar "Frenk" deyip Batılılar'ı sevmemeyi de gene Rumlar'dan öğrenmişlerdir (1965, 14).

layışına da sık rastlanmaktadır. Bu bölümün başında (dip not 1), Yunanlı tarihçi Bakalapoulos'un, Yunanistan'da Türkler'in günah keçisine dönüştürüldükleri için yakındığını görmüştük. Aynı eğilim kimi Türk tarihçilerinde de görülmektedir. Berkes'e göre "*rüşvet... bu dinlerin (Hristiyanlık'ın) ve arkalarındaki devletlerin hediyesidir*" (1984, 123) ve rüşvet devlete sızdıktan sonra artık yönetim olanağı kalmamıştır.[22]

Rüşvetle ilgili olarak A. Mumcu da aynı görüştedir: "*Ancak Türkler bu yolsuzluğa bizzat Rumlar tarafından itilmişlerdir. Rumlar'ın pek ihtiraslı ve paraya düşkün bir karakter taşımaları bunda herhalde önemli bir rol oynamıştı*" (1985a, 108). Yazar, kilise tamiri "*şiddetle yasak*" olduğu için bu yönde izin almak için nasıl rüşvet verildiğini anlatmakta, ama hemen arkasından Ermeniler'in de, Yahudiler'in de rüşvet verdiklerini okuyoruz. "*Bazı yöneticilerin de zaman zaman Ermeni rahiplerden zorla para aldıklarını biliyoruz;... her yeni haham mirî pişkesini öderdi. Musevilerin bazen baskıya maruz tutuldukları bilindiğinden, mirî pişkesin ödenmesinden önce bazı rüşvet olaylarının cereyanını kabul edebiliriz*" denmektedir (109). İkiyüz sayfa sonra Türk ulusunun "karakteri" de söz konusu olmakta, rüşvet alan Türkler bu kez savunulmaktadır: "*Türk memurlarının pek paraya düşkün ve açgözlü oldukları*" ileriye sürülmekte, ama "Türkler'in başka ulusların mensuplarından daha kötü karakterde olduklarını ileri sürmek mümkün değildir" demektedir (292).[23]

---

22 Yazar Batı'nın Osmanlı'ya karşı düşmanlığını doğuran, rüşveti yaratan ve "barbar" sıfatını ortaya çıkaran "Yunan"a kızmaktadır: "dilinin, dininin hatta ulusal varlığının bugüne kadar sürmüş olmasını borçlu olduğu bu (Türk) halkına" karşı davranışlarının nedenini, "insan ruhunu papaz karası rengine boyayan inatçılığında, kibirinde, din eleştirilerine tahammülsüzlüğünde buluyorum" diyecektir (1984, 135).

23 Yanlış bir metodoloji ve "ulusal onuru" koruma kaygısıyla kaleme alınmış metinlerde çelişkiler çoktur. Aynı okul kitabında; örneğin, "Rumlar" bölümünde "Rumlar, Osmanlı Devleti içinde Hıristiyan tebaa içinde imtiyazlı bir yere sahipti",

Kimi tarihçilere göre Eflâk-Boğdan'daki, yada genel olarak kötü yönetiminin sorumlusu da devlet değil, Fenerli beylerdir (Akçura 13, Uzunçarşılı IV/II 108, vb.). Buradaki anlayış, "voyvoda müessesesi"ni bir Osmanlı kurumu olarak görmeme anlayışıdır. Rum cemaati içindeki yolsuzluklar, sömürü düzeni vb. da gene bir toplumsal, yönetimsel, düzen sorunu olarak değil, bir cemaat hattâ ulus sorumluluğu olarak algılanıyor. Bu konuda en tipik yazılardan biri S. Shaw'ın *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*'nde yazdığı yazıdır. Okul kitaplarına göre de Osmanlı Devleti'nin Batı gibi gelişmemiş olmasının, parçalanmasının nedeni, Fransız Devrimi düşüncelerinin (özgürlük, insan hakları vb.) Rumlar (ve genel olarak Hristiyanlar) arasında yayılmış olmasıdır (Yıldız 1991, 144, Okan 101, Yildız 1990, 149, vb.). "Günah keçisi" konusuna aşağıda "Ticaret Burjuvazisi" başlığı altında yeniden değinilecektir.

Yunan İhtilali yıllarında "Ancien Régime"e karşı olanlar, yani "Cumhuriyetçiler", ulusal köken ayırımı yapmadan düzeni eleştirmişlerdi. "Cumhuriyetçi güçler"e göre "suçlu" olan dinsel topluluklar, yani cemaatler yada ulusal gruplar değildi; "düzen"in kendisi, aristokrat "tiranlar"dı, feodal üst düzey ruhban sınıfı idi. Dil, din vb. ayırımı, Rum yada Müslüman ayırımı yapmadan "tiran"lara karşı çıkmışlar, "cumhuriyetçi" bir rejim kurmak istemişlerdi. 19. yüzyıl başlarındaki "sol" idelojinin sınırları ve düşleri bunlardı. *"1815'ten itibaren bütün memleketlerde muhafazakârlarla liberaller arasında alttan alta fakat çetin bir mücadele başladı... Yunan isyanına da liberalizmin bir kuvvet verdiğini kabul etmek gerekir. Yunanlılar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmasını Avrupa'nın bütün aydınları hararetle desteklediler... Gerçekte*

"Ermeniler" başlığı altında ise, mavi boncuk usulü, "Osmanlı idaresinde diğer gayrimüslim halk ile aynı statüde olan Ermeniler..." cümlesini okuyoruz (Yıldız 1990, 165 ve 180).

bu savaş muhafazacılık ile liberalizm arasında ortaya çıkan bir savaştı" (Armaoğlu 48, 58).[24] Bu konuda "Yunanlı"lar arasında ideolojik çatışmaların olduğunu görmüştük; eski düzenden yana olanlar da ittifaklarını kurarken, onlar da, din, dil ayırımı yapmamışlardı. Hristiyan tutucu güçlerin Müslüman yöneticilere yakın olup, "dinsiz" liberallere karşı çıktıklarını görmüştük. Yunanlılar arasında "eski düzen"in yorumunda görüş birliği sağlanmamıştı.

Günümüz Türk tarihçileri arasında da "eski düzen" konusunda, ve özellikle konumuz olan "milletler"in konumu konusunda görüş birliğine varıldığı söylenemez. İdeolojik uyumun sağlanmadığı alanlarda farklı yorumlar doğal olarak kaçınılmazdır. "Velestinli Rēgas" bölümünün sonunda T. Timur'un eleştirileri belirtilmişti. Bu yazara göre "imtiyaz" farklı yorumlanmaktadır: "*Zimmî... hiçbir zaman tam hisseli vatandaş haline gelmemiştir... güven içinde*" olmamıştır (1989, 62); "*hukuk düzeni... zimmileri ikinci sınıf vatandaş kılıyordu*".[25] Eleştiri sonraki dönemler için de geçerlidir: "*Fransız devriminden yüz yıl sonra, Osmanlı düzenindeki hukuki ayrıcalıkları ortadan kaldırmayı hedef almayan hiçbir hareketi 'özgürlük' kavgası olarak kabul edemeyiz ve 'devrin koşulları' ile mazur göremeyiz*" (1989, 299).

"İmtiyaz"lar konusunda belki Rēgas gibi diyebileceğimiz değerlendirmelerde bulunan tarihçiler az değildir. "*Geçmişi yücelten milliyetçi tarih bilincini*" ve "*Osmanlı'nın geleneksel hoşgörüsü*"nü Ağaoğulları/Köker hicvedip eleştirmiştir (1991,

---

24 O devrin mücadelesini doğru saptayan yazar, aynı yazısında "bir ateist ve hararetli demokrat olan Shelley ile sonsuz hürriyet peşinde koşan Byron"un Yunan devrimcilerinden yana olduklarını ama İngiltere hükümetinin başka bir tutum izlediğini yazmıştır: "Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikası izlediği için İngiltere ayaklanmayı tasvip etmemiştir" (58, 101).

25 "Devletten bekledikleri korumayı göremeyenler... ayaklandılar" (Mumcu, 1985b, 50).

150). Akçam *"Hristiyanlar'la eşit olmayı veya onların daha üstün duruma geçmelerini kabul etmeyen"* zihniyeti sert bir biçimde yermiştir (66). O. N. Ergin'de "imtiyaz" sayılan tercümanlığın farklı bir yorumunu okuyoruz: *"Hemen hemen sadrazamlar gibi başı kesilmemiş tercümana da az rastgelinir"* (740). *"Yalnız Türk soyluları değil, Osmanoğlu'nun tacına rakip olabilecek öteki aile bireyleri bile düzenin değişmeden sürdürülmesi amacına kurban edilmişlerdir"* (Kongar 20). *"Diplomasi ve konsolosluk görevlerinde bulunan Rumlar'ın sayısı yüksekti, ama merkezi hükümette görev alan Rumlar'ın sayısı göreli olarak önemsiz sayılırdı."* (Kuneralp 46). *"Gayrimüslim toplulukların yönetimde, askeri kadrolarda ve tarım alanında faaliyet gösterme alanları kısıtlıydı"* (Şen 1). *"Viyana Protokolüne verilen cevabın aksine* (yani 19. yüzyılda bile) *tamamen Hristiyan nüfusun bulunduğu bölgelerde küçük bir köy kilisesi inşa etmek için dahi Babıâli'nin izni gerekiyordu"* (Ortaylı 1979, 231). *"Patrikhaneye verilen imtiyazlar ruhban sınıfının feodal bir organizasyon halinde kalmasına yardım etmiştir"* (Sâdi 14). *"Azınlıkların daima rahatsız, tedirgin, kuşkuda bulunmasının haklı ve olağan görülmemesine imkân yoktur"* (Umar 61).[26]

Bu konuyu, Türk tarihinin bir uzmanının çok kısa, öz ve yerinde bir gözlemi ile kapatalım: *"Osmanlı İmparatorluğu, İslâm hukukuna ve geleneğine uygun olarak, diğer dinlere karşı hoşgörülüydü ve Hristiyanlar ile Yahudiler genellikle barış ve güvenlik içinde yaşarlardı. Fakat kendi toplumlarında, Müslümanlar'dan sıkı bir şekilde ayrı tutulurlardı... Müslüman ol-*

---

26 T. Özal, kitabının İngilizce baskısında, Osmanlı Devleti'nin politikasının ve tarihsel misyonunun, çağdaş uygarlığı yerleştirecek sömürgeci bir devlet politikası olmadığını, etnik kültürleri muhafaza etmeyi amaçladığını savunur. Osmanlı Devleti yüzünden "Ortodokslar'ın Rönesans hümanizminden yoksun kaldıkları" savına da, "Ortodoksluk'un Rönesans hümanizmi ile bağdaşmaz konumu" gibi ilginç bir görüş dile getirmektedir (211). Bu görüşte D. Kitsikis etkisi görülmektedir (bak: H. Millas: "Türk/Yunan Birliği ve Kitsikis", *Toplum ve Bilim*, Kış, 1989).

mayanlar toplumun o kadar dışında tutulmuşlardır ki, bugün bile, İstanbul'un fethinden 500 küsur yıl sonra, kentteki Rumlar ve Yahudiler -her ikisi de başka bir dil konuşmak yeteneğinden yoksun olmadığı halde- hâlâ Türk dilini iyice öğrenememişlerdir. Hristiyan Arap'tan söz edilebilir; fakat Hristiyan Türk tâbiri, saçma bir deyim gibidir. Bugün bile, lâyik Cumhuriyet'in kırkdört yılından sonra, Türkiye'deki bir gayrimüslime Türk vatandaşı denebilir, fakat Türk asla... Müslümanlar... yalnız dört meslek tanıyorlardı: idarecilik, savaş, din ve tarım. Sanayi ve ticaret, tevarüs ettikleri sanatları icraya devam eden fethedilmiş gayrimüslim tebaaya bırakılmıştı. Böylece kâfirlerin izledikleri mesleklere kâfir damgası vurulmuş oldu ve birçok sanatkârlar Müslüman olduktan sonra bile bu damga kaldı" (Lewis 14, 35).[27] Gayrimüslim grupların ulus-devlet içinde ve Müslümanlarla da bütünleştirme isteği ve çabası, başarısız da olsa, ancak 19. yüzyılın sonunda görülür (Mardin 1991, 40).

Ticaret burjuvazisi

Hristiyan "millet"lerin ve konumuz olan "Yunanlılar"ın, Osmanlı Devleti'nin "burjuva sınıfını" oluşturdukları çok sık ileriye sürülmüştür. Fernand Braudel örneğin, B. Lewis gibi, *"genel olarak ticaretin Türkler'e çekici gelmediğini"* savunmakta ve Osmanlı Devleti'nde *"kent burjuvazisi -temelde tüccar sınıfı- İslâm'a yabancıydı: Ermeni, Yahudi, Yunan"* vb. idi demektedir (1985 II/480 ve 1982, 727). Ancak ticaret, "imtiyaz"lı bir haktan çok, hor görülen bir "hak"tır: *"ticaret iyi bir zanaat sayılmadığından birçok bölgelerde 'İslâm ahlakiyatının' ve hukukunun dışında kalan Yahudi, Ermeni, Rum kişiler ticarete girerler, belki*

---

27 B. Lewis, Kilise-Cumhuriyetçiler mücadelesini de doğru değerlendirmiştir: "Kiliseler otoritelerini tabiatıyle Devrime karşı kullandılar; zengin ve tutucu Rum aristokrasisi de mevcut Osmanlı düzenini tehdit eden tehlikeyi fark ederek, önce, bu kadar büyük çıkarları bulunduğu bir rejimi korumayı tercih ettiler" (63-64).

bu yüzden daha da kötü gözle görülürlerdi;... tüccara iyi gözle bakılmaz, bu yüzden ticaret adamları da reayadan sayılırlardı,... Osmanlı düzeninde tam anlamıyla 'sivil' diyebileceğimiz sınıf bunlar (Hıristiyan reaya) olduğu halde devlet örgütü içinde adeta 'parya' gibi bir şeydiler" (Berkes 1972, 80 ve kitabın 1976 baskısında s. 77).

Türk tarihçileri de Hıristiyanlar'ın ve Rumlar'ın (Rumlar'ın "bir bölümünün" demek daha doğru olsa gerek) Osmanlı Devleti'nin "burjuvaları" olduğunu söylemişlerdir: *"19. yüzyılda kentlerde yeni toplumsal kategoriler ortaya çıkmıştır: bir yanda özellikle dinsel azınlıklardan oluşan ticaret burjuvazisi, öte yanda küçük bir Müslüman burjuvazisi ve bir 'aristokratik' bürokrasi"* (Ağaoğulları 1982, 24); *"Müslüman olmayan burjuva sınıfı;... Rum burjuvazisi çok daha uluslararası idi"* (Akşin 1987, 10 ve 1988, 100); *"Hıristiyan ticaret burjuvazisi, devleti nüfuzu altına alarak kendisi-için sınıf olma seçeneğine sahip olamadı"* (Keyder 65); *"şehirlerde tüccarlardan ve sarraflardan oluşan ve önemli bir parasal sermayeyi elinde tutan... ve Müslüman olmayan burjuvazi"* (Timur 1989, 62).

Ancak bu ticaret burjuvazisinin "çalışma koşulları" çok kötüydü. *"Bürokrasinin ekonomik ve politik üstünlüğünü koruma savaşı, Osmanlı toplumunda kapitalizmin tarihsel öncüsü ve yaratıcısı olan burjuvazinin bir sınıf olarak ortaya çıkışını önleme çabasına dönüştü"* (Gevgilili 28). Batı Avrupa'da tüccarlar devletlerinin desteğini sağlamışlardı: hem merkantilizm ile rekabet kolaylıkları sağlanıyordu, hem korsan/tüccarlara devletçe maddi ve silah desteği sağlanıyordu, hem de vergi kolaylıkları ile ticaret teşvik ediliyordu. Osmanlı Devleti'nin yöneticileri bu "yöntemlerin" uzun süreli yararlarını pek anlamadıklarından olabilir, bu uygulamaları ya hor görüyor yada önemsiz sayıyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi, Osmanlı Devleti, tüccarına mülkiyet garantisi de sağlamıyordu. *"18. yüzyıl Avrupa'sında bazı krallar teb'anın verimliliğini*

artıracak bir koruyucu tedbirler bütününü doğal bir politika haline getirmişlerdi... teb'anın mülkiyet haklarını garanti altına almalarının önemini anlamışlardı" (Mardin 1991, 14). E. Kongar "servet birikiminin siyasal güç olarak" algılandığı için zenginleşenin yöneticiler tarafından kovalandığını savunur: *"Osmanlılar'ın Merkantilist bir siyaset izlememeleri de hep bu nedene dayalıdır"* (20). M. Sencer, Osmanlı yönetiminin, yabancıdan daha az vergi, kendi yurttaşından daha çok vergi aldığını yazar: *"Batı'da feodal krallar esnaftan çok tüccarı desteklediği halde Osmanlılarda durum tersineydi"* (294). *"Müslümanların ticaret mallarından 1/40, zimmilerden 1/20, müstemimlerden 1/10 oranında zekât veya öşür vergisi alınırdı"* (Küçük, Cevdet 1007). *"Son tahlilde Osmanlı 'haşmeti'nin simgesi olan devlet aygıtı üretim ilişkileri açısından tutucu bir rol oynuyordu. Bu tutuculuk bir taraftan özel mülkiyet yönündeki gelişmeleri frenleme şeklinde ortaya çıkıyor, öte yandan da yoksul halk ayaklanmalarını kanlı bir biçimde bastırma şeklinde somutlaşıyordu"* (Timur 1979, 225). *"18. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, Avrupa tüccarlarına sağlanan ayrıcalıklar, Osmanlı Devleti'nin kendi vatandaşlarına sağladığı ticaret haklarının çok ötesine geçmiş, hem Müslüman hem de zimmi olarak adlandırılan gayrimüslim Osmanlı tüccarları müstemin karşısında rekabet edemez duruma gelmişlerdi... Bu durumda Rum (vb.) kökenli zimmi tüccarlar aynı ayrıcalıkları elde etmek üzere Avrupa devletlerinin himayesine girmeye başladılar"* (Pamuk 179, 180).

Yabancılarca zorlanan ve kendi devleti tarafından korunmayan bu Hıristiyan ticaret burjuvazisi, *"kendi güçleriyle sağlayamadıkları içsel değişiklikleri bu kez dış egemen ekonomilerle bütünleşerek gerçekleştirmeyi den(iyor)"* (Gevgilili 28), *"Türk üretici ile Avrupalı tüccar arasında, ne birini ne de ötekini küstürmemeye özen göstererek, kendilerini aracı olarak kabul ettirmeye çalışıyorlardı... Etnik ve dini setlerle kendi aralarında da bölünmüş olan azınlık burjuvazileri... toptan bir devrim*

mümkün olmayınca... ayrı ayrı kendi devrimlerini yapmaya kalkıştılar" (Yerasimos 543). Rēgas'ın "Anayasa"sı ve istekleri, yukarıda açıklanan koşulların ışığında okunduğunda, toplumsal, ekonomik ve sınıfsal amaçlar daha açık bir biçimde ortaya çıkacaktır.

Bu burjuva sınıfı, çıkarı doğrultusunda, Osmanlı Devleti içinde, Batı emperyalist tüccarına karşı çıkmış olan belki de tek güçtü. Devlet yabancı tüccara kapitülasyonlarla ve serbest ithalat ile kolaylıklar sağlarken, zimmi tüccarlar rekabet yoluyla "Batılılara" zorluklar doğuruyorlardı. İ. Ortaylı, Fransızlar'ın, ticarette ciddi rakip olan Yunanlılar'ı desteklemek istemediklerini yazar (1983, 58). N. Berkes de bu görüşte: *"Reaya tüccar Avrupa tüccarlarının çıkarlarını tehdit edecek kadar bile gelişmeler gösteriyorlardı"* (1970, 275). Mübahat Kütükoğlu'ya göre de 1774'ten sonra İngiliz Levant Company, Rus kürkleri ticaretini Rumlar'ın elinden almaya çalışır ama bunu beceremez (1974, 20).

Bu konuda en ayrıntılı bilgi, Ali İhsan Bağış'ın *"Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler"* kitabında bulunabilir. Bu kitaptan beratlı tüccarların Hollanda'ya yerleşerek ve (Batı Avrupa'daki) serbest ticaret uygulamalarından istifade ederek *"Hollandalı tüccarların birçoğunu müşkül duruma soktuklarını ve hattâ bazılarını kendileri ile iş yapmak zorunda bıraktıklarını"* öğreniyoruz (103). İngilizler 1803'larda, Rumlar'ın İngiltere'deki ticaretine engel olmaya çalışırlar. Fransızlar da Rumlar'ın ticaretinden rahatsız olmuşlar *"Akdeniz ticaretinin Rumlar'la beraber Ermeni ve Yahudiler'in eline geçeceğini ve bu sebepten bunların Fransa'ya ticaret yapmalarının engellenmesi gerektiğini ileri sür(mlüşlerdi)"*. Bağış, Rumlar'ın Batı tüccarlarına karşı yürüttükleri (ve eşit koşullar altında sürdürülmeyen) bu ölüm-kalım savaşında kullandıkları (ve açıklamadığı) yöntemleri, Hollanda raporlarına dayanarak *"doğru ve dürüst"* olmayan davranışlar olarak göstermektedir.

Bu kitapta, çıkarlarına böyle daha uygun olduğu için, önce Merkantilizm sonra serbest ticaret politikası güden Batı Avrupa devletlerine karşı, Osmanlı Devleti'nin üzücü politikasızlığını yada "kısa dönemde en fazla vergiyi sağlama politikası" olarak niteleyebileceğimiz ve olup bitenleri anlamamaktan doğan ileriyi göremeyen politikasını görüyoruz. Bu politika, yabancı tüccarlara tam serbestlik sağlarken, kendi tüccarlarına sonsuz zorluklar çıkarma yöntemidir. Tüccarlarını rekabete karşı korumamakta, daha hafif vergilerle desteklememekte, üstelik her türlü hareket kısıtlamaları getirmektedir.

Bu kitabın eleştirisi bu kısa bölüm içinde yapılamaz. Ancak yazarın kimi değerlendirmelerine kısaca değinilecektir. Yazarın genel tutumu, Osmanlı Devleti'nin bocalamalarını "devleti kurtarma yönünde iyi niyetli çabalar", tüccarların eylemlerini ise "suiistimaller" olarak değerlendirme yolundadır. Ayrıca bu kitapta "imtiyaz" sözcüğüne verilen geniş anlam da ilginçtir.

Gayrimüslim tüccarlar zamanın yasalarını çiğneyerek, "yolsuzluklar" yaparak ticaret işlerini sürdürmeye çalışmışlardı. Bu "yasadışı, suç" yolunu seçenlerin *"ticari avantajlar elde"* ettiklerini ve *"imtiyazlara sahip olduklarını"* (102) okuyoruz. Kimi reformlardan sonra elde ettikleri "imtiyazlar" şunlar: *"Artık reaya statüsünü terkederek, kılık, kıyafet, seyahat ve vergi konularında birçok sosyal haklar da elde etmekte, imtiyazlı bir duruma gelirken, reayanın korktuğu müsadereden de kurtularak mal ve can emniyetini de sağlamış oluyordu"* (103). Bir sonraki paragrafta "korkulan müsadereden korunmak", "mal ve can emniyeti", çağdaş "kılık kıyafet" fırsatları vb. için "suiistimaller" denmektedir. N. Berkes ise Osmanlı Devleti'nin çağdışı tutumu ile tüccarların seçtikleri "yasadışı" yollar ve somut olarak Rus bayrağı altında ticaret yapmaları ile ilgili olarak *"Hâlâ böyle ortaçağ metodlarıyla yürüyen bir devlette, ticaret adamları işte böyle tepki gösterirler"* demiştir (1970, 278).

1802 yılında, III. Selim vergi kaybını önlemek isteğiyle,

Osmanlı uyruklu gayrimüslim tüccarlara, yabancı tüccarların statüsüne benzer ticaret hakları tanıyınca, bu kez bu tüccarlar, Bağış'a göre *"imtiyazlı bir sınıf"* olurlar. Oysa yazarın verdiği bilgiye göre bu "zimmi tüccarlar" her zaman "Müslüman tüccarlar"a kıyasla daha fazla vergi verirlerdi. Bu oranlar tarih içinde değişmekle birlikte (yüzde 2-4, yüzde 4-5 vb.), Hıristiyanlar her zaman Müslümanlar'dan, genellikle de yabancılardan fazla vergi öderlerdi. Rumlar'a "Avrupa tüccarı" hakları tanınıp yabancı tüccarlara benzer konuma getirilince *"yüzyıllardır ayrı bir statüde bulunan gayrimüslim tüccar şimdi de imtiyazlı bir sınıf haline getiriliyordu"* denmektedir (60-63).

Görüleceği gibi "ayrı" statüde olmamak ve eşit konumda olmak "imtiyaz" sayılmaktadır.[28] Oysa Müslüman "hayriye tüccarları" daha az "giriş parası" (izin çıkarma parası) vermekteler (Bağış 99). "İmtiyaz"dan söz edilecekse, Müslüman'ın Hıristiyan'a göre, Avrupalı'nın da kimi zaman her ikisine göre "resmi ve hukuksal imtiyazlara" sahip olduklarını söyleyebiliriz. Kimlerin, yada hangi devletin tüccarlarının bu alanda ve mücadelede, daha yetenekli yada "şanslı" olup uzun sürede kazançlı çıktıkları ayrı bir konudur.

"Rum milletinin" ticarette "imtiyazlı" bir statüde kabul edildiğini gördük. Ayrıca bu imtiyazlar sonucunda kimi Hıristiyanlar'ın zenginleştiği, "palazlandığı" sık söylenmiştir. Aslında ticaret burjuvazisinin ortaya çıkışı ile zenginleşmesi aynı şeydir. Zenginleşmeyen burjuvazi zaten olamaz ve tarihte böyle bir burjuvazi görülmemiştir. Sorulması gereken, ve tezimizle ilgili olan temel konu da budur, Osmanlı Devleti içinde gelişmeye başlayan burjuvazi ve burjuvazi ile ilişkili

---

28 Burjuva sınıfları ülkelerinin ekonomik yaşamlarında etkin olmuşlardı. Bu etkinlik Osmanlı Devleti içinde 'Müslüman olmayan devlete yabancıdır' anlayışı ile, tuhaflık gibi vurgulanmaktadır. Osmanlı Devleti içinde "Türkler'in üstünlüğünü ve egemenliğini kabul, imparatorlukta farklı halkların birarada yaşamalarının şartı" idi (Akçam 62).

toplumsal gelişmeyi engelleyen etkenlerin neler olduğudur. Açıklamalardan biri "emperyalizm" engelidir. Konumuzla sınırlı kalarak, bu tezi savunan tarihçilerin, "beratlı" yada "Avrupa" tüccarlarına "komprador", "işbirlikçi" olduklarım söylediklerini hatırlatalım (Avcıoğlu 122, Çavdar 1970, 29, O. Sencer 36). Bu tüccarların ekonomi alanında Batı emperyalizmine karşı çıkan bir kesim olmakla birlikte kuşkusuz "işbirlikçi" yanları da vardı (Kurmuş 29). Ancak bu aynı tüccarların, daha çağdaş bir yapıda olan bir devlet içinde, yani Yunanistan devleti içinde, bu denli "komprador" olmadıkları düşünülürse, bu "işbirlikçilerin" Osmanlı Devleti'ni sömürgeleştiren bir nedenden çok, Osmanlı yapısının yarattığı bir sonuç oldukları da düşünülebilir. Emperyalizm de, bir neden olduğu kadar, Osmanlı Devleti'nin yapısının "davet ettiği," bir sonuç olarak da görülebilir. Avrupa emperyalizminin bütün dünya ülkelerini aynı biçimde etkilememesi ülkelerin farklı yapılarının sonucudur.[29]

Şerif Mardin'in bu konudaki görüşü şöyledir: *"Bürokrasiyi dengeleyecek iktidarın yokluğu, Osmanlı Devleti'ndeki etnik azınlıkların, koruma için Batı Devletleri'ne başvurmaları sürecini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Bu başvurmaların sırf iktisadi emperyalistlerin karışması için vesile olduğu söylenmiştir. Böyle de olsa, vesile, imparatorluk içindeki iktisadi işlerin doğurduğu gerçek güvensizlikten ileri geliyordu. Gerileme devrinde eski kontrollerin terkedilmesi, bu güvensizliği azaltmadı. Düzenin mantığı değişmedi"* (1986, 90).

Başka bir yazar emperyalizm/eşitlik konusunu şöyle yo-

29 Hoşa gitmeyen her gelişmeyi "dışımızdaki" nedenlerle anlatmaya çalışmak da "ulusçu" bir tarihçilik anlayışı sergiler. Osmanlılar'ın Avrupa'ya yayılmalarını bile Avrupalılar'a mal edenler olmuştur: "Türkler'i bu kadar yayılmaya zorlayan da Avrupalılar olmuştu. Onlar, Türkler'i Avrupa'dan çıkarmak amacıyla, birbiri arkasında saldırılar düzenlememiş olsalardı, Türkler de Tuna boylarına kadar ilerlemeyeceklerdi" (Sanır 18).

rumlamaktadır: *"Türkiye'nin süreç içinde sömürgeleştiği ve emperyalizme bağımlı bir ülke haline geldiği üzerine yapılan tüm teorik tespitlerde, Hrıstiyan azınlıklar, kapitülasyonlarla beslenen kompradorlaşan emperyalizmin uzantıları olarak ortaya çıkarlar..* (Kimi yorumculara göre, H.M.) *sermaye sınıfı ile Hrıstiyanlık bir yerde aynı şeydir... Hrıstiyanlar'la burjuva olmak arasına konan eşit işareti ile onlar, işbirlikçi sermaye kesimi olarak tanımlanmış böylece Hrıstiyan düşmanı düşüncelere sınıfsal bir içerik verilmeye çalışılmıştır. Bu bakışın doğal bir sonucu olarak, genel eşitlik prensibine bile, işin içinde emperyalist oyunlar olduğu için kuşkuyla bakılmaktadır"* (Akçam 65, 66).[30]

Değerlendirme

Osmanlı yönetimi, toplumu dinsel bir temel üzerinde kurulu bir "millet" anlayışına, bir ümmet kavramına göre algılardı. "Haklar"ı, yasakları, "imtiyaz"ları vb. bu ümmet anlayışına göre kavrardı. Ama zamanımızda tarih içinde görülmüş olan toplumlar, 16. yada 17. yüzyıl anlayışına göre değerlendiri-

---

30 S. Sonyel'in *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire* (Azınlıklar ve Osmanlı İmparatorluğu'nun İmhası) başlıklı İngilizce çalışması elinizdeki kitap dizgi aşamasındayken yayımlandı. Bir Türk tarihçi tarafından kaleme alınmış olan ve Yunanlılar konusunda herhalde en kapsamlı bilgileri içeren bu çalışma etraflı bir eleştiriyi gerektirmektedir. Burada konumuzla sınırlı kalarak kitaba kısaca değinilecektir.

Tarih içindeki Türkler'i "haklı çıkarma" (politik ve aşırı) kaygısı kitapta egemendir. S. Sonyel'e göre Osmanlı Devleti "iyi" idi; toplumsal açıdan eşitlikçiydi (s. 7); sultanlar ve yasalar Müslüman ve Hristiyan arasında ayırım yapmazdı (s. 17); Yunan halkın yönetim konusunda şikayet konusu olacak bir durumları yoktu (s. 98); günlük yaşamda Hristiyan halkın "özgürlüğü" sağlanıyordu (s. 102); Osmanlılar fetihleri gerçekleştirirken Hristiyanlar onları sevinçle buyur ederlerdi; Yunanlılar (ve genel olarak Hristiyanlar) "güçlü, adil ve iyiliksever Osmanlı Devleti'nin hoşgörüsünden, âlicenaplığından inanılmaz boyutlarda" yararlanmıştı (s. 445). "Örnek hoşgörü" altında yaşayan Rumlar, "ticarete egemen olmuş", "Müslüman'ın sırtından zenginleşmişti" (s. 446, 447). Osmanlı Devleti'nin yıkımı, devşirme sistemi sonucunda, "Hristiyanlar"ın yönetimde ve sarayda egemen

lemezler. "Ortaçağ'da Rumlar özgürdü", "Türkler hürdü" gibi sözler anlamsızdır. O yıllarda "hoşgörü", "hürriyet", "demokrasi", "eşitlik" vb." (hele bugünkü anlamıyla) söz konusu olamazdı. Günümüzde, statü, meslek, sınıf, yöre gibi farkları göz önüne almadan, yalnız dine, dile yada bir ortaçağ sınıflandırması olan "millet"e göre insan gruplarından söz etmek çağdaş tarih anlayışına ters gelen bir ümmetçi söylem içinde "anlamlı" olabilir.

"Rum milleti" -bu Osmanlı cemaati- Osmanlı yönetiminin algıladığı gibi yada görmek istediği gibi hiçbir zaman bir "bütün" olmamış, kimi tarihçilerin anladığı biçimde bir "aile" oluşturmamıştır. Zaten "Yunanlılar"ı oluşturan topluluğu yalnız Osmanlı uyruklu olan "Rum milleti" oluşturmazdı;

---

olmalarına yorulmaktadır (s. 61-64). Yunan kıyımları uzun uzun anlatılmakta, Osmanlı "tenkil"leri geçiştirilmektedir.

Ortodoks Kilisesi'nin tarihsel amacının "Hellenizm"i korumak (s. 32), Fenerliler'in ise, "megali idea"nın doğrultusunda Bizans'ı yeniden kurmak olduğu (s. 81) savunulmaktadır. Patrik'in *Philikē Haitereia* üyesi olmadığı söylenmekle birlikte (s. 169) Rēgas'ın "Türkler'e karşı ayaklanmayı savunduğu" yazılmaktadır (s. 163). "Avrupa düşüncelerinin" Rum ticari sınıfları ve aydınları arasında yayıldıkları kısaca belirtilmekte (s. 75, 164) ancak bu düşüncelerin cemaat içinde yarattıkları ikilik ve çatışmaların boyutuyla ideolojik ve toplumsal anlamı dile getirilmemektedir.

Eşitlikle ilgili ilginç (ve çelişkili) kavramlar şöyle: Müslüman-Hristiyan arasındaki yasal eşitlik "mutlak üstünlüklerine" bağlı Müslümanlarca kabul edilmemektedir (s. 153); ama Rumlar'ın toplumca kabul edilmeyen "du jure eşitlik"ine karşın "de facto" eşitlikleri varmış (s. 270). Kimi toplumsal kesimlerin pratik konumlarıyla, karşılık ve uyum oluşturmayan hukuksal düzenin çelişkisinin, Aydınlanma dönemindeki siyasal mücadelelerin odak noktasını oluşturduğu yazarca göz ardı edilmekte, Devlet'e karşı başkaldırmaların anlamı da toplumsal kesimden, dar siyasi -ve ulusçu- bir çerçeveye kaydırılmaktadır.

Bu kısıtlamalarına, tarihsel yorum getirme yetersizliğine ve "resmiyetine" karşın, bu çalışma gene de Yunanlılar üstüne geniş bilgi sunmaktadır. En büyük eksikliği herhalde cemaatler ve uluslar arasındaki çatışmaları, tarihsel ve toplumsal bir çerçeve içine yerleştirmekten çok, haklı ve haksız, iyi ve kötü iki karşıt tarafın, çok eskilere dayanan "doğal" ve soyut bir karşıtlığına dayandırır gibi kaleme alınmış olduğudur.

Osmanlı Devleti dışında yaşayan ve özellikle ulusçu olan Yunanlılar da vardı. Yunan İhtilali öncesinde Yunanlılar arasında süregelmiş olan çatışmalar, çıkar, amaç, anlayış, politik inanç farklarının varlığını kanıtlar. Tezimizin temel mesajı da bu olsa gerektir. Bu farklar, farklı konumdaki insanların varlığını kanıtlar. Kimi tarihçiler bu farklar yokmuş gibi, "Hıstiyanlar"dan söz etmektedirler; bu Osmanlı Devleti içinde "Müslümanlar"dan söz etmek gibi anlamsızdır: Müslüman Sultan ile Müslüman kulu arasında nasıl büyük farklar var idiyse, örneğin Hıstiyan bir Voyvoda ile, onun keçisini güden Hıstiyan reaya arasında da böyle bir uçurum vardı. "Hellen Nomarşisi" de bunu dile getirmeye çalışmıştır.[31]

Önceki bölümlerde "tarafları"ı dinlerine göre algılamanın pek yardımcı olmadığını görmüştük. Mücadeleler, aynı dinden kimseleri düşman kamplara ayıran çıkar ve ideoloji çatışmalarıydı. Ama Türk tarihçileri sık sık "Avrupa"nın, Yunan ihtilalcilerine "Hıstiyan olduklarından" yardım ettiklerini savunmuşlardır. Bu anlayış Avrupa/Yunan ilişkisini sergilemekten çok, kimi Türk yazarlarının Avrupa/Türkiye ilişkisini nasıl algıladıklarını göstermektedir. Avrupa'da yüzyılların peşin yargılarından doğan çarpık bir "Türk imajı" olduğu gibi, Türkiye'de de aynı nedenler yüzünden gene, çok eskilere uzanan "Hıstiyan Avrupa" imajı egemendir.[32]

Türk tarihçiliği içinde "Yunan" konusu, ortak bir tarih mirasının kaçınılmaz bir sonucu olarak, karşımıza çok sık

---

31 Din gruplarının, "milletler"in, din cemaatlerinin vb., ortak yanları da vardı. Ama bu ortak yanların varlığı, ne bu topluluklar içinde var olan farkların görmezlikten gelinmesi için, ne de farklı din grupları arasında var olan ortak yanların görmezlikten gelinmesi için bir nedene dönüştürülmesi için yeterli sayılır.

32 "Dünya Konjonktürü" başlığı altında, Viyana Kongresi sonucunda Avrupa'nın "ileri" devletlerinin Yunan İhtilali'ni desteklememeye karar verdiklerini görmüştük; ama kimi Türk tarihçiler, bu konjonktürel dalgalanmaları göz önüne almadan, Avrupalılar'ın "her zaman" Yunanlılar'ı desteklediklerini savunmuşlardır.

bir biçimde çıkmaktadır. Ancak "profesyonel" tarihçiler bu konuya sistemli bir biçimde eğilmemişlerdir. "Yunan" konusunu incelemek isteyen araştırmacılar ve öğrenciler genellikle genel tarihlere ve ansiklopedilere başvurmak durumunda kalmaktadırlar. Yunan ve Yunanistan konusunu kapsamlı bir biçimde ele almış olan yazarlar, en geniş anlamda "memur" statüsünde ve genellikle emekli olan, kimi ordu mensupları ve emniyet görevlileridir.[33] "Yunan" konusu Türkiye'de bu çevrelerce, yada bu çevrelerin yakını olan kimi araştırmacılarca geniş bir biçimde işlenmiştir.

Bu "tarihçiler"in genel eğilimi tarih bilimini, "ulusal dava" konumuna indirgeyip, Yunan'a karşı bir haklı/haksız tartışmasına dönüştürmüş olmalarıdır. "Resmi tarihçilik" de denebilecek bu yaklaşıma, daha geniş bir biçimde, başka tarihçilerde de rastlanmakla birlikte, bu tarihçilerde çok belirgindir. Egemen olan tarih felsefesi ise, "ulusçu" olarak nitelenebilir; değerlendirmeler taraflı, yorumlar duygusaldır.

20. yüzyıl başında yaşamış, ulusçu söylemi dile getirmiş olan Ziya Gökalp bu konuya, ulusçu söylem içinde, oldukça tarafsız bakabilmiştir: *"Mahkum milletler, milli benliklerini imparatorlukların kozmopolit idaresi altında, ancak bir süre için unutabilirlerdi. Bir gün mutlaka milletlerden ibaret olan hakiki cemiyetler (sürü oluş) uykusundan uyanacaklar(dı)... Hapsedilmiş (Yunanlılar'ın) serbest olmak için mücadeleye girişmeleri tabii idi"* (49, 78).

Patrik'in "liberaller"e karşı çıktığını belirten ve Yunanlılar arasındaki çatışmalar konusunda "temkinli" bir dil kullanan tarihçiler arasında Sina Akşin, *"Grigorios'un Etairia üyesi olduğu*

---

33 Burada adı geçmiş olan yazarların, "Kaynakça" bölümünde de görüleceği gibi, büyük bir bölümü emekli subay ya da istihbarat görevlisidir: Başboğan, Güventürk, Işın, Kurtoğlu, Özkan, Polat, Postalcıoğlu, Sâlışık, vb. Bu tür kitaplar genellikle Genelkurmay Yayınları'nca yayımlanmaktadırlar.

söylenmekle birlikte daha İpsilanti Memleketeyn'i istila ettiği sırada hareketin mensuplarını aforoz etmiş bulunuyordu" (1988, 100-102); ve İlber Ortaylı vardır, *"Fener Patrikhanesi'nin de isyanı kışkırtmak ve organize etmek gibi bir görevden çok, pasif kaldığını ve bu nedenle Mora'daki papazlar tarafından suçlandığını, kararsız bir tutumla ayaklanmanın aslında gerisinde kaldığını belirtmek gerekir"* (1985, 162).

Türk tarihçileri içinde Yunan'ı konu edinen ve Yunan ihtilali sırasında çatışan farklı ideolojik kesimlerden, farklı tutumlardan ve tutucu güçlerden açık bir biçimde söz edenler olarak Kerim Sâdi ve Bilge Umar gösterilebilir. K. Sâdi, Yunanlı tarihçi Kordatos'a dayanarak bu konuda *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Tarihi Maddecilik* adlı kısa bir kitapçık hazırlamış, B. Umar ise, bu kitapçığa dayanarak, *İzmir'de Yunanlılar'ın Son Günleri* adlı yapıtında bütün Yunanlılar'ın o dönemde tek bir amaç peşinde koşmadıklarını yazmıştır: *"Azınlıkların daima rahatsız, tedirgin, kuşkuda bulunmasının haklı ve olağan görülmemesine imkân yoktur. Geçmiş yüzyıllarda Osmanlı yöneticileri, sebepli sebepsiz adam doğramakla yahut astırmakla, kafa kestirmekle -yalnız Rumlara değil- bütün dünyaya dehşet saçan işler de yapmışlardır. Padişah dar yolda kendi arabasının karşısında başka araba çıkıp yolu tıkadı diye öfkelenip koskoc Sadr-ı Azamı boğduruverir (Sultan İbrahim böyle yapmıştı)... vb. Devlet-i Aliye-i Osmaniye yüzyıllar boyu Rumlar'ın dinine karışmamış ve din adamlarına dokunmamış iken, Mora ayaklanması ile ilgisi bulunduğundan kuşkulanıp, dünyanın en ileri gelen Hrıstiyan din büyüklerinden olan Fener Ortodoks Patriği'ni Patrikhane'nin kapısı önünde astırıvermişti. Halbuki Patrik V. Grigorios tam tersine ayaklanmaya karşı çıkmıştı"* (61).

Kerim Sâdi küçük kitabıyla, Türkiye'de herhalde ilk kez, Türk-Yunan ilişkilerini dar ulusçu çerçevenin dışına çıkarmıştır. Olayların, değişmez "ulus" kalıplarına göre değil,

toplumun her an değişen, koşulların gelişmesiyle ortaya çıkan çıkar gruplarının eğilimlerine göre geliştiği, bu kitapçıkta vurgulanmıştır. K. Sâdi'de haklı/haksız, üstün yada daha aşağı konumda olan uluslar yoktur; ama belli bir ideolojinin anlayışına göre, Hellen Nomarşisi'ni anımsatırcasına, belli bir tarihsel rol üstlenen sınıflar vardır. Yıllarca Türk tarihçiliğinde görülmüş olan kimi maddi yanlışlar da -Filiki Eterya'nın doğru ismi, Patrikhane'nin Yunan İsyanı'ndaki yeri gibi- bu kitapta ilk kez doğru olarak verilmiştir.

Bilge Umar'ın kitabının "Yunan" konusunda ayrı bir yeri vardır. Tarihçilik değeri ve araştırmacı yanı üstün, yaklaşımı tarafsız ve bilimsel, değerlendirmeleri çağdaş, insancıl ve ileriye dönüktür. Bir iki maddi yanlış dışında kusur bulamadığım bir kitaptır. Türk tarihçiliğini, Yunanca dahil bütün dillerde temsil edebilecek değerde ve çaptadır. B. Umar bu kitabı yazmakla, Yunan konusunda, Türk tarihçilerinin de, dünya tarihçiliği içinde saygın yeri olabilecek kitaplar yazabileceklerini göstermiştir. Ama daha önemlisi, Türk tarihçilerinin "ulusçu" ve "resmi" tarihçiliği, en hassas alanlardan biri olan "Yunan" konusunda bile aşabileceklerini kanıtlamıştır.[34]

Bu kısa değerlendirmede kimi önemli çalışmaların unutulmuş olduğu kuşkusuzdur. Ele alınan yazarlar ve kitaplar da derinlemesine incelenmemiştir. Bu bölümde konuyu etraflı bir biçimde ele almamakla birlikte, gene de kimi eğilimlerin sergilendiği söylenebilir. Ayrıca, konumuzla doğrudan ilişkili olan ve 1821 Yunan İhtilali'nden önce bunca tartışılmış olan "Yunanlılar'ın toplumsal konumları", bugünün açısından da ele alınmış oldu.

---

34 Konu ile dolaylı ilişkili olan "Türk/Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu" adlı kitabın yazarı B. Oran da, dünyamızda eşine hemen hemen hiç rastlanmayan uygar ve yürekli bir davranışla, kimi eleştirilerimi göz önüne alarak kitabın ikinci basımında düzeltmelere gitmesiyle, "uluslararası bilim dili"nin yapıcı gücünü ortaya koymuştur.

BÖLÜM VI
SONUÇ

Ele alınan konu, kaçınılmaz olarak, yalnız Yunan İhtilali'nden önceki dönemle sınırlı kalmamıştır. Son dönemin anlaşılır olması için kuramsal kimi değerlendirmeler gerekli görülmüştür. Ayrıca "Yunan" diye nitelenen toplumların tarih içindeki devamlılığı ve bu devamlılığın anlamı da ele alınmıştır. Bu geçmişin günümüzde nasıl algılandığının anlaşılması için, tarihçiler ve dönemler arasında farklı yorumlar da elden geldiğince sergilenmiştir.

Tarihsel olayların bir tek yorumu yoktur. Belli bir anda yada farklı zaman dilimleri içinde, geçmiş olaylar ideolojik farklar yüzünden farklı biçimde yorumlanırlar. Tarihi yorumlamanın da tarihi vardır. Bu tezdeki yorum da "tek doğru yorum" olmak iddiasında olamaz; günümüz tarihçiliğine uygun olmaya çalışan bir çabadır. Ulusal devlet sınırları içinde geçerli ve anlamlı olan "ulusal" tarih yorumları, uluslararası alanda tarihçileri yalnızlığa mahkûm etmekle kalmaz, uluslar arasında "ortak bir dilin" ve anlayışın gelişmesine de katkısı olamaz. "Yunan İhtilali"nden önceki durum konusunda, dünyanın

önde tarihçileri, asgari ortak ilkeleri olan bir platform üzerinde konuşmaktadırlar. Bu tez de bu "ortak" dili kullanmak istemiştir.

Yunan İhtilali, tüm "Yunanlılar"ın katıldığı bir hareket değildi. Bu biçimde bir yorum, tarihi bir "uluslar" mücadelesi olarak gören ve temelde geçen yüzyıl oluşmuş bir görüşten kaynaklanmıştır. Bu tür görüşler yanlış olmaktan öte, insanlara ve yeni kuşaklara bu "ulusçu" düşünceyi aşılamaktadır. Yunanlılar "cumhuriyetçi" ve "tutucu" olarak ayrılmışlardı.[1] Cumhuriyetçiler ise, Osmanlı Devleti içinde, bağımsızlık düşünceleri gütmeden devrim yoluyla düzeni değiştirmek isteyenler, ve ayrı devlet kurmak isteyenler olarak ayrılmışlardı. Yunanlılar'm önemli bir kesimi ise Osmanlı Devleti sınırları dışında ve genellikle Avrupa'nın büyük kentlerinde yaşamış ve bu yörelerdeki gelişmelerden etkilenmişlerdi. Kuşkusuz hiçbir şeye karışmayan, bu (mücadeleci) konularda görüş sahibi olmayan birçok insan da vardı.

Bu dönemdeki mücadeleye katılanlar (Müslüman/Hrıstiyan yada Yunan/Türk olarak değil de) "cumhuriyetçi/tutucu" olarak sınıflandırılmazlarsa tarih yorumlanamaz, olaylar anlaşılamaz. Patrik'in neden Rēgas'a ve Koraēs'e karşı çıktığı, Rēgas'ın neden Pazvantoğlu'na hayran olduğu, *Hellen Nomarşisi*'nde neden Kiliseye saldırıldığı açıklanamaz. Giderek, bu "çelişkili" durumlara bir anlam verebilmek için, kimi olaylar hiç olmamış gibi davranılır, tarih "uydurulur".

Sınıflar, dil ve din grupları vb., çok yanlı ve zaman içinde değişken ilişkiler içindeydiler. Farklı dinlerden tutucu güçler"liberaller"e yada "cumhuriyetçiler"e karşı bir ittifak içinde olmakla birlikte, kendi aralarında "din" çelişkileri de vardı. Arada anlaşmaları -Rēgas'ın *Anayasa*'sına, Koraēs'in bildiri-

1 "Yunan isyanına liberalizm kuvvet vermiştir... Gerçekte bu savaş muhafazacılık ile liberalizm arasında ortaya çıkan bir savaştı" (Armaoğlu 58-59).

lerine Hıristiyanlar'ın ve Müslümanlar'ın birlikte kızmaları-ama örneğin bir Hıristiyan'ın idamına Hıristiyanlar'ın birlik içinde (ve Müslümana karşı bir duyguyu paylaşarak) üzülmeleri bundandır.

Söz konusu dönemde, "Yunan ulusal bilinci" denen inancın doğduğunu görüyoruz. Ulusa dönüşme, sancılı aşamalarla, çeşitli dönemler içinde gördüğümüz bocalamalar, arayışlarla sağlanmıştır. Ulusun ismi olan "Hellen" sözcüğünün bile belli olmadığı bir dönemden tek uluslu devlete giden yola nasıl varıldığını gördük. Bu dönemde ulusun geçmişi de "icat" edildi. Bu süreç, "Giriş" bölümünde açıklanmaya çalışıldığı gibi, ulus olmanın genel, "evrensel" ve kuramsal yöntemidir.

Bu dönemde, isyan etmeli/etmemeli, durumumuz fecidir/değildir tartışması başlamış, ayaklanmadan yana güçler, durumu çok kötü gösterme gereğini duymuşlardı. Türk yönetiminin en kötü yönetim olarak gösterilmesi bu dönemde başlar. Sonraları bu kesim Yunan ulusçu söylemi içinde "haklandığından", "kötü Türk" imajı ve inancı da sağlamlaşmıştır. Rēgas ile Koraēs'in yazılarındaki "Türk" imajına bakıldığında bu gelişmenin nasıl oluşmaya başladığı belli olmaktadır.[2]

Ulusal devletin kurulmaya başlaması ile birlikte, ulusal mitosların da oluşmaya, kimi "resmi" ve "ulusal gerçeklerin" ortaya çıkmaya başladığını gördük. Yunanistan'da "çağdaş" bir tarih yorumuna erişebilmek için doğal olarak 20. yüzyılın başlarını beklemek gerektiği Yunanlı tarihçilerin bu çalışmadaki alıntılarından belli olmaktadır.

Konu, Osmanlı Devleti ve dolayısıyla Cumhuriyet Türkiyesi tarihi açısından da önemlidir. Yunanistan tarihi, yalnız

---

2 Aleksandra Sphoinē'nin, "Fenerliler'in Günlükleri" konulu doktora çalışması da, 1800 yıllarına dek Türkler için kullanılan sıfatların "olumlu" olduğunu, sonraları "olumsuz" olmaya başladıklarını göstermiştir (Spoine).

Osmanlı Devleti'nin batı kesiminin tarihi değildir; bu tarih Osmanlı Devleti'nin dinamiklerini de sergilemektedir. İhtilal öncesi Yunanistan, Osmanlı Devleti olarak algılanmadıkça, Yunanlılar (yada kendilerine Rum, Grek, Hıristiyan diyenler) Osmanlı Devleti'nin öğeleri ve ürünleri olarak algılanmadıkça (daha doğrusu İmparatorluk bütün öğeleriyle bir bütün olarak ele alınmadıkça), Osmanlı Devleti'nin gerçek boyutu, olanakları ve dinamikleri anlaşılamaz. Yalnız "Türk" kesimine "Osmanlı" demek de kuşkusuz bir tanım sorunudur ve bu yol da seçilebilir; ancak bu durumda temelde yapılan, bir devletin ve ülkenin yalnız bir kesimini ele almaktır.

Osmanlı Devleti, hiç olmazsa Avrupa'ya daha yakın olan batı kesimi, Aydınlanma hareketinden ve Batı Avrupa'daki gelişmelerden payını almıştı. "Tutucu" merkezden kopmaya çalışmış olanların -Hıristiyanlar'ın ve Müslümanlar'ın- bundan ne denli etkilenmiş oldukları hâlâ araştırılmamış bir konudur. Yalnız, Kavala'dan yola çıkıp Mısır'da ayrı yönetimini kuran bir "aydın"ın oldukça "Batıcı" olduğu bilinir; âyanların sonuçsuz, başarısız denemeleri yeterince incelenmemiştir. Osmanlı Devleti gerçekten sanıldığı kadar kapitalist gelişmeye kapalı mıydı? Yoksa gelişmeyi seçen yörelerin, yalnızca merkezden kopmaya mecbur kalmaları mı söz konusuydu? Bu çalışmada yeterince incelenmemiş başka konular da vardır. Yunan ihtilali, yükselen bir burjuvazinin mi eseriydi, yoksa, "ekonomi" başlığı altındaki bölümde değinildiği gibi, krize giren tüccarların mı bir girişimiydi? Ticaret filosunu Yunanlılar işletmekle birlikte, sahipleri Müslümanlar olabilir mi? Bunun gibi sorunlar herhalde başka bir çalışmanın konuları olabilir.

Bu tez kuşkusuz tüm sorulara yanıt getiren bir çalışma değildir. Katkısı, eğer varsa, "Yunanlılar" sözcüğünün iki soruyu çağrıştırma gereğine işaret etmesidir: a) Hangi dönemin Yunanlılar'ı, b) Yunanlılar'ın hangi kesimi?

EKLER

EK 1

OLAYLARIN KRONOLOJİK SIRASI

1740: Osmanlı Devleti Fransa'ya daimi kapitülasyon tanıması.

1748: Montesquieu'nün (Charles de Secondat 1689-1755) *Yasaların Ruhu*'nu yayımlaması.

1751: *Ansiklopedi*'nin yayımının başlaması. David Hume'un *Inquiries Concerning the Principles of Morals*'ı yayımlaması.

1752: Benjamin Franklin'in (1706-1790) elektriği "bulması".

1754-1763: Fransa ve İngiltere'nin, Kuzey Amerika'da ve Hindistan'da sömürge elde etme savaşlarına girişmeleri. İngiltere'nin Kuzey Amerika'yı ele geçirmesi.

1756-1763: Yedi Yıl Savaşları. Rusya'nın Avusturya ve Fransa ile ittifak kurarak Prusya'ya karşı savaşması; Rusya ordusunun zamanın en güçlü ordusu sayılan Prusya ordusunu iki kez yenmesi, Berlin'e girmesi ve "önemli"

bir ülke konumuna gelmesi. Fransa'da "ancién Régime"e karşı eleştirilerin artması.

1760'lar: Avrupa'da Aydınlanma Çağı. Voltaire (1694-1778); Diderot (1713-1784) ve başkalarının 35 ciltlik *Ansiklopedi*'yi yayımlamaları (1751-1780); David Hume (1711-1776).

1760-1780 yılları: II. Frederick'in (1740-1786) Prusya'da "aydın despot" örneğini oluşturması; tarım reformu, yol yapımı, ekonomi ve idari reformları yapması. Özgürlükler kralın izin verdiği derecede vardır. Büyük Frederick ile Alman "bilinci"nin artması.

1762: Jean Jacques Rousseau'nun (1712-1778) *Toplum Sözleşmesi* ve *Emile*'i yayımlaması.

1762-1796: II. Katerina'nın Rusya İmparatoriçesi olması; "aydın despot" anlayışını gündeme getirmesi. Zamanında feodal güçlerle demokratik burjuva güçler arasında çatışmaların keskinleşmesi. 1773-1775 yıllarında köylü ayaklanmasının devleti sarsması.

1766: Eu. Boulgarēs'in (1717-1806), Voltaire'in *Memnon*'unu çevirmesi. İki yıl sonra Yunanca'ya "laiklik" yada "dinsel tolerans" anlamına gelen *aneksithrēskeia* sözcüğünü kazandırması.

1766-1772: Cavendish'in, hidrojeni (1766); Schede'in oksijeni (1771); Rutherford'un nitrojeni (1772) bulması.

1768-1774: Osmanlı Rus savaşı; Rus ordusunun, Boğdan, Tuna boylarında ve Kırım'da başarılı olması. Rusya'nın Eflâk ve Boğdan'a girişi üzerine Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile ittifak kurması. 1770'de Çeşme'de Rus donanmasının Osmanlı donanmasını yok etmesi; Osmanlı Devleti'nden "Boğaziçi'nin Hasta Adamı" diye söz edilmesi. 1769-1770 yıllarında Yunanistan'da "Orlof

olayları" olarak bilenen ayaklanma. Küçük Kaynarca antlaşması ile Rusya'nın Ortodokslar'ın "hamisi" olması (1774).

1770'ler: J. Priestley (1733-1804); A. Lavoisier (1743-1794); A. Volta (1745-1827) gibi bilimadamlarının ünlü buluşları. Watt'ın buhar makinesini yapması (1769) ve buhar makinesinin üretimine geçilmesi (1770). James Hargreaves'in dokuma tezgâhını geliştirmesi (1770).

1771: A.Koraēs'in Amsterdam'a gitmesi.

1772: Rusya'nın, Prusya ve Avusturya ile anlaşarak ve Prusya kralı Frederick'in önerisi kabul edilerek Polonya'nın bölüşülmesi. Polonya'da "demokratik" güçlerin ezilmesi, monarşiden ve soylulardan yana güçlerin güçlendirilmeleri.

1773: Kaptan Cook'un Antarktika'ya varması.

1774: Küçük Kaynarca Antlaşması; Rusya'nın Osmanlı Devleti denizlerinde deniz ticareti yapma hakkını ve Osmanlı yurttaşı Hıristiyanlar'ın koruyucusu durumunu kazanması. Kırım Hanlığı'nın bağımsız olması; (1783'te Rusya'ya katılması).

1775: Amerikan İhtilali'nin başlaması. 1776'da bağımsızlığın ilanı. Fransa (Lafayette) ve İspanya'nın, Büyük Britanya'ya karşı savaşmaları. 1783'te İngiltere'nin, Paris Antlaşması ile Amerika'nın bağımsızlığını tanıması.

1776: Adam Smith'in (1723-1790) *Ulusların Serveti*'ni yayımlaması. İstanbul Patrikhane'sinin Voltaire'e karşı tutum alması.

1777: Condorcet'nin "Gezegenler Teorisi"ni yayımlaması.

1779-1780: Yunanca'yı ve Ortodoksluk'u yaymaya çalışan Kosmas Aitolos'un (1714-1779) idam edilmesi. I. Moisiodaks'ın (1730-1800) eğitim ve doğa bilimleri ile

ilgili yazılarını yayımlaması.

1780'ler: Avusturya'da II. Joseph'in (1765-1790) "aydın despot" olarak serfliğe ve angaryaya son vermesi, manastırları kapatıp medeni nikâhı getirmesi.

1781: Immanuel Kant'ın (1724-1804) *Saf Aklın Eleştirisi*'ni yayımlaması. Gouffier'in *Voyage pittoresque de la Grèce*'i yayımlaması.

1783: Montgolfier kardeşlerin balonlarını oluşturmaları. Condorcet'nin *Zencilerin Köleliği Üstüne* yazısını yayımlaması. Guys'in *Voyage littéraire de la Grèce*'i yayımlaması. Katartzēs'in ilk kez halk dilinde (dēmotikē) yazması.

1787-1788: Amerika anayasasının yazılıp yürürlüğe girmesi. Tepedelenli Ali Paşa'nın Yanya Paşası olması. A. Koraēs'in Paris'e yerleşmesi.

1787-1791: Avusturya-Osmanlı Savaşı ve Ziştovi Antlaşması.

1787-1792: Osmanlı Rus savaşı, Yaş Antlaşması. Rusya'nın bu savaşta üstünlüğü ve Karadeniz'de Rus ticaretinin gelişmesi.

1789: Fransız İhtilali ve 1791'de İnsan Hakları'nın ilanı. 1792'de Cumhuriyet'in ilânı. 1793-1794 Terör Yönetimi. Jeremy Benthan'ın *Ahlak ve Yasaların İlkeleri*'ni yayımlaması.

1790: Velestinli Rēgas'ın *Fizik Derlemesi*'ni ve Hassas *Aşıklar Okulu*'nu yayımlaması. Poulios kardeşlerin *Ephēmeris* gazetesini Viyana'da yayımlamaya başlamaları.

1790-1795 yıllarında Rusya'nın Polonya'daki demokratik harekete son vermesi; 1793'te Rus ordularının Polonya'ya girmesi ve ikinci kez Polonya'nın bölüşülmesi. 1794'te ulusal kahraman Tadeusz Kosciuszko (1746-1817) liderliğindeki Polonya halk ayaklanmasının

Prusya ve Rus orduları tarafından bastırılması ve 1795'te Polonya'nın bağımsızlığını kaybetmesi; üçüncü kez bölüşülmesi. 1830 yılındaki bağımsızlık savaşının başarısız olması.

1790'lar: Mozart (1756-1791); Haydn (1732-1809); Beethoven (1770-1827);

1791: Osmanlı Devleti-Avusturya arasında Ziştovi Antlaşması. Papa'nın yeni Fransız Kilisesi'ne karşı tutum alması.

1792: Fransız sömürgelerinde köleliğin kaldırılması. Cartwright'in buharla çalışan dokuma tezgâhını icat etmesi. Rusya ile Yaş Antlaşması.

1793: Nizam-ı Cedit Ocağı'nın kurulması. Khristodoulos Pamplekes'in (1733-1793) felsefi görüşleri yüzünden Patrikhane tarafından aforoz edilmesi; taraftarlarının Leipzig'te heykelini dikmeleri. Mari Antoinette'in idam edilmesi.

1793: Parke Godwin'in *Politik Hak Üstüne* adlı iki ciltlik kitabının yayımlaması.

1795: Braham'ın hidrolik presi icat etmesi.

1796: Fransa'da basın özgürlüğünün kabul edilmesi. Laplace'ın *Dünya Sistemi*'ni yayımlaması.

1796-1801: Rusya'da I. Paul'ün imparator olması. Zamanında çeşitli yörelerde 32 köylü ayaklanmasının olması.

1797: Kampo Formio Antlaşması. 28 Haziran'da demokratik Fransız ordusunun Yunan Adaları'na çıkması. Rēgas'ın *Harita*'sını ve ihtilalci yazılarını yayımlaması.

1798: Patrikhane tarafından *Pederler Öğretisi* ve *Hrıstiyan Savunma*, Koraēs tarafından *Kardeşlik Öğretisi'nin* yayımlanması. Malthus'un *Nüfus Üstüne*'yi yayımlaması. Napolyon'ün Mısır'ı alması; 1801'de Mısır'dan ayrılması.

1798: Rusya'nın, Büyük Britanya, Avusturya, Osmanlı Devleti ve Napoli Krallığı ile birlikte Fransa'ya karşı dörtlü ittifakı kurması. Rus ordusunun İtalya'da Fransızlar'ı yenmesi (1799). Rus-Osmanlı donanmasının 1798-1800 yıllarında Fransızlar'ı Yunan Adaları'ndan çıkarması. Rēgas'm öldürülmesi.

1799: Parker'ın çimentoyu keşfetmesi.

1800: Yunan Adaları'nda "özerk idare"nin kurulması ve Koraēs'in *Savaş Şarkısı*'nı yazması.

1800: Rusya'nın dörtlü ittifaktan çıkması ve Fransa ile ittifak kurması; Büyük Britanya ile arasının açılması. Rusya'da saray çevrelerinin I.Paul'u öldürtmesi; yerine oğlu I. Aleksandr'ın (1801-1825) geçmesi.

1801: Fransa ordusunun Mısır'ı terketmesi. Koraēs'in *Savaş Borusu*'nu yayımlaması

1804: Napolyon'un İmparator olması. Karayorgi önderliğinde Sırp ihtilalinin başlaması. 1805'te Rusya, Avusturya ve Prusya'nın, Fransa'ya karşı yeni bir ittifaka girmeleri. 1805-1809 yıllarındaki beş büyük meydan muharebesi sırasında Fransa'nın "ittifakı" yenmesi. Rusya'nın Tilsit Barışı'nı imzalaması (1807).

1805: Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'a vali atanması. Jacob Bartholdy'nin *Yunanistan Gezisi*'ni yayımlaması. Koraēs'in *Bu Koşullarda Grekler Ne Yapmalı?* ve anonim bir yazarın *Rusingilizfransız*'ı yayımlaması.

1806: *Yunan Nomarşisi'nin* yayımlanması.

1806-1812: Osmanlı Rus Savaşı ve Bükreş Antlaşması. 1805'te Rusya, Avusturya, Prusya'nın, Fransa'ya karşı yeni bir ittifaka girmeleri.

1807: Prusya'da serfliğin kalkması; Britanya İmparatorluğu'nda köle ticaretinin yasaklanması. Kabakçı Mustafa'nın

ayaklanması ve III.Selim'in tahttan indirilmesi. Fulton'un yaptığı ilk buharlı geminin yüzdürülmesi. Büyük Britanya filosu İstanbul'da. Fransızlar Yunan Adaları'nda.

1808: Alemdar Mustafa Paşa harekâtı; II. Mahmut'un tahta çıkarılması; Sened-i İttifak'ın imzalanması. Amerika'da köle ithalinin yasaklanması. Fichte'nin *Alman Ulusu*'nu yazması. Goethe'nin Faust'unun (birinci bölüm) yayımlanması.

1808: Orta ve Güney Amerika'da İspanya ve Portekiz İmparatorlukları'na karşı ayaklanmaların olması. 1828'e değin onüç bağımsız devletin kurulması. 1825'te Endonezya halkının Hollanda'ya karşı ayaklanması.

1809: İngilizler Zakynthos'da (Zante).

1811: *Logios Hermēs* gazetesinin Viyana'da yayımlanması. Gazetenin, 1821'de Avusturya yönetimi zoruyla Patrik'in Yunan İhtilali'ni aforoz eden bildirisini yayımlamaya zorlanınca yayınma son vermesi.

1812: Napolyon'un Rusya seferi; Fransız ordusunun yenilmesi. Rusya, Prusya, İngiltere, Avusturya ve İsveç'in, Fransa'ya karşı yeni ittifak kurmaları; ittifakın Fransa'yı yenmesi. 1815'te Napolyon'un Waterloo'da yenilmesi ve sürgüne gönderilmesi.

1813: (Eylül) *Philomousos Hetaireia* (Müzikseverler Şirketi) örgütünün kurulması.

1814: *Philikē Hetaireia* (Dostlar Şirketi) örgütünün kurulması.

1815-1817: Milos Obrenoviç (1780-1860) önderliğinde Sırp İhtilali.

1814-1815: Viyana Kongresi. Büyük Britanya, Avusturya, Prusya ve Rusya'nın "haklı bir denge" kurmaya karar vermeleri. 26 Eylül'de "Kutsal İttifak"ın kurulması.

Fransa, İspanya, Hollanda ve İtalya'nın Toscana, Modena, Parma devletlerinde kralcıları iktidara getirmesi. "Cumhuriyetçi" güçlerin ezilmesi. Büyük Britanya'nın Yunan Adaları'nda (Yedi Ada) garantör olması.

1816-1819: Rusya'nın Baltık yöresinde feodal ilişkilere son verilmesi ve kapitalist gelişmelerin görülmesi. 1816'da Rusya'da gizli örgütlerin kurulması: "Kurtuluş Birliği", "Refah Birliği" (1818). Nihayet 1825'de "Decembrist" hareketin patlak vermesi ve kanlı bir biçimde bastırılması.

1817: Sırplar'a göreli özerklik tanınması.

1818: Yunan Adaları'nda (Yedi Ada) anayasa uygulanması.

1819: Tepedelenli Ali Paşa ayaklanması.

1820'ler: Avrupa'da edebiyat ve resimde Romantizm hareketi: Byron (1788-1824); Chateaubriand (1768-1848); Heine (1797-1856); Delacroix (1798-1863).

1820: "Kutsal İttifak"ın bozulması; Fransa ve İngiltere'nin daha tutucu olan Avusturya (Metternich) ve Rusya'dan (I. Aleksandr) farklı bir yol seçmeleri. İspanya'da liberallerin ihtilali. Monarşi taraftarlarının yenilmesi. 1822'de Verona Kongresi kararı ile ve İngiltere'nin itirazlarına rağmen, Fransa'nın İspanya'ya müdahalesine karar verilmesi. 1823'te İspanya'nın monarşik güçlerce işgal edilmesi.

1820-1821: 1796 yılından sonra Napoli'de Carbonari örgütünün ulusal ihtilal amacıyla çalışması; 1820'de ihtilal ve anayasa deneyiminin yapılması. 1821'de Laibach Kongresi; Avusturya'nın monarşi yanlısı müdahalesi ile ayaklanmanın bastırılması.

1821: Portekiz'de anayasanın kabul edilmesi. Yunan İhtilali'nin ilânı.

EK 2

VELESTİNLİ RĒGAS

Velestinli Rēgas'ın Marş Adlı Şiiri

Elimizdeki tarihi bilgiler, Rēgas'ın, Eylül 1796 tarihinde Viyana'da dostları ile buluştuğu bir evde, kavalını çalarak devrimci Marş'ı (Yunancası *Thourios*) söylediğini ortaya koymaktadır. Yani bu şiir bu tarihte, yada kısa bir süre önce -ve Fransızlar'ın İtalya başarılarından sonra- yazılmış olmalıdır (Branousēs 63).[1] "Yurtseverler", marşı coşku ile hep beraber söylerlermiş. 1797 yılının Mayıs ayında *Marş*'ın Makedonya'nın Siatista kentinde söylendiği bilinmektedir. *Marş*'ın bestesi "kleft"lere özgü bir şarkıdan alınmıştı.

Marş devrimci bir manifestodur. İçeriğinden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı Devleti içinde genel ve yaygın bir ayaklanmayı amaçlayan bir çağrıdır. Amaç "Hristiyanlar'ı ve Türkler'i" ezen düzeni yıkmaktır. "Arap beyaz" bir arada, "Bosna'dan Arap dünyasına" uzanan, "Türkler'le Rumlar'ın servetlerini yitir-

1 Napolyon Mayıs 1796'da Milano'da idi. Haziran ayında tüm İtalya'da egemenliğini kabul ettirir; İtalya'nın "kurtuluşunu" ilan eder.

dikleri" bu geniş alanda bir demokratik devrim savunmaktadır: "Yasalar yol gösterici olacak", yurtsever çalışkan kimseler egemen olacak vb.

Şiir olarak *Marş*'ın, Yunan edebiyat tarihi içinde önemli bir yeri yoktur. Dizeler basit ve safçadır. Didaktikdir. Dizem açısından zayıftır. Ancak şiir Yunanistan'da çok yaygın bir biçimde bilinmektedir. Özellikle başlangıç dizeleriyle -"*Ne güne dek arkadaşlar darda yaşayacağız*"- ve hemen onları izleyen, "*bir saatlik yaşam yeğdir bize / kırk yıllık köleliğe, hapise*" dizeleri bir atasözü ağırlığında olup hemen herkes tarafından bilinir ve yurtseverlik içeriği ile de sık kullanılır.

Marş ilk kez 1798 yılında Rēgas'ın yakını Khristophoros Perraibos tarafından Korfu Adası'nda yayımlanmıştır. Bu çeviri Korfu Adası'nda 1798'de basılan *Marş*'ın 1905'te Sp. Lamprou'nun yeniden baskısından alınan ve Branousēs'in (1963) kitabında tekrarlanan şiire göre yapılmıştır.

Marş

Ne güne dek arkadaşlar darda yaşayacağız,[2]
aslanlar misali, yalnız, bayırlarda dağlarda,
inlere sığınmış, bir tek kuru dallara bakarak
ve acı kölelik içinde ayrılarak dünyadan?
Yitirdik kardeşleri, Vatan'ı, babamızı anamızı,
dostları, evlâtları ve tüm yakınlarımızı.

Bir saatlik özgür yaşam yeğdir bize
kırk yıllık köleliğe, hapise.

Köleysen eğer neye yarar yaşaman?
Düşün, ateştesin her an.
İster vezir ol, Efendi yada tercüman
hep boşa harcar seni Tiran.

---

2 "Darda" yada "geçitlerde"; isyana kalkışanlar gibi,

Gün boyu o ne derse onu yaparsın
o ise gene kanını emer.
Soutsos, Mourouzēs, Petrakēs, Skanabēs,
Gkikas ve Maurogenēs aynadır, bak onlara.[3]
Yiğit kapetanyoslar, papazla siviller,
ve ağalar, öldü hepsi haksız kılıç altında
öylesine çoktur bunlar, Türkler ve Rumlar,[4]
yitirdiler yaşamla servetlerini, nedensiz.

Gelin artık ortak bir istekle
yemin edelim Haç üstüne,
yerleştirelim çalışkan yurtseverleri
onlar buyursun her şeyi;
tek yolgösterici Yasalar olsun
biri de Vatan'ın lideri;
çünkü anarşi de köleliğe benzer;
yabanıl yaşam da acı bir ateştir.
Ve o zaman ellerimizi göğe kaldırıp
Tanrı'ya şöyle diyelim can-ı gönülden:

(Bu noktada Yurtseverler ayağa kalkıp, ellerini gökyüzüne kaldırırlar ve şu Yemini ederler:)[5]

"Hey Dünya'nın Kralı, Sen'in adına yemin ederim,
Tiranlar'ın görüşüne hiçbir zaman katılmayacağım!
Ne onlar adına çalışacağım ne de kanacağım

---

3 Bu isimler zamanın tanınmış Fenerliler'ini anımsatmaktadır. Kimileri tercümandırlar (dragoman), kimileri Boğdan ve Eflâk'ta voyvoda. "Gika"lar, "Mavroyani", "Suçu", "Mürüzi"ler için bak. Uzunçarşılı IV/II. sahife 54-74. Bunlardan kimileri azledilmiş, kimileri, örneğin "Mavroyani", "candan hizmetine" rağmen, hep Uzunçarşılı'ya göre, "şımarıklığı" yüzünden idam edilmişti.

4 "Kapetanyos" gemi kaptanları yada eşkiya, haydut, âsi reisi anlamındadır. "Ağa" burada Müslüman ağa anlamı taşıyor. "Türk" o yıllarda hem "Türk" hem de "Müslüman" anlamı taşırdı.

5 Bu not özgün metinde vardır.

vaatlerine, teslim olmayacağım.
Yaşadıkça ben, tek amacım
onları yok etmektir, sarsılmayacağım.
Vatan'a bağlı kalacak, esareti yıkacağım,
başkomutanın hep yanında olacağım.
Yeminimden şaşarsam Gök'te şimşek çaksın
beni yıksın, duman olup kaybolayım!"

Doğu'yla Batı'da, Kuzey ve Güney'de
Vatan için bir tek yürek atsın;
inancında herkes özgürce yaşasın,
ortak koşalım savaşın şanına
Bulgar ve Arnavut, Ermeni ve Rum,[6]
arapla beyaz, ortak bir güç
Özgürlük adına kılıç kuşanalım
yiğit olduğumuzu her yere duyuralım.
Tiranlık yüzünden gurbete çıkmış olanlar
çıkıp gelebilsin yurduna artık,
savaş sanatını belleyenler ise
koşsun gelsin, Tiranları yensin;
Rumeli çağırıyor kucağını açmış
yaşam, toprak veriyor, değerle şeref.
Ne güne dek kalacaksın böyle
yabancı kralların hizmetinde?
Kendi ırkının direğine dönüş.
Yabancı bir kılıçta bir püskül olacağına
Vatan için yok olmak daha iyidir.
Bize uyanlar artık düşman sayılmaz
kardeş olacak bize, ister başka bir dinden olsun;
Ama cüret edip de karşımıza çıkan
bizden de olsa, varsın yok olsun.

---

6 Şiirin başka eski bir baskısında "Ermeni ve Rum" yerine "Sırp ve Rum" denmektedir.

Suliotlar'la Manliler, ünlü arslanlar[7]
ne güne dek inlerinizde uyuyacaksınız?
Karadağlı kaplanlar, Olimpus kartalları[8]
Agrafa'nın şahinleri, tek yürek olun.
Yürekli Makedonlar, birden atılın
köpürüp emin kanını Tiranlar'ın.
Sava'da ve Tuna'da kardeş Hristiyanlar,
elde silah çıkın ortaya;
haklı öfkeyle kanasın kanınız;
küçük büyük herkes Tiranlar'ın sonu için.
Yiğit korkusuz Karadenizliler,
ne güne dek barbar sizi ezecek?
Bekleyip durmayın siz Lazlar,
Boğaz'a dalın sizler de bizimle.[9]
Denizlerin yunusları, adaların ejderhaları,
yıldırım gibi atılın, vurun düşmana.
Girit ve Hydra'nın deniz kuşları,
zamanıdır, duyun Vatan'ın sesini.
Donanmada olanlar ise, layık gençler olun
Yasalar emir veriyor, kundaklayın.
Bizimle olun siz de, Maltalılar, tek vücut olun,
Tiranlık'a atılın hışımla.
Hellas sesleniyor sizlere, istiyor, acıyor size,
anacıl sesi ile sizin katkınızı diliyor.

---

7 Türk tarihçiliğinde "Solyotlar" ve "Manyotlar" da denir.

8 Şiirde, günümüzde Yunanca'da kullanılmayan Türkçe sözcükler çoktur. Örneğin "kaplanlar", "ejderha", "Mısır", "Bosna", "Yırcalılar", "Toplar" "Balkan" Türkçe sözcüklerle dile getirilmiştir.

9 "Boğaz" burada, Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul'daki Boğaziçi anlamında olsa gerektir. "Laz", Tesalya'nın Olympos yöresinde yaşamış olan -ve Lazoi denen- halk da olabilir.

Ne beklersin Pazvantoğlu, böyle kuşkulu?[10]
Atıl Balkanlar'a, kartal yuvanı kur;
puhu kuşuna, kargalara kulak asma;
reaya ile birlik ol zaferi arıyorsan.
Silistre ile Braila, İsmailiye ile Kili
Berder ve Hotin, hep seni davet eder;
sana karşı gönderilen ordu da
gene sana boyun eğer,
çünkü Tiranlık'a katlanamıyorlar.
Gürcü artık sen de uyuma, hızla kalk;[11]
Bursa gibi yapabilirsin, elinde fırsat.
Halep'te serbest düşünen sen
zaman yitirme, in ovaya;
askerinle kalk ayağa
İstanbul'un fermanını dinleme.
Mısır'ın aslanları, ilk iş olarak
kendi beyinizi kendinize kral yapın;
Mısır'ın haracı varmasın İstanbul'a
gebersin size acı çektiren kurt.

Hepimiz tek yürek, tek görüş, tek ruhla
vurun Tiran'ın köküne, yok olsun!
Bir ateş yayılsın tüm Türk dünyasında
Bosna'dan aksın Arap dünyasına!
Yükselsin bayraklarda Haç
yıldırım gibi vurun düşmana!

---

10 Pazvantoğlu, bu dizeler yazıldıktan sonraki yıllarda, Bab-ı Ali'nin ödünleri ile yetinmeyerek ayaklanacaktı. Kısa ve yetersiz bilgi için bak: Karal V. sahife 29, 104 ve 154. Karal "Başkaldıran Pazvantoğlu" eylemi için "Pazvantoğlu'ndan kendilerine katılan bozguncu kimselerle Sırbistan'da bir terör yarattılar. Bu rejim Sırp isyanının yakın sebebini teşkil etti" diye yazmaktadır.

11 Rigas bu dizelerde başkaldıran âyanlara, seslenmektedir. Bursa, Halep, Mısır, Epir'de (Tepedelenli Ali Paşa) gibi başkaldıranlar bu sürede çoktu.

Aklınızdan geçmesin güçlü olduğu;
onun yüreği atar ve titrer tavşan gibi.
Üçyüz Yırcalı ona gösterdi bir güzel
toplarla karşı çıkamayacağını.[12]

Neden gecikiyorsunuz öyleyse?
Ölü gibi neden beklersiniz?
Uyanın, karşı ve düşman olmayın!
Atalarımız kahraman gibi saldırırdı
ateşe atılırlardı Özgürlük yolunda,
biz de böyle kardeşlerim, kapalım silahları
kurtulalım bu acı kölelikten!
Keselim bu kurtları, boyunduruğu elinde tutanları
Hristiyanlar'la Türkler'e sertlikle acı çektireni;
karada ve denizde parıldasın Haç,
boyun eğsin düşman Adalet'e;
kurtulsun dünya bu yaradan
özgür yaşayalım, kardeşler, Dünya'mızda!

Velestinli Rēgas'ın Anayasa'sı

Kısaca Anayasa diye isimlendirdiğimiz bu metin iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, *İnsan Hakları*'na, ikinci bölüm ise *Anayasa İlkeleri*'ne ayrılmıştır. Rēgas, Anayasa'sını Fransa'nın 27 Haziran 1793 tarihli Anayasa'sına ve İnsan Hakları Bildirgesine dayanarak hazırlamıştır. Burada (Daskalakēs'ten yararlanılarak) Rēgas'ın *Anayasa*'sının bütünü verilmektedir.

Ayrıca İnsan Hakları bölümü için, Rēgas'ın (R) ne tür değişikliklere giriştiğini göstermek ve bir karşılaştırmayı olanaklı kılmak için, esin kaynağı 1793 tarihli Fransızca (F)

12 "Yırcalılar" Osmanlı ordusunda yer alan askerler olup, isyan sonunda Trakya dağlarında Pazvantoğlu'na katılmışlardı.

metnin maddeleri de Türkçe'ye çevrilerek italik harflerle verilmektedir. *Anayasa İlkeleri* bölümünde ancak ilginç değişiklikler saptandığında Fransızca (F) maddeler çevrilerek gene italik harflerle metne eklenmiştir.

İnsan Hakları

Başlık (F): 24 Haziran 1793 tarihli Anayasa: İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi

Başlık (R): Yasalar ve Vatan Adına, Rumeli, Küçük Asya, Akdeniz adaları ve Eflâk-Boğdan'da Yaşayanlar İçin Yeni Siyasal Yönetim-Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik.

Giriş F): Fransız halkı, dünyadaki mutsuzluğun tek nedeninin insanın doğal haklarının unutulmuş ve aşağı görülmüş olduğundan kaynaklandığına inandığından, resmi bir beyanname ile bu kutsal ve vazgeçilmez hakların ortaya konmasına karar vermiş ve bu yolda, bütün yurttaşların aralıksız olarak hükümetin davranışlarıyla tüm toplumsal kurumların amaçlarını izlemesi gerektiğine, böylelikle de hiçbir zaman ezilmeye izin vermeyeceğine, tiran tarafından aşağılanmayacağına ve bunun sağlanması içinse özgürlüğünün ve mutluluğunun temellerinin, idarenin ödev ve kurallarının, yasa koyucunun amacının da gözler önünde olmasının gerekliliğine inanmıştır. Dolayısıyla yüksek Varlık önünde aşağıdaki insan ve yurttaş haklarını ilan eder.

Giriş (R): Hellenler'in evlatları olan halk, ki Rumeli'de, Küçük Asya'da, Akdeniz Adalarında, Eflâk-Boğdan'da yaşamaktadır ve iğrenç Osmanlı despotluğunun tiranlığı altında inlemekte olan bütün herkes ile bu boyunduruğun yükünden kurtulmak için yabancı krallıklara gitmiş olanlar, ayrıntısız herkes diyorum, Hristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (çünkü herkes tanrı yaratığı ve evlâdıdır), sultan adını taşıyan tiranın bütünüyle pis kadın zevklerine düşmüş

olduğunu, cahil hadım ağası ve kana susamış saray mensuplarıyla çevrilmiş olduğunu ve insanlığı hor gördüğünü, saflığa karşı yüreğinin katılaştığını düşünerek, dünyanın en güzel devletinin, ki bilgelerce her tarafta göklere çıkarılmaktadır, artık iğrenç bir anarşiye düşmüş olduğunu ve kimsenin, hangi sınıftan yada dinden olursa olsun, ne yaşamından ne namusundan, ne de malından emin olmadığını görmektedirler. En uysal, en masum ve namuslu yurttaş bile artık her an tiranın muhayyelesinin yada tiranın yabanıl yöneticilerinin ve yeteneksiz ileri gelenlerinin yada (ki bu daha sık olmaktadır) canavarca onları taklit edenlerin cezasız kalan günahlarının, sert insanlık dışı davranışlarının, yargısız ve araştırmasız uygulanan ölüm infazlarının kurbanı olma tehlikesini yaşamaktadır.

Gökyüzü, sen bu cinayetlerin şahidisin. Güneş, sen her gün bu canavarca davranışları görüyorsun. Yeryüzü, sen durmadan akan masum kanla sulanmaktasın. Kim aksini söyleyebilir? Bunca uygunsuzluğu yapan kaplan kim? Çıksın şimdi karşımıza, ve karşısına şahit olarak bütün dünya çıkacak, haksız dökülen ırmaklarca kanlar için sessizce inleyen dünya.

Bu mutsuz halk, üzüntülerinin ve acılarının, günlük gözyaşlarının, yok oluşunun nedeninin kötü ve aşağılık yönetimin ve iyi yasaların yokluğunun sonucu olduğunu görerek, kararlı bir biçimde, gözlerini gökyüzüne kaldırarak, boyunduruğu yiğitçe kaldırmaya, intikam ve umutsuzluğun silahlarını edinmeye ve tüm Dünya'ya karşı yüksek sesle, rahat bir biçimde yeryüzünde yaşayabilmesi için tanrısal bir sunuş olan kutsal ve üstün hakkını dile getirmeye karar vermiştir.

Bundan dolayı, bütün yurttaşlar uyanık kalıp her an yöneticilerin davranışlarını, yasa yapanların toplumsal amacını kıyaslayabilmek için, yiğitçe despotizmin boyunduruğunu atarak ve atalarının özgürlüğünü kucaklamak; bundan böyle

hiçbir zaman insanlık dışı tiran tarafından köle olarak haklarının ayaklar altına alınmamak için; herkes gözlerinin önünde bir ayna gibi özgürlüğün temellerini, güvenliği ve mutluluğunu bulundurmak; yargıçların özgür yurttaşlara karşı ödevlerini iyi tanımaları; ve yasa koyucuların ve ileri gelen yöneticilerin yurttaşların mesleklerini ve mutluluklarını iyi ayarlamaları için:

Aşağıda belirtilen değerli insan ve krallığın özgür yurttaş hakları, resmi bir biçimde açıkça ilan edilmektedir.

Madde 1 (F): Toplumun amacı genel mutluluktur - Hükümet insanın doğal ve esirgenemez haklarını kullanabilmesi için kurulmuştur.

Madde 1 (R): İNSAN HAKLARI - İlk kez dünya insanlarının bir arada yaşaması için ülkeler ve kentler kurarak ormanlardan çıkıp toplanmalarının nedeni karşılıklı yardımı sağlamak, mutlu yaşayabilmekti; bunlar birbirine karşı bulunmak yada biri ötekinin kanını emmek için olmadı.

Sonra, dünya üstünde kimsenin onlardan esirgemeye hakkı olmadığı doğal haklarını kullanmayı güvenlik altına almak üzere kendi çıkarlarını gözetecek bir kral yarattılar.

Madde 2 (F): Bu haklar, eşitlik, özgürlük, güvenlik, mülktür.

Madde 2 (R): Bu haklar şunlardır: birincisi, hepimizin eşit olmasıdır; birimiz ötekinden daha aşağı olmamalıdır; ikincisi, özgür olmamızdır; birimiz ötekinin kölesi olmamalıdır; üçüncüsü, yaşamımızdan emin olmalıyız ve hiç kimse haksız yere yada aklına estiği için yaşamı elimizden alamamalıdır; dördüncüsü de, elimizdeki mülklere kimse elini uzatamamalıdır, bizim ve mirasımıza konanların olmalıdır.

Madde 3 (F): Bütün insanlar doğal olarak ve yasa önünde eşittir.

Madde 3 (R): Bütün insanlar, Hristiyan ve Türkler, doğal olarak eşittir. Biri, herhangi bir suç işlediğinde, suç ile ilgili yasa aynıdır ve değişmezdir; aynı kabahat için zengin daha az, yoksul daha çok ceza göremez, eşit olmalıdır.

Madde 4 (F): Yasalar, genel isteğin serbest ve kutsal iradesidir; herkes için eşittir, ister koruyucu olsun ister cezalandırıcı; yasa ancak toplum için haklı ve yararlı olanı emredebilir; zararlı olana karşı çıkabilir.

Madde 4 (R): Yasa, tüm halkın kabul etmesiyle ortaya çıkan serbest karardır; hepimiz malımıza sahip çıkmak istediğimize göre hiç kimse onları bizden keyfi bir biçimde alamaz; yasa işte budur, çünkü biz kendimiz kabul ediyoruz ve istiyoruz. Yasa her zaman yalnız yaşamımız için haklı ve yararlı olanı emreder ve bize zararlı olanı engeller.

Madde 5 (F): Bütün yurttaşlar kamu işlerine eşit biçimde kabul edilirler. Serbest insanların tercih edilmesi için erdemlerinden ve yeteneklerinden başka bir neden tanınmaz.

Madde 5 (R): Bütün yurttaşlar makam ve kamu görevi alabilir. Serbest halklar, tercih için tanıdıkları tek kıstas akılları ve çalışkanlıklarıdır, yani o yere geçmek için layık ve uygun olup olmadığıdır. Eğer layık değilse, aşağılıksa o makam ona verilmemelidir; çünkü işi beceremediği için, cehaleti ile genel çıkara karşı çıkmaktadır.

Madde 6 (F): Özgürlük, insanın komşusunun hakkını ihlal etmeden eylemde bulunma hakkıdır; temel olarak doğayı kabul eder; adaleti düzenlemek, yasayı korumak ister, ahlaksal sınırları şuna dayanır: Sana yapılmasını istemediğini başkalarına yapma.

Madde 6 (R): Özgürlük, insanın komşusunun hakkını ihlal etmeden eylemde bulunma hakkıdır; temel olarak doğayı kabul eder, çünkü özgür olmayı istememiz doğaldır. Temel olarak

adaleti kabul eder, çünkü yasadır nereye dek özgür olabileceğimizi saptayan. Özgürlüğün ahlaksal sınırı şöyle söylenebilir: Sana yapılmasını istemediğini başkalarına yapma.

Madde 7 (F): Düşünce ve görüşlerin, ister basın yoluyla, ister başka yollarla olsun yayımlanması, barışçıl toplantılar, dinlerin serbest olması yasaklanamaz. Bu hakların ilanı geçmişteki despotizmin varlığını ve anısını akla getirmektedir.

Madde 7 (R):Basın yolu ile veya başka bir yolla görüşümüzü ortaya koyma hakkı, barışçı bir biçimde toplanma hakkı, her türlü dinin özgürlüğü, Hristiyanlık, Müslümanlık, Yahudilik ve diğerleri bu yönetim tarafından yasaklanamaz.
Bu haklar engellendiğinde, bunun tiranlıktan kaynaklandığı yada kovmuş olduğumuz despotizmin anılarının canlandığı açıktır.

Madde 8 (F): Güvenlik, toplumun her ferdine toplumca sağlanan kişilik, hak ve mülk ile ilgili düşünceden doğmaktadır.

Madde 8 (R): Güvence tüm ulus ve halk tarafından her insana kişiliği, hakkı ve malları ile ilgili olarak verilmektedir; yani biri bir tek kişiyi bile zarara soktuğunda, bütün halk ayağa kalkıp bu müstebite karşı çıkıp onu kovalamalıdır.

Madde 9 (F): Yasalar, toplumsal ve kişisel özgürlüğü yöneticilerin baskısına karşı korumalıdır.

Madde 9 (R): Yasaların görevi bu imparatorluktaki bütün halkın ortak özgürlüğünü yöneticilerin baskılarına karşı korumaktır; yönetimleri iyi olduğunda yönetmeli, kötü olduğunda yerlerinden atılmalıdırlar.

Madde 10 (F): Hiç kimse yasaların belirttiği koşullar dışında suçlanamaz ve tutuklanamaz. Bütün yurttaşlar yasalar tarafından çağrıldığında yada istendiğinde anında itaat etmelidir; karşı koyması suç sayılır.

Madde 10 (R): Hiç kimse yasaların gösterdiği yollar dışında mahkemeye çağrılmamalı, mahkeme tarafından tutuklanmamalı ve hapise konmamalıdır. Kişiler suçlu olduklarında tutuklanmalı ve bu keyfi ve akla estiği gibi olmamalıdır. Ama yasaya göre çağrıldığında her yurttaş hemen mahkeme önüne çıkmalıdır. Karşı çıktığı ve mahkemeye gitmediği durumlarda haksız sayılacaktır. Suçsuz olduğunda başı belaya girmeyeceğini bilmesine rağmen, mahkemece çağrılan kimsenin yargı karşısına çıkmaması büyük suçtur.

Madde 11 (F): Yasadışı yollarla kişiye karşı uygulamalar yasadışı ve keyfidir; kişiye karşı zor kullanmaya kalkışıldığında kişinin de güç ile karşı koymaya hakkı vardır.

Madde 11 (R): Suçsuz bir insana karşı yasaların dışında ve kanıtsız ceza verilmek istendiğinde, bunun yargıcın kafasından uydurulmuş olduğu ve tiranca bir davranış olduğu belli olmaktadır. Bu biçimde haksızlığa uğratılmak istenen kimsenin, bütün gücü ile karşı koymaya hakkı ve izni vardır; karşı güç gösterip, baş eğmemelidir.

Madde 12 (F): Keyfi olarak emirler verenler yada keyfi eylemleri uygulayanlar suçlu olup, cezalandırılmalıdırlar.

Madde 12 (R): Yönetimin haberi olmadan gerekli olduğunu söyleyerek emirler verenler yada bunları imzalayanlar yada uygulayanlar suçlu olup, ağır biçimde cezalandırılırlar.

Madde 13 (F): Suçlu olduğu kanıtlanana kadar herkes suçsuz sayılır;eğer tutuklanması gerekliyse her gereksiz zorluk yasalar tarafından ağır biçimde cezalandırılır.

Madde 13 (R): Suçlu diye iftiraya uğrayan ama suçsuz olduğu belli olan herkes, suçlu olduğu belli olana yada mahkeme tarafından yakalanması gerektiği kanıtlanana kadar, her türlü zorbalık, örneğin bağlamak, küfür etmek, dövmek önlenmelidir; ve ancak suçu belli olduktan sonra yasaya uygun

olarak cezası başlamalıdır.

Madde 14 (F): Hiç kimse dinlenmeden ve yasalara uygun olarak işlem görmeden mahkeme edilemez ve cezalandırılamaz ve suçtan sonra yapılmış bir yasa tarafından suçlanamaz. Yasa öncesi suçlar cezalandırıldığında bu eylem bir tiranlıktır; geçmişe şamil yasa suçtur.

Madde 14 (R): Hiç kimse bütün savunmasını yapmadan ve yasalara uygun olarak işlem görmeden yargılanamaz; cezası ise suçtan önce var olan bir yasaya göre olmalıdır. Yasa öncesi suçlar cezalandırıldığında bu eyleme tiranlık denir. Bir yasanın eski bir suçu cezalandırması kanunsuzluktur. Diyelim bir adam başka bir adamın öküzünü almıştır, ama o ana kadar bu konuda bu eylemi yasak eden bir yasa yoktur. Birinin ötekinin malına saldırmaması hakkında yasa bu eylemden sonra çıkarsa, öküzü alan onu geri verir ama ceza görmez; yaptığı işin kötü olduğunu bilmiyordu.

Madde 15 (F): Yasa ancak gerekli kaçınılmaz cezaları verebilir: cezalar suçların nisbetinde ve toplumun yararına uygun olmalıdırlar.

Madde 15 (R): Yasa ancak tam olarak gerekli cezaları verebilir; cezalar suça göre ve toplumun yararına uygun olacak; yani bir kişi birini dövdüğünde o da dövülsün ama kellesi uçurulmasın.

Madde 16 (F): Mülkiyet hakkı, her yurttaşın mallarını, gelirlerini, çalışmasının ve işinin ürünlerini istediği gibi tadması ve kullanması (satması) anlamındadır.

Madde 16 (R): Her yurttaş barış içinde mülkünü kullanma hakkına sahiptir; yani malını istediği gibi kullanıp zevkini çıkarabilmeli, gelirlerinden yararlanıp, sanatının ve çalışmasının meyvelerini alabilmelidir; ve hiçbir zaman hiç kimse bir tek kuruşunu bile zorla alamamalıdır.

Madde 17 (F): Hiçbir iş (meslek), kültür, ticaret yurttaşlara yasak edilemez.

Madde 17 (R): Yurttaşlara toplum için yararlı olan hiçbir iş, ziraat sanatı, ticaret yada girişim yasak değildir. Bütün yurttaşların çalışma sevgisi her sanat koluna ve öğrenime yayılabilir.

Madde 18 (F): Bütün insanlar hizmetlerini ve zamanlarını satabilirler; ancak kendilerini satamaz ve satılamazlar; kişilik sunulabilir bir meta değildir. Yasa köleliği tanımaz; ancak çalışan ve işveren arasında bir görev ve hak anlaşması tanınabilir.

Madde 18 (R): Her insan zamanını başka birinin kullanımına sunarak onun yanında çalışarak hizmet verebilir; ancak kendini ona satamaz çünkü kişiliği de kendi egemenliğinde olmayıp vatana aittir. Yasa kölelere de hiçbir esaret yada köleleştirmeyi tanımamakta, ancak hizmette bulunan ve buna karşılık bir ücret alan (işverene karşı) saygılı olmalıdır; (işveren ise) ne küfür etme hakkına ne de dövme hakkına sahiptir; ancak o güne dek çalışmasının karşılığını anlaşmalara göre ödeyerek işine son verme hakkına sahiptir.

Madde 19 (F): Hiç kimse kendi isteği dışında mülkünün en ufak bir parçasından bile yoksun kılınamaz; eğer toplumsal bir gereksinim sonucu bu gerektiğinde haklı ve önceden belirlenmiş bir tazminat alır.

Madde 19 (R): Hiç kimse kendi isteği dışında mülkünün en ufak bir parçasından bile yoksun kılınamaz; eğer toplumsal bir gereksinim sonucu bu gerektiğinde, yada bir bina istendiğinde, o zaman tarlanın değeri saptanır ve tarlanın yada binanın satın alınabilmesi için sahibine parası verilir.

Madde 20 (F): Bütün vergiler ancak toplumsal çıkar için uygulanır. Tüm yurttaşlar vergilerin tesbitine katılabilirler ve uygulanmasını denetleyebilirler.

Madde 20 (R): Her vergi toplumun yararı için olmalıdır, birinin ötekinin malını eline geçirmek için değil. Bütün ülke sakinleri vergilerin tesbitine katılma, vergilerin toplanmasını denetleme ve bu vergileri toplayanlardan hesap sorma hakkına sahiptirler.

Madde 21 (F): Kamusal yardımlar kutsal bir ödevdir. Toplum mutsuz yurttaşlara, çalışabilmeleri için, çalışamayacak durumda olanlara ise geçim araçlarını sağlayarak yardım etmelidir.

Madde 21 (R): Kamusal yardımlar ve ödemeler vatanın kutsal bir ödevidir. Toplum, hem çalışmalarını sağlaması yönünde hem de artık çalışamayacak durumda olan mutsuz sakinlere karşı bir yardım borcu taşır; yani eğer bir çiftçi öküzleri olmadığı için boş oturuyorsa vatanın ödevi onları vermek ve ödenmeleri için beklemektir; eğer biri vatan için bir savaşta sakat kalmışsa vatan onu ödüllendirmeli ve yaşam boyu onu beslemelidir.

Madde 22 (F): Eğitim herkesin gereksinmesidir. Toplum bütün gücü ile toplumsal gelişmeyi desteklemeli ve eğitimi her yurttaş için olanaklı kılmalıdır.

Madde 22 (R): İstisnasız herkesin eğitime gereksinmesi vardır. Vatan her köyde erkek ve kız çocuklar için okullar açacaktır. Gelişme okuma yazmadan doğar; ve özgür uluslar bundan dolayı parıldamaktadırlar. Eski tarihi yazarlar tanıtılmalı, büyük kentlerde ise Fransızca ve İtalyanca öğretilmelidir; Hellence ise kaçınılmaz olarak öğretilmelidir.

Madde 23 (F): Herkese haklarının sağlanması amacıyla, toplumsal güvenlik herkesin eylemiyle sağlanır; bu güvenlik ulusal egemenliğe dayandırılır.

Madde 23 (R): Her yurttaşın güvenliği bütün yurttaşların ortak eyleminden kaynaklanır. Yani, birinin bir kötü duruma düştüğü durumda herkesin etkilendiğini düşünmemiz gerek;

bunun için herkesin hakkının korunması gerekir. Bu güvenlik ulusun egemenliği temeline dayandırılır; yani bir tek yurttaş haksızlığa uğradığında bütün ulus haksızlığa uğramaktadır.

Madde 24 (F): Kamusal görevlilerin sınırları yasa ile açık bir biçimde saptanmadan ve memurların sorumlulukları sağlanmadan (egemenlik) var olamaz.

Madde 24 (R): Kamusal hizmet görevlilerinin sınırları yasa ile saptanmadan ve bütün görevliler hesap verme kararına varmadan bu egemenliğin saygınlığı yoktur.

Madde 25 (F): Egemenlik halktan kaynaklanır; tektir ve bölünmezdir, sınırlanamaz ve yok edilemez.

Madde 25 (R): İmparatorluk halka dayandırılır; tektir, bölünmezdir, sınırlanamaz ve yok edilemez. Yani yalnız halkın kendisi emir verebilir ve hiçbir engel tanımadan bunu yapabilir, insanların bir bölümü yada bir kent emir veremez.

Madde 26 (F): Halkın hiçbir kesimi halkın bütünü adına hareket edemez; ama egemen halkın her kesimi tam bir serbesti içinde isteklerini dile getirebilir.

Madde 26 (R): Halkın hiçbir kesimi halkın bütünü adına hareket edemez; ama egemen halkın her kesimi tam bir serbesti içinde isteklerini dile getirebilir.

Madde 27 (F): Egemenliği eline geçiren herkes, anında serbest insanlar tarafından öldürülmelidir.

Madde 27 (R): Egemenliği ve iktidarı eline geçirmek isteyen her insan serbest insanlar tarafından anında tutuklanmalı, yasalara göre yargılanmalı ve ceza görmelidir.

Madde 28 (F): Bir ulus her zaman anayasasını gözden geçirmek ve değiştirmek hakkına sahiptir. Bir kuşak yasaları ile gelecek kuşakları bağlayamaz.

Madde 28 (R): Bir ulusun her zaman yasaları değiştirmeye hakkı vardır; bir kuşak insanlar yasaları ile onlardan sonra doğacak olan insanların geleceğini zorlayamaz.

Madde 29 (F): Her yurttaşın yasanın oluşturulmasında ve temsilcilerinin seçiminde eşit bir hakkı vardır.

Madde 29 (R): Her yurttaş bir yasanın oluşmasında, yerleşmesinde ve görevlileri, milletvekilleri ve ulusal temsilcileri seçmede, öteki yurttaşlar gibi eşit bir hakka sahiptir.

Madde 30 (F): Kamusal makamlar temelde geçicidirler; bunlar ayrıcalık yada mükâfat değil ödevdirler.

Madde 30 (R): Vatanın kamusal makamları idarece dağıtılır; bunlar özel şeref payesi yada mükâfat olarak değil, vatana karşı kaçınılmaz olan bir yurttaşlık ödevi olarak algılanmalıdır.

Madde 31 (F): Halk temsilcilerinin suçlarının dokunulmazlığı olamaz. Hiç kimse kendini öteki yurttaşlardan daha dokunulmaz sayamaz.

Madde 31 (R): Ulusun temsilcilerinin ve subayların suçları cezasız kalamaz. Hiç kimsenin kendini ötekilerden daha dokunulmaz sayması düşünülemez. Yani, ister büyük olsun ister küçük birileri suç işledikleri zaman, en büyük subay bile olsa yasa ona suçuna göre aynı cezayı verir.

Madde 32 (F): Toplumsal otoritelere dilekçe sunma hakkı hiçbir durumda yasak edilmez ne de kısıtlanabilir

Madde 32 (R): Halkın egemenliğini ellerinde bulunduranlara her yurttaşın hiçbir rahatsızlığa uğramadan yada zamanı değil, yeri değil denmeden yazılı dilekçe verme hakkı vardır; şikâyetçi her istediği saat gittiğinde dilekçesi kabul edilir.

Madde 33 (F): Baskıya direnç, yukarıdaki insan haklarının sonucudur.

Madde 33 (R): Her yurttaşın haksızlığa uğradığında direnç göstermesi yukarıda sözü geçen haklarının bir sonucudur; çünkü yasaların yardımıyla hakkını alacağını bilen hiç kimse direnç göstermez.

Madde 34 (F): Bir tek üyesi baskı altında olduğunda tüm toplum baskı altındadır. Toplumun bütünü ezildiğinde her üyesi baskı altındadır.

Madde 34 (R): Bu krallığın bir yurttaşı haksızlığa uğradığında her yurttaş haksızlığa uğramakta yada her yurttaşa karşı çıkılmaktadır; bundan dolayı, şu ülkeye karşı savaş verilmektedir, bana ne, ben kendi ülkemde rahatım, denemez; bütünün içinde bir ülkeye karşı bir durum varsa bana karşı da savaş veriliyor demektir; Hellen sıkıntıdaysa Bulgar harekete geçmelidir, ve o da sırasıyla ötekinden yana olmalıdır; her ikisi de Arnavut'un ve Ulah'ın (yanında olmalıdır).

Madde 35 (F): Hükümet halkın haklarını çiğnediğinde, ayaklanma halkın ve halk kesimlerinin en kutsal hakkı ve ayrılmaz görevidir.

Madde 35 (R): Yönetim zorbalık ettiğinde, keyfi davrandığında, halkın hakkına hor baktığı ve şikâyetlerine kulak asmadığı durumlarda, halkın yada halk kesimlerinin ayaklanması, silahları kapıp tiranları cezalandırması en kutsal bir hakkı ve en gerekli ödevidir. Eğer bulunduğumuz yerde tiranlar çoksa, en yiğit ve liberal yurttaşlar yol geçitlerini ve dağ tepelerini kontrollerine geçirmeli ve birçoğu bir araya gelip kalabalıklaştıklarında tiranlara karşı saldırıya geçmelidirler; bu yolda her on kişi için bir onbaşı, her elli kişi için bir ellibaşı, yüz kişi için bir yüzbaşı oluşturulacak, binbaşının ontane yüzbaşısı ve komutanın da üç binbaşısı; başkomutanın ise birçok komutanı olacak.

Kentlerin, eyaletlerin, köylerin ve yurttaşların borçları

eğer beş yıl önce alınmışsa ve bu arada borcu vermiş olanlara faiz ödemişlerse yönetim bu borçları tanımayacaktır; alacaklılar borçlulardan ne kapitali ne de faizi istemeye hakları yoktur çünkü beş yılda kapitallerini (zaten) iki katına çıkarmışlardır.

ANAYASA İLKELERİ VE YÖNETİMİN RUHU
YURTTAŞLAR TARAFINDAN İZLENMESİ
GEREKEN DÜZEN VE YÖNTEMLER

Demokrasi Üstüne

Madde 1: Hellen Demokrasisi (yada Cumhuriyeti, H.M.) bağrında çeşitli soylar (ulus anlamına da gelebilecek "genos" sözcüğü kullanılmaktadır, H.M.) ve dinler içermekle birlikte birdir; farklı inançlara düşman gözü ile bakmaz; ayrılmaz bir bütün oluşturan eyaletlerini her ne kadar nehirler ve denizler ayırıyorsa da bölünmezdir. (Madde 1 [F]: La République Française est une et indivisible - *Fransız Cumhuriyeti bölünmez bir bütündür.*)

Halkın Bölümleri Üstüne

Madde 2: Hellen halkı, yani, din ve dil farkı gözetilmeden bu devlette yaşayanlar, egemenliklerini eyleme sokmak için eyaletlere ayrılır ve oralarda her konu üstüne görüşünü belirtmek için toplanır. (Madde 2 [F]: Le peuple français est distribué, pour l'exercice de sa souveraineté, en assemblées primaires de cantons. - *Fransız halkı egemenliğini uygulamak için eyalet meclislerine ayrılır.*)

Madde 3: Yönetim kolaylığı ve adalet eşitliği sağlayabilmek için yönetimsel eyaletlere, illere ve ilçelere ayrılır. Örneğin Tesalya eyalet, Magnisya (Volos'un köyleri) il ve Makrynitza'nın oniki köyü ilçe sayılır.

Madde 4: Bu ülkede doğmuş olup burada yaşayan yirmibir yaşında herkes yurttaştır.

Yirmibir yaşında olup bir yıldan beri ülkede yaşayan ve geçimini çalışarak sağlayan her yabancı yurttaştır.

Mülk satın alan yurttaştır.Bir Hellen ile evlenen yurttaştır.

Bir evlat edinen yurttaştır.

Halk dilini (Rēgas "basit dil" diyor, H.M.) yada Hellence'yi konuşup Hellas'a yardımda bulunan -isterse uzaklarda yaşasın, çünkü Hellenler iki yarıküreye yayılmıştır- Hellen yurttaştır.

Hristiyan olup halk dilini yada Hellence'yi konuşmayan ama yalnız Hellas'a yardım eden, yurttaştır.

Ve nihayet yönetimin, vatanın layık bir sakini olduğuna inandığı her yabancı, yani her iyi usta, çalışkan bir öğretmen, bir yurtsever, vatana dahil edilebilir ve öteki yurttaşlar gibi eşit bir biçimde haklarını kullanır.

Eğer yabancı bir filozof yada Avrupalı bilimadamı vatanını terkedip bilgisini yada sanatını yaymak amacıyla Hellas'ta yaşamaya gelirse, bu adam yalnız tam olarak bir yurttaş sayılmakla kalmayacak ama aynı zamanda devlet masrafıyla öğretisini yada sanatım gösteren emarelerle mermerden bir anıtı kurulacak ve en bilge Hellen yazar da yaşamının öyküsünü yazacaktır.

Madde 5: Yabancı bir devlette yaşayan, oralardan elinden geldiğince vatanına yardım etmeyen ve emirlerine önem vermeyen kimseler yurttaşlık haklarını kaybederler. Tiran elinden makam, görev yada hediye kabul edenler de aynı işlemle karşılaşırlar. Böylelerine artık yurttaş değil hain denir. Bunlar kovulup, güvenilmemelidirler. Suçlu görülüp yasalara göre mahkemeye verilen kimseler de, suçsuz bulunana dek, yurttaşlık haklarını kaybederler.

Tersine, yabancı ülkelerde bir sanat edinen, yada bir bilim yada denizcilik öğrenip sivrilen ve vatana dönen, yiğit, değerli bir yurttaş ve sevilen bir fanidir.

Onun adı, yalnız yurttaş olarak değil, aynı zamanda vatanın hayırsever kimsesi olarak da onu doğuran kent ve soy ile birlikte devlet kütüklerine işlenir. Bu kimselere hemen değerine göre paye verilir.

Madde 6: Mahkemede davası görülenler de, bu süre tamamlanana ve dava lehlerinde sonuçlanana kadar yurttaşlık haklarının kullanımı askıya alınır.

Halkın Egemenliği Üstüne

Madde 7: Egemen halk, din ve dil farkı gözetilmeden, Hellen, Bulgar, Arnavut, Ulah, Ermeni, Türk ve başka soylar dahil, bu ülkenin bütün sakinleridir. (Madde 7 [F]: Le peuple souverain est l'universalité des citoyens Français - *Egemen halk Fransız yurttaşlarının bütünüdür.*)

Madde 8: Bu halk, ulusal meclis için temsilcilerini kendi başına saptar.

Madde 9: Bu halk, aracı seçmenlerin yasa koyucuları, yargıçları ve öteki yöneticileri seçmeleri için izin verir.

Madde 10: Bu halk, yasaların kendi mutluluğu için iyi olup olmadıklarına karar verir; iyi olanları alıkoyar, beğenmediklerini ise yönetime bildirir.

Birinci Aşama Meclisleri Üstüne

Madde 11: Halk, Birinci Aşama Meclisleri'ne temsilci olarak kimlerin gönderileceğine karar vermek üzere toplanır. Katılanlar toplantının yapıldığı ilçede en aşağı altı ay ikamet ettikleri saptananlardır.

Madde 12: Bu toplantılara en az 200 en çok 600 kişi katılıp görüşlerini belirtirler.

Madde 13: Bu toplantılarda, seçimlere geçmeden önce, bir başkan, konuşulanları yazacak olan bir sekreter ve içine pusulaların atılacağı sandığı tutan bir seçmen seçilir. Bu kâğıtçıkların üzerine seçmenin ismi ve görüşü yazılıdır.

Madde 14: Düzenin sağlanması için gerekli zabitlik (Regas bu sözcüğü kullanır, H.M.) gene toplananlar tarafından saptanır.

Madde 15: Bu toplantılara kimse silahlı gelemez.

Madde 16: Seçimler, her seçmenin isteğine göre, yazılı yada seslenerek yapılır.

Madde 17: Hiçbir ilçe toplantısı öteki ilçenin ne biçimde toplanacağına karışamaz; her toplantı kendi yöntemlerini kendi saptar.

Madde 18: Okuma yazması olmayanlara seçmenler yardımda bulunur ve onların da görüşleri yazı ile saptanır.

Madde 19: Yasalarla ilgili görüşler evet ve hayır biçimindedir; yani bir yasayı isteyenler isimleriyle birlikte "evet" yazarlar, istemeyenler ise isimleriyle beraber "hayır" diye yazarlar. Çoğunluk egemen olur.

Madde 20: Birinci Aşama Meclisi'nin isteği bu biçimde ilan edilir: "'...' isimli ilçenin yurttaşları 1 Mayıs 1798 tarihinde Birinci Aşama Meclis toplantısında 600 seçmen toplanarak, 350 oya karşı 250 oyla '...' şu konu üstüne lehte (yada aleyhte) oylamada bulunmuşlardır".

Ulusal Temsil Üstüne

Madde 21: Ulusu temsil eden, ulusal meclisin temeli olan halkın bütünüdür; yalnız zenginler ve ileri gelenler (Türk kocabaşıları) değil. (Madde 21 [F]: La population est la seule base de la représentation nationale - *Ulusal temsilin tek temeli*

halk topluluğudur.)

Madde 22: Yasakoyucu Meclis'te üye olacak bir temsilciyi kırk bin kişi seçer.

Madde 23: 39-41 bin Birinci Aşama Meclis temsilcisi bir temsilci seçer.

Madde 24: Seçim ancak seçmenlerin oyları ile olur. Yani azınlıkta olanların, ne denli zengin olurlarsa olsunlar yetkileri yoktur. (Madde 24 [F]: La nomination se fait à la majorité absolue des suffrages - *Seçim oy çoğunluğu ile olur.*)

Madde 25: Birinci Aşama Meclisler oylarını toplar ve ilçelerin orta bir yöresinde en geniş kapsamlı toplantının yapıldığı yere bir temsilci gönderir; bütün sakinlerin oraya gitmesi gerekmez.

Madde 26: Eğer Birinci Aşama Meclis toplantısında oyların çoğunluğu sağlanamaz yada iki karşıt aday eşit gelirlerse, o zaman en çok oyu almış olan iki kişi arasında ikinci bir oylama yapılır.

Madde 27: Oylar eşitse, yani Petros 300 Pavlos 300 almışsa, en yaşlısı seçilmiş sayılır. Eğer her ikisi de aynı yaştaysalar bu kez kura çekilir.

Madde 28: Bütün Cumhuriyet sınırları içinde yurttaşlık hakları olan her mazbut kimsenin seçilmeye hakkı vardır.

Madde 29: Her temsilci bütün Ulusu temsil eder. Yani şu yada bu ilçeden sayılmaz,hepimizindir.

Madde 30: Eğer seçilmiş olan seçilmeyi kabul etmediği, yada bu işten alınmasını istediği, yada yönetimin apaçık nedenlerle işine son verdiği, yada ölüm gibi durumlar için Birinci Aşama Meclisleri onun yerine geçecek ikinci bir kişiyi hazır bulundururlar.

Madde 31: İşinden ayrılmak isteyen bir temsilci, Yönetim'ce bu izni alsa bile, yerine aynı görevleri yapacak olan kişi gelene kadar işinden ayrılamaz.

Madde 32: Bu devletin halkı Mayıs 1'de toplanıp temsilcilerini seçer. (Madde 32 [F]: Le peuple Français s'assemble tous les ans, le premier mai, pour les élections - *Seçimler için Fransız halkı her yıl Mayıs 1'de toplanır.*)

Madde 33: Bu seçimlerde, oy kullanma hakkı olan bütün halk karar verir.

Madde 34: Birinci Aşama Meclis toplantıları olağanüstü olarak da, Mayıs 1'in dışında da, katılma hakkı olan yurttaşların beşte biri tarafından istendiğinde toplanabilir.

Madde 35: Toplantı (madde 34'deki koşullar altında) o yörenin ileri gelenleri aracılığı ile yapılır.

Madde 36: Bu olağanüstü toplantılar (yani Mayıs 1'de değil de başka tarihlerde yapılanlar) ancak katılma hakkı olanların yarısının bir fazlası katıldığı durumlarda toplanabilir. Diyelim oy kullananlar 600'dür; olağanüstü toplantı için 301 kişi olmalıdırlar.

Seçmen Meclisleri

Madde 37: Birinci Aşama Meclislerinde yurttaşlar toplanıp her 200 kişi için bir, her 201-400 kişi için iki, 401-600 kişi için üç temsilci seçerler.

Madde 38: Seçmen meclisleri, ilk meclisler gibi toplanırlar (madde 11, 12, 13'te). Yani ilk meclis toplantıları nasıl yazılı yada sözlü oluyorsa bunlar da böyledir. O toplantılarda üç kişi seçmek için 600 oy gereklidir, burada da öyledir.

Yasakoyucu Meclis

Madde 39: Yasakoyucu Meclis, yani Büyük Meclis, 750 kişiden oluşur. 500 kişi daha genç olup bunlara '500'ler Meclisi' denir, bunlar yasaları önerirler. 250 kişi ise daha yaşlı olup 'Yaşlılar Meclisi'ni oluştururlar, bunlar 500'lerin yasalarını onaylar yada uygun görmüyorsalar iptal ederler. Gençler yaratıcı ve dinamiktirler; ötekiler yaşlı olduklarından daha eleştirici ve inceleyici. Bu meclis bu işte ebedidir. Kişiler değişmekle birlikte meclis bir bütün olarak hep kalır; emirleri ise kişilerin değişmesiyle değişmezler.

Madde 40: Yasakoyucu meclisin üyeleri her yıl değişir.

Madde 41: Seçmen meclislerince gönderilen temsilciler Haziran 1 tarihinde görevlerine başlamak üzere görevlendirildikleri yerde bulunmalıdırlar.

Madde 42: Bu Yasakoyucu Meclis'e Ulusal Meclis denir ve bütün ulusu temsil eder. Bu meclis emir ve yasa çıkardığında, kararlar temsilcilerin yarısının bir fazlası oyuyla gerçekleştiği durumlarda geçerlidirler; bir küçük bölümü karar aldığında geçersizdirler.

Madde 43: Bu temsilciler Yasakoyucu Meclis içinde konuşmaları yüzünden hiçbir biçimde yargılanamaz, kovuşturmaya uğrayamazlar. Vatan için yararlı saydıklarını hiç çekinmeden söylemeye her zaman serbesttirler.

Madde 44: Bu kimseler ancak cinayet gibi ağır bir suç işledikleri zaman, tutuklanabilirler. Ancak karar Yasakoyucu Meclis tarafından alınmalıdır. Çünkü bu kimseler bütün Ulusu temsil ettiklerinden kutsaldırlar. Yani yargılanmaları için bütün ulusun bir araya gelmesi gerekmektedir.

Yasakoyucu Meclis Toplantıları Üzerine

Madde 45: Yasakoyucu Meclis toplantıları kamuya açık yapılır.

Madde 46: Mecliste her konuşulan kayda geçirilir. Bu kayıtlar, halk onları okuyup öğrenebilmesi için basılıp yayımlanır.

Madde 47: Üyelerin yarısı mevcut olmadığı durumlarda meclis karar alamaz.

Madde 48: Meclis kimsenin konuşmasını engelleyemez. Vatan için gerekli gördüklerini sırasıyla herkes söyleyebilir.

Madde 49: Toplantıda bulunanlar bulunmayanlardan çok ise Meclis toplanabilir.

Madde 50: Ulusal Meclis'in elli üyesi bir zorlukla karşılaştıkları durumda yada bir konu ile ilgili olarak tedirgin olduklarında karar alınması için tüm Ulus'un toplanmasını isteyebilirler (madde 11, 12, 13, 38).

Madde 51: Ulusal Meclis her temsilcinin gidişini ve davranışlarını inceleme hakkına sahiptir. Eğer bunlar vatanın yararına ise iyi, yok aleyhinde ise temsilciye bu bildirilir ve dikkati çekilir.

Madde 52: Yasakoyucu Meclis toplantısının korumasını üstlenmiş olan koruma görevlileri meclisin emrindedirler. Gene aynı biçimde, meclis tarafından atanmış olan ve binanın etrafında bulunan kimseler de öyle.

Yasakoyucu Meclis'in İşlevi Üstüne

Madde 53: Yasakoyucu Meclis yasa yapar, kararname yayımlar; yani emirler verir. Bütün yasalar ve emirler Hellenler'in basit dilinde verilirler, çünkü bu dil en kolay anlaşılan ve tüm devletin içinde yaşayan soylarca (ulus anlamına da gelen

"genos" sözcüğü kullanılmış, H.M.) en kolay öğrenilen dildir; mahkeme kararları ve bütün öteki kamusal işlemler de öyle. (Madde 53 [F]: Le corps législatif propose les lois, et rend les décrets - *Yasakoyucu Meclis yasaları önerir ve kararnameleri yayımlar.*)

Madde 54: Yasalar, Yasakoyucu Meclis tarafından oluşturulan ve şu konuları ilgilendiren kararlardır:

1) Politika ve cinayet yasaları.

2) Cumhuriyet'in gelirleri giderleri.

3) Ulusun egemen olduğu mülkler.

4) Para ile ilgili ağırlık, mühür vb.

5) Vergilerin toplanması ve saptanması.

6) Düşman uluslara karşı savaş ilanı.

7) Cumhuriyet içindeki il ve eyalet atamaları.

8) Okulların kurulması ve yurttaş çocuklarının eğitimi.

9) Ünlü kimselerin ve vatana yardımı dokunanların anımsanması ve onlara sunulacak kamusal onurlar.

Madde 55: Kararname yada emirler, Yasakoyucu Meclis tarafından oluşturulan ve şu konuları ilgilendiren kararlardır:

1) Her yılki kara ve deniz kuvvetlerine atanmalar.

2) Bu ülkenin toprakları üzerinden yabancı orduların geçip geçmeme kararı.

3) Hellen Cumhuriyeti limanlarına yabancı güçlerin girme izinleri - (*[F] Cumhuriyet'in limanlarına yabancı...*).

4) Genel güvenlik ve huzur önlemleri; Hellen toprakları içinde düzenin sağlanması.

5) Yıllık ve günlük olarak kamusal harcamaların ve yatırımların yapılması; köprü, yol, liman, kanal, bina vb. yapımı ile ilgili emir ve harcamalar.

6) Her türlü para basma işlemleri.

7) Kamusal işler süresindeki olağanüstü ve öngörülmeyen harcamalar; örneğin düşman gemileri yakmış birine yada vatan görevi olarak gizli bir ödev yapmaya gidecek olana ödenecek paralar.

8) Bir yerde, bir ilçede yararlı olabilecek görüşler, kamusal yatırımlar.

9) Cumhuriyet'in savunulması.

10) Barışın onaylanması.

11) Cumhuriyet'in komutanlarının saptanması yada değiştirilmesi.

12) Meclis üyelerinin, politikacıların ve kamu hizmetindeki subayların (üst düzey yöneticilerinin) hesap vermesi için izlenmesi.

13) Cumhuriyet'in genel güvenliğine karşı komplo yapacaklarına şüphe edilenlere karşı suçlamada bulunma.

14) Hellen topraklarında yer alacak her değişiklik; yani biri vatan ihaneti içinde olup kontrol altında olan toprakların başkalarına verilmesi durumunda.

15) Ulusun ödemeleri; yani bir yurttaş bir kahramanlıkta bulunmuşsa ve ulusun onu ödüllendirmesi gerekiyorsa. Bu durumlarda Yasakoyucu Meclis ne tür bir ödülün verileceğine karar verir.

Yasaların Nasıl Olacağı Üstüne

Madde 56: Cumhuriyet'te bir yasa yapılması gerektiğinde önce yazılı bir rapor hazırlanır ve orada bu yasadan oluşacak

yarar ve zararlar belirtilir. (Madde 56 [F]: Les projets de loi sont précédés d'un rapport - *Yasa önerileri bir raporla sunulur.*)

Madde 57: Yazılı rapordan onbeş gün sonra tartışmalar sonuçlanmalı ve yasa çıkmalıdır.

Madde 58: Bu yasanın amacı, yani neye yaradığı, basılıp Cumhuriyetin bütün yörelerine "önerilen yasa" başlığı ile gönderilmelidir.

Madde 59: Önerilen yasanın gönderilmesinden kırkbeş gün sonra, eğer yarısından bir fazla eyalette, Birinci Aşama Meclislerin yüzde onu kabul ederlerse, yani karşı çıkmazlarsa, yazılı önerilen yasa kabul olunmakta ve bundan böyle yasa olarak kabul edilmektedir.

Madde 60: Her eyaletteki Birinci Aşama Meclislerin yüzde onu onu kabul etmezse, o zaman Yasakoyucu Meclis, Birinci Aşama Meclislerini toplantıya çağırır (madde 11, 12, 13) ve halka görüşü sorulur.

Yasa ve Kararnamelerin Başlıkları Üstüne

Madde 61: Yasa ve kararnameler, mahkeme kararları ve tüm kamusal kararlar şu başlığı alırlar: "Hellen halkının adına, özgürlüğünün ve kurtuluşunun tarihi olan ... tarihte...".

Yürütme Gücü Üstüne

Madde 62: Yürütme Gücü Meclisi beş kişiden oluşur.

Madde 63: Her eyaletin Seçim Meclisi (madde 37, 38), bir aday gösterir, Yasakoyucu Meclis ise, genel listeden Yürütme Gücü Meclis üyelerini seçer.

Madde 64: Bu Yürütme Gücü Meclisi'nin yarısı her yıl değişir.

Madde 65: Yürütme Gücü Meclisi genel yönetimle ve kontrol etmekle sorumludur. Ancak bunu yaparken Yasakoyucu

Meclis'in yapmış olduğu yasalara ve nizamnamelere göre hareket eder.

Madde 66: Bu Meclis, Cumhuriyet'in dış ülkelerdeki temsilcilerini, genel yönetimin yöneticilerini, elçileri ve konsolosları saptar.

Madde 67: Yürütme Gücü Meclisi eyaletlerdeki memurlarının sayısını ve görevlerini saptar.

Madde 68: Bu memurlar aralarında bir meclis oluşturmazlar, ilişki kurmadan her biri ayrı kalır, kişisel hiçbir yetkileri olmayıp yalnız Yürütme Gücü adına çalışırlar.

Madde 69: Bu Meclis Cumhuriyet dışında işler için ajanları da saptar; yani vatan uğruna çalışacak olanlarla gizli bir görevi gerçekleştirecek olanları.

Madde 70: Bu meclis savaşılan uluslarla barış görüşmelerini yürütür.

Madde 71: Bu meclisin üyesinin yasayı çiğnedikleri durumlarda Yasakoyucu Meclis tarafından sorgulanırlar.

Madde 72: Bu meclis uygulanmayan yasalardan, kararlardan ve yolsuzluklardan sorumludur.

Madde 73: Bu meclis ajanları değiştirir ve saptar.

Madde 74: Bu meclis, ajanlar suç işledikleri durumlarda yargıçları haberdar kılmak ve onlara bilgi vermekle yükümlüdür.

Yürütme Gücü ile Yasakoyucu Meclis İlişkileri

Madde 75: Yürütme Gücü Meclisi, Yasakoyucu Meclis'e yakın bir yerde oturumlarda bulunur, toplantıları için ayrı bir oturum salonu ve ayrı bir girişi vardır.

Madde 76: Yürütme Gücü Meclisi hesap yada bir haber

verecek durumu olunca hiçbir kısıtlamaya uğramadan Yasakoyucu Meclis tarafından dinlenir.

Madde 77: Yasakoyucu Meclis, Yürütme Gücü Meclisi'ni yada bir bölümünü gerekli gördüğü durumlarda toplantıya çağırabilir.

Yönetim ve Belediye Meclisleri Üstüne

Madde 78: Cumhuriyet'in her Bütün'ü içinde ('Bütün' her on yada oniki köy topluluğudur) bir belediye yönetimi kurulur.

Her ilçede bir merkezi yönetim, yani bir belediye yönetimi kurulur.

Her eyalette bir merkezi yönetim, yani bir belediye yönetimi kurulur.

Madde 79: Belediye'nin ileri gelenleri "Bütün"lerden seçilirler.

Madde 80: Yöneticiler belediye ve eyaletlerin seçmenler meclislerinden seçilirler.

Madde 81: İdarecilerin ve belediyelerin yarısı her yıl yenilenir.

Madde 82: Yöneticilerin ve belediye üyelerinin temsilcilik yetkileri yoktur. Yani halk meclislerinin iç işlerine karışamazlar.

Yasakoyucu Meclis'in çıkardığı kararları ve emirleri hiçbir biçimde değiştiremezler; ne de uygulamalarını geciktirebilirler.

Madde 83: Yasakoyucu Meclis, Belediyelerin ve yöneticilerin görevlerini, izleyecekleri emirleri ve suç işleyecekleri durumlarda görecekleri cezaları yazı ile saptar.

Madde 84: Belediye meclisleri ve yöneticilerin toplantıları kamuya açık yapılır.

Madde 85: Politik ve ağır ceza yasaları bütün Cumhuriyet'te aynı olup yasa önünde büyük yada küçük yoktur. Herkes eşit bir biçimde, suç işlediği zaman ceza görür, vatan uğruna yüce bir iş becerdiğinde ise ödüllendirilir.

Madde 86: Aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere kendi özel hakemlerini seçmiş olan kimselere hiç kimse müdahale edemez.

Madde 87: Bu hakemlerin kararları, iki taraf tarafından daha üst bir mahkemeye gitme istediği belirtilmediği hallerde, kesin ve geçerlidir.

Madde 88: Her köyde, köylüler tarafından seçilmiş olan ve yasalara göre sakinlerin anlaşmazlıklarını yazılı olarak çözen iki barıştırıcı ve uzlaşmacı hakem bulunur.

Madde 89: Bu hakemler uzlaşmacı kararlarını yada yargılarını ücretsiz verirler.

Madde 90: Sayıları ve yetenekleri, yani kaç kişi olacakları ve yargıda bulunabilmek için nelere gerek duydukları, Yasakoyucu Meclis tarafından kararlaştırılır.

Madde 91: Bunlar, seçmen toplantılarında seçilmiş olan sivil yargıçlardır; yani bu toplantılarda kimlerin sivil yargıç olacağına karar verilir.

Madde 92: Bu sivil yargıçların sayısı ve yetkilerinin sınırları Yasakoyucu Meclis tarafından saptanır.

Madde 93: Bu yargıçlar özel hakemlerin yada barıştırıcı hakemlerinin tamamlamadıkları davalara da bakarlar.

Madde 94: Bunlar kamuya açık biçimde toplanırlar ve görüşlerini alenen beyan ederler.

Davalar çetrefil açıklamalara gitmeden ve para almadan

bitirilir ve kararları sözlü yada yazılı bir biçimde bildirilir. Kararların gerekçeleri açıklanır.

Madde 95: Barıştırıcı hakemlerle kamu yargıçları her yıl seçilirler.

Ağırceza Adaleti Üstüne

Madde 96: Ağırceza (cinayet - matière criminelle, H.M.) konularında hiçbir yurttaş, Yasakoyucu Meclis tarafından saptanmış yeminli yargıçlar (ki bunlar tarafsız ve hak tanıyan kimselerdir) dışında kimselerce yargılanamazlar.

Haklarında söylenecekler açık ve alenen söylenir.

Suçun cezası, cezayı veren değil başka bir merci tarafından uygulanır.

Madde 97: Ağırceza yargıçları her yıl seçmenler meclislerince seçilirler.

Lağvetme İdaresi

Madde 98: Bütün Cumhuriyet için bir tek lağvetme İdaresi vardır.

Madde 99: Bu idare davaların içeriğini derinlemesine bilmeye mecburdur.

Yasaların koymuş olduğu yöntemler ve yasaların kendileri ihlal edildiği zaman kararlar verirler.

Madde 100: Bu idarenin üyeleri her yıl seçmenler meclislerince seçilirler ve sayıları yirmidörttür.

Bu idarenin ödevi, Yürütme Gücü Meclisi'nin ve Yasakoyucu Meclis'in yıl sonunda değişeceğini ilan etmesidir.

Kamusal Vergiler Üstüne

Madde 101: Hiçbir yurttaş gücüne ve servetine göre kamusal gereksinmeler için katkıda bulunma şerefinin dışında tutulamaz.

Ulusal Hazine Üstüne

Madde 102: Ulusun Hazinesi, Cumhuriyetin gelirleri ve giderlerinin merkezidir.

Madde 103: Yöneticiler Yürütme Gücü Meclisi'ne hesap verirler.

Madde 104: Bu yöneticiler, Yasakoyucu Meclis tarafından saptanan ve kendi aralarından seçilen denetmenler tarafından denetlenirler; haber vermeyecekleri yolsuzlukların hesabını verirler.

Hesapların Kapanması Üstüne

Madde 105: Yöneticilerin kamu harcamalarıyla ilgili hesapları her yıl görülür ve Yasakoyucu Meclis'in hesabına denetmenlere verilir.

Madde 106: Bunlar da Yasakoyucu Meclis'ce saptanan ve kendi aralarından seçilen yöneticiler tarafından denetlenirler; ortaya çıkarmayacakları yolsuzlukların hesabını verirler. Yasakoyucu Meclis hesaplar üstüne kararını verir ve hesapları imzalayarak onaylar.

Cumhuriyet'in Güçleri Üstüne

Madde 107: Cumhuriyet'in genel gücü bütün ulustan kaynaklanır.

Madde 108: Cumhuriyet savaş ve barış süresinde karada ve denizde bir askeri güç bulundurur.

Madde 109: Bütün Hellenler askerdir; herkes silahlarla eğitim görmeli ve nişan öğrenmelidir; herkes savaş taktiklerini öğrenmelidir; Hellen kadınları bile, tüfeği kullanamadıklarında ellerine mızrağı alırlar (Madde 109 [F]: Tous les Français sont sodats; ils sonttous exercés au maniement des armes - *Bütün Fransızlar askerdir; hepsi silah eğitimi görür.*)

Madde 110: Hiç kimse tekgüç olmamalıdır; yani Cumhuriyet'in tüm deniz ve kara kuvvetleri ellerinde bulundurmamalıdır.

Madde 111: Subayların taşıdığı savaşla ilgili (askeri) rütbeler (yani binbaşı, komutan gibi), ayrılık gösteren rütbe işaretleri ve basit askerlerin itaat zorunluluğu, yalnız savaş sırasında süregelir. Savaş bittiğinde herkes eşit ve kardeştir.

Madde 112: Cumhuriyet içinde düzeni ve barışı korumakla görevli kamusal güç, ancak yasal olarak seçilen yöneticilerin yazılı direktiflerine göre iş görür.

Madde 113: Vatanın dış düşmanlarına karşı atanan güç, Yürütme Gücü'nün emirlerine göre davranır.

Madde 114: Hiçbir silahlı grubun toplantı örgütlemeye ve emirler vermeye izni yoktur; yalnız yöneticilerin yazılı emirlerini yerine getirir.

Ulusal Meclisler Üstüne

Madde 115: Eğer Cumhuriyet'in yarısından bir fazla eyaletinde yasalara göre (madde 11, 12, 13) Birinci Aşama Meclisleri'nin yüzde on'u Anayasanın yeniden düzenlenmesini isterlerse yada birkaç maddesinin değişmesini isterlerse, Yasakoyucu Meclis Cumhuriyet'teki bütün öteki eyaletlerdeki Birinci Aşama Meclisleri'ni toplayıp bir Ulusal Meclis'in toplanmasının gerekip gerekmediğini saptar.

Madde 116: Ulusal Meclis, Yasakoyucu Meclis'in toplandığı ve oluştuğu biçimde olur. Yani her eyaletten bir temsilci gönderilir ve temsilciler toplanır.

Madde 117: Bu olağanüstü Ulusal Meclis toplantısı her konuyu ele almayıp ancak toplantının nedenini oluşturan konularla ilgilenir; yani bir tek konu için temsilci gönderilmişse başka bir konu gündeme gelmez.

Hellen Cumhuriyeti ile
Yabancı Ulusların İlişkileri Üstüne

Madde 118: Hellen halkı, özgür ulusların dostu ve doğal müttefikidir. (Madde 118 [F]: Le peuple Français est l'ami et l'allié naturel des peuples libres - *Fransız halkı özgür halkların doğal müttefikidir.*)

Madde 119: Hellenler başka ulusların yönetimlerine karışmazlar; ama başkalarının da kendi yönetimine karışmalarına karşı çıkarlar. Bu devlette bulunan yabancı elçi ve konsoloslara saygı ile davranır, korkusuzca yaşamalarını sağlar, tüccarlarına saygı besler ve düşman malları taşımadıkları sürece yabancı ticaret gemilerine ilişmezler. (Madde 119: *[F] Fransız halkı öteki ulusların yönetimine karışmaz; kendi yönetimine karışmasına izin vermez.*)

Madde 120: Haksızlığa uğramış bütün yabancıları ve yurtlarından özgürlüğü istemiş oldukları için kovulmuş olanları kabul ederler. Tiranları kabul etmezler ve onlara yardım etmezler.

Madde 121: Hellen topraklarını çiğneyen düşman ile hiçbir zaman barış yapılmaz.

Bu Hakların Güvenliği Üstüne

Madde 122: Anayasa, bütün Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e, Yahudiler'e ve başka bütün uluslara (ki bu Cumhuriyet'te ikamet etmektedirler) eşitliği, özgürlüğü, her birinin mülkünün güvenliğini, özgürlüğün sağlanması için gerekli kamusal borçlanmayı, bütün dinlerin serbestliğini, ortak bir eğitimi, basında sonsuz özgürlüğü, herkesin serbestçe dilekçe verebilmesini, toplantı özgürlüğünü ve tüm insan haklarının var olmasını garanti eder. (Madde 122 [F]: La constitution garantit à tous les Français l'égalité, la liberté, la sûreté, la

proprieté, la dette publique, le libre exercice des cultes, une instruction commune, des secours publics,la liberté, indéfinie de la presse, le droit de pétition, le droit de se réunir en sociétés populaires, la jouissance de tous les droits de l'homme - *Anayasa, bütün Fransızlar'a eşitliği, özgürlüğü...* vd.).

Madde 123: Hellen Cumhuriyeti yiğitliğe, yaşlılığa, dostluğa, mutsuzluğa karşı saygılıdır; anayasayı, tiranlığm boyunduruğu altında kalmamak için savaşmayı gôze almış ve silahlara sarılarak tiranlara karşı saldırmış olan tüm namuslu liberal insanların uyanık savunmasına teslim eder. (Madde 123 [F]: La République Françaies honore la loyauté, le courage, la viellesse, la pietè filiale, le malheur. Elle remet le dépôt de sa constitution sous la garde de toutes les vertus).

Madde 124: İnsan Hakları Bildirisi ve Anayasa, Yasakoyucu Meclis mahallinde tunçtan levhalar üzerinde işlenmiş olup orada muhafaza edilmektedir. Bunlar basılıp Cumhuriyet'in bütün yörelerine ve köylerine dağıtılacaklar, her yurttaş her an onları görebilecek ve öylesine sevilen değeri biçilmez özgürlüğü nasıl oluştuğunu anlayacaktır.

EK 3
PEDERLER ÖĞRETİSİ

Kutsal Kudüs Kenti'nin Patriği Sayın Anthimos tarafından Ortodoks Hristiyanlar'ın yararlanması için yazılmış ve gene Kutsal Mezar'ın katkısı ile Konstantinupolis'te 1798'de basılmıştır.

İsa'nın kilisesine bağlı olan dindaşlarım, üç temel amaç kardeş Hristiyanlar'ın okuyacağı bu öğretiyi bastırmama neden olmuştur.

Birincisi, Tanrı'nın buyruğuydu. Bu buyruğa göre, birinin yeteneğini gizli tutarak kurnaz nitelenmemesi için, Tanrı'nın her birimize bağışlamış olduğu yeteneğini gene kardeşlerinin yararı için kullanmalıdır.

İkincisi, Tanrı'nın inayeti ile bütün dünya Hristiyanlarınca yardım gören Kudüs kutsal patrikhane kürsüsünün savunucusu durumunda bulunduğumdan ve susmayı vicdanımın sesine karşı saydığımdan yardımlarda bulunan bütün din kardeşlerime yararlı olmak istedim. Hristiyan inanç bütün dünyaya başlangıçta Kudüs'ten duyurulmuştu; kutsal yazıtta dendiği gibi "*Yasa Sion'dan, Tanrı'nın sözü Kudüs'tendi*".

Üçüncüsü, çok yaşlanmış olmam ve her an ölümü bekliyor olmamdır. Bu durumda bütün inançlı ve Ortodoks halklara bir talimat iletmek istiyorum. Kısa bir biçimde herkesin kalbine seslenerek, nesilden nesile devamlı ortaya çıkıp, elden geldiğince kişileri inancımızın temel ilkelerinden ve inancın doğru yolundan saptırmayı amaçlayan şeytanın yalan ve al-

datmacalarını göstermek istiyorum. Bu yüzyılda da kurnaz (şeytan) güyadaha yararlı olan politik ve yönetimsel yöntemlerle ortaya çıkıp yeni bir görünümle müminleri tuzağa düşürmektedir; oysa bu, politik ve ruhsal yasa ve talimatlarla belirlenmiş olan Tanrı'nın gerçek isteklerine ve Hristiyan yaşama ters gelmektedir, çünkü bu tanrısal yasalar müminlerin, bu dünyadaki kısa yaşamda karşılaştıkları acıları sabırla ve umutla geçirmelerini sağlamaktadır; bu umut bu dünya için değil, gelecek öbür dünya yaşamı içindir.

Bunun için pederler öğretisine uygun olarak burada sunulacak olan birkaç tavsiyenin inançla kabul edilmelerini ve Tanrı buyruğuna karşı görüşlerin ise reddedilmelerini tavsiye ederiz. Bunu yaparak kötülüğün ve kaybın uçurumuna düşmeyecek ve tanrısal mutluluğu kaybetmeyeceksiniz. Bu tanrısal mutluluk Tanrı'nın buyruğu ile ve bizlerin ruhlarımızda sabrın var olması için yaratılmıştır. Bakın kardeşlerim ve dikkat edin, son günlerde ne dediklerini ve ne yaptıklarını bilmeden basit kimseleri aldatan insanlar türemiştir.

Tanrının Buyurusu Üstüne
İnançlılara ve Seçkinlere

Tanrısal aklı olan ve kendilerine hakim olan yaratıklarından olan şeytan ile insan, Tanrı'ya karşı haince davranmışlardır. Bundan dolayı da anlaşılamaz Tanrısal adalet tarafından mahkûm edilmişlerdir. Bunlardan şeytan sonsuza dek yeraltına mahkûm edilmiştir; çünkü o tanrısal yüceliğe düşüncesizce ve kendini beğenmişlikle karşı çıkmıştır ve kendi tahtını göklerden de yüksek bir yere kurmak istemiştir. Ve gözü yükseklerde olduğundan yeraltına mahkûm edilmiştir.

İnsan ise, şeytan tarafından, Tanrı ile eşit olabileceği yönünde bir yalana inandırılmış ve aldatılmış olduğu için sonsuza dek mahkûm edilmemiştir. Cennet'in üstün yaşamından bir süre için yoksun kılınmış, bu dünyada ekmeğini alınteri ile

elde etmeye ve karşısında ise dikenler, üzüntüler, mutsuzluklar, tiranlıklar, dertler, gözyaşları, hastalıklar, kıyımlar, iftiralar ve bu tür acı şeyler bulmaya mahkûm edilmiştir. Ancak bütün bunlar geçici bir süre içindir.

Tanrı tanımlanamaz iyiliği ile insanın ölümlü olmasını ve onu oluşturan parçalara ayrılmasını ve zamanla yeniden Cennet'e varmasını istediği için, bu dünyadaki hayatta, altının potada denendiği biçimde insanın da tahriklere karşı iyi bir biçimde denenmesini de buyurmuş, bu yoldan göklerin sonsuz yüceliğini sevinçle ve sonsuza dek tatmasını da istemiştir.

Bunun için Tanrı'nın bu haklı kararını ruhlarında saklı bulunduran erkek kadın herkes, Adem babadan sonsuza dek, Cennet'ten bu sürgüne gönderilmenin erdemini bilirler ve Tanrı'ya şükrederler. Ve her ne kadar acı ve üzüntü içinde sürgündeyseler de memnun olup zorluklar içinde bu dünyanın acılarına katlanmakta ve gelecek hayatta haklanmayı, Cennet'te mutlu olmayı ummaktadırlar.

Ama Tanrı'nın bu insan sevgisini kıskanan Şeytan insana duyduğu kin yüzünden insanları kimi zaman yanlışlara kimi zaman da yersiz eylemlere sevketmiştir.

Bunun için Tanrı zaman zaman Tanrı'dan esinlenmiş peygamberler göndermiş, insanların doğru yolu bulmalarına, teselli bulmalarına, bu dünyadaki mutsuzluklara memnuniyetle katlanmalarına ve gelecek hayatta tarif edilmez sevince varmalarına yardımcı olmuştur. İnsanı seven Tanrı, Şeytan'ın insan soyunu ne denli ezdiğini gördüğünden ve insanın kurtuluşunu hızlandırmayı istediğinden kendi oğlunu bize göndermiştir. Oğul göklerden yeryüzüne inmiş, insanlığı yeniden canlandırmış ve kendisini kurtuluşun örneğine dönüştürmüş, tam olarak ayrılmamış olduğu yere yükselmiş, bir mucizeyi gerçekleştirmiştir.

Sevgili Hristiyanlar! Tanrı'nın bize karşı gösterdiği anlayışa nasıl hayran kalmayız? Kim bu dünyada Tanrı'nın kendisini

(İsa'yı, H.M) örnek almaz, onun aç ve susuz kaldığını görmez? Bu dünyada gerçek bir Hristiyan'ın yaşamı, eğer gelecek yaşamda Cennet'i istiyorsa, bu tür olmalıdır.

İlk insanları aldatmış olan ve vahşi bir aslan gibi gezinen Şeytan ise her zaman insanlar arasında geçimsizlik tohumlarını sermiş, insanı Tanrısal sevgiden yoksun kılmaya çalışmış ve bunu yapmakla da insanın kurtuluşu yönünde engeller ve zorluklar çıkarmıştır.

(Şeytan) en başta zorbaları, Resuller'e ve Hristiyanlar'a işkence etmeleri için teşvik etti, kıyımlara, acı ölümlere, mallara el konmalara ve sürgünlere neden oldu. Ama bütün bunlar Hristiyanlar için kurtarıcı bir yön kazandılar; onları güçlendirdi, zorbalara karşı müminler dinlerini dile getirdiler ve böylece onları tahrik eden Şeytan'ı utandırdılar. Ve (Hristiyanlar) yaşamın kendisi anlamına gelen İsa'nın dini yerine, insana ait olan (geçici) şeyleri, yani serveti, ünü, şerefi, mülkü ve malları kabul etmediler.

İkincisi, Şeytan işkence ve tahriklerle amacına ulaşamadığını gördüğünden, hattâ bu yaptıklarının sonucunda martirlerin de doğduğunu anladığından başka bir kurnazlığa başvurdu. Hristiyanlar'ın inançlarını kaybetmeleri için gizliden gizliye heterizm (dinsel sapma, H.M.) tohumlarını yaymaya başladılar; bu yolu seçenler İsa'ya güya inanıyor görünmekte ama aslında İsa'dan uzaklaşmaktadırlar.

Çeşitli sapmalar ortaya çıkmış, Tanrı'nın oğlu için ortaya farklı görüşler ileriye sürülmüştü: Arianizm Oğul'un özü konusunda; Makedonyalılar Kutsal Ruh konusunda; Nesturiler, Monofisitler, Monothelistler, İkonoklastlar ve başka birçokları Ruh'un bedene dönüşmesi konusunda ortaya farklı görüşler attılar. Bu heretik görüşleri konu edinen ve farklı yörelerde toplanmış olan Oikoumenik Sinodlar bu görüşleri mahkûm ettiler, onları zararlı saydılar, müminlerin temiz inançlarını savundular, kurnaz Şeytan'ın ve yandaşları olan

heretiklerin yöntemlerini anlattılar ve nihayet kutsal Pederler insanların, kendi istekleri ile (bile bile) yanlış yolu seçenler hariç, yanlış yolun seçilmesini engellediler.

Üçüncüsü, müminlerin yıkımını sağlamak için Şeytan, Batı'da yeni bir sapma, Latin sapmayı ortaya çıkarmıştır. İsim olarak farklı olan ama özde gene yıkımı getirdiği için aynı olan bu sapma ile bütün Batı dünyası aldatılmıştır. Bu heretik görüş sonraları farklı dallar doğurmuş, Lutherizm, Kalvinizm, Lutherkalvinizm, Evangelistler ve birçok başka farklı sapmalar ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar yıkımı doğurmuş, bu görüşlerin tecrübesiz bir aklın çürük ve tutarsız sonuçları oldukları belli olmuştur.

Sevgili Hristiyanlar, Tanrı'nın bize karşı beslediği sonsuz sevgisini görmeli ve hayran kalmalıyız. Sonsuz nimetler bağışlayan bilge Tanrı, kutsal ve Ortodoks inanç sahibi bizleri korumak ve kurtarmak için bakın neler yaptı. Ortodoks inanç konularında bir tür bozulmaya başlamış olan bizim Rum Krallığı yerine (Bizans'ın yerine, H.M.) sıfırdan başlayarak Osmanlılar'ın güçlü krallığını kurdu; ve olanların insan gücü ile değil tanrısal bir istek sonucu olduğunu kuşku bırakmayacak biçimde ortaya koymak için, bu Osmanlı Devleti'ni öteki bütün krallıklardan daha yüksek bir konuma yerleştirdi; böylece bütün müminlere, büyük bir mucizenin gerçekleştirilmiş olduğunu, yani seçkin halkının kurtuluşunun sağlanmış olduğunu teyit etmiştir.

Bunun için yüce Tanrı bu yüksek krallığı bizim için kurmuştur *("Her iktidar Tanrı tarafından kurulur")*; Batılılar'a karşı bir üzengi oluşturmak ve biz Doğulular'a kurtuluşu sağlamak için. Tanrı Osmanlı kralının yüreğinin, biz Ortodoksların inancının özgürlüğü yönünde olmasını sağlamıştır; ayrıca Hristiyanlar'ı idare etmeyi ve doğru yoldan ayrılanları cezalandırmayı üstlenerek Tanrı korkusunun her zaman varolması sağlanmıştır.

İsa'nın kilisesi ise Ortodoks krallar zamanında olduğu gibi ülkenin çeşitli yerlerinde kilise inşa etmek gibi özgürlüklere sahiptir. Bu, hemen baştan kabul edilmiş ve bugüne dek süregelmektedir. Kimi zaman kilise inşa etmenin yasaklanması ise Hristiyan inancın özgürlüğüne bir engelleme olarak anlaşılmamalıdır. Asla! Bazılarınca ileriye sürülen bu anlayış yanlıştır; böyle konuşanlar kilise inşaatına fazla önem verenlerdir.

İsa'nın inancı, gelişmesini ve mükemmelleşmesini muhteşem ve ünlü kiliseler içinde değil, sayısız yoksul küçük kilise içinde sağlamıştır. Çünkü *"insan eliyle kurulmuş kilisede yaşamaz Tanrı, sizsiniz kilisenin kendisi"* demiştir Havari. Havari Paulos'un da dediği gibi gereğinden fazla gösterişli inşaatlar Tanrı takdiri ile engellenmekte, çünkü *"bizim krallığımız göklerdedir"* ve *"bu dünyada bizim kentimiz yoktur, bizimki gelecek dünyadadır"*.

Nesilden nesile inançlı halklara kendi kurtuluşlarını ve sayısız nimeti sonsuza dek tatmalarını sağlaması için Tanrı'nın uygun gördüğü buyruk işte böyledir. Hain şeytan ise, terkedilmiş olan müminleri doğru yoldan çıkarmak için, bu bizim yüzyılda yeni bir kurnazlığa ve özel sahtekârlığa başvurmuş, yani böylesine övülmüş olan sözde özgürlük yöntemini ileriye sürmüştür (Fransız İhtilâli fikirleri, H.M.). Bu görüşler müminleri aldatabilmek için yüzeyde iyi gibi görünmekte, ama temelde bu görüşlerde şeytanın aldatmacılığı ve halkları uçurumlara yuvarlayan, onları yok eden ve anarşiye sürükleyen korkunç bir zehir vardır.

İsa'nın Ortodoks öğretisine karşı çıkan ruhu kurnaz Şeytan, zaman zaman ruhları zarara sokan yalanları ve umutsuz bir biçimde yardıma çağırdığı kötülüğün tüm ruhları ile birlikte, bu yeni görünümlü ve iyi kurulmuş tuzağını kurmuş, buna iyi Hristiyanlar'ın da düşeceğini ve böylece göklerdeki krallığı kaybedeceklerini ve sonsuza dek işkence göreceklerini ummuştur.

Kardeşlerim, kurtuluş yolundan şaşmayın; her zaman yaptığınız gibi yüreklilik ve tutarlılıkla Şeytan'ın oyunlarına karşı çıkın. Bu yeni çıkan özgürlük umutlarına kulaklarınızı tıkayın. Ve emin olun ki bunların üstün lafları ve öğretileri, anladığımız kadarıyla, ve bu görüşleri kabul etmiş olan halkların gelişmelerinden çıkardığımız sonuçlara göre, yalnız anlayışlı olan değil aksi bile olan iktidarlara boyun eğmemizi isteyen Kitab-ı Mukaddes'in ve Havariler'in öğretisine karşıdırlar; iktidarlara boyun eğmeliyiz çünkü böylece bu dünyada acılar içinde olacak ve İsa'yadaha yakın olacağız. Bu görüşler, anlattığım gibi, kutsal yazıtlara karşıdırlar ve bu yaşamda bile bizlere geçici bir yarar sağlayamamaktadırlar; ama bu arada sizleri hem bu dünyadaki hem de gelecekteki göksel zenginliklerden de yoksun kılmaktadırlar.

Her bakımdan kıskanılan o ünlü ve yetenek dolu İtalya'nın görünümünden ne kaldı ki? Nerede eski Venedik'in son bulmaz serveti? Şeytanın sistemi olan bu özgürlük hayali her yerde yoksulluğa, yağmalara, cinayetlere, sonsuz bir saygısızlığa, ruhsal bir yıkıma neden olmuştur; pişmanlık ise yararsızdır.

Liberallerin öğretisi bütünüyle bir sahtekârlıktır, kardeş Hristiyanlar! Dikkat edin, atalardan kalan inancı İsa Peygamber'in taraftarları olarak sağlam bir biçimde koruyun, bu dünyada gerek duyduklarımızı sağlayan politik yönetime itaati hiç sarsılmadan sürdürün; ve en yüce olan ise, (bu yönetimin) ruhlarınızın kurtuluşu yönünde hiçbir engel yada zarar oluşturmadığıdır. *"Bir insan bütün dünyayı kazansa bile, eğer ruhu zarara uğrayacaksa neye yarar?"*.

Yeni görünümlü bu öğreticiler Kutsal Kitap'ın ve Havariler'in öğretisine karşı olduklarından, bizlere dünyanın bütün zenginliklerini kazandıracak olsalar bile gene kinimize layık olmalıdırlar; bunlar Hristiyanlar'ın ruhunu yok etmek isteyen kurnaz şeytanın yapısıdırlar. Kaldı ki vaatleri de yalan ve

yanıltıcıdır; yaptıklarından da gördüğümüz gibi, zenginlik ve ün değil yoksulluk, mutsuzluk, karışıklık ve özgürlük yerine ise kine layık oligarşiyi ve tiranlığa getirmektedirler.

Ama bu "özgürlük" sözcüğüne daha bilimsel bir biçimde bakalım, onu düzenin var olduğu ve yurttaşların güven içinde yaşadıkları yönetimlerle kıyaslayalım ve bu iki farklı yolun uzlaşıp uzlaşamayacaklarına bakalım. Monarşik ve Aristokratik yönetimlere kısaca bakalım ve iyi yürütülen bir Cumhuriyet (Demokrasi) yönetiminde ne denli özgürlüklerin var olduklarına bakalım. "Yönetim" derken anlaşılması gereken aynı ülkede yaşayan farklı konumlarda birçok kimseyi anlamalıyız; yani güçlüleri ve zayıfları, hastaları, akıllıları ve akılsızları. Bunlara "özgürlük" verilebilir mi?

En başta, gerçek özgürlük, Tanrı'nın inayeti ile insana verilmiş olan ve onu zorlamadan iyiye yönelten kutsal ruhtur. Bu özgürlüğe "otoyönetim" (auteksousion) denir. İkincisi, özgürük insanın isteklerini pratikte yerine getirebilmesidir ki bu boyun eğmeme demektir. Üçüncüsü, özgürlük birinin tanrının ve insanların yasalarına göre yaşamasıdır, yani vicdan konularında kontrolden ve politik zorlamadan uzak ve özgür bulunmasıdır.

Bir cumhuriyet'te bu, farklı konumlardaki insanları egemen kılar ve aynı zamanda da boyun eğmez kabul edersek, bu ülkede yönetim nasıl sağlanır? Güçlü güçsüzün üzerinde egemen olur, kuvvetli hastanın üzerinde, akıllı aptalın üzerinde.

Bu yönetimde nasıl bir düzen kalacak, ve tutkular böylesine egemen olduğunda tanrısal bir ahlak nasıl egemen olacak, yağmanın üstün olduğu yerde yurttaşların güvenliği nasıl sağlanacak?

Tek övülecek özgürlük üçüncü şıkta işaret edilendir; bu ise yeni liberallerde (cumhuriyetçilerde, H.M.) yoktur çünkü bunlar başkalarını ezip yok etmek isterler ve aşağılık bir

konuma girerek vicdan üzerinde bir denetim koymadan yaşayamazlar.

Günahsız nikâhı hor gören ve tüm toplumu zarara sokan bu insanlar politik baskı olmadan nasıl yaşarlar? Kâr tutkusuna yenilen ve politik yasaları çiğneyen bu insanlar, Tanrı korkusu tanımayan, kötülüğü engelleyecek olan Cehennem'in sonsuz korkusunu duymayan bu insanlar, vicdan baskısı olmadan nasıl yaşarlar?

Kardeşlerim, anlayın bunu: iyi bir yönetimde gerçek özgürlük, tanrısal inanç olmadan yer alamaz. Bunun için de ilahi Resuller, Tanrı tarafından aydınlığa ulaşmış olan inancımızın bu sarsılmaz direkleri, bütün dünyaya bunu öğrettiler ve onların takipçileri de gene aynı öğretiyi sürdürdüler. İsa'nın kilisesi de bu mirası almış bu anlayışı sürdürmektedir.

Açık bir biçimde görüyoruz ki, özgürlük ile ilgili bu yeni sistem iyi yönetimleri devirmeye yönelik bir aldatmacadır; (tanrı tarafından) terkedilmiş Ortodokslar'ı yoldan çıkarmayı amaçlayan kurnaz şeytanın bir tuzağıdır. Bu tür yalan ve aldatıcı öğretilere kulak verirsek her türlü ithamı hak etmiş olmaz mıyız? Gerçeği öğrendikten sonra Tanrı'nın buyruklarını değil de yalanın rehberlerini izlersek haklı olarak ceza görmeyecek miyiz?

Hayır Hristiyanlar! Tutarlı ve akıllı olalım. Yalan ve var olmayan bu yaşamın özgürlüğü adına sonsuz mutluluğun solmaz zafer çelenklerini yitirmeyelim. Tanımlanamaz yüce ödülleri kaybetmeyelim. Söylenenleri dinlemeyelim ve şeytanı tam olarak rezil edelim; Tanrı'nın yüzyıllardan beri, onu sevenler için hazırlamış olduğu nimetlere konalım.

Tanrı nezdinde kardeşlerim, O'nun gücünü bir zırh gibi sırtınıza geçirin; ve bunu yaparak şeytanın yöntemlerine karşı çıkın.

İnancın flamasını elde tutup, İsa'nın miğferi ve Ruh'un kılıcı ile Tanrı'nın yolunda Şeytan'ın saldırısına karşı koyup gök-

lerdeki yaşama layık olun; o yaşam ki bizim mutluluğumuz için Tanrı'nın ve İsa Peygamber'in insan sevgisi sonucunda oluşturulmuştur. Onlar'a sonsuza dek saygı duyulmalı ve boyun eğilmelidir. Amin.

* * *

Politik Dizeler

(Büyük Kilisenin Baş İlahicisi
Iakōbakēs tarafından yazılmıştır)

Görebilenler kabul ederler
akıl yolu ile değer biçerler
her yapılanda sağduyunun
ne denli gerekli olduğunu.
Doğru yol, herkesin, ona hükmeden
bir başı, bir ileri geleni tanımasını ister.
Her şeydir bu, baştan beri böyleydi
böyle yönetilmiş, böyle var olabilmişti.
Tüm yaratılış bir baş tanır, bir yaratıcı,
tüm doğa, gökte ve yerde,
ve kendi isteğiyle diz çöker
en yükseğin önünde, tek tanrısal devlete.
Birinci Krallık misali
bilgelikle idare eder her şeyi.
Dünya kurulalı insanlar boyun eğmiştir
baştaki lidere, böylece dayanabilmiştir.
Her soy, ona egemen olanı buldu,
ve ona boyun eğdi itaat ederek,
monarşilerde ve çok idareli yönetimlerde
yer alan kötü olaylardan kurtulmak için.
Bunu doğanın kendisi de ister
birçok örnek göstererek
Her zaman gemiciler bir kaptana boyun eğer
evdekiler ise evsahibine,

eğer yok olursa itaat
evin de geminin de sonudur bu.
Doğaca yönetilir akılsız hayvanlar
onlar bile anarşide yol almazlar.
Arılar bir önderle yaşarlar
ve koyunlar baş olan koçu izlerler.
Böyle belli bir düzen var eşyada
idare eden ve edilenin ilişkisi bellidir.
Akla yakın olaylar bundan dolayı
Büyük'e itaatle baş eğer hayatta.
Tanrıdan sonra odur onların üzerinde egemen olan
iyiliklerin bakıcısı ve yaşamlarının koruyucusu.
Tanrının ve insanların yasaları emreder
inanç ve boyun eğme ister küçüklerden büyüklerden.
Özellikle kutsal yazıtlar, her zaman
krallarımız adına dua etmemizi isterler.
Ve inanmamızı isterler egemen olanların
Tanrısal istek sonucu devlete konduklarını.
Böyle bir devlet yetkisine konan
açıktır ki tanrısal buyrukla konmuştur.
Ve böylece tanrının eliyle çalışır kralın yüreği
başka türlü de zaten olamazdı.
Sezar'ın hakkını Sezar'a verin diye bağırır
ve tanrının olanı tanrıya verin diye emreder.
Şerefe şeref verin, sona sonu,
ve korkuyu versin herkes korkuya.
İşte böyledir sevgili kullar dinimiz imanımız,
bizim yapmamız gereken ödev budur.
Bütün soydaşlarımızda ilke gereği
hiç eksik olmadı itaat,
artıralım yürekten bu inancımızı
inanarak ve derinden istekli olarak.
Çünkü borçluyuz bunca nimete

genç ve yaşlı, elde ettiklerimize;
yalnız her türlü serveti sunmakla yetinemeyiz
her türlü anarşiye de tiksintiyle karşı koymalıyız.
Tanrının isteği budur, budur kurtuluşun yolu
budur gerçek kurtuluşun yolu.
Başka türlü düşünen umutsuz olandır,
ve kuşkusuz Tanrı tarafından terkedilmiş olandır.
Her yanda bulunanlar, hariçte dahilde,
burada verecek bir mücadelemiz yok bizim,
yalnız hep gelecekteki yaşamı ararız,
sabırla ona layık olmak isteriz.
Bu ilkeleri koruyalım, Tanrı'dan korkalım
ve kralımıza sadık, boyun eğelim,
hiç yabancı öğretilere uymayalım,
bunlar, bilin ki bütünüyle aldatmacadır.
Bu söylediklerime sıkıca sarılsın herkes,
ısrar edip yaşayalım
bu geçici yaşam ile sonsuz yaşamı,
öbür dünyadaki krallığımıza kavuşmayı umarak.

EK 4
KARDEŞLİK ÖĞRETİSİ

Osmanlı Devleti İçinde Bulunan Bütün Grekler'e

Yazardan okuyuculara

Başka birçok soydaşlarımla, Papalar'ın tiranlığından kurtulmuş olan Roma'dayken, Konstandinupolis'te yaşayan bir arkadaşım bana *Pederler Öğretisi, Kutsal Kudüs Kentinin Patriği Tarafından Yazılmıştır* başlığım taşıyan bir kitapçığı iletti. Daha yarısını okumadan bu *Pederler Öğretisi*'nin sahte olduğuna karar verdik Çünkü bu yazı gerçekten Kudüs'ten kaynaklanmışsa iki şıktan biri geçerli olmalıdır: ya sayın Patrik aklını bütünüyle oynatmıştır yada İsa'nın kilisesini parçalamak için çobandan kurda dönüşmüştür.

Kitabın yazarı Türkler'in tiranlığını savunmakta ve haklı göstermektedir. Açık bir biçimde söylemeye cesaret edememekle birlikte Papa egemenliğinin son bulmasına üzülmektedir. Kutsal kitaplara başvurarak ve onlardan yanlış yorumladığı yada eksik aktardığı göndermeler sunarak

Grekler'in düşüncesizce tiranlarına boyun eğmelerinin gerektiğini göstermeye çalışmıştır. Kısacası bu "*Pederler Öğretisi*" küfür dolu, gerçeğe, dinimize ve Doğu Kilisesi'nin ününe karşı olduğundan bir Ortodoks'un ve tutarlı patriğin ürünü olamaz.

Bu akılsız risaleden Grekler korkmamakta ve ondan zarar göreceklerine inanmamaktadırlar. Çekindikleri, bir rastlantı sonucunda Avrupalılar'ın bu risaleyi okuyup, bütün Grekler'in bu biçimde düşündüklerini sanmalarıdır. Yalnız köle değil, ama aynı zamanda köle olmanın yandaşları da olduğumuzu, yalnız boyunduruk altında değil bu boyundurukla kıvanç da duyduğumuzu, bizi döven tiranın elini kölece bir saygı ile öptüğümüzü sanacaklardır.

Bu akılsız risaleye karşı çıkarak bütün dünyaya yüreklerimizde tiranlara karşı kinin kök salmış olduğunu ilan etmeliyiz. Ayrıca bugüne dek boyunduruktan kurtulmamış olmamızın nedenini açıklamalı, bunun kendi yüreksizliğimizden değil, utanmadan tiranlarımıza dalkavukluk eden birçok Avrupa krallarından kaynaklandığını ilan etmeliyiz.

Daha geçenlerde, acı veren öldürücü bir hastalık geçirmekte olan Almanya imparatoru,ki bu durumu ona insanseverliği ve yardımseverliği öğretmesi gerekirdi, acımasız davranarak Avusturya Viyana'sında sakin bir biçimde (zor kullanmadan, H.M.) kendi soydaşlarını kölelikten kurtarmak için onları aydınlatmaya çalışan sekiz Grek'i Hellas'ın tiranına teslim etmiştir.[1] Şu anda bu yürekli özgürlük martirleri belki de elleri bağlı, tiranın önünde bulunuyorlar. Belki şu anda kutsal başları üzerine celladın kılıcı inmektedir, damarlarındaki kahraman Hellen kanı akmaktadır, yüce ruhları uçup gitmektedir, özgürlük için ölen unutulmaz ruhların yanına varmaktadır.

---

1. Yazar Regas ve arkadaşlarından söz etmektedir; ölümleri daha öğrenilmemişti (ç.n.)

Ama akıtılan bu masum kan Grekler'i şaşkınlığa uğratmayacak bilakis onları öç almaya itecektir. Yaşlı gözlerle Hellas'ın tümü Triyeste tüccarlarına yalvarmaktadır; nankör ve Hellen düşmanı imparatorun kentini bırakmaları ve yeni kurtuluşa ulaşmış olan ve ihanete uğrama tehlikesiyle karşılaşmadan mutlu ve özgür yaşabilecekleri (Batı Yunanistan'daki, H.M.) adalara gelmeleri için onlara çağrı yapmaktadır.

Sevgili vatanım kabul et, siz de soydaşlarım dost Grekler, o eski kahramanların torunları, kabul edin sahte Pederler Öğretisi'nden bütünüyle farklı olan bu kardeşlik öğretisini. Özgürlük sevgisini, tirana karşı kinimizi ne ateş ne de demir değnek yüreklerimizden söküp atabilir. Gözlerinizin önünden yabanıl Türk ulusundan çektiğinizi hiç eksik etmeyin ve ecdatlarımızın Persler'le ilgili söylediklerini anımsayın:

Hey Hellenlerin çocukları!
özgürlüğe kavuşturun yurdu
çocukları, kadınları .....
ecdatların mezarlarını;
şimdi, en başta, mücadele gelir![2]

Bütün bunları Grekler iyi bilir. Grekler'e öncülük eden sizlere ise, ister sivil kimseler,ister kendilerine arhont[3] diyenler olun, ister kendilerine saygıdeğer denen ruhbanlar olun, sizlere şunu derim: müminlerin saygısı ve yardımı ile sizler bu saygıdeğer ünvanları kazanırken onlara Tanrı'nın adına ço-

---

2 Aiskhylos: Persler 402. ('Çevirenin notu' diye belirtilmeyen durumlarda, notlar yazarındır).

3 Grekler'in arhontu ismini taşıyanları ve böyle oldukları sanılan kimseleri aklıma getirdiğimde gülümsemeden edemiyorum; bunları mezbahalarda beslenen dört ayaklı arhont yavrularına benzetiyorum. Birbirlerine çifte atarlar, ısırırlar, kavgalaşırlar, ta ki o korkunç an gelir, öldürülme anı gelir. O zaman kasap Sultan 'arhont'u yargısız olarak cellata teslim eder ve bu kuşku bırakmayan bıçak kanıtı ile kendisine önemsiz ve hayvansal bir dalkavuk olduğu ispat edilir.

banlık edesiniz diyedir; onlara zorla değil gönüllü olarak[4] hakkı ve eşitliği[5] veresiniz diyedir; herkese ışığı veresiniz diyedir. Bu ışık cehaletin ve peşin yargının yok olması içindir. Onları Türkler'in yasadışı davranışlarından korumanız içindir.

Kardeşlik Öğretisi

Pederler Öğretisi denen kitabı dikkatle okursanız, böylesine akılsız ve Tanrıya karşı bir öğretinin saygıdeğer ve mazbut Kudüs Patriği'nin kafasından doğmamış olduğunu hemen anlarsınız.

Risalenin gerçek yazarı herhalde hem Grek ulusunun hem de Grekler'in bugün inandıkları dinin bir düşmanıdır. Hellas'ın barbar tiranlara karşı artan kinini gören bu Türk dostu yazar, Grekler'in haklı galeyanını söndürmek istemiş, Grekler'in bugün özgürlük yolunda ilerleyen birçok Avrupa ulusunu örnek almalarını engellemek istemiştir.

Yalanı gizlemek için hezeyanlarını saygıdeğer Kudüs Patriği'ne mal etmiş, İsa'nın ve Havariler'in ve Doğu Kilisesi'nin öğretisine ters gelen görüşlerini kanıtlamak için Kitab-ı Mukaddes'ten kimi örnekler sunmak cüretini göstermiştir. En ufak bir tereddütün kalmaması için, yazarın dine dayanarak söylediklerini gene din açısından inceleyelim.

Türk tiranlığının bugün varmış olduğu boyutlar herkesçe bilinmektedir. Zavallı Grekler artık ne tarlalarının, ne çocuklarının ne de kadınlarının sahibidirler. Şerefleri ve hayatları en büyük tiranın elinde olmaktan başka, bunlar Tiran'ın kulları

---

4 "Aranızda olan Allah'ın sürüsünü, mecburiyetle değil, fakat rıza ile, yakışıksız kazanç için değil, fakat istekle, size emanet olunanlara musallat olur gibi değil, fakat sürüye örnek olarak Allaha göre güdün (Kitab-ı Mukaddes, Petrus I 5/2) (Çevirenin notu).

5 "Sizin de gökte bir Efendiniz olduğunu bilerek kullarınıza hak ve müsavi olanı eda edin" (Kitab-ı Mukaddes, Koloselilere 4/1) (Çevirenin notu).

tarafından da denetlenmektedir. Girit Grekler'i bunları iyi bilir; acılardan kurtulmak için pederlerinin dinlerini inkâr etmeye mecbur oldular. Her gün Selanik'te bakirelerin, çocukların kaçırıldığını, tecavüz edildiklerini kim bilmez; öyle ki zavallı ana babalar çocuklarını iğrenç yeniçerilerden korumak için sevgili çocuklarını evlerinden uzaklaştırmaktadırlar.

Avrupa Türkiyesi'nde yaşayan Grekler'in ödemeye mecbur oldukları dayanılmaz vergileri duyanlar şaşıp irkilmediler mi? Kim bunca Grek'in yurtlarından sürülmelerini, başka yörelere yerleştirilmelerini acı ile görmedi; kim bunca kimsenin Osmanlı boyunduruğuna dayanamayarak Avrupa'nın çeşitli yörelerine dağılmalarını izlemedi?

Ve bütün bunlara rağmen, Türk dostu yazarın dediklerine bakarsak, bu boyunduruk altında olma durumu İsa'nın boyunduruğu gibi hafiftir (Matta, 11/30).[6] Yazara göre Yunanistan'ı terkedenler "bu şehirde eza ettikleri zaman, ötekine kaçın" (Matta, 10/23) diyerek açık bir ders veren İsa'nın sözlerini dinlememeliymişler; aklı olmayan hayvan muamelesi görmeli, tiranlar tarafından kamçılanmalı, acımasızca katledilmeli yada Müslümanlığı kabul etmeliymişler.

Pederler Öğretisi'nde bu sahtekâr yazar bize Resul Paulos'un sözünü anımsatmaktadır: "Allah tarafından olmayan hükümet yoktur" (Romalılar 13/1). Ama Paulos'un otoritesine başvurduğuna göre, bu sözlerin bütününü vermeli, aldatmacılığa kaçarak Paulos'un arhontlara boyun eğmeyi neden istediğini gizlememeliydi: "Çünkü" der Paulos, "hükümdarlar iyi işe değil fakat kötü işe korkudurlar. Ve hükümetten korkmamak

---

6 Matta'ya göre İncil'de bu sözler şöyledir: 'Ey bütün yorgunlar ve yükleri ağır olanlar, bana gelin, ve size ben rahat veririm. Boyunduruğumu takının, ve benden öğrenin; zira ben halim ve alçakgönüllüyüm; ve canlarınıza rahat bulursunuz. Çünkü boyunduruğum kolay, ve yüküm hafiftir'. Kitab-ı Mukaddes, Matta, 28-30. (Çevirenin notu).

ister misin? İyi olanı yap, ve onun tarafından metholunursun" (Romalılar 13/3).[7]

Yani Paulos'un öğretisine göre yalnız yasal olan hükümdarlara boyun eğmek gerekmektedir; yani yasaları izleyerek kötülüğe karşı çıkanlara ve erdemi övenlere. Ama bizim tiranın ülkesinde bunun tersinin hüküm sürdüğünü kim bilmez? Burada, Türk'ün para hırsını doyuran herkes her türlü kötülüğü yapma iznine sahiptir. Bu ülkede eziyet çekenlerin çoğu ya bütünüyle günahsızdır yada işledikleri suçun cezasından para bulup karşılığını ödeyip kurtulamamış olanlardır.

Resullerin öğretisine göre bu tür (yasadışı) hükümdarlara değil düşüncesizce itaat, ama tersine, yürekli mukavemet gereklidir. Paulos ise bu mukavemeti pratikte göstermiştir. Onun öğretmeni İsa, kırbaçlandığında şöyle demişti: "*Eğer kötü söyledimse, kötülüğüne şehadet eyle; fakat iyi ise, niçin bana vuruyorsun?*" (Yuhanna 18/23). Aynı biçimde Paulos'un ağzına vurulduğunda, (Resul) şöyle diyecektir: "*Ey badanalı duvar, Allah seni vuracaktır! Sen bana şeriat üzre hükmetmek için oturuyorsun da, şeriata aykırı olarak bana vurulmasını mı emrediyorsun?*" (Resullerin İ. 23/3). Başka bir gün kırbaçlanacağını gördüğünde onu yargılayanlara şöyle diyecektir: "*Romalı ve mahkûm edilmemiş bir adamı kamçı ile dövmek caiz midir?*" (Resullerin İ. 22/25). Sahte isimli *Pederler Öğretisi*'nin yazarı, dostları Osmanlılar'ı haklı göstermek için utanmadan "onların güçlü ve yüksek krallık"larından söz etmekte ve bizi bu konuda inandırmaya çalışmaktadır; oysa bu devlet en insanlık dışı, en aşağı ve Avrupa'da kalmış çok az tiranlıklardan biridir. Yazara göre bu devlet dinleri sarsılan ve bozulan

---

7 Pasajın bütünü şöyledir: "Herkes üzerinde olan hükümetlere tâbi olsun; çünkü Allah tarafından olmayan hükümet yoktur; ve onlar Allah tarafından tanzim olunmuştur. Bundan dolayı hükümete mukavemet eden Allahın tertibine karşı durmuş olur; ve karşı duranlar kendi aleyhlerine hüküm alırlar. Çünkü hükümdarlar... vb." (Çevirenin notu).

Grekler'i desteklemek için Tanrı tarafından kurulmuştur. Ve bu Tanrısal isteğe de çekinmeden "Tanrısal buyruk" demektedir.

Bizler din konusunda bozulmuşsak, Doğu Kilisesi'nin görüşlerini hep izlemiş olan Ruslar'ın da bizim gibi bozulmuş olmaları gerekmez mi? Ama Hellenler Türk tiranlığına boyun eğerken onlar bu "Tanrısal Buyruk" altında kalmamışlar, İskitler'in korkunç boyunduruğundan kurtulmuşlardır.

İki dindaş ulusun karşıt kaderine aptal yazar "Tanrısal buyruk" diyecektir; ama bu, Paulos'un "yasadışı buyruk" dediğidir, Tanrı isteğinden değil, Grek imparatorların akılsız ve ileriyi göremeyen yaklaşımlarından doğmuştur. Bunlar Rus krallarından farklı olarak, yasaları çiğnemişler, uyruklarını dayanılmaz vergilerle ezmişler, imparatorluk sarayını cinayet ve katliamlarla kirletmişler, krallığın yönetimine önem vermemişler, kralları teologlara dönüştürmüşler, ikide birde aptalca ve akılsızca dinsel dogma tartışmalarına girişmişler, ahlak ve din konularına önem vermemişler, kendi zevkleri için krallığın paralarını düşüncesizce sarfetmişler, ikiyüzlü bir din sevgisi bahanesi ile halkın kanını ve alınterini harcayarak kiliseler manastırlar kurmuşlar ve kentlerin surlarını zayıf bırakmışlar, küçük ve güçsüz Türk egemenliğinin genişlemesine izin vermişler ve sonunda (Türkler'in) Bizans tahtına çıkmalarını sağlamışlardır.

"*Pederler Öğretisi*"nin yazarı bile benim için din konularında kiliselerin ve manastırların yüksek sayısını hatırlattığım için, iftirada bulunarak yanlış davrandığımı söyleyemez. Çünkü kendisi de "*kilise inşa etmenin yasaklanması Hristiyan inancın özgürlüğüne bir engelleme olarak anlaşılmamalıdır*" demektedir. Bütün söyledikleri arasında tek doğru söz budur; ama bu sözün amacı da gene doğru değildir. Amaç, Grekler'in kilise inşa etmelerini kolayca affetmeyen dostları Türkler'i haklı çıkarmaktı.

Ama tartışma konusu olan büyük sayıda kilise inşaatının doğru yada yanlış oluşu değildir. Türk dostu yazar bizlere, hangi yasa ile, hangi hakla Türkler'in kilise inşaatını engellediğini söylemeliydi. İsa, *"saat geliyor ki, o vakit Baba'ya ne bu dağda ne de Yeruşalim'de tapınacaksınız"* ve *"Allah Ruhtur, ve ona tapınanların ruhta ve hakikatte tapınmaları gerekir"* (Yuhanna 4/21, 24) derken, kuşkusuz eski kilisenin gerçek müminlerini ve Paulos'un "ruhani ibadet" (Romalılara 12/1) dediği tapınmayı; ama aynı zamanda bugünün yasalarını görmezlikten gelen, inancın buyruklarını yerine getirmeyen, Ferisiler gibi naneyi, anasonu ve kimyonu ayıran (Matta 23/23) maddeci Hristiyanlar'ı da kastediyordu.[8] Bunlar dul ve öksüzlere sadaka vereceklerine, okullar kuracaklarına, küçük bir para yardımı yaparak kilise kurmak isterler yada çok pahalı Kudüs hacılığına çıkarlar. Bunu da müminlerin yüreğine inancın ateşini serpmek için değil, hacı adını almak ihtirası ile yaparlar; yani (ne ayıp!) Mekke'ye gidenlerin 'hacı' adına benzer bir isim almak için yaparlar.

Yazar gerçekten sayın Kudüs Patriği olsaydı bu yalancı Hristiyanlar konusunda daha etraflı bir biçimde konuşacak, hele Tanrı öğretisine karşı görüşleri yıkmayıp, tam tersine basit insanların yüreklerine bu yanlış görüşleri sokan papazlara karşı çıkacaktı.

Dua evlerini, Tanrı sözünün ve taktisinin utanmadan satışa çıkarıldığı hattâ Tanrıya yakarmanın da satıldığı haydut inine dönüştürenler (Matta 21/13),[9] Resul Paulos'un da dediği gibi

---

8 Bütün pasaj şöyledir: "Vay başınıza, yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü nânenin, anasonun ve kimyonun ondalığını veriyorsunuz, ve şeriatın daha ağır işlerini, adaleti, merhameti, ve imanı bırakıyorsunuz. Onları yapmalı idiniz, bunları da bırakmamalı idiniz. Ey kör kılavuzlar, siz küçük sineği süzerek ayırırsınız, fakat deveyi yutarsınız!" (Çevirenin notu).

9 "Ve İsa Allahın mabedine girdi, bütün mabette alış veriş edenleri dışarı attı; sarrafların masalarını, ve güvercin satanların iskemlelerini devirdi. Ve onlara dedi:

fasid ve nizamsız olanlar (Timoteos 1/8), O'nun gibi, yalnız gerekli olanı yemekle ve giyimle yetinmeyenler, bolluk içinde yaşamadıklarında yaşamı çekilmez sayanlar, bu saygın Resul'ü örnek alacaklarına ve onunla birlikte *"meccanen kimseden ekmek yemedik; fakat birine ağırlık olmamak için gece gündüz emek ve zahmetle işlemekte idik"* (Selanikliler'e II, 3/8) diyemeyenler, aç kurtlar gibi sancakları dolaşmakta ve aç Hristiyanlar'dan ağızlarından, gözü doymaz Türkler'in bile almaya utandıkları o azıcık ekmeği acımasızca kapmaktadırlar.

Bu çıkarcıların, Türkler'in başına gelecek bir felaketten neden korktuklarını anlamamız çok kolaydır: Türkler'in yıkımı onların da yıkımı olacaktır; Grekler'in özgürlüğü ise onlar için sonsuz bir mutsuzluk doğuracaktır.

Yasadışı Türk yönetimi altında korku duymadan bunca yasadışı eylemde bulunan bu insanlar ne tür bir özgürlük yada hiç olmazsa iyi yönetim kurabilir ki? Kendine buyruk hükümdar kararlarını değil de yasalar Grekler'i yönetime başladığı zaman bu maaşlı çobanlar (hepsi için söylemiyorum bunları) nedensiz olarak nasıl insanları tehdit edebilecek, suç olmadan nasıl ceza verebilecek, istediklerini yargılamadan nasıl aforoz edip cemaat dışına atabileceklerdir; kısacası Türkler'in yaptıklarım nasıl yapacaklardır?

İsteyen bizim ruhban sınıfını Rus ruhbanları ile kıyaslasın; o unutulmaz Petro, kilise ahlakını yücelttikten sonra bizimkiler ile onlar arasında gece ile gündüz arasındaki fark kadar fark vardır. Nereden kaynaklanıyor bu fark? "Tanrının buyruğu" bize gelip, onlara gelmediğinden mi?

Ve bütün bu kötü durumlar Türkler'in yasadışı yönetiminden kaynaklandığı için, güya Kudüs patriği olan bu Türk

---

'Benim evime dua evi denilecek' diye yazılıdır; fakat siz onu haydut ini yapıyorsunuz. Ve mabette kendisine körler ve topallar geldiler. Ve İsa onları iyi etti" (Matta 21/12-14). (Çevirenin notu).

dostu kimse, utanmadan yalan söylemekte ve "bu yönetime boyun eğmekle ruhsal kurtuluş zarara uğramamakta, bir engelle karşılaşmamaktadır" demektedir.

Türk tiranlığı altında dedelerinin din yolunu şaşıran Grekler'i unutuyor mu yazar? Güçsüz Grekler'in soydaşları zenginlerden ikide birde ezilişlerini, çobanlarından (ruhban sınıfı, H.M.) çektiklerini unutuyor mu? Çoğunluğun içinde bulunduğu cehaleti ve bundan doğan kötülüğü? Yoksa bütün bunları "ruhsal kurtuluş" yolunu açan durum olarak mı görüyor?

Özgürlüğü "kutsal kitapların öğretisine karşı kurnaz şeytanın görüşü" olarak nitelerken yalan konuşmaktadır. İsa'nın neleri savunduğunu yukarıda görmüştük; bir kentte baskıya uğrayınca başka kente gidin demiştir. Paulos kamçılanmamak için, kendini açıkça özgür bir kimse ve Romalı yurttaş olarak nitelemiş ve kurtulmuştu.

Kilisenin, Antiokhos'un tiranlığına karşı yüreklilikle savaşan ve karşı çıkan Makabiler'i övdüğünden hiç söz etmiyor.

Artık onları yönetecek bir kral isteyen İsrail halkına Tanrı'nın yönelttiği sözleri anımsatmakla yetineceğim. Bu akılsızca isteklerinden caydırmak için (ve düşünün, onların istediği kendi soylarından yasal bir kraldı, yabancı bir soydan ve barbar bir tiran değildi) Tanrı, Samuel'in ağzından şunları söyleyecektir:

"Üzerinize krallık edecek olan kralın hükmü şu olacak: oğullarınızı kendisine alıp cenk arabaları üzerine ve atlıları arasına koyacak; ve arabaları önünde koşacaklar; ve onları kendisine binbaşılar, ve ellibaşılar kılacak; ve bazılarını toprağını sürmek için, ve ekinini biçmek için, ve cenk aletleriyle arabalarının aletlerini yapmak için koyacak. Ve atlar, ve aşçı, ve ekmekçi olmak üzre kızlarınızı alacak. Ve tarlalarınızı, ve bağlarınızı, ve zeytinliklerinizi, onların en iyisini alıp kullarına verecek. Ve tohumunuzun, ve bağlarınızın ondalığını alıp ha-

dımlarına ve kullarına verecek. Ve kullarınızla cariyelerinizi, ve en seçme gençlerinizi, ve eşeklerinizi alıp onları işine koşacak. Sürülerinizin ondalığını alacak; ve siz onun kulları olacaksınız. Ve kendiniz için seçmiş olacağınız kralınızın yüzünden o gün feryat edeceksiniz" (I. Samuel 8/11-18).

Tanrı, İsrailliler'e özgür ve kendi kendilerini yönetir durumda olmalarını öğretmek için bunları söylüyordu; bu istek aynı kalmıştır, insanların yalnız yasalara boyun eğmeleri istenmiştir, insanlara eşit olan başka insanların keyfi isteklerine değil.

Yeni Ahit ve buna dayandırılan Grekler'in dini ise özgürlük konusunda farklı bir şey öğretmemiştir. İnciller'i ve Resullerin İşlerini dikkatle okuyan biri her yerde demokratik bir eşitlik, yalnız yasalar tarafından sınırlanan bir özgürlük anlayışı bulacaktır, *"Ne Yahudi ne de Yunanlı vardır, ne kul ne de azatlı vardır, ne erkek ne de dişi vardır, çünkü Mesih İsa'da siz hepiniz birsiniz"* (Galatyalılar 3/28).

Ve gerçekten de İsa öğretisinin amaç ve sonucu insan ruhunun daha iyi olması yönünde idiyse, özgür olmasaydı insan erdeme nasıl varacaktı?

Türk dostu yazar ne sanıyor? İnsanoğlunun vereceği bir ceza korkusuyla yapılan bir eylem Tanrı katında bir erdem mi sayılacak? Paulos'un dediği gibi (Romalılar 13/5)[10] vicdanı sonucu değil de, bir tiranın akılsız öfkesinden korktuğu için fahişelerden uzak duran bir kimse, yada fahişeyi doğru yola getirmek için değil de servetine servet katmak için fahişeliğe karşı çıkan kimse aklı başında bir kimse midir?

Evet doğrudur, İsa ve Havariler efendilere itaati öğretmiştir.

---

10 "Fakat kötü olanı yaparsan, kork; çünkü kılıcı boş yere taşımıyor; çünkü Allahın hizmetçisidir, kötülük yapana gazap için intikamcıdır. Bunun için yalnız gazaptan ötürü değil, fakat vicdandan ötürü de tabi olmak lazımdır" (Romalılar 13/4-5) (Çevirenin notu).

Ama hangi efendilere? *"Kullarına hak ve müsavi olan"*lara (Koloselilere 4/1).[11] Türkler gibi hak tanımayan tiran efendilere değil. Bunlar yaşam ve mutluluk konusunda yalnız kendilerini bunlara layık görmekte, onlara tabi olanları akılsız hayvanlara bile layık görmedikleri biçimde davranmaktadırlar; yasaların eksikliğinde yargısız olarak haksızlık etmekte, hak yemekte, yurttaşları öldürmekte, bahaneler doğurmakta, yasaların hoş gördüklerini de yasak etmektedirler. Bunlar için Havari Petros şöyle demektedir: *"İnsanlardan ziyade Allaha itaat etmek gerekir"* (Resullerin İ. 5/29).

Bütün bunlar bir tek sonucu ortaya koymaktadır: yalnız yasalara itaat etmeliyiz, çünkü yasalar ortak olan bir halkın kararıdır, halkın sesi ise Tanrı'nın sesidir.

Evet doğrudur, İsa ve Havariler tahriklere karşı sabrı öğretmişlerdir. Ama hangi tahriklere karşı? İyileştirici ilaç gibi yada umut verici olan tahriklere karşı değil. Ama biri tahriklerden ve onu tahrik edenden kaçabilecek durumda ise din bize şunu öğretiyor: *"Size bu şehirde eza ettikleri zaman ötekine gidin"* (Matta 10/23).

Yurtlarını terkedip başka yerlere giden Grekler İsa'nın sözlerini izlemişlerdir demektir; onlar yalnız bugünkü acılardan değil, olası ve gelecekteki acılardan da kaçmışlardır. Kim onlara üçüncü yada dördüncü kuşak torunlarının Türkler'in sarkıntılıklarıyla kirlenmeyeceklerine, İsa'yı inkâr edip Muhammet Peygamber'i tanımaları için zorlanmayacaklarına güvence verebilirdi?

Türkler'in çirkinliklerini gizlemeye çalışan Türk dostu yazara göre yerlerinde kalan Grekler daha akıllı ve saygıdeğermiş; ayrıca bize hiç çekinmeden, tiranlıktan kaçmak yerine, boyun eğmeyi, yani haksızlıklara, yağmalara, aşağılanmalara

---

11 "Ey efendiler, sizin de gökte bir Efendiniz olduğunu bilerek kullarınıza hak ve müsavi olanı eda edin" (Kol. 4/1) (Çevirenin notu).

katlanmayı, hatta Türkleşmemizi bile utanmadan önermektedir.

Ama Grekler galeyana gelip bu tür şeytanca öğretilere kulaklarını tıkamaktadırlar; biliyorlar ki yasadışı eylem ile adalet arasında ve karanlık ile ışık arasında hiçbir ilişki yoktur. Onlara seslenen dinlerinin öğretisine kulak vermektedirler: *"Onların ortasından çıkın ve ayrılın"* (II. Korintoslular 6/17).

Bundan dolayı Grekler, onları kovamadıklarına göre haklı olarak Türkler'den kaçmaktadırlar. Ama tiranın kovulması daha kolay görünürse, o zaman kendileri üçbin yıllık kendi yurtlarından çıkıp sürgüne gideceklerine, üçyüzelli yıl kadar Hellas'ta kalmış olan soyguncuları kovmak daha haklı (bir çözüm) olacaktır.

Tiranın kovulması ise Tanrı nezdinde öylesine haklı ve kabul edilir bir iştir ki, Grekler'in Kilisesi de hiçbir zaman tirana karşı bedduada bulunmaktan geri kalmamış, Tanrı'dan öç almasını istemiş, ve bu yönde bugüne kadar Hellas'ın alınışından önce okunan ilahileri okumaya devam etmiştir: *"Tanrım, kurtar ulusunu ve mirasını taktis et, barbarlara karşı krallarına zaferi ver, Haç'ın ile devletini koru"*.[12]

Şimdi soruyorum sahte isimli *Pederler Öğretisi* yazarına; Kilisenin lanetlediği bu barbarlar, Türkler'den başka kim olabilir? Barbarlara karşı zaferleri istenilen krallar, yıkımlarından önce Konstandinupolis'in Grekoromen imparatorlarından, onların yıkımlarından sonra ise Rus imparatorlarından yada tiranı yerinden yıkarak Grekler'in büyük mutsuzluklarına son verebilecek Avrupa'nın hükümdarlarından başka kim olabilir?

Türk dostu yazar ikiyüzlü bir biçimde özgürlüğün İsa'nın dinini yıkacağından korktuğunu söylemektedir. Ve bunu

12 Bizans zamanından kalma bir ilahidir (Çevirenin notu).

yaparken de hiç kuşku bırakmayacak bir biçimde, artık İsa'ya değil Muhammet'e (Peygamber'e, H.M.) inandığını ortaya koymaktadır. Eğer İsa'nın Kilise ile ilgili *"ve ölüler diyarının kapıları onu yenmeyecektir"* (Matta 16/17)[13] kehaneti doğruysa, İsa bizim anlayamayacağımız yollar aracılığıyla kilisesini koruyamayacak mı?

Yoksa (Tanrı), dinini korumak için, İsa düşmanı Osmanlılar'ın dininden başka yol bulamadı mı? Koyunlarını korumak için kurda teslim etmekten başka yol bulamadı mı? Bundan daha büyük küfür olabilir mi?

Tam tersine, Türk tiranlığı gerçek müminlerin sayısını çeşitli yollarla azaltmış olduğundan, hatta Hristiyanlar'ın bütünüyle de yok olmaları tehlikesini de doğurduğundan ve Tanrı *"ölüler diyarının kapıları onu yenmeyecektir"* kehanetinin yanlış olmadığını göstermek istediğinden, Osmanlı tiranlığının yıkımına karar vermiştir.

Yazar ikiyüzlü bir biçimde en üstün Venedik Aristokrasisi'ne acımakta, İtalya'da yer alan değişiklikler için ağlayıp sızlanmaktadır. Bu üstün Venedik Aristokrasisi ki, Grekler'in, Papa'nın tiranlığından bağımsız bir kilise kurmalarına hiçbir zaman izin vermemişti. Öylesine üstündü ki, yurttaşların birbirine yönelttiği iftiraları incelemeden kabul ederdi, zararsız politik konuşmalar yapanları hep idam ederdi.

Yasalar ve özgürlüğün gelmesiyle bu tür cinayetlerin son bulmasına gerçekten gözyaşı akıtmaya değer! Yazara göre İtalya'nın artık böylesine küstah ve insanlık dışı hükümdarlar tarafından tiranca yönetilmemesi sızlamaya değer!

Çok sayın Papa tahtından yıkıldığına; sayın kardinaller zengin geçimlerini, kadın metreslerini, erkek metreslerini

---

13 "Ben sana derim ki: sen Petros'sun, ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım (Petros Yunanca 'Petra', 'kaya' sözcüğünden gelmektedir, H.M.); ve ölüler diyarının kapıları onu yenmeyecektir" (Çevirenin notu).

kaybettiklerine; kısacası Batı Kilisesi'nin kendini beğenmişliği ve şaşaası, karşı gelinmez yasaların gücü karşısında aşağılandığına dövünmek ve ağlamak gerekmez mi? (Ve bu konuda yazar yalnız Muhammet Peygamber'in değil, Papa'mn da dostu olduğunu göstermektedir.)

Ağlamaya değmez mi gerçekten, Roma'nın, masum yeni doğmuş bebekleri, belli bir yaşa geldiklerinde kilisenin Tanrısal ilahilerini okuyabilmeleri için hadım etme egemenliğini artık elinde bulundurmaması?[14]

Batı Kilisesi'nin Grekler'e karşı duyduğu akılsızca kinin artık son bulması ağlamaya değmez mi? Papa'nın egemen olduğu topraklar üzerinde ölen zavallı Grekler'in, hayvan leşleriymiş gibi mezarlıklara gömülmeyip çöplüklere atılmamalarının son bulması üzücü değil mi?

Bütün bu kötülükler tiranlığın sonucuydu; yazar ise bizlere bu yönetimin Tanrı tarafından kurulmuş olduğunu ve ona uymamızın gerektiğini tavsiye etmektedir. Bütün bunlara bugün, Türk ve Papa dostu yazarın *"kurnaz şeytanın ortaya attığı özgürlük düzeni"* dediği düzen tarafından son verilmiştir. Ve bu tür İsa karşıtı lanetlemelerle Grekler'i aldatacağını sanıyor, kurnaz adam!

Kitab-ı Mukaddes'ten aldığı kimi eksik kimi yanlış alıntılarla kurnaz bir biçimde bize özgürlüğe kin duymamızı sağlamaya çalıştıktan sonra, yazar birden dinbilimciden filozofa dönüşmekte, mantık oyunları ile bizlere politik özgürlük diye bir şeyin olamayacağını kanıtlamaya çalışmaktadır. Şu ana kadar tek gördüğümüz, dinbilimcinin düşüncesizliğiydi. Şimdi de filozofun genel çılgınlığını göreceğiz.

"Bu özgürlük sözcüğüne daha bilimsel bir biçimde bakalım"

---

14 Roma Kilisesi gençlerin korolarda soprano seslerle ilahiler okuyabilmeleri için gençleri hadım ederdi. Papa XIII. Leo 1878 yılında bu uygulamayı yasak etmiştir (Çevirenin notu).

demektedir. Sonra bu "bilimsel" deha, üç tür özgürlük sunmakta ve onları şöyle sınıflandırmaktadır: *"En başta, gerçek özgürlük, Tanrı'nın inayeti ile insana verilmiş olan ve onu zorlamadan iyiye yönelten kutsal ruhtur. Bu özgürlüğe otoyönetim denir".*

Ama sayın filozof, bu otoyönetim, insana sunulan ve insanı erdeme götüren bir Tanrı hediyesi olduğuna göre, Türkler ve genelde bütün tiranlar, ezilen insanları erdeme götüren bu nimetten yoksun kılıyorlarsa yerilmeye ve hor görülmeye layıktırlar.

Ezilenler her çareye başvurarak tiranlığın boyunduruğuna karşı koyma ve bu değerli hediyenin nimetlerini tatma hakkına sahip olmalıdır. Paulos'un, kendisinden tiranca davranışlarla otoyönetimden yoksun bırakmak isteyenlere *"İtaat Tanrı'yadır, insana değil"* dediğini daha yukarıda görmüştük.

"İkincisi" diyor yazar, *"özgürlük insanın isteklerini uygulamada yerine getirebilmesidir ki bu boyun eğmemek demektir"*. Bu yeni filozof açık bir biçimde çelişkiye düşmekte, özgürlük ile yasalara boyun eğmemeyi birbiriyle karıştırmaktadır. Bu tür boyun eğmemekte, yada bu tür sınır tanımaz egemenlik ve anarşide özgürlükten söz edilemez; nasıl ki gerçek saygıdan da söz edilemeyeceği gibi.

Kaldı ki, hangi politik yönetimde bu eleştirilen özgürlük türü görülmüştür? Yasalar tarafından yönetilen özgür demokrasilerde mi yoksa keyfi hükümdarların ve tiranların egemen olduğu ülkelerde mi?

Bu filozof bize cevap versin bakalım; hiç bugüne kadar Türkler'in akıttığı kan kadar masum kanının akmış olduğu başka bir demokrasi, aristokrasi, krallık yada tiranlık görülmüş müdür? Her saat başı Osmanlı toprakları içinde yalnız tiran tarafından değil, tiranın vahşetini dalkavukluk ve hediyelerle atlatan bütün yardakçıları tarafından da uygulanan bunca yağma ve kaçırma olayı, soygun, baskın, kadınlara, bakirelere,

çocuklara karşı saldırı hiç görülmüş mü? Türkiye'de mutsuz toprakları üzerinde gördüğümüz bu her tür denetimden kaçmış egemenlik biçimi hiç görülmüş mü?

Bu yazara göre *"üçüncü özgürlük, birinin Tanrının ve insanların yasalarına göre yaşamasıdır, yani vicdan konularında kontrolden ve politik zorlamadan uzak ve özgür bulunmasıdır"*. Yeniden soruyorum filozofa, Grekler için daha kolay olan, yani dinlerinin kutsal yasalarını korumaları, kutsal görevlerini yapmaları, daha az sorunlarla karşılaşmaları, kötülüğün daha sık ve daha kolay tekrarlandığı ve politik ezilmenin ancak rüşvetle engellendiği bir tiranlık boyunduruğu altında mı daha kolay sağlanır?

Son zamanlarda özgürlüğe kavuşan Avrupa uluslarına utanmadan iftira ederek yakıştırdığı kötülüklerin bütünü Türk devleti içinde de vardırlar. Tutkular bu ülkede egemendir, yasalarla yönetilen özgür ülkelerde değil. Yağma bu ülkede egemendir. Güçlü güçsüzü, zengin yoksulu, kurnaz saf olanı bu ülkede ezmektedir. Çünkü güçlü, zengin ve kurnaz olan, kötülüğünün cezasından kaçmak için tiranın açgözlülüğünü doyurmak yada yanıltmak olanağına sahiptir.

En başta bir süre için, Avrupa'daki politik değişiklikler sırasında tutkular hakim olduysa da, bu, onsekiz ay boyunca Fransa'yı demir bir değnekle yöneten bir tiranın yüzünden olmuştur; bundan çıkan ders ise, en güvenilir yönetimin yasaların kimilerin istediği gibi değil, herkes üzerinde eşit bir biçimde egemen olduğu yönetimin olmasıdır.

Yalnız bu tür bir yönetimde gerçek özgürlük vardır. Bu özgürlük *"her yurttaşın yasaların yasak etmediği her şeyi yapabilme özgürlüğüdür"*; yani bu her istediğini yapmak demek değildir, öteki yurttaşlarıyla karar vermiş olduğu ortak bir toplum kurma kararının sınırları içinde davranmak özgürlüğüdür.

Yasa ise *"fert olarak yada temsilci olarak bir devlet kurmak amacıyla bir araya gelen kimselerin ortak istekleri"*nden başka bir şey değildir; ayrıca bellidir ki inananlar bir araya gelip kendi özgürlüklerini başkalarına satmamışlar, haksızlığa uğramaya yada öldürülmeye karar vermemişlerdir. Tersine politik toplum için zararlı olan davranışların ceza korkusuyla engellenmesi istenmiştir.

Ve bu ortak istekten sonra, yasayı çiğneyen her yurttaş haklı olarak ceza görür; çünkü kendi başına karar vermiş olduğunu değil, politik anlaşmanın yapıldığı sürede yurttaşlarıyla birlikte yapılmasına karar verilmiş olan uygulanmaktadır.[15]

Ama kötü niyetli dinbilimciliğinden sonra çılgınca felsefe yapan sahte isimli yazar, risalenin sonunda şair olduğunu da ortaya koymaktadır! Sevdiği Türkler'i savunmayı üstlenerek onlara düşüncesizce boyun eğmeyi tavsiye etmektedir; bunun için tatlı ve neredeyse zevkten insanı öldüren dizeler sunmaktadır. Bu yazara Aristophanēs'in Kleofōn için söylediği geçerlidir (Kurbağalar 678):

Yabaml sesler çıkarır
Trakya'nın kırlangıcı
barbar bir taçyaprağın
üstüne oturmuş

Ve düşünün ki bu yüce şair bu dizeleri Trakya ile ilgili olarak yazmıştı.

Bir monarşinin tiranlığa dönüştüğü durumda bile, demokrasiden daha iyi olacağını kanıtlamak için bir tayfanın söylediği dizeleri sunmaktadır:

Her zaman gemiciler, kaptana boyun eğer

---

15 J.J. Rousseau'nun etkisi açıktır. Bak. "Toplumsal Sözleşme" Bölüm 6 (Çevirenin notu).

demektedir, gerçekte olanı hiç düşünmeden akıllı ve tatlı şairimiz:

Her zaman gemiciler bir kaptana boyun eğer
gemiyi ve tayfayı doğru yönetiyorsa.
Ama gemicilik sanatını bilmiyorsa
yönetimi kötü, kendisi ayyaşsa
bu tiran yüzünden tehlikesiz liman yerine
varacaklarsa hepsi denizin dibine
ortak kararla o zaman kıskıvrak bağlanır
ve dümen hemen başkasına bırakılır.

Düşüncesiz yazarın düşüncesiz hayvanlarla ilgili öteki aptalca örneklerini eleştirmeyeceğim. Sultan için, Hristiyanlar'ın yalnız Tanrı için kullandıkları bir sıfatı kullanarak, "*iyiliklerin kurucusu*" diyerek kusarcasına ortaya attığı başka bir sürü ve kolay yanıtlanabilecek sözlerine değinmeyeceğim. Ben de onun gibi aptal görünmek istemiyorum; ilk okuyuşta düşüncesiz görüşler oldukları belli olan düşünceleri uzun uzun analizlerle çürütmek istemiyorum.

Aptala yeni bir görüş sunarsın
Seni cahil ve yararsız sanır

derdi Eurypidēs (Mēdia 298-299).

Hellen ismine layık olmayan *Pederler Öğretisi* yazarını yermekten çok, Grekler için "tiranın yardakçısıdır" diyenleri yalanlamak için kaleme aldığım bu uzun cevabıma son vermeden önce tek bir şey eklemek istiyorum.

Havari Paulos, İbrahim'in iki oğlunu, özgür olan Sara'dan doğan İshak ile köle olan Agar'dan doğan İsrail'i sembolik bir biçimde Eski ve Yeni Ahit'te yakıştırdıktan sonra, Agar'ın torunları olan Grekler'in tiranları Müslümanlar'ın ve onların dalkavukları ve destekleyicilerinin de varlığını öngörmüşçesine, Agar'ın çocukları gibi olmayan özgür bizlere, kölelik

boyunduruğundan elden geldiği kadar kaçmamızı, uzaklaşmamızı istemektedir: "Bunun için, ey kardeşler, cariyenin değil,fakat hür kadının çocuklarıyız. Mesih bizi hürriyet için azat etti; imdi sabit durun, ve tekrar kulluk boyunduruğuna tutulmayın" (Galatyalılar 1/31-5/1).[16]

Şimdiye kadar söylediklerimi dikkatle inceleyenler, benim gibi onlar da, Pederler Öğretisi yazarının, dinin ve Grekler'in düşmanı ve Osmanlılar'ın Papa'nın, geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki insan soyunun tüm tiranlarının bir dostu olduğuna, ama bu aptalca risaleye saygıdeğer adını verdiği Kudüs Patriği'nin olmadığına kuşkusuz karar verecektir.

Savaş Şarkısı

1.
Dostlarım, yurttaşlarım
Aşağılık Müslümanlar'ın
Hellas tiranlarının
Hâlâ kölesi mi olacağız?
Öç alma saati
Hey dostlar, artık geldi;
VATAN sizi çağırıyor
Gözleri yaşlı sesleniyor:
"Evlatlarım, yiğit Grekler
Gelin erkekler, gençler
Yükseltin sesinizi
Tek seste birleşin
Sarılın birbirinize
Bağırın coşku ile:
Bitsin bu tiranlık
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK"

16 Yunanca'da "Agar" sözcüğünden türetilen "Agarinos", "Müslüman" anlamında da kullanılırdı (Çevirenin notu).

2.

Grekler'in gafletidir
Büyük rezaletidir
Türk'ün tiranlığı,
Rastlanmadı başka yerde
Haksızlığın böylesine
Bu zorbalığa, esarete.
Aşağılık Türkler'in
Yabanıl Memlûkler'in
Elindeydi her şey,
Açlıktan ölse de
Grek ağzını açamazdı
Korkar ve konuşamazdı.
Bu Müslüman tiranlar
Hep mi başımızda olacaklar?
Bitsin artık bu kölelik
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!

3.

Nerde Grekler'in bilimleri sanatları?
Nerde şimdi onların büyük şanı?
Yazık, yok oldu bunlar artık,
Bir Müslüman tiranlığı
Şimdi bunların yerini aldı
Yoksulluk ve cehalet
Yorgunluk, acı ve dert
Kamçı, falaka, ölüm
Ve VATANDAN uzakta bir gurbet,
Yok oldu her tür umut.
Düşünün bunları
Anımsayın ecdatları
Hey yiğit Grekler

Bağırın hep beraber:
"Bitsin bu tiranlık
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK"

4.

Grekler'in yüce soyu
Doğu'da ve Batı'da
Ünlü olan ulusu
Yok gibi şimdi doğada
Duyulmuyor küremizde
Dünyamızın hiçbir yerinde,
Müslümanlar'ın neden olduğu
Yabanıl tiranlık sonucudur bu.
Ama sonunda
Bunca olaydan sonra
İntikam saati çaldı
Grekler bir arada topladı
Yüksek sesle bağırdı:
"Karanlık ışığa vardı
Kurtuluş ışıdı
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!"

5.

Tiranlığa karşı özveriyle
Geliyor herkes istekle
Dünyanın dört köşesinden
Hellas'ın her yerinden,
Bayram yerine koşarcasına
Panayıra gelircesine.
Geride kimse kalmıyor
Küçük büyük herkes geliyor
Geride kalmak, diyorlar
Büyük ayıptır, biliyorlar.

Babalar evlatlarını yüreklendirir
Anneler de seslenir:
"Aferin evladım!" derler
Onları savaşa gönderirler
Bitsin diye bu kölelik
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!

6.

Yalın kılıçlar
Gökyüzüne uzanmışlar
Çapraz sallarlar
Kıvılcımlar saçarlar,
Sarılır birbirlerine
Büyük andı içerler,
Ancak düşman yenilince
Kılıçlar kınlarına girecek.
İnanç adına, VATAN adına!
Tanrı umudu adına!
Hellas'ın eski şanı
Evlatlarının oklarıyla
Gene geri gelecek
Kahramanlar'a taç giydirecek.
Bitsin bu kölelik
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!

7.

Maraton'un zafer abideleri
Dayandı, yendi seneleri
Günümüze vardı Salamin
Büyük mucizesi Hellenler'in!
Grekler bunları anlatırlar
Geçmişi iyi anımsarlar.
Ecdatları Minos'tur

Lykourgos, Solōn'dur
Miltiades, Leōnidas'tır
Ve de Aristeidēs'tir
Büyük Themistoklēs'tir,
Ve onlar gibi niceleri
Yoktur bunların eşi
Yüce ünlü insanlar.
Bitsin bu kölelik
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!

8.

Onları izler Grekler
Korkutmaz onları Türkler.
Yaşama önem vermezler
Tirandan çekinmezler
Boyun eğmek yerine
Ölüm yeğdir Grekler'e.
Dayanırlar zora, acıya
Tek başlarına da
Savaşırlarsa düşmanla
Varırlar başarıya,
Ama Fransızlar'la birleşince
Tek bedene dönüşünce
Neler neler yapmazlar
Artık kimseden korkmazlar.
Bitsin artık tiranlık
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!

9.

Üstün Fransızlar, yiğitler
Bir teksiniz sizler
Bir de sıkıntıya talimli
Kahraman Grekler.

Özgürlüğün dostusunuz
Grekler için özgürlük istersiniz
Yanımızda gördükçe Fransızlar'ı
Vız gelir başkaları.
Fransızlar Grekler bağ kurmuşlar
Dostlukta bir olmuşlar,
Grek ve Fransız değil bunlar
Tek ulus var, Grekofransızlar
"Yok olsun" diye bağırırlar
"Yeryüzünden gitsin artık
Melun tiranlık
YAŞASIN ÖZGÜRLÜK!"

EK 5

RUSİNGİLİZFRANSIZ

Bir Rus, bir İngiliz ve bir Fransız Hellas'ı dolaşırlar ve sefil durumunu görürler. Önce yurtsever bir Grek'e bunun nedenini sorarlar, sonra sırasıyla bir metropolite, bir Eflâk beyine, bir tacire ve bir çorbacıya aynı soruyu sorarlar. En sonunda da Hellas'ın kendisine de rastlarlar.

HEPSİ BİR ARADA

Hey yurtsever Hellen, nasıl katlanırsın söyle bize
Türk'ün çekilmez tiranlığına, esarete?
Nasıl, bunca dayağa, küfüre, zincire
çocuk, kız ve kadınların eşi görülmemiş ezilişine?
Akrabaların günlük öldürülüşüne,
haksız nedensiz acımasız yıkımına?
Sizler, o hür, bilge ve yurtsever
Hellenler'in torunları değil misiniz?
Sizler boyun eğersiniz tiranlığa
oysa onlar ölmez miydi özgürlük adına?
Başka hangi ulus sizler gibi aydındı

bilge, güçlü ve herkesçe tanınırdı?
Şimdi nasıl kıldınız parlak Hellas'ı!
Yazık! iskelete dönüştü, kap karanlık!
Konuş sevgili Grek, söyle nedeni
Açık söyle, anlat bizi.

YURTSEVER

Rusingilizfransız dediğin gerçek
Hellas bir tek
öylesine yüceydi.
Yoksuldur şimdi
ve eskisiyle yakışıksız
çünkü okumasız yazmasız.
Onu uyandıracak olanlar
bunu yapabilecek olanlar
onu kötü yöne yönelttiler.
Hellas acı çekiyor
evlatlarını çağırıyor
ilerleyin diyor.
Ama kim iyi niyetle
cüret eder de
varmaya kalkışır özgürlüğe?
Hele çalış uyandırmaya
hele yelten buna
gönderirler seni öbür dünyaya.

HEPSİ BİR ARADA

Bir şey demiştin, yapabilenler yapmadı diye
özgürlük yolunu açmadılar mı, ne?
Ve şimdi de, diyorsun, kimse cesaret etmiyor
yeltenen ise yok olur, bundan mı herkes susuyor?
Kimdi bir zamanlar onu kurtarabilecek olanlar
Kimdir ağızlarını bile bugün açamayanlar?

YURTSEVER

İsim vermiyorum
kimseyi kınamıyorum;
artık ağlamıyorum.
Kim insan dostu
kimdir insan düşmanı
siz görün adamı.
Gelin değerlendirin,
anlayış da gösterin,
bu ikiyüzlüyü.
İşte kutsal
ruhban sınıfı;
bugün en önde olanı.
Ona sorun
ona kulak verin
göreceksiniz kirli yanı.
Ben ise uzak dururum
ruhbanlardan
ölüm pahasına,
başkalarından da
küçüklü büyüklü
Hellas'ın düşmanlarından.
Haydin yola koyulun
eğlenmeyin,
onlara sorun öğrenin.

KENDİ ARALARINDA

Doğru söyler bu yurtsever
Haydi, yapalım söylediklerini.

FRANSIZ

Şuna soralım, şu sakallı adama
Demosthenes'e özenen şu metropolite.

Grekya'mn isteği belli olacak bu adamda,
liberal mi yoksa tiranlığın dostu mu bu ülke.
Kutsal adam, Grekya'nın soyu, selam sana,
nasıl katlanabiliyorsun Türk'ün tiranlığına?
Hellas bir zamanlar ışık doluydu
neden şimdi sefil, rezil, sönük bir mum oldu?
METROPOLİT
Sizi takdis ederim evlâtlarım
işte benim cevabım.
Ben "esaret" tanımadım
böyle bir söz ağza almadım.
Yer içer, ilahiler okurum
tiranlığı bilmem, mutluyum.
Kimi zaman derdim cemaatten olur
kimilerin bana zararı dokunur.
Türk'ün tiranlığı bana uzaktır
benim bildiğim mutlu yaşamdır.
Şu cübbeyi sırtıma geçirdim
ve artık boyunduruk tanımadım.
İkona adına! Tek arzum
bol kuruşum olsun, bol yavuklum.
O Hellas dediğiniz ise
acı çekermiş bana ne!
Dayanabilse inlemeden oflamadan
kurtulacak günahlarından.
Herkese günah çıkartırız biz
ruhlarına özen gösteririz
krala sadakat isteriz
ve "ruhbana saygı" deriz,
Türk'e çekinmeden para versinler
ve ruhlarına iyilik etsinler,
yarar, ruhbanın sözlerinde
papazların bol ayinlerinde.

Dinî lider verir karar
herkeş o yola baş koyar.
Ama bunlar söz dinlemez oldular
topu özgürlükten dem vururlar.
Biz de Türkler'le anlaşırız
bunları birlikte benzetiriz,
çünkü elde olan
elden kaçar diye korkarız.
İsa, derler, özgürlük ister
oysa buna biz karar veririz.
Dar taşra sıkar beni
bana gerek daha zengini,
paşalar ve elçiler benden yana
tayinim çıkar yakında.
Mucizedir aşifteler, hatunlar
her şeyi kolay kılar.
Ama yeter bunca laf
işte bir kadın, gerisi laf-i güzaf.

KENDİ ARALARINDA

Ah, zavallı Grekler, aldatılmış ulus
neler çekersiniz ruhban sınıfından.

RUS

Biz Rusya'da ne iyi ettik,
papazları manastırlara tıktık.

İNGİLİZ

Biz de bir güzel karar çıkardık
her yıl Papa'nın suretini yaktık.

FRANSIZ

Biz ise onu tahtından ettik
Tanrı değil kukla olduğunu gösterdik.

RUS

Var mı tanıyan? İşte biri geliyor,
samur postu kalpağı var, ağır ağır yürüyor.
Eflâk prensi galiba, öyle görünüyor
ünlü biri gibi davranıyor.
Eflâk'a gidiyor bey, yeni atandı
insafsızca soymak üzere zavallı halkı.

İNGİLİZ

Gidip soralım, ne düşünür bakalım
tiranlığı ister mi, sever mi vatanı?

HEPSİ BİR ARADA

Selam ederiz yakışır saygı ile, Voyvoda
selam, Hellas'ın, Havva'nın soyundan olan sana.
Başarılar dileriz, kutlarız kavuştuğuna bu ünvana
uzun ömürlü, özgürlükle olsun bütün Grekya'da
ülkenin inlediği, ezildiği, nefesi kesildiği bu yerlerde
acıların yaşama son verdiği bu yörelerde.
Şimdi O ellerini size uzatıyor, torunlarına
size ki son verebilirsiniz bu acılara.
Buna gerek önemi kuşkusuz vereceksiniz
yüreklilikle düşmandan öç alacaksınız.

PRENS

Ben de selam ederim, yabancılar,
ama eksik olsun dilekleriniz.
Sizin sözleriniz
yüreğimi yakar.
Hellas'ın özgürlüğü
getirir bana züğürtlüğü.
Bugünkü ünüm söner
biter, gider.

Ben ünlü bir köleyim
Türkler'in sevgilisiyim,
ben de sırasıyla
Türkiye'ye hep sadık
Hellas'a karşı çıkıp
Türkler'le birliğim.
Soydukça Grekler'i
yaşarım iyi.
Özgürlük bir söz
yok bunda bir öz.
Yoksula ve zengine
aydına ve bilgine,
sanırsın Dēmosthenēs'tir,
özgürlük her şeydir.
Ama yüreğimi, beyler
yalnız ünün besler.
Herkes beni kollar
dullar bile korkar.
Ve eğer Türk bizleri
kesiyorsa koyun misali
sevgi gibi gelir bize bu
severiz biz O'nu.
İlacımızı bulduk
ve ölümden kurtulduk:
soyarız Grekler'i
paylaşırız akçeyi
doyururuz Babıâli'yi
sürdürürüz gidişi.
Sularsın sarayı
kurtarırsın paçayı.
Dedelerimiz eskiden
bilmezdi böyle dümen,
soyla bağlı yaşarlardı

alçakgönüllü bakardı.
Yaşasın ruhban sınıfı
gözlerimizi açtı
eriştik ödüllere
altından minderlere.
Ama şimdi bana müsaade
gidiyorum hareme,
bakın, Despot konağa girdi
Prenses'e altın getirdi
yeni tayinin bedeli.
açık olsun yolunuz
Rusingilizfransız.

KENDİ ARALARINDA

Bu yurttaşa iyi ettik de sorduk
onu da tıpatıp metropolit gibi bulduk.
Başka bir meslekten birine de sormalı
belki başka bir şey duyarız, farklı.
İşte bir başkası, ciddi ve hepten tedirgin
herhalde rahatsız tiranlığından Türkler'in.
Düşünceli yürür, bir şeyler sayıklar
ulusunun başına gelenleri mi sayar?

HEPSİ BİR ARADA

Selam sana tacir Grek, vatan dostu
özgürlük öncüsü, tiran düşmanı.
Seni rahatsız görüyoruz, çok üzgün
vatanın pis boyunduruğunu mu düşünürsün?
Siz hiç esaret tanımamalıydınız
bizim gibi serbest olmalıydınız,
bilge ve yiğit, erdemli bir ortamda
ve atalarınız gibi özgür konumda.
Ama dikkatsizlikle yada başka bir nedenden

Türk tiranlığına düşmüşseniz
eskiye gene dönebilirsiniz
boyunduğu atıp ışığa varırsanız.

TACİR

Selam size de, dost gezginler
vatanın dostusunuz demek gerçekten.
Ben kafa yormam Grekya için
tiranlık olsa da olmasa da,
ben yalnız beklerim
Frenk diyarından gelecek gemileri,
günlerdir geç kaldılar ve göz yumamam.
Gemileri düşünür ve uyuyamam.
Soydaşa acırım, tiranlık altında ulusum
ama özgürlük için metelik vermem.
Metelikleri Türk'e veririm
desteğini alıp düşmanıma karşı çıkarım.
Akçeleri ödünç veririm
faizini de bol bol alırım
onları kaybedince de bundan söz etmem
olanı yutar kimseye söylemem.
Kimileri de vardır, paralar savurur
soyumuzun okulları, millet uyansın diye
ama bunlar azdır, yetmez paraları.
Biz tacirlerin büyük bölümü
akçe isteriz ve esaret de varsın olsun,
zenginlik rahatlatır gönlümü
Türk'ün baskısı hiçbir zaman dert değil.

KENDİ ARALARINDA

Yurtsever bulamadık aralarında sonunda
Türk hayranı hepsi,
boşuna Grekler için beslenen umut

Türk tiranlığını yok etmeyi unut.
Yaklaşalım dinleyelim söyleneni
o elini sallayanı kibirli kimseyi.
Ciddi hamarat birine benzer
Türkler bunlara kocabaş derler.
Merhaba çorbacı nedir seni ezen
nedir canını sıkan, seni üzen?

KOCABAŞI

Ah! ulusum iftira eder bana
varı yoğu cebe indirmişim güya,
üç yıl herkesin gözüne battım
taşrada istediğimi yaptım,
herkese yardımsever gibi davrandım
kimse bana karşı çıkamadı.
Evet, akçeleri zorla ellerinden kaptım
ama borç diye gene Türkler'e verdim.
Yoksulları tiran gibi ezerdim
Türkler'i ise çok severdim.
Türk'e laf eden Grek'i verirdim ele
bu da iyi bir ders olurdu ötekilere.
Muhammet'e inananlar arasında bile
yoktu böylesine sadık olanı devlete.
Güzel yaşardım, öç alırdım herkesten
ama kin duyduğum biri ayartıp ağayı
varımı yoğumu aldı elimden,
söndüreceğim şimdi ben onun ocağını.
Aram iyidir ağalarla benim
reayayı bak nasıl benzeteceğim.
Kimim ben öğrenecekler
küçük büyük baş eğecekler,
Bilirim beni ateşte pişirmek isteyenleri
yada beni kazıklanmış görmeyi.

Budur dostlar benim kaygım
ondan Türkler'e sığınırım.

FRANSIZ

Vay zavallı Hellas, başına gelenler!
seni tiranlarla soydaşlar ortak ezerler!
Seninle birlikte ağlaşırlar yabancılar
kendi çocukların ise seni yaralar.

İNGİLİZ

Üstün yapıtlarını bilenleriz
nasıl burkulur şimdi içimiz
yazıtların aydınlattı bizi
biz hep geçmişini tehdit ederiz.

RUS

Eski Hellenler'e hep şaşarım
bilge ve güçlüdürler, onlara hayranım
yazdıklarını okumasaydık
bu mutluluğa varmazdık.

(Giderler ve karşılarına Hellas'ın kendisi çıkar.)

İNGİLİZ

Rus ve Fransız, görüyor musunuz şu kadını?
Acaba ne oldu şu Grek'e, zavallı.
Ayakları çıplak, saçları dağınık, yaralı
ve gözleri yaşlı.
Yaklaşalım ona, bakalım
yardım eli uzatalım.

FRANSIZ

Korkunç! nasıl yıpranmış bedenin
yara ve kılıç darbesi her yerin.

Zavallı, saçtı etrafa kanın
Hellen kadını ne bu alın yazın?
herkesten çok çektin ama ölmedin
dayandın bugüne geldin.

RUS

Dövünür, saçlarını yolar
gözyaşları yaralarını yıkar.
Ayaklarına zincir vurulmuş
göğüsleri tümden kurumuş.
Yüce bilge bir kadına benzer
yiğit beden, yiğit bir yüz.
Düşün dostum, Türk'ün tiranlığı
nasıl ezdi bu Hellen kadını.

İNGİLİZ

Soralım, çektiklerini anlatsın

RUS

Olanları bize teker teker aktarsın

İNGİLİZ

Ben de bilmek ve öğrenmek isterim

HEPSİ BİR ARADA

Selam Hellen kadını, neden yaralısın
neden böyle korkmuş ve yorgunsun?
Açık söyle derdini
söyle bize ismini.

HELLAS

Adım Hellas'tır, Grekya dedikleri
bir zamanlar parlak ünlü, sefilim şimdi.

Siz yabancılar, kimsiniz? Nerden geldiniz?
Nedir soyunuz, yurdunuz?

RUS

Fransız'dır bu, ben Rus, o İngiliz
Ben Petrograd'danım, o Parisli
İngiliz de Londra'dan, bir arada üçümüz
bu yüzyıldaki görmeye geldik dertlerini.
Bir metropolit gördük, bir kocabaşıyı,
bir tacir ve Eflâklı bir bey; tümü tiran yanlısı.

HELLAS

Acımasız sinsi soylar, yalan dolu ırklar
bahane uydurmayın, acır gibi yapmayın.
Başrahipler, beyler, kocabaşılar, tiranlar
hepsini İslâm yanlısı buldunuz dersiniz
ne var bunda üzülecek
bunlar insanı sevmez, bunu bilmez misiniz?
(Rus'a dönüp)
Keşişleri iyi bilir olsaydınız
arhontları da iyi bir soy saysaydınız
göndermezdiniz manastırlara rahipleri
Sibirya'ya fitneci arhontları.
(Fransız'a)
Ya sen Fransız, neye şaşarsın?
Benimle dalga mı geçersin?
Siz bu ünlüleri yıkmasaydınız
ok ile mızrak ile
kurduğunuz giyotin ile
açlıktan ölmez miydiniz?
(İngiliz'e)
Siz her yıl kuklasını yakar mıydınız
eğer Papa'yı iyi saysaydınız?

Şaşmayın öyleyse yaptıklarına
herkes bilir onları ve inançlarını.
(her üçüne de)
Çocuklarımın açtığı yaraların
bir nedeni olabilir.
Ama nasıl unuturum
nasıl herkese söylemem
sizsiniz mutsuzluğumun
derdimin asıl nedeni.
Başımdaki şu yaralar yok mu
yüreğimin şurasında ve bunlar,
siz insafsızlar yaptınız bütün bunları.
Size iyilik yapan bana nankör davrandınız.
Rus üç kez Türk'e savaş ilan etti
evlâtlarımı çağırdı topladı
bizi kurtaracağına yazı ile söz verdi
ama sonunda bizi esarette terketti.
Bunca Hellen öldü onun safında
bir bu kadar da kendi kılıçtan geçirdi.
Fransa da sırasıyla
özgürlük ilan etti,
sınırıma kadar geldi
dertlerimi arttırdı.
Küfrü tiranlığa karşı
gözü hep paradaydı.
Rusya ile İngiltere
bakar Türkiye'ye
koşar kovarlar onu
gelmesin diye özgürlük.
Biri para peşinde
biri korku yüzünden
koşarlar Türkler'i kurtarmaya
son vermeye hayatıma.

Siz değil misiniz yüce ışıklara konan
bilgelerin kitaplarından, eski evlâtlarımdan?
Siz onların yorumları olmadan
hâlâ kölesi olurdunuz cehaletin.
Kurtarmış olsaydınız siz beni
gene siz kazançlı çıkardınız
yeni görüşler ve bilmediklerinizi
öğrenirdiniz acı çektirdiklerinizden.
Ama nerde insan sevgisi?
Yok sizde dost kalbi
İçiniz kötülük dolu
insana kin duyarsınız
ve güya bana acırsınız
aslında sonumu istersiniz
Hey kötülüğümü isteyen
nankörler
acımasızlar.

EK 6
HELLEN NOMARŞİSİ

Dördüncü Kitap
Tiranın İşbirlikçileri

Değerli Hellenler! Bugüne dek tiranlığın zincirlerine bağlı kalmamızın iki nedeni vardır: birincisi ruhban sınıfının cehaletidir, ikincisi ise üstün yurttaşlarımızın yeterince çok olmamalarıdır. İkinciler içinde, Hellas'a iyilik edenleri de unutmamak, onları da anmak gerekecektir. Onların erdemlerinden daha önce söz etmiştim. Şimdi ise, Osmanlı tiranlığı altında kalmamızın nedeninin, Hellenler'in korkaklığından yada beceriksizliğinden kaynaklanmadığını kanıtlamaya ve bize karşı kötü konuşan yabancıları susturmaya çalışacağım.

Sahte erdemlerini ortaya koyan ve birinci nedenle ilgili olan bu yazacaklarımı, rastlantı sonucu kimi başpiskoposlar yada kilise mensupları okuduklarında ne denli tedirgin olacaklarını biliyorum.

Gerçeğin ışığından korkanlar nasıl da hemen ateşe atacaklar bu kitabımı! Vatan borcum bana gerçeği söylemeyi emrediyor;

ben ne cahillerden ne de önemli ve erdemli kimselerden korkarım.[1] Cahillerden, korkmaya değmez; ikincilerden de korkmam çünkü gerçeğe karşı çıkılmaz. Önemli mevkilerde bulunanlar ise herhalde söyleyeceklerimi aklın yolunu izleyip doğrulayacaklar, en kısa zamanda da, bu ruhban sınıfının korkunç zararlı suistimallerini düzeltmeye çalışacaklar, Hellas'ın eski parlaklığını ve mutluluğunu kazanmasını sağlayacaklardır.

Büyük bir yüreklilikle değersiz ve cahil din adamlarını eleştireceğim ve matematiksel bir sağlamlıkla günümüzde Hellas'a yaptıkları kötülükleri göstereceğim için, dinsel kurumun saygıdeğer giysilerini giyen bilge ve erdemli kimselerinden, peşin olarak beni affetmelerini yaşlı gözlerle rica ediyorum.

Bugünkü keşişleri kötülediğime bakıp beni saygısız sanmayın. Ortak vatanımız Hellas'ın yeniden düzelmesi ve (hak ettiği, H.M.) ününe sahip olmasını isteyenler olarak, düşünün: soyumuz özgürlüğüne nasıl sahip olacak, evimizin içindeki düşmanımız olan cehalet, batıl itikat ve dinin kötü amaçlar için kullanılması nasıl son bulacak; ve haksız olarak ve utanmadan kilisenin ahlaksal yasalarını çiğnemiş olanların, bir gün birdenbire gelecek olan bir yeniden düzelme ve bir iyi düzen ile nasıl zarara uğrayacaklarını düşünün.

Yüreğimde ayıbın ve galeyanın ateşini duyumsuyorum. Üzülüyorum çünkü bu kutsal grubu öveceğime, gerçek sevgisi ve vatan borcu benim onları yermemi gerektiriyor. Bu giriştiğim iş zordur gerçekten, ama bu işi yapmayı Özgürlük heykeli önünde karar verdim, söz verdim.

Hey sen uğursuz Konstantinupolis Sinod'u! Sorarım sana,

---

1 Doğal olarak, gerçekten erdemli ve saygıdeğer olan az sayıda kilise mensupları da vardır. Örneğin, aydın ve erdemli Yanyalı Kosmas Mpalanou ile Korfu'nun papazı Andreas ve başkaları gibi. (Ayrı belirtilmediği durumlar dışında bütün dipnotlar özgün metinde yer alan yazarın dipnotlarıdır, H.M.).

senin İsa Peygamber'in bilge sözleriyle, tanrısal ve kutsal havarileriyle ne ilgin var? Onlara hiç benziyor musun? Acaba onların hep savundukları sadelik ve kâr peşinde koşmama ilkeleri açısından mı onlara benziyorsun? Ama sen her gün zavallı Hristiyanlar'dan çalmakta olduğun paraların içinde yüzüyorsun. Yoksa kendi nefsine sahip olma açısından mı onlara benziyorsun? Ama hangi eğlencede sizin bir bölümünüz bulunmaz ki? Hanginiz açık açık ve utanmadan iki yada üç soylu aşığı yok ki?[2]

Yoksa siz din konusunda gösterdikleri saygı açısından mı onlara benziyorsunuz? Ama sizin saygınlığınızı ve ayin sırasındaki alaylarınızı ve gülünç halinizi kim bilmez?[3] Peki siz onlara hiç benzer misiniz? İnsanseverlik konusunda mı yoksa? Sen yoksullara değil yardım etmeye, bakmaya bile tenezzül etmezsin. Paraya öyle bir susamışsın ki, tarif edilemez.[4] Belki de komşunu sevmekte, uyum sağlamaktasın, yani sevgide onlara benziyorsun? Ama sizlerin birbirinizin gözünü oymaya çalıştığınızı kim bilmez ki?[5] Peki, onlara hangi açıdan benzersiniz? Doğal olarak siz onlara hiç benzemezsiniz. Yazık olsun sizlere, barbar ve aptal insanlar. Sizi aydınlığa çıkarmak için İsa yeniden dünyaya dönmeliydi; çünkü siz kendiniz karanlık aklınızı az buçuk aydınlatmak için bir kitabı açıp okumayı düşünmezsiniz bile.

---

2 Bugünkü Yanya başrahibi, en ufak çekingenlik duymadan zina ve oğlancılık yapmaktadır.

3 Ben şahsen birkaç kez; ayin sırasında küfreden, bedduada bulunan, papazlara ve özellikle zangoçlara vuran başpiskoposlar gördüm.

4 Ben çok cimri bir keşiş tanıdım; parasının bir bölümü çalındığında, bir ay sonra üzüntüden ölmüştü.

5 Herhangi bir başpiskoposun ölümü Sinod'un karakterini ortaya koymaktadır. Bu durumda aranızda kinler ortaya çıkmakta, aklınıza gelen her türlü çareye başvurarak ve büyük paralar harcayarak boşalan eyaleti ele geçirmeye çalışırsınız.

Sizler, hey Sinod üyeleri! Kutsallığın ünvanlarını ve erdemin simgelerini taşımakla birlikte hiç ama hiç, güya temsil ettiklerinize benzemiyorsunuz. Siz bir kurtlar ağılı oluşturuyorsunuz; çobanınıza kulak asmıyorsunuz ve Ortodoks kilisenin masum koyunlarını da parçalayıp yiyorsunuz. Burada sizi bu biçimde ele alacağım ve eğer Hellenler'in bilgisizliği ve deneyimsizliği dayanılmaz düzeninizi bugüne dek sürdürmüşse de, eğitimin ışığı ve gerçeğin güneşi herkese, sizleri görünmek istediğiniz gibi değil gerçekten olduğunuz gibi gösterecektir.

Burada sizlere erdemin ve kutsallığın gerçek yolunu göstermeye çalışacağım.

* * *

(Bu bölümde "anonim" yazar, Antik Isparta'daki Lykourgos'u övmekte, paranın ve altının yalnız bir mübadele aracı olduğu ve zamanla insanların gerek duymadıkları eşyalara eğilim göstererek "lüks"e yöneldikleri anlatılmakta, altın fiyatlarının keyfi bir biçimde yükseltilip alçaltıldığı açıklanarak bu tür faaliyetin gerçek ticaret olmadığı yazılmaktadır, H.M.)

* * *

Biri çıkıp şöyle diyebilir: paranın keşfi, hayvancılık işlerini kolaylaştırdı, eskiden var olmayan türleri halka sundu, eşyaları ve insanların fikirlerini zenginleştirdi; zanaatkârları yüreklendirdi, yarattıkları satılıp alınabildi ve nihayet insanlığı saygın ve ahlaklı bir duruma getirdi.

Başka biri çıkıp şöyle cevap verebilir: paranın keşfi ile yaşamımız için gerekli olan şeyler sayılabildi, sonra gerekli olmayanlar da sayıldı ve sonra da para ödüle ve erdemin kıstasına dönüştü.

Zamanla para, kıstasları sayar oldu; ve bugün para eşya ile,

ahlak ise altının kıstasıyla ölçülür oldu.[6] Paranın keşfi ile insanlar doğanın ve kendilerinin düşmanı oldular.[7] Bu keşif ile insanların çoğu küçük bir şeyi büyükten de büyük saymışlardır.[8] Bu keşif sonucu, lüksün ortaya çıkmasıyla insanların ahlakı bozuldu[9] ve sonunda para insanlar arasında fazladan iki cins yarattı. Erkek ve kadından başka, bugün üçüncü bir cins vardır, yani zenginler cinsi; ve bir dördüncüsü yoksullar cinsi.

Aklı olup düşünebilen, halkın yüzde doksandokuzunun yaşamadığına, kendileri için değil de bir tek kişi için çalıştıklarına bakıp nasıl ürpermez? Ve kim bu duruma bakıp gerçek nedeni anlamaz: insanlar yalnız maddi ve manevi açıdan paranın kölesi olmakla kalmadılar, aynı zamanda insanlar da paranın kıstası oldular, fazla altını olan fazla insan satın alabiliyor. Bundan kötü ne olabilir ki? İnsanlar öylesine bozuldu ki, Osmanlılar'ın, aynen Britanyalılar'la olduğu gibi, "bugün on tane insan satın aldım" dediklerini utanmadan işitebiliyoruz.

Bunları düşünen nasıl olur da olanları bilerek yaşayabilir? Biri kendi isteği dışında zorla satılmakta, sonra bu aynı insan

---

6 Bir zamanlar, bir kilo buğday üç birim altın eder derlerdi. Sonra bir erdemin on birim altına bedel olduğu söylendi, ve şimdi ise üç birim altın bir kilo buğday ve on birim altın bir erdeme bedeldir denmektedir ya da bu ima edilmektedir. Yani birçok erdem sahibi olabilmek için birinin tek ihtiyaç duyduğu şey birçok altın birimidir.

7 Afrika her yıl birçok insanı feda etmektedir; gururlu Britanyalılar'ın ve başkalarının doymaz açlığı ile bu insanlar Amerika'ya atılmakta ve orada yerin altını kazarak maden çıkarmaktadırlar. Bu zavallı insanların yüzde onunun bir yıl içinde kurtulmaları büyük şans sayılmaktadır. Sürünmekte, dayak yemekte, öldürülmekte ve acı çekmektedirler. Sık sık toprak kaymaları sonucunda yüzlercesi canlı canlı toprak altında kalmaktadırlar.

8 Değersiz zenginlerin değerli yoksullardan daha değerli sayıldıkları iyi bilinen bir gerçektir.

9 Lüks, parası çok olana yalnız sahibi olduğu topraklar üstünde çalışmamayı ve koyunlarını gütmemeyi öğretmekle kalmadı, aynı zamanda yatağını hazırlamadıklarında uyumamayı, yemeğini hazırlamadıklarında yememeyi vb. de öğretti. Parası olmayan ise parası olanın yanında çalışmaya mecbur kaldı.

başkalarını satın alıp ister istemez kötü bir insan olmak durumunda kalmaktadır. Paranın keşfi ile elde ettiğimiz iyilik sahi nedir? İlişkilerimizde kimi kolaylıklar sağlamıştır herhalde.

Ama buna gerçekten gerek var mıydı? İnsanlar paranın keşfinden önce nasıl yaşarlardı? Amerikalılar dört yüzyıl önce belki (bizler gibi, H.M.) yemiyor, giyinmiyorlardı; erdem sahibi değillerdi; ama kusurları da yoktu. Altın kullanmamış olan Lakonlar açlıktan mı öldü? Yoksa Hellas bu keşif sonucu yok olmadı mı? Bugüne dek çekmesi bundan değil mi? Ve en nihayet insan neslinin çirkinleşmesi bundan (paradan dolayı, H.M.) değil midir?

Adalet altın karşılığı satılmıyor mu? Hakimler para ile satın alınmıyor mu? Zenginler yasadışı eylemlerini altınla gizlemiyor mu? Yoksul da altına sahip olmadığı için hakkını kaybetmiyor mu?[10]

Neden bir tek insan başkalarına emir verebiliyor, neden on kişi, bir tek kişinin peşinde, onlar domuz o ise domuz çobanı imişçesine, koşuyor?

Başkalarına böyle yukarıdan bakanın, sertlikle dövebilenin, küfreden ve aşağı görenin başkalarına kıyasla fazla nesi var ki?

Neden, birine köle, ötekine efendi diyoruz? Neden zengin içip yiyebilmekte, uyuyabilmekte, eğlenebilmekte, yorulmamakta ve emir verebilmekte, oysa yoksul boyun eğmekte, hep çalışıp yorulmakta, yerde yatmakta, susuz ve aç kalmaktadır?

Sevgili insanlarım! Altın neden keşfedildi? Neden altını oturup beklemeye mecbur kalmaktayız? İnsan yoksa madenlerle mi yaşar, toprak yoksa altınla mı işlenir? Neden

---

10 Yoksulluk, ne yazık ki, en sağlam ve yürekli kimselerin ruhlarını da zayıflatmaktadır; bugünkü sıradan ve masum Hellenler de bundan başka türlü olamazlardı. On çocuklu bir baba, geçim için gerekli olanlara sahip olmadığında, geçim için gerekli ekmeği düşündükçe, iyiyi düşünecek vakti mi kalır?

insanlar altınsız da yaşamasın? Ve altına olan değer yok olursa, altın ne olacak?[11] Ve bir madenden fazla bir şey olmayan altına bu değer neden?[12]

Bütün bunların suçu altın değil midir?[13] Namus altın karşılığında satılmıyor mu? Mevkiler bununla satın alınmıyor mu? İnsan soyunun gözyaşları bundan dolayı değil midir? Politik alandaki dayanılmaz kanunsuzluk ve binlerce kötülük bundan kaynaklanmıyor mu? Ne yazık ki öyle.

* * *

(Bu bölümde daha iyi bir yönetim sistemi ile bu kötülüklerin ortadan kalkacağı yada hiç olmazsa azalacağı savunulmakta, yeni yasaların gerekliliği vurgulanmaktadır, H.M.)

* * *

Şimdi de, paranın nasıl kötülüklere neden olduğunu, bir dereceye kadar gösterecek olan Hellenler'in ruhani sınıfına gelelim. Konstandinupolis'te Patrik ve Sinod bulunur; ayrıca bir patrik İskenderiye'de; biri Antakya'da, biri de Kudüs'de bulunur. Birinciye "oikoumenikos" (ikumenik -evrensel,

---

11 Altını olmayanların bir an için ona değer vermediklerini düşünün; nasıl gülünç bir durum doğacaktır! Zavallı zenginler neler çekecektir! Bunların bir bölümü onları yataktan kaldıracak köleleri olmayacağından hep yatakta kalacaklar! Kimileri giysilerinin bağlarını çözmeyi bilmediklerinden kendi üzerlerine sıçacaklar! Kimileri yürümeyi bilmediklerinden oturup pinekleyecekler! Kimileri giyinmeyi bilmediklerinden çıplak kalacaklar! Ve kuşkusuz çoğu onlara yemek pişirecek birileri olmayacağından açlıktan ölecekler! Nasıl gülünç bir durum oluşacaktı! İnsanlık, hey insanlık! Gözlerin açık olmakla birlikte sen ne zamana dek bunları görmeyeceksin?

12 Yaşlılar gençlere iyi dileklerde bulunurken: "Adam olmaya bak!" derler. Demek istedikleri, para sahibi olmalarıdır. Kimi zaman da şöyle derler: "Falanca üç yıl önce hiçbir şey değildi, şimdi adam oldu"; yani altın sahibi oldu demek istiyorlar. Yani altını olmayan insan sayılmamaktadır.

13 Altın sahibi olmayanlar, namuslu yoldan kısa sürede buna sahip olamadıkları için, kimi katil olmakta, kimi hain ve hemen hepsi de dalkavuk ve hırsız.

H.M.) denir. Ve bu gülünç isim ve bunun yanında başka birçok ünvan, öteki patriklerin bu patriğe tabi oldukları anlamına gelir. Bu patrik, Osmanlı Devleti içindeki eyaletlerdeki, orada Hristiyan halk olsun olmasın, yüzlerce başpiskoposu tayin eder; bunların her biri de sırasıyla dört beş piskoposluğa sahiptirler ve her birine piskoposları tayin ederler. Kilise hiyerarşisi böyledir. Yönetimi ise şöyle olur:

Sinod, Patriklik tahtını Osmanlı sadrazamından büyük bir para karşılığında satın almaktadır. Sinod bu tahtı en fazla kârı verene yeniden satar ve bu satın alana da Patrik adını verir! Patrik ise bu tahtı satın almak için borç aldığı paraları ödeyebilmek için taşra kiliselerinin gelirini (iltizam, kesenek sistemi, H.M.) başpiskoposlara, onlar da sırasıyla astları piskoposlara satarlar. Piskoposlar da Hristiyanlar'a satarlar, yani sarfetmiş olduklarını elde edebilmek için halkı soyarlar. Yani bu düzen içinde tayinler, altın adına böyle gerçekleşir.

(Ruhban sınıfın üyeleri) halka ve kilise yasalarına karşı görevlerini ise şöyle yaparlar: Davut Psaltirionu'ndan (ayin kitabı, H.M.) iki sayfayı okuyabilen, Sinod tarafından patrikliğe lâyık sayılır; Sinod ise ondan daha fazlasını, "Havarilerin İşleri" bölümünü de okuyabilecek düzeydedir.[14] Yazı yazabilip yazamadığı pek sorulmaz, çünkü bu pek gerekli değildir. Hattâ ismini öylesine karışık bir biçimde evirip çevirerek yazar ki -ve onu başpiskoposlar ve piskoposlar da taklit ederler- imla yanlışları dolu da olsa hiç kimse bir şey anlayamamaktadır; bunun için de yanında genç yazıcılar bulunur ve "protosygkellos" ve "arkhimandrites" ile de (patrikhane memurları, H.M.) efendilerinin korkunç cehaletini bir dereceye kadar gizlerler.

---

14 Bu aşırı sözler için okuyucu beni mazur görsün, ama daha önce dediğim gibi birkaç istisna dışında, bugünün din adamları yalnız biraz gramer öğrenmektedir; "bilim" sözcüğünden ise habersizdirler.

Patrik'in alacağı ilk önlem Sinod'un yakını olanların dostluğunu kazanmaktır; bunlar da büyük arhontların yani zengin cahil Fenerliler'in karılarıdır. Bunun iki amacı vardır: birincisi daha bir serbestlik ve cesaretle çalabilmek ve ikincisi daha uzun bir süre boyunca çalabilmektir; çünkü Sinod, patriği beğenmediği durumda Osmanlı Devleti'nin aracılığı ile onu sürgüne gönderir. Ve kendisi ile aynı görüşte olmadığı durumlarda, ona sunulan kâğıtları okumadan imzalamadığı durumlarda onu mutlaka beğenmez.

Patriğin Sinod üstünde göstermelik ve yalandan bir üstünlüğü vardır. Sinod'dan birinin sürgün edilmesi olanaksızdır, çünkü bu gerçekleştiğinde bütün geri kalan üyeler bir olup patriği sürgüne gönderirler, yeni bir patrik seçerler ve sürgüne gönderilen arkadaşlarını geri çağırtırlar. Bunun için sık sık kimi patrikler sekiz, kimileri altı ay, kimiledi de iki ay patriklik yapabilmiştir.[15] Bu oniki aptal (Sinod) üyesinin gururu ve sapık ruhları, sebep oldukları masrafları, sık sık değişen patriklerle halk içinde yarattıkları yıkımı görmelerini engellemektedir; onların tek düşündüğü yaptıkları masraflar ve kârlarıdır.

Baş böyle olunca, okuyucu başpiskoposların da nasıl olacağını tahmin edebilir. Ama bunlar, cehalet konusunda patriği ve Sinod'u da aşmaktadırlar. Çünkü Sinod patriği istediği kıvama getirmek için para harcarken, bu parayı doğrudan gene patrikten geri almaktadır, patrik de harcamalarını fazlasıyla başpiskoposlardan almaktadır. Ama başpiskoposlar paranın bir bölümünü piskoposlardan almakta ama geri kalanını Hristiyanlar'dan alabilmek için eyaletlerindeki Os-

---

15 1671-1806 yılları arasında (136 yılda) 30 patrik, 48 kez patrik makamına getirilmiştir. Bunlardan onikisi bir kereden çok aynı makama getirilmiş, bunlardan beşi 3-5 kez aynı makama getirilmiştir. Bu sürede altı aydan az patrik makamında kalanlar ise 9'dur. Bu yıllarda patriklik süresinin ortalaması 3 yıldan az olup çok düşük olduğu kuşkusuzdur (Çevirenin notu).

manlı yöneticilerini taklit etmektedirler. Zaten bu yöneticilerle kendileri arasında bir tek fark var: başpiskoposlar yöneticilere para verir, onlar da başpiskoposlara istedikleri kadar çalma hakkını tanırlar.

* * *

Halkın cehaleti kilisenin kılıçlarını öylesine biledi ki artık hiç kimse onlara karşı çıkamıyor. Aforoz etme diye bilinen ve şeytanca bir keşif olan bir sayfa dolusu beddua ile zengin fakir demeden istediklerini kovalayabiliyorlar. Kimi zaman da bu kez dilekler, kutsamalar ve affetmelerle dolu başka bir sayfa yayımlayıp aforozu bozuyorlar; bunu da, yeniden aforoz etme hakkını kazanmak için yapıyorlar. Ne yapsınlar? Aforoz edilen ikinci kez aforoz edilemez ki![16] Bir numaralı silahları olan aforozdan sonra, ikinci silah "agiasmos"lar (dualar) ve "mnemosyna"lardır (ölüler için dualar, mevlit, H.M.).[17] Ama en büyük kârları miraslar ve bağışlardandır.[18] Bu verilen paralara karşı çıkıldığı zaman hemen aforoz etme yoluna geçerler, ne doğan bebekleri vaftiz ettirirler ne de ölülerin gömülmesi için izin verirler.

---

16 Hellas'ta ve özellikle Yanya ve Patras'ta aforoz etmeler, yabancı biri tarafından, kilisede ayin sanılabilir. Öylesine sık olur ki bunlar; hemen hemen her Pazar günleri her kilisede iki üç aforozname okunur. Bunlar önemsiz konulardan, kimi zaman iki üç kuruşluk anlaşmazlıklardan kaynaklanmaktadır.

17 Bu küstah insanlar başpiskoposluklarına varır varmaz, bütün yurttaşların kendilerini evlerine kabul etmelerini ve orada dualar okutmalarını ve buna karşılık olarak da elli ile on kuruş almaları için herkesi zorlarlar. Mnemosyno'lar ise ölülerin ruhları için, kemiklerin gömüldükleri yerden çıkarıldıktan sonra yapılan dualardır.

18 Birinci ya da ikinci dereceli bir yurttaşın ölmekte olduğu duyulur duyulmaz başrahip için bu üstün bir sevinçtir; çünkü adamı gömmek için Osmanlı tirana para verdikten sonra başrahibe de para verilmesi gerekecektir. Ama yekün belirsizdir; kimi zaman on bin kuruş, kimi zaman beş bin ya da en azı bin kuruştur. Yurttaş ülkesinden ayrılıp gurbete gittiğinde de başrahibe bir hediye vermesi gerekmektedir. Döndüğünde gene hediye verecektir. Ama hediye denebilir mi buna? Zorla istenen ve alınanlar hediye midir?

Ama kirli ruhları daha neler düşünmez ki! Şu kadarını bilin ki, onlar ne yaparsa tek para için yaparlar ve onlara para verildiği zaman her türlü günahları affetmeye hazırdırlar. Hellenler'in ruhban sınıfı işte böylesine barbar ve aşağılık bir duruma gelmiştir. Başpiskopos yöresinde istediğine ruhbanlık hakkını satar, sonra bu görevlinin işine son verir yada sürgün eder ve bu hakkı yeniden başka birine satar. Borç para alır ve geri vermez. Hiç kimse onlara karşı çıkmaya yeltenemez, çünkü hemen aforoz edilebilir, sürgüne gönderilebilir ve servetine el konulabilir.[19] İşte İsa'nın tatlı buyrukları bu biçimde uygulanmaktadır.

Bu başpiskoposlar metropollerinde acaba nasıl yaşarlar, erdemleri nasıldır? Onlar yiyip içmektedirler, domuzlar gibi.[20] Geceleri ondört, öğleden sonra da iki saat uyurlar. Yılda iki kez ayin yaparlar, ve yemek yemedikleri, içmedikleri ve uyumadıkları zamanlar insanın aklına gelmeyecek en ayıp ve alçak hesapları yaparlar.[21] Günahın lağımına öylesine batmışlardır ki bunlar, paraya boğulup zenginleşirken, halkın inlitileri onlara rüzgâr fısıltısı gibi gelmektedir.

Başpiskoposlardan sonra piskoposların dansı başlar. Bunlar belki daha da kötü olan başka bir kurt sürüsüdür, çünkü köylüler ve kişiler üstünde egemendirler. Yolsuzlukları sonsuzdur, sertlikleri ise yılanınkini de aşar. Bunlar yörelerindeki köylerinde haydut diyebileceğim kimselere "prōtosygkellos",

---

19 Bugünün Yanya başpiskoposu, erdemli filozof sayın Kosmas'ı, kötü niyetlerine alet edemediği için aforoz edecek kadar küstah davranmıştır.

20 Bir görgü şahidinden duyduğuma göre bugünkü Yanya metropoliti kahvaltı diye iki okka yoğurt, ikindide ise kılçıkları ayıklanmış yarım okka sardalyeyi kaşıkla yer.

21 Herkesin bildiği gibi Arta, Grebena ve Yanya'daki metropolitler, tiranın işbirlikçi hainleridir. Bunlardan üçüncüsü herkesin bildiği gibi tirana secde etmiş, vaftiz babası olurcasına torununun saçlarını kesmiştir. Arta'daki metropolit ise, kahraman Sulililer'i ele vermiştir. Her üçü de cinsel sapık ve aç gözlüdürler, zina yaparlar, eşcinsel ve açıktan açığa oğlancıdırlar.

"arkhimandritēs" yada buna benzer başka dini ünvanları bahşederler; bunların tek bildikleri ise, Hristiyanlar'ın isimlerini, o da imla yanlışlarıyla yazmak[22] ve "Allah belanı versin!", "berhudar ol!", "ver!" gibi cümleleri tekrarlamaktır.

İşte bunlar "episkopē" (bir kilise yöresinin yönetim birimi, H.M.) köylerini dolaşmakta ve acımasız bir biçimde masum köylüleri ve özellikle kadınları kovalamaktadırlar. Para bulamadıkları zamanlarda ise, bir giysiyi, bir tarım aletini, bir kadın süs eşyasını hatta yemek kaplarını bile alırlar. Kimilerinden buğday yada şarap alırlar. Kısacası, köylüleri soymakta, sonra onlar için birkaç dua okuyup çıkıp gitmektedirler. Sık sık köyleri dolaşan piskoposun kendisi değildir; o zaman yerlerini alanlar onlardan da kötüdürler. Utanmaz, barbar ve cahil temsilci, köyde kaldığı sürece yoksul cemaat hesabına yiyip içtikten, elini geçirebildiğini aldıktan sonra, birkaç kişiyi de aforoz ettikten, kimilerini papaz ilan ettikten sonra çıkıp gider.

Piskoposun bir kimseyi ruhbanlığa layık görmesi ise şu kıstaslarla olur. Önce ondan aşağı yukarı yüz kuruş ister ve bu parayı alır. Sonra okuma yazması olup olmadığını sorar, Psaltirion'u getirtir ve bir sayfa okutur; ve onu hemen papaz ilan eder. Bu papazların cehaleti inanılmazdır, ve bunların çoğu da "arkhimandritēs" olurlar, sonra para kazanıp "episkope" satın alırlar, sonra sırasıyla başpiskopos olurlar ve arada da patrik. Yani kilise mensuplarının hemen hemen hepsi aynı aşağılık konumdan gelmedirler ve çoğu kara cahildirler.[23]

---

22 Bir keresinde altmış yaşlarında olan bir köy papazına, başparmağım boyunda olan kalemini ne zaman satın almış olduğunu sordum. Kalemi babasından miras aldığını ve üç oğlu olduğu için de bu kalemi üç parçaya ayırıp onlara birer parçasını vermek istediğini söyledi. Geniş cübbeli başka biri bana "genesia" (ölü doğan çocuk, H.M.) ile "doğumu" anladığını, "genethlia" (doğum günü, H.M.) ile "ölümü" anladığını söylemişti. *Hellen okuyucu bunları okurken gülmesin, ağlasın.*

23 Bir "arkhimandritēs" kilisede İncil okurken, sayfanın sonunda "epanerkhesthai" (geri gelirsiniz, H.M.) sözcüğüne rastlar. Ama kelimenin ortasında sayfa bittiğinden

Piskoposlardan sonra, ellerinde bir "fetva" ile manastırlardan yola çıkan "prōtosygkellos"lar, "arkhimandrites"ler ve ruhbanlar gelir.[24] Bunların sayıları kabarıktır. Başrahibe uğrayarak çalma hakkını alan ve sonra büyük bir küstahlıkla ev ev dolaşarak dilenen ve özellikle kadınları bir güzel soyan bu halk soyguncularından birkaçını barındırmayan kent ve köy yok gibidir.

Kullandıkları yöntem insanı hem güldürür hem de ağlatır. Ellerinde, insan kemikleriyle ve kafataslarıyla dolu bir kutu vardır; bunlar yaldızlanmıştır ve kimilerine Aziz Kharalampos kimilerine Aziz Gregorios ismi verilmiştir. Kısacası kemiklerine sahip olmadıkları aziz kalmamıştır.[25] Bu kemik satıcılarının çoğu bir keşiş pınarı olan ve Aynaros (Agion Oros) denen Athos Dağı'ndan gelirler.

Bu manastırların her yörede toprakları ve bu gezgincilerin içinde yaşadıkları malikâneleri vardır. Yarısını cebe indirip geri kalanını manastırlara götürmek üzere, çaldıkları paraları orada hesaplarlar.[26] Bu canavarlar, hiçbir şeye tınmadıklarından, zamanla öylesine vurdumduymaz olurlar ki, dünya yıkılsa onların umurunda değildir. Herkesi de yererler; bir yerde bir din adamı yada yurttaş çıkıp bir iş becerirse onlar hemen onun ölümcül düşmanı olurlar. O zaman evleri do-

---

"epaner" sözünden sonra, ayrı bir kelime gibi "khesthai" (sıçınız) kelimesini okur; ve kilisede bulunanları kahkahaya boğar.

24 "Fetva" dediğimiz, manastırlarda kaleme alınmış olan, isteklerle dolu olan, Hristiyanlar'a seslenen ve büyük renkli harflerle yazılmış kimi mektuplardır.

25 Ben şimdiye kadar Aziz Kharalampos'un dört kafatasına rastladım; çünkü veba hastalığı çıktığında her yörede bir tane de Aziz Kharalampos kafatası çıkar ortaya.

26 Pek cahil olmayan ama ona karşılık içten pazarlıklı ve cimri olan Aynarozlu bir rahip tanıdım. Sık sık övünerek yirmi yıl içinde yüz elli bin kuruşluk bir sermaye meydana getirdiğini anlatırdı. Bunların üçte ikisini manastıra vermiş, geri kalanını da kâr elde etmek üzere çeşitli tüccarlara ödünç vermişti. Bunun elinde bir Aziz Theodoros kafatası vardı.

laşırlar, ikiyüzlü bir biçimde ona karşı konuşurlar ve onu hemen saygısız ve dinsiz ilan ederler. En büyük kaygıları ise cehaletlerini gizlemektir; bunun için de her zaman kadınlarla konuşmayı yeğ görürler.

Hey sevgili İsa! Hey haklı Havariler! Hey filozof Kilise Pederleri! Neredesiniz? Gelin görün sizin yapıtınızı devam ettirenleri; sefil durumlarını bilenlerle beraber gelin siz de ağlayın. Siz, oburlara bir sınır koymak için orucu savundunuz, onlar et yiyen hastalara da beddua ederler, siz erdemi sağlamak için sadakayı başlattınız, onlar ise yoksul zengin demeden elden geldiğince insanları soyuyorlar. Sizler çok çekmiş olanlara, üzgün olanlara teselli sağlamak için günah çıkarmayı başlattınız, onlar ise yalnız meraktan yaparlar bunu, yabancıların gizli özel dünyasını öğrenmek ve sonra işlerine gelince bu sırları ortaya çıkarmak için.[27] Sizler uyumu, kardeşliği, eşitliği ve özgürlüğü öğrettiniz, onlar ise verdikleri örneklerle bunun tersini öğretmekteler. Nihayet sizler kılavuz olarak erdemi seçmiştiniz, onlar parayı.

Hey Hellenler; düşünün, Büyük Bilge, tatlı İsa bu hizmetçilerini görse ne derdi acaba? Kararı besbellidir; keşke zavallılar elden geldiğince düzelirler de suçlarından dolayı hakettikleri cezayı çekmezler. Kim görmez, hey Hellenler, ruhban sınıfının Hellas'a neden oldukları yıkımı?

Yüz bin belki de daha çok kara cübbeli[28] işsiz güçsüzdür ve zavallı yoksul Hellenler'in alınteri ile beslenmektedirler. Yüzlerce manastır, nerede olurlarsa olsunlar, vatan için bir yaradırlar, çünkü hiçbir yararları olmadan meyveleri yiyip İsa'nın masum koyunlarını parçalayacak olan kurtları ko-

---

27 Herkesin bildiği gibi Yanya'daki kilise mensupları Hristiyanlar'dan duydukları her bilgiyi, biraz da abartarak liste halinde tirana sunarlar; öyle ki, günümüzde günah çıkarmak bir tür ihanete dönüşmüştür.

28 Bunlar, yüzelli bin kadardırlar, her türlü düşünceden ve sorumluluktan uzak, sapasağlamdırlar.

rumaktadırlar.[29] İşte sevgili kardeşlerim Hellenler! Budur Hellen ruhban sınıfının bugünkü aşağı ve korkunç durumu; budur Hellas'ın özgürlüğe kavuşmasını geciktiren birinci neden.

Bu cahiller "özgürlük" sözünü duyunca ölümcül bir günahla karşılaşmış gibi oluyorlar. Sıradan halka ise ne öğretiyorlar? Kilisenin hatipleri ne derler sanırsınız? Dinleyenleri uyuma yöneltmek için acaba İncil'in sözlerini mi aktarırlar? Birinci ve önemli buyruk olan "Komşunu kendin gibi sev" emrini mi söylerler? Acaba komşu kimdir, yabancı kimdir, hiç söylerler mi? Acaba "İnanç ve vatan için mücadele et" atasözünü hiç söylerler mi? Vatan nedir hiç anlatırlar mı? Acaba kimlerin, nasıl ve ne zaman vatana yardim etmeleri gerektiğini hiç söylerler mi? Themistoklēs, Aristeidēs, Sokratēs ve başka binlerce erdemli ve bilge insanın örneklerini anımsatırlar mı? Bunların kim olduklarını ve kökenlerini hiç söylediler mi? Dünyanın nasıl yönetildiği ve en iyi yönetimin nasıl olduğunu hiç söylerler mi? Erdem nedir, nasıl elde edilir, nasıl haklanır hiç anlattılar mı? Ve bunları onlar söylemiyorsa ya kim söyleyecek?

Yazık, bu ne zavallılıktır! Dinin sözcüleri sadakadan başlayıp oruçta son buluyorlar![30] Bu durumda Hellenler tiranlığın sisi içinden uyanıp nasıl çıkarlar? Gerçeği göstermeleri gereken dinsözcüleri bunu yapmamaktadırlar. Ya ne derler bu yaşama düşkün yalancı hatipler? Onlar şöyle yanıt verirler: "Tanrıdır, kardeşler, bize tiranlığı buyuran; çünkü biz günahkâr idik. Ve bunun için cefayı kabullenerek ve inlemeden katlanmalıyız; hattâ Tanrıyada şükrederek bu yaptıkları için." Ve bu gibi

---

29 İnsan soyunun yapmış olduğu bütün cinayet ve suçların listesini yapmak isteyen, Aynaroz'a gitsin; oradakilerin listesini yaparak en geniş ve eksiksiz listeyi elde edecektir.

30 Tek söyledikleri ya da bildikleri, "Çarşamba günleri halk yağ yemesin" (oruç türü, H.M.) ve "keşişlere para verilsin" buyruklarıdır.

saçmalıklardan sonra, "Tanrı kimi severse, acı çektirir" atasözünü de eklerler.[31]

Bu insanlar gerçekten barbar, aşağılık ve açıkça vatanın ve hatta İsa'nın da düşmanlarıdırlar. Bu atasözünü nasıl böyle ters anlarsınız, nasıl cehaletiniz bu noktaya varır? Nasıl bilmezsiniz "acı çektirmek" (paideuo fiili, H.M.) Hellence'de "öğretmek" ve "acı çektirmek" olarak iki ayrı anlama geldiğini? Bu atasözünde ise mutlaka "öğretmek" anlamındadır. Yani Peder, çocuklarını sevdiği için "öğretir". Ama biz cehaletin sözlüğüne göre yorumlayarak bir an için Tanrı'nın sevdiğine gerçekten acı çektirdiğine inanalım. Ama neden verir bu cezayı? Kuşkusuz onu yanlış ve kusurlu yoldan ayırıp doğru yola getirmek için; onu erdemli ve dürüst kılmak için. O zaman, yukarıda her türlü erdemin düşmanı ve her türlü kötülüğün temel nedeni olduğu gösterilmiş olan tiranlık, nasıl olur da iyiliğe giden yol doğrultusunda bir acı çektirme olarak algılanabilir? Aşağılık insanlar, gözleriniz görmez ve aklınıza ilk geleni söylersiniz; bu tür konularda, en ufak yanlış bir açıklamanın dinleyenlere çok büyük kötülükler yapacağını nasıl düşünmezsiniz?

Yoksa bütün bunları teselli olsun diye söylüyor olmayasınız? Allah belanızı versin, size de avutmalarınıza da! Bu teselli, üzüntünün kaynağından da kötüdür; ve tek sağladığı da Hellenler'i ilelebet teselliye layık insanlar durumunda bırakmaktır. Sözler bağırıp şöyle diyorsunuz: "Sevgili insanlar, Osmanlı tiranlığını bize buyuran Tanrı'dır, günahlarımız yüzünden, bize ceza vermek için; ve bu dünyada bize acı çektirerek ölüm sonrası hayatta, sonsuza dek sürebilecek olan bir Cehennem'den kurtarmaktadır". Hey doğru sözün, yani İsa'nın düşmanları! Bu kötü ve yersiz tesellinizle, Hellenler'in,

---

31 Yazar *"Pederler Öğretisi"* risalesinde egemen olan anlayışa saldırmaktadır. (Çevirenin notu).

tiranlığa kin besleyip özgürlüğe kavuşmaya çalışacaklarına, tam tersine tiranlığı sevmelerine ve basit bir biçimde düşünerek, "bu dünyada acı çekersek gelecekte Cennet'e sahip olacağız" diyerek, bu tiranlığın altında yaşamakla kendilerini mutlu bile sayacaklarını nasıl görmezsiniz?

Tiranlığa Tanrı'nın da insanların da kin besledikleri, tiranlığın herkesçe kötü bir şey sayıldığı bilinen bir şeydir. Siz neden tiranlığı hemen hemen iyi bir şey olarak gösteriyorsunuz? Bir dost, daha ölmemiş olan dostunun babası için dostunu hiç teselli eder mi? İnsanlığın dostu ve savunucusu olduğunuzu iddia eden sizler ise, Hellenler'i, vatanlarını kaybetmiş mi farzediyorsunuz, Yahudiler gibi mi sanıyorsunuz onları; bunun için mi Hellenler'i teselli ediyorsunuz? Bir dost, babası hasta olan bir dostuna ne der? Ona umut verir, umudunu kaybetmemesini, doktor çağırmasını, onu iyi etmeye çalışmasını söylemez mi? Siz de neden Hellenler'e hasta vatanları için bunları söylemez de İncil'in söylediğinin tersini tavsiye edersiniz? Sizler (yol gösterici) çoban değilsiniz, ne de ışığın rehberleri; sizler kurtsunuz, karanlığın ta kendisi, yalancı ve ikiyüzlüsünüz. Cehaletten kaynaklanan ikiyüzlülüğün giysisi ne güne dek pis ruhlarınızı gizleyecek?

Belki bunlardan kimileri çıkıp şöyle diyecek: "Kilisenin içinde nasıl böyle şeylerden söz edebiliriz ki? Yapamayız, korkuyoruz". Kilisenin inançsız kölesi! Sen dinsel giysileri giyerken bu dünyayı reddetmemiş miydin? Yalancı! Sen koyunlarının kurtulması için ruhunu adamamış mıydın? Ama ben senin bu korkak ruhundan bu kadarını istemeyeceğim! Ama sen, iddia ettiğin gibi, mihraptan gerçeği söylemeye cesaret edemiyorsan, hiç olmazsa teke tekken konuş, günah çıkartırken örneğin insanlığı öğret, Hristiyanlık'ın gerçeğini öğret, onlar kimin torunlarıdır onu öğret, tiranlığın ne denli kötü olduğunu öğret; bir kez olsun aynı teraneyi tekrarlama.

Her zaman ve herkese aynı şeyleri söylemeyin: oruçla sadakayı. Her hastalığa aynı ilacı veren cahil doktorlara benzemeyin. İsa'nın halkın ruhlarını iyileştirmeni istediğini anımsa; ama herkes için aynı aracı atamamıştır. Zengin sadaka verecektir, ama yoksula da yoksulluğun ayıp olmadığını söylemiştir.

Sevgili Hellenler'in saf ruhlarını aptallıklarınız ile rezil etmeyin. Ve şanssızlığımıza bunca kalabalıklaştığınız ve böylesine cahil olduğunuz için, zavallı Hristiyanlar'a bir faydanız dokunmayacaksa, hiç olmazsa onlara zarar vermemeye çalışın.

(Yazar, din liderlerine ve Patrik'e seslenerek sözlerine devam etmekte, ruhban sınıfı gerçeği söylemiş olsaydı "Osmanlı boyunduruğundan" kurtuluşun daha erken sağlanmış olacağını tekrarlamakta, ruhban sınıfına "yeter" demekte, halkın omuzlarına binen ağır yüklerin hafiflemesi için "bütün manastırların yıkılması" istenmekte, dini bayramların azaltılması, orucun sağlığa zararlı olduğundan oruç günlerinin kısıtlanması savunulmakta, batıl itikatların yok edilmesi için kilise tarafından "mucizelerin engellenmesi" istenmekte ve keşişlerin suistimallerine son verilmesi istenmektedir.)

Kilisenin hizmetinde olan kadınların, yani rahibelerin işine son verin ki rahiplerin günahları da azalsın.[32] Ve (sen Patrik) bir kez olsun görevini yap; İsa'nın gerçek hizmetkârı ol. Her aklı başında ve erdemli kimsenin bugün kötülediği ve mahkûm ettiği ruhban sınıfı ancak bu koşulla saygınlık kazanabilir. Belki bu durumda dindaşlarımızın mutluluğu ve tesellisi de sağlanacak, kırbaç ve mutsuzluk yok olacaktır. Ve böylece

---

32 Bir genç manastır rahibesi, her gece başmelek Cebrail'in odasına geldiğini ve kendisi ile konuştuğunu söylüyordu. Öteki rahibeler ona, birkaç ay boyunca azize gözü ile baktı. Ama dokuz ay sonra genç rahibe bir Cebrail yavrusu doğurunca rahibeler ona kin beslediler. Rahibe uzun bir süre azize sayıldı, ama filozof insanlığın barbarlığına bakıp ağladı.

tiran güç kaybedecek ve Hellas'ta özgürlük yıldızı daha kolay parlayacaktır.

Evet, Patrik efendi, başpiskoposlar, piskoposlar, fikir adamları ve tüm sevgili Hellenler, vatan ve gerçek sevgisi ile söylemekte olduğumu dinleyin. Size böyle cesur ve açık bir dille konuştuğum için beni bağışlayın; ve yaşama dönüştürülecek örnek davranışlarınızla tüm Hristiyanlar'ın susmalarını ve size karşı konuşmamalarını sağlayın. Artık bundan böyle sizlere hain demesinler, halkı aldatanlarsınız demesinler. Erdemin yolunu seçiniz. Bunca erdemli rahibin hakkını verin, tahtın lüksü onların hakkını yemesin, onları yerlerinden edip çöllere sürmeyin. Yetenekli olanların yönetimde yer almalarını sağlayın. Kısaca olmanız gerektiği gibi olun.

(Yazar, sonraki paragraflarda, yazdıklarının Hellas'ın iyiliği için olduğunu, "barbar köleliğin" son bulması için zamanın uygun olduğunu ve rahiplerin de bu yolda ellerinden geleni yapmaları gerektiğini yazmaktadır. Hippokrates'in, "Paris'te bulunan Koraes'in" söylediklerine uyulması gereği ile cehaletin bir yana bırakılması gereği vurgulanmaktadır.)

İşte böyle Hellenler! Bugünkü Hellen ruhban sınıfının ne denli özgürlük yolunu engellediği ve gizlediği gereği kadar açık bir biçimde açıklanmıştır; bugüne dek Osmanlı tiranlığı altında olmamızın en büyük nedeni bunlardır. Bundan başka ikinci bir neden daha vardır; bu denli önemli olmasa da, bu da daha az zararlı değildir. Bu neden de Hellas'ta değerli kimselerin sayıca az olmalarıdır.

* * *

(Anonim yazar bu bölümde, otuzdört paragraf ve onsekiz dipnotla, bir konuyu uzun uzun işlemektedir: yabancı ülkelerde bulunan Hellenler'in, yurda dönüp mücadeleye katılmaları gereği savunulmaktadır. Kimi kötü alışkanlıklar kınanmaktadır: yabancılarla evlenme, paraya fazla değer verme, vatan için ça-

lışmama, Yunanistan'ı gereği kadar sevmeme, yabancı hayranlığına sürüklenmek gibi. Yunanistan'ın özgürlüğe kavuşması için bütün Hellenler'in bu mücadeleye katılması gerektiği vurgulanmaktadır; "siz katılmazsanız bu sağlanamaz" anlayışı egemendir. Yazar şöyle devam etmektedir:)

Yoksa başka soya ait yabancı bir müstebitin (dynastes - müstebit kral yada güç, tiran anlamında, H.M.) bize özgürlüğü sağlamasını mı bekliyorsunuz? Aman Tanrım! Hellenler daha ne kadar böyle düşünecek, bu yalana inanacaklar? Neden bir kez olsun geçen olaylara bakıp, geleceği de öngörmeyelim? Yabancı kralların (dynastes) tek düşündüklerinin kendi yararları için başkalarını zarara sokmak olduğunu kim bilmez?

Hangi aklı başında adam, yabancı bir müstebitin Osmanlı'yı yendikten sonra bizi özgür bırakacağını düşünebilir? Bu zararlı bir aldatmacadır! Kardeşlerim, böylesine kolay kanmayın. Tarih okuyun ve öğrenin, Ruslar Hellenler'e egemenlik de özgürlük de vaat etmişlerdi; ama Hellas'a girdikten sonra bu yöreyi hemen kendi eyaletleri ilan ettiler. Bugünkü Fransa'nın çeşitli dönüşümlerinin bize gösterdiklerine de bakınız. Kralları bir sürü vaatler ve buna benzer eylemlerle bugün ellerinde bulundurduklarını kazanmıştır; siz ise hâlâ yabancıların size özgürlük vereceklerini mi sanırsınız? Siz gözleriniz açık düş görüyorsunuz. Bu tür ümitleriniz varsa, bunları neye dayandırıyorsunuz? Yoksa yabancı müstebitlerin erdemlerine mi? Onların bizim mutsuzluğumuz için iyi kalpli bir biçimde eyleme yöneleceklerini mi umuyorsunuz?

Hey Hellenler, bugün erdemin tahtlarda bulunmadığını bilmez misiniz? Özgürlüklerini kıskandıkları için, bugünkü yabancı büyük kralların, Hellenler köleymişler gibi kin beslediklerini bilmez misiniz? Ama bu krallardan kimilerinin Hellen dostu olduğunu farzetsek bile, bunların kendi başlarına bir şey yapamayacaklarını, etrafındaki kurullarının ise bize

karşı ya düşman yada ilgisiz olduklarını, yada alt tarafı ahlak açısından duygusuz ve bozulmuş olduklarını bilmez misiniz? Hellas başka yabancı bir kral tarafından Osmanlı boyunduruğundan kurtulduğu zaman gerçekten mutlu olacağım mı sanırsınız? Sahi mi, bunu mu beklersiniz? Bu tür yalanlardan neden uzak tutmazsınız Hellenler'i? Bir tahta oturanların (kralların, H.M.) olsa olsa farklı bir tirandan başka bir şey olmadıklarını Hellenler'e neden öğretmezsiniz?

Kendi başımıza özgür olabilecekken, neden efendi değiştirelim? Başka yabancı bir egemenlik daha mı hafif olacak sanırsınız? Bunun da gene bir boyunduruk olduğunu bilmez misiniz? Kulaklarınızı ve gözlerinizi İtalya'ya çevirin, iniltilerini dinleyin, gözyaşlarına bakın; ve yabancılar tarafından kurtuluşa varmanın ne demek olduğunu anlayın. Siz, özgürlüğünüzü yabancılara borçlu olduğunuzu kabul eder misiniz, buna tenezzül eder misiniz? Hayır, sevgili kardeşlerim hayır, bu önemli konuda böyle saçma düşünmeyin; sizler ki, bize kin besleyen yabancıların da ister istemez kabul ettikleri ve hayran kaldıkları gibi, ticari işlerinizde geleceği öylesine gerçekçi (yalansız) bir biçimde öngörürsünüz. Aldanmayın, bu tür yalan umutlar beslemeyin, ama geleceği doğru öngörün, kaçınılmaz (gerekli) olanı görün diyorum size; ulusumuzun kendi kendine kurtuluşunu, ve bu yoldaki mücadeleye katılmamakla bu kurtuluşu geciktirmeyin.

Sizlere gelince dostum gençler, sevgili Hellenler, bunca zahmet ve uykusuz gecelerle yabancı üniversitelerde bilimleri öğrenenler, sizler ki vatan nedir öğrenmiş bulunuyorsunuz ve bu düşünceyle coşmaktasınız ve Hellen adına elinizden geleni yaparak kaybedilmiş olan eski saygınlığın kazanılması için çalışmaktasınız, sizler diyorum, zekânızla yabancı sınıf arkadaşlarınıza Hellen ruhunu göstermektesiniz, Hellas'tan uzak kalışınızı artık sürdürmeyin.

Gidin ve yurttaşlarımızın hazırlanışında bulunun. Ün sizleri

bekliyor, elde defne çelenkleri, kolları açık. Unutmayın ki, erdem ve gerçek felsefe, kalabalıklar için yaşayarak olur; bu ise onlara yararlı olarak sağlanır. Bugüne kadar bunu yapmamış olanlar, hemen savaş tekniğini ve silahların kullanımını öğrenin. Bunu iyi yapabilirsiniz. Hellenler! Osmanlı'yı bir kez Afrika'ya (SİC, M. M.) kovalım, sonra görün siz nasıl birkaç yıl içinde Hellas eski parlaklığını kazanacaktır. Pisliği atalım ki, kardeşlerim, çiçeklerin güzel kokusunu duyabilelim. Bugün bunu sağlayacak olanaklar vardır; hiç olmazsa makine hazırlanmıştır. Tek eksik kalan, bunun biri tarafından başlatılmasıdır; sonra artık kendi kendine çalışacaktır.

Beşinci Kitap
Ulusun yeniden doğuşu

Hellas'ın tiranlık altında yaşamasının ikinci nedeni de böylece kanıtlanmış oldu. Şimdi de, sözüme son vermeden önce, gerçek ile ve gereksinmelerle karşı karşıya gelmeniz için özgürlüğe kavuşmanın kolaylığını göstermekten başka bir şey kalmadı; umarım bu söylediklerim uygulamada da kanıtlanır.

* * *

Bu amaçta gerekli olan araç ve yöntemlerin sıralanmasına geçmeden önce dikenlerle gülleri birbirinden ayırmak istiyorum. Demek istediğim, ulusumuzun kötü talihi sonucu, Hellas topraklarında doğmuş olup Hellen sayılan kimselerdir; bunlar yüzünden vatanımız daha uzun bir süre kölelik altında yaşamıştır. Bunlar, bir şans sonucu çok paraya ve çok kusura konmuş olanlardır; başkalarını düşünmeden memnun yaşarlar. Bunlar rezil arhontlar (arkhontes -soylular), cimri ve cahil başpiskoposlardır. Bunlar küstah ve gerçekten cemaatin barbar ileri gelenleridir (proestos'lardır). Her soruya

cevap yetiştiren cahillerdir. Bunlar ki her zaman herkese tavsiyelerde bulunurlar. Nihayet bunlar ki aşağılık bir ruh ile, kendi özgür istekleriyle tirana yaşamlarını, varlarını yoklarını ve namuslarını sattıktan sonra, başkalarından, yani zorla köle durumunda olanlardan başka türlü olmakla da böbürlenirler.

Bunlar hiçbir erdeme sahip olmadıklarından ve kendilerinin de bütünüyle değersiz olduklarını bildiklerinden herkesi de kendileri gibi bilirler. Görmüş oldukları yetersiz eğitim yüzünden Hellenler'in bugün özgürlüklerini kazanmak için kullanabilecekleri bunca yöntemi anlayacak durumda değillerdir; hem ulusun kafasına bu girişimin çok güç olduğunu sokmaya çalışmakta, hem de kendileri bu yönde hiçbir şey yapamayacak durumda olduklarına inanmaktadırlar. Bugünkü refahları ise onları frenlemekte ve köleliğe bağlamaktadır; öyle ki bu köleliği duyumsamıyorlar bile, hattâ bu kölelik onların canını sıkmıyor bile, hattâ kimileri bundan hoşnut da oluyorlar, çünkü keyiflerince yaşıyor başkalarının durumuna pek aldırış etmiyorlar.

Bakın ne diyor bu pis ve aşağılık insanlar? "Böylesine büyük bir devleti nasıl yeneriz? Biz kendi kendimizi yönetemeyiz. Bu denli iyi kalpli ve iyi bir kralı nasıl bulabiliriz? Özgürlük de ne demekmiş? Özgürlük diye bir şey, tarih içinde ne olmuştur ne de olabilir? Bunca kan neden aksın? Osmanlılar böyle bir amacımızın olduğunu anlar anlamaz hepimizi koyun gibi doğrarlar, bundan kötü ne olabilir?..." ve buna benzer şeyler.[33] Bütün bunlar aklı başında insana masal gibi gelir, ama basit ve kolay kanan insanlara bunlar kehanet gibi, yanlışsız öngörüler gibi gelmektedir ve korkak ve Yahudi yürekli insanları korkutmakta ve birçoklarını da aptallaştırmaktadır.

---

33 Yazar gene *"Pederler Öğretisi"* risalesindeki görüşleri eleştirmektedir.

Bunlar hak nedir anlayabilirler mi ki onlara anlatmaya çalışalım?[34] Kardeşlerim! Bunlar öylesine aptal ve inatçıdırlar ki dünyanın bütün Demosthenes'leri bir araya gelse onları caydıramaz. Bunlarla konuşmak demek (onların anlayışına göre), onları kesintisiz hep dinlemek ve onlara hep evet demektir; özellikle İstanbul'un o pis arhontları yok mu, ne denli körseler, bir bu kadar da böbürlenirler, cahildirler, inatçıdırlar. Ve tek bildikleri hep kuşkulardan, bir sürü zorluklardan söz etmektir. Öylesine dar ruhludurlar ki, öylesine rezildirler ki, onların nazarında pireler bile koca yiğitlerdir.

Onları ikna etmek için ne diyebilirim ki? Hak nedir anlamıyorlar ki. Onlara namussuz mu desem? Ama onlar bu sıfatı meziyet sayarlar. Vatana ne denli layık olmadıklarını, vatana yararları olmadığı, tersine zararlı olduklarını mı anımsatayım? Ama onlar bu durumları ile böbürlenirler. Onlara nihayet yardım etmez, haksız ve acımasız diye mi kötülesem? Ama bunu bilmeyen mi var? Sevgili yurttaşlarım bu insanlar vardırlar çünkü var olmalıdırlar; nasıl ki özgürlüğün (idealinin) yöneticileri varsa, aynı biçimde tiranlığın da, sonraki kuşaklara ayıp örneği olarak gösterilecek olan yandaşları olacaktır.

* * *

Sevgili okuyucu, senden ricam, bu durumu iyice düşünmen ve sonra bundan sonraki sayfaları okumandır. Konu herkesi ilgilendirmektedir, namusunla ilgilidir; mutluluğun ve yaşamın doğru düşünmene bağlıdır. Görüşünde ısrar ederek yanılmamaya çalış, böyle davranarak düşmana vatanı, yakınlarını, mutluluğunu, namusunu ve yaşamını teslim etme.

Kafamda beliren ve vatan sevgisinden kaynaklanan bunca

---

34 Bunlar hep haklı olduklarını iddia eden yaşlı kadınlara benzerler; haksız oldukları kanıtlanınca da bunlar hemen konuyu değiştirirler. Haksız olduklarına hiçbir zaman onları inandıramazsınız.

düşünceyi birden ve az sözle kâğıda dökmek istediğimden nasıl başlayacağımı bilemiyorum. Ama yeniden söyleyeyim ki bu yazdıklarım her ayrıntıyı duyma gereğini duymayan akıllı insanlar içindir; bunlara az söz de yeterlidir. İlk önce ulusumuzun düzelmesini sağlayan durumlardan başlayalım ve kısaca bunun sağlanması için gerekli araç ve yöntemleri sıralayalım.

En başta en önemli durum Osmanlı tiranlığının yaşlılığıdır. Ama buna en önemli değil, belki de biricik önemli durum demek daha doğru olur. Okuyucu daha önce devlet yönetim kurumları ile ilgili olarak söylediklerimizi hatırlasın; bunlar doğar, çoğalır, yaşlanır ve nihayet ölürler.

Bugün Osmanlı Devleti can çekişmektedir; isterseniz inmeli bir insan bedenine benzetilebilir: kafası özgür değildir, kanın deveranı iyi olmadığı için gerekli gücü elde edememektedir, her gün gittikçe zayıflamaktadır ve ölüme doğru gitmektedir. İşte Osmanlıların tiranlığı da bugün böyledir, başkentinde bile olup bitenlerden haberdar değildir. Örneğin Akri yöneticisi eski Cezar (?, H.M.), kralına itaat etmez, bütün buyruklarına karşı gelir hattâ açıkça ona küfür eder ve yazdığı mektuplarla da onunla alay ederdi. Başka bir örnek kralına karşı savaş ilan etmiş olan ve hep de kazanmış olan Pazvantoğlu'dur. Başka bir örnek, pek belli etmese de birçok kimsenin bildiği gibi kralından korkmayan ve buyruklarına kulak asmayan Yanya tiranıdır (Tepedelenli Ali Paşa, H.M.).

Kardeşlerim benim, bu tiranın buyruklarının başkentten dört saatlik bir uzaklıkta hiçbir değer taşımadıklarını kim bilmez? Kalabalık hainler listesini kim bilmez? Bunlar köyleri ve yolcuları soygunlarla, cinayetlerle durmadan rahatsız ederler ama tiran ordularını kullanıp onları durduramamaktadır. Ama ordu da ne demek oluyor? Aslında ordu dediğim, hiçbir düzen ve teknik tanımayan bir araya gelmiş

barbarlar kalabalığıdır; bunlar Kanada'nın vahşilerinden yalnız giysileri açısından farklıdırlar.[35]

Kendi aralarında bulunan kini de eklemek gerek bütün bunlara; sonra kuşkuyu, cehaleti. Sonunda akılsız hayvanlardan da beter olurlar. Başkentte, Osmanlı sarayının yöneticilerinden çok, yabancı elçiliklerin ahçıları yada yabancı devletlerin temsilcileri söz sahibidirler. Kral naibi (sadrazam?, H.M.) emreder ama çoğu kez onu dinleyen yoktur. Bütün bunlar tiranlığın yaşlılığından, yakında sona ereceğinden başka neyi gösterir ki? İlk ortaya çıkanın da işin galibi olacağı belli değil mi?[36]

* * *

Hellenler'in ihya olmasını kolay kılan nedenlere bakalım. Birincisi ulusumuzun eğitime yönelmiş olmasıdır. Hellas'ta son on yılda nasıl büyük bir değişiklik sağlanmıştır! Kardeşlerim, büyük, çok büyük bir değişiklik sağlanmıştır ve her geçen gün de daha iyi bir biçimde davranmaktasınız.

Mousai'ler (sanat tanrıçaları, H.M.) yeniden Hellas'ın altın dağlarına yerleşmeye karar vermişlerdir. Apollon yeniden antik sarayına yerleşmektedir. Artık iki üç okulu olmayan kent yoktur.

Genelde öğretmenler artık batıl itikatlara inanmamakta, gençler ise kelime ezberlemeyi bırakıp yaşamlarının büyük bir bölümünü yararlı bilgiler edinmeye ayırmaktadırlar. Mantık

---

35 Hellas düşmanı, Fenerli pis bir arhontun Osmanlı ordusunda düzenin sağlanması için araya girdiğini ve savaş tekniğini de öğrettiğini duydum. Ne ayıp, bu nasıl kötülüktür!

36 Osmanlılar'ın bir bölümü, daha doğrusu göreli olarak daha insan olanları, açık açık krallıklarının sonu geldiğini hep söylemektedirler. Bu karşı soydan insanlar durumu görmektedirler; ve Hellenler'e kini olmayanlar bu duruma sevinmekte, ama çoğu üzülmektedir.

ve Fizik dersleri çoğunun uyanmasını sağlamıştır; öğretmenler o eski ve rahatsız edici ağır öğretmenlik yöntemini artık kullanmamaktadırlar: öğrenciler artık eski aptallık ve tembelliklerini bir yana bırakmışlardır. Büyük bir zevk ve çalışkanlıkla, öğrenimin sonsuz kaynağından insan ruhunu süsleyen ve insanı yaradana layık kılan bilgi ışıklarını edinmektedirler.[37] Ve nihayet, bu geniş bilgi, insanların çoğundan sabit fikirlere sarılma inatçılığını söküp atmıştır; eskiden zavallı gençleri öylesine rahatsız etmiş olan ve onları gerçek bilgilere yönelmelerini engellemiş olan ilgisizlik de yok olmuştur.

Günümüzde önemli kimseler, gereği gibi el üstünde tutulmamak ve onurlanmamakla birlikte hiç olmazsa hor görülmemekte ne de alay edilmektedirler. Ayrıca toplumun ileri gelenleri artık oğullarını evde tutmamakta, onları cahil bırakmamakta ve her türlü özeni göstererek aydınlanmaları için onları okullara göndermektedirler.

Bu gelişmelere şahit olmanızı istiyorum, hey Hellenler;

---

37 Ah! Resmi dersler eğer basit lehçemizde (halk dili, çağdaş Yunanca, H.M.) olsaydı Hellen gençleri nasıl daha hızlı ve daha kolaylıkla aydınlığa kavuşacaktı! Umarız yeni yazarlarımız yapıtlarıyla dilimize şeref verirler ve onu zenginleştirirler; Hellence (yazar Antik Yunanca'ya öyle diyor, H.M.) ise ayrı bir ders gibi kalabilir, bir derse ek olan bir süs gibi, bugüne dek olduğu gibi bilimleri öğrenmenin gerekli bir aracı olarak değil. Zavallı gençler bir dili öğrenmek için neden üç dört yıl kaybetsinler -ve sonunda dili tam da öğrenmeden! - oysa aynı zamanda daha az bir gayretle -dil ise öylesine rahatsız edici bir uğraş gerektirir ki- ve daha kısa bir sürede tam olarak en gerekli bilimleri öğrenebilirler? Başka körlüklerimizle birlikte bunu da doğru düşüncenin yıkımı olan tiranlığa atfedelim ve gelecekte bunun da değerli kimselerce düzeleceğini umalım. Ortak yarar, bir bölümün yararının üstündedir, bunun için Hellen gençliği bu akılsız alışkanlık yüzünden çekmemeli; kimi öğretmenlerde Hellenceyi bilmekle öylesine övünmelerine son vermelidirler, çünkü gerçeği söylemek gerekirse bunlar bedenleri çıplak olup kafalarında değerli türbanlar taşıyan kimselere benzerler. Ben Patmos okulunda onaltı yıl okumuş ve yirmialtı yaşında olan diplomalı bir genç tanımıştım, ama gene de ay tutulması nasıl olur bilemiyordu. Ama Gazēs'in yazdıklarının üçte birini ezbere biliyordu. (Anthimos Gazēs, 1758-1828, eski dile bağlı ruhban sınıfından aydın -çevirenin notu).

özellikle oğulları olanlara sesleniyorum.[38] Artık okullar eskiden olduğu gibi boş değil; her birinde elli yada yüz kadar öğrenci var. Bunlar tatlı Ksenofon'u ve dengeli Ploutarkhos'u ve atalarımızın öteki tarih filozoflarını okuduktan sonra tiranlığın çamurunu anlayıp vatanlarının mutsuzluğu için acı gözyaşları dökmektedirler. Artık "özgürlük" kelimesini, ileri gelenler yada başrahipler duyar ve, son zamanlara kadar yaptıkları gibi, onları dinsiz ilan eder korkusu ile söylememezlik etmiyor, kölelerde bulunması olanaksız olan bir cesaretle bu kelimeyi söyleyebiliyorlar. Cahil arkadaşlarına kendilerini örnek göstererek tavsiyelerde bulunmaktadırlar, onları artık doğru biçimde düşünmelerini sağlamaktadırlar.

Kısaca söylersek, her şeyin istenilen sonuca varabilmesi için gerekli tek şey özgürlüktür. Hellenler'in zekâsı eşsizdir; taklitte -genelde konuşma alanındaki- büyük doğal yeteneklerinden başka, keşiflerde de çok başarılıdırlar. Akılları yaratıcılıkta çok başarılı olup ulus düzene kavuştuktan sonra iki yıllık bir süre bizlere, eski üstün erdemlerimizi kazanmamız için yeter ve artar bile.

Osmanlılar'ın korkunç tiranlığına katlanamayan ve kendi aralarında en yetenekli saydıklarını başlarına seçerek özgürlüklerini sağlamak için ormanlara çekilen Hellas'ın o kahramanlarından övgülerimi nasıl esirgeyeyim? Kalabalık düşmanlarına karşı koymalarını ve hep yenmelerini sağlayan savaş taktiklerini bunlar nerede okuyup öğrendiler?[39] Bunlar

---

38 Hellas bu üstünlüğü, servetlerinin bir bölümünü feda ederek ve yalnız öğretmenlerin maaşlarını değil yoksul öğrencilerin masraflarını bile karşılayarak okullar kurmuş olan o birkaç vatan dostuna borçludurlar. Bu okulları gerekli bilim ve etikle ilgili kitaplarla donattılar, fizik ve matematikle ilgili aletleri sağladılar, kısaca, her şeyi sağladılar.

39 Bu kahramanlardan birinin, yanına yalnız onaltı arkadaş alarak yıllarca Kseromirio yöresinde, yüzlerce düşmana karşı binlerce kez çatışmalara girişerek özgürlüğünü koruyabilmiş olması övülmeye değerdir.

(kleftler, H.M.) bunu yaparak açık bir biçimde Osmanlı yönetiminin kaçınılmaz düşüşünü ve bizim kurtuluşumuzun olanaklarını da ortaya koymuş olmuyorlar mı? Yoksa bunlar çok mu küçük bir sayı oluşturuyorlar? Bugün Hellas'ta bu tür insanların sayısı on binden çoktur; bunların kahramanlığı dillere destandır, özgürlük sevgisi de sonsuzdur.

Bu kahraman kimseler, gereksinmelerini bir yengi sonucu elde edebilmek için karşılarında çok kez düşman bulamadıkları için, iki üç gün yalnız su ve ot yiyerek geçinmek zorunda kalmakta ama köylüleri hiçbir biçimde rahatsız etmemektedirler. Bu insanların her biri, zekâ, savaş taktiklerinde yaratıcılık, özgürlük sevgisi ve gönül zenginliği açısından yabancı on başkomutana bedeldirler; bugünkü başkomutanların hiçbirine benzetilemezler.[40]

Hellenler'in gelenekleri, kurtuluşlarını kolay kılan başka bir nedendir. Bütün Hellenlerin ve özellikle köylülerin silahlara büyük bir yatkınlıkları vardır.[41] Her birinin iki üçer silahı olup çok iyi avcıdırlar.[42] Doğa onlara yaratıcılık ve dürüstlük vermiştir. Misafirperverlik de doğal erdemlerindendir. En nihayet dinlerine bağlıdırlar ve Osmanlılar'a bütünüyle karşıdırlar.

Yedikleri özel yemeklere içtikleri memba suları onları canlı

---

40 Bugünkü yabancı başkomutanlar, genellikle öğrendiklerini emrettikten sonra, ölümleriyle ordularını tehlikeye düşürmeme bahanesiyle gerilere çekilmektedirler. Genellikle de hiç katılmadıkları bir savaşın galibi sayılıp onur sahibi olurlar; hatta orada bulunmayarak karışıklığa neden olmakta ve bir yenilginin temel nedeni de olmaktadırlar.

41 Tiran (Tepedelenli, H.M.) Ali'nin Yanya'daki karargâhında annesi ve kardeşleriyle birlikte esir (rehin) tuttuğu kahraman bir Sulili'nin küçük çocuğu, hiçbir biçimde hapiste dayanamayıp rahat durmamış ve ancak oynamak üzere ona silah verildiğinde sakinleştirilmişti.

42 Birçok köylü ve özellikle Sulililer öylesine keskin nişancıdırlar ki, kurşunu bir yüzüğün içinden geçirebilmektedirler. Görüş yetenekleri de öylesine iyidir ki geceleri etrafı, Krouska'daki akademisyenlerin gündüzleri görebildiklerinden daha iyi seçebilmektedirler!

ve hareketli bir halde tutmaktadır.[43] İçtenlikleri ve dobralıkları altın yüzyıla (antik Yunan'a, H.M.) bedeldir. Yaşlılara gösterdikleri saygı ile üne duydukları çekicilik, Ispartalılar'ınki gibidir. Çok akıllı olup her zor durumun altından kalkmaya çalışırlar; korkak değil risk alan kimselerdir.

(Yazar, bütün ulusçuların kendi uluslarında mutlaka keşfettikleri o klasik erdem listesini, bu tür bir dille yurttaşlarının meziyetlerini saymaya devam ederek tamamlar. Hellen çocuklarının savaş oyunlarını büyük bir başarı ile oynadıkları, tiranlığa karşı koymak için Hellenler'in bir "başkomutan" bekledikleri ileriye sürülmektedir. Bu üstünlüklerinin nedeni ve genel olarak insanlar arasındaki farkları doğuran nedenler ise "ülkenin yeryüzündeki yerine, iklime ve koşullara" dayandırılmaktadır. Birinci neden "soylar arasında farkları doğurmakta", ikinci neden ise kentten kente görülen farkları meydana getirmektedir. Üçüncü neden bu farkları kişiler arasında da doğurmaktadır. Üçüncü nedenin içinde "din, nüfus yoğunluğu, gelenekler ve başka bilinemeyen" nedenler de vardır. Ama "nomarşi" yönetimi insanı erdemli kılarken, tiranlık gene aynı insanı korkak ve kurnaz kılmaktadır.

(Yazının devamında "anonim yazar", Osmanlılar'ın Hellenler'in karakterini değiştirmediklerini söylemektedir. Bunun nedeni farklı din ve Hellenler'in yönetime katılmamış olmalarıdır. Din farkı yüzünden Hellenler yöneticilerini taklit etmemişlerdir. Bu konulara on paragraf ayıran yazar, yazısının devamında özgürlüğe kavuşan uluslardan örnekler vereceğini söyler.)

Özgürlük adına önümüzde hem önemli hem de yeni bir örneğimiz var; benim tarihçilere başvurmamı gerektirmeden bu örnek sizleri inandırmaya yeterdir sanırım. Bu örnek insanı öylesine hayran bırakır; hâlâ ikna olmayan insanların aptallığı

---

43 Hellas'ın hiçbir köyünde doktor yoktur; yada daha doğrusu hiçbir köyde hasta yoktur.

da insanı nasıl öylesine şaşırtırsa. Hey Hellenler, Sırplar'dır bize bu büyük örneği verenler.

Bunlar basit bir halktılar ve doğal olarak, bu yörelerde özgürlüğün daha geç bir zamanda parlayacağını düşünürdü insan. Ama gene de, onların üstün komutanları ve kurtarıcı Georgios, bütün yurttaşlarını ayaklandırmayı başarmış ve altı aylık gibi kısa bir süre içinde vatanını Osmanlı tiranlığından kurtarmayı başarmıştır. Bu yaptıklarıyla değerli üstün Georgios, Hellenler'e nasıl bir büyük ders vermiş oldu, nasıl bir sürü kuşkuya son vermiş oldu! Nasıl da başarıları ile Hellenler'e karşı olanların ağızlarının payını vermiş oldu; nasıl başarının ve intikamın silahları ile pis Osmanlılar'ı korkutmuş oldu!

Hey Hellenler bilin ki hakkın silahları yenilmezdir ve Osmanlılar silahlı Hellenler'in önünde çekilmeye mecburdurlar. Kahraman Manililer'n (Maniotlar) bu konudaki örneğini lütfen unutmayın. Bakın nasıl Osmanlılar onları hiçbir zaman boyunduruk altına alamadılar, hattâ bölgelerine yaklaşmaya bile kalkışmadılar. Nihayet anımsayın ki zafer karşı koyma ile başlar; ve Hellenler düşmanları Osmanlılar gibi ne vahşidirler ne de aşağı ruhludurlar.

Aynı şeyleri tekrarlamadan sizlere başka ne diyebilirim bilemiyorum. Durum öylesine açıktır ki sizlere bunu açıklamak benim biraz gücüme de gidiyor. Ancak hâlâ kuşku duyanların bir bölümü, inattan yada daha doğrusu bilgisizlikten hareket ettikleri için, tek bu nedenle, ulusun kurtuluşunu kolay kılan nedenleri açıklamaya karar verdim.

* * *

(Yazar yazısının son bölümünde Hellenler'le Yunanistan'da Osmanlılar'a kıyasla yedi kez daha büyük bir nüfusa sahip oldukları için bu mücadeleyi kazanacaklarını söylemekte ve ahlak, cesaret, alicenaplık gibi alanlarda da Hellenler'in Osmanlılar'a

göre yüz kez daha üstün olduklarını yazmaktadır. "Bu koşullar altında nasıl olur da düşmanımızı yenemeyiz" demektedir.)

Ama hiçbir şey anlayamayan ve yalnız soru sormasını bilenlerden biri çıkıp "peki durum böyleyse bugüne dek neden onları hiç yenmedik?" diye sorabilir. Düşüncesiz adam, ne zaman savaştık da yenmedik? Ormanlara çekilip dövüşenler ve hep yenenler sana gerçeği göstermeye yetmez mi? Her gün yabancı korsan düşmanlar ile savaşan ve onlardan daha büyük güçleri hemen hemen hep yenen, Hellen gemileri, özellikle Hydralılar'ın gemileri değil midir? Georgios Sırplar'ı özgürlüğe kavuşturmadı mı? Ve kötü talih acımasız Oikonomos'un eline ihanet kılıcını vermemiş olsaydı, Regas'ın Hellas'ı kurtarmayacağına kim kuşku duyabilir?

Olaylara oldukları gibi değil göründükleri gibi bakanlardan başka biri çıkıp şöyle diyebilir: "Regas bir tek kişiydi, ondan başkası yok ki!" Böyle düşünen nasıl da yanılmaktadır! Ben buna kanarak insanlığa ve ulusumuza ihanet etmek istemem. Bugüne dek böyle bir insan yok diye, birazdan da olmayacak demek değildir.

İkna olmayanlar biraz beklesinler; Hellas'ın özgürlüğe kavuştuğu zaman hem bunu, hem de kendi ayıplarını anlayacaklardır.

Sizler ise, hey, Regas'ın izinde olanlar! Sözüme son vermeden önce sizlere birkaç anı sunacağım; ihtilali ve ulusumuzun kurtuluşunu kanıtlamak için...

(Yazar, vatan sevgisinden, genel çıkardan, ihanetin kötülüğünden, gizliliğin gerekliliğinden söz etmektedir. "Özgürlük için biraz kanın akması sizi üzmesin. Elini iyi etmek için kim parmağını kesmez?" Vatanın özgürlüğe kavuşmasının gereği, Osmanlının "nasıl olsa" yıkılacağı, ve özellikle kurtuluşun hiçbir durumda yabancılar tarafından gelmemesi gerektiği tekrarlanmaktadır.)

Gene tekrar ediyorum, Osmanlı Devleti nasıl olsa yıkıla-

caktır. Eğer ulusumuz yabancı bir devlet (krallık) tarafından ele geçirilirse felaket olur. Bu durumda Hellenler artık Hellen olarak kalmayacaktır; yavaş yavaş geleneklerini kaybedecekler, gene köle olarak yaşayacaklar, gene yüzyıllar boyunca özgür olmayacaklardır.

Şeref aşkıyla dikkatli düşünün. Yabancı devletlerin temsilcilerinin vaatleri sizleri aldatmasın. Bunlar kendileri öylesine köledirler ki, kendi ayıplarını örtmek için kölelerin sayısını artırmaya çalışıyorlar. Bunlar hep krallara ve altına boyun eğerler. Bunlardan hiçbiri, para ve asker feda ettikten ve Osmanlı'yı kovduktan sonra sizleri özgür bırakmayacaktır! Bir deprem gelsin, bir sel gelsin bütün Hellenler'i yok etsin, daha iyidir, eğer yeniden yabancı bir boyunduruğun altına gireceksek!

Neden, hey Hellenler, bizde olabilecek bir şeyi, başkaları bize ödünç vermesini bekleyelim? Yabancı bir kılıç Hellas'a girerse, kendi başımıza kurtulmaya kalkışacağımızda dökülecek olan kandan bin kez daha çok kan akacaktır. Bu konudaki tecrübesizliğimiz sizi korkutmasın, Sırplar'a bakınız...

(Son on kapanış paragrafında, yazar, Özgürlük'ten, antik Yunanistan'daki ünlü kimselerden -Dēmostenēs, Lykourgos, Leōnidas, Themistoklēs, Epameinōntas- tarihsel olaylardan, intikamdan, ünden, ortak çıkardan, "tatlı vatanın kurtuluşundan", gerçekten söz etmekte ve yazısına bir slogan ile son vermektedir: "Yüzyıllar boyu sürecek olan Hellenler'in Özgürlüğü, çok yaşa! Olsun, olsun!")

KAYNAKÇA

YUNANCA KAYNAKÇA

Aggelou, Alkēs. "Hē Ekpaideusē" (Eğitim). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

Anonymos (Anonim). *Ho Rōssagglogallos (Rusingilizfransız)*. K. Dēmaras'ın hazırladığı çalışma. Poreia, Atina, 1990.

"Anōnymos Tou 1789" (1789 Anonim'i). Dēmaras, K.; *Neoellenikos Diafotismos (Hellen Aydınlanma Dönemi)*, Dördüncü Baskı. Hermes, Atina, 1985 adlı kitapta.

Anonymou Tou Hellēnos (Anonim Bir Hellen). *Hellenike Nomarkhia (Hellen Nomarşisi)*. Kalbos, Atina, 1980.

Apostolopoulos, Dēmētrēs. *Hē Gallikē Epanastasē Stēn Tourkokratoumenē Hellēnikē Koinōnia (Türk Yönetimindeki Yunan Toplumunda Fransız Devrimi)*. Atina, 1989.

Asdrakhas, Spyros. *Mēkhanismoi Tēs Agrotikēs Oikonomias Stēn Tourkokratia IE-IΣT Aiōnas (Türk Yönetimi Zamanında Tarım Ekonomisi Mekanizmaları 15-16. Yüzyıl)*. Themelio, Atina, 1978.

- *Hellēnike Koinōnia Kai Oikonomia, 18., 19. Aiōnas (Yunan Toplumu ve Ekonomisi, 18., ve 19. Yüzyıl)*. Hermēs, Atina, 1982.

- *Zētēmata Historias (Tarih Sorunları)*. Themelio, Atina, 1983.

- "Oikonomia" (Ekonomi). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

Bakalopoulos, Apostolos. "Epanastatikes Kinēseis kai Zymōseis" (Devrimci Eylemler ve Çatışmalar). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

- *Historia Tou Neou Hellenismou (Çağdaş Hellenizm Tarihi)* Cilt IV ve V. Selanik: (Özel basım), 1973/1980.

- *Ho Kharakteras Tōn Hellēnon (Hellenlerin Karakteri)*. II. Baskı. Selanik: (Özel Baskı), 1983.

- *Epilektes Basikes Historikes Pēges Tēs Hellēnikēs Epanastaseos (Yunan İhtilali'nin Temel Tarihsel Kaynakları)*, Cilt 1, 2. Banias, Selanik, 1990.

Bournas, Tasos. *Syntomē Historia Tēs Hellenikēs Epanastasēs (Yunan İhtilali'nin Kısa Tarihi)*. Drakopoulou, Atina, (yılı yok).

- *Alē Pasas Tepelenlēs (Tepedelenli Ali Paşa)* Afōn Tolides, Atina, 1978.

Branousēs, L.I. *Rēgas Belestinles (Velestinli Rēgas)*. Deutera Epeuksemene, Atina, 1963.

- "Ideologikes Zymōseis kai Sygkrouseis" (İdeolojik Eylemler ve Çatışmalar). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

- "Rēgas Belestinlēs ē Pheraios" (Velestinli Rēgas yada Pheraios). *Ekpaidentikē Hellēnikē Egkyklopaidia (Öğretici Yunan Ansiklopedisi)*, Cilt 9A. Ekdotike Athenon, Atina, 1988.

Daskalakēs, Apostolos. *To Politeuma Tou Rēga Belestinlē (Velestinli Rēgas'ın Anayasası)*. Bagionake, Atina, 1976.

Dēmaras, K. *Neoellēnikos Diafōtismos (Hellen Ayaklanması)*. 4. Baskı. Hermes, Atina, 1985a.

- *Hellēnikos Rōmantismos (Hellen Romantizmi)*. Hermēs, Atina, 1985b.

- *Historia Tēs Neoellēnikēs Logotekhnias (Çağdaş Hellen Edebiyatı Tarihi)*. 8. Baskı. Ikaros, Atina, 1987.

- "To Skhēma tou Diafōtismou" (Aydınlanmanın Biçimi). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

Eliou, Philippos. *Koinōnikoi Agōnes Kai Diaphōtismos (Toplumsal Mücadeleler ve Aydınlanma)*. Mnemon, Atina, 1986.

Germanos, P. Patrōn. *Apomnēmoneumata (Anılar)*. Skholē Dēmētsanas, Atina, 1975.

Hypsēlantēs, Nikolaos. *Apomnemoneumata (Anılar)*. Kedros, Atina, 1986.

Karas, Giannēs. *Kairēs-Koumas (Kairēs-Koumas)*. Gutenberg, Atina, 1977.

Katsoules, G., Nikolinakēs, M., Philias B. *Oikonomikē Historia Tēs Nēoterēs Hellados (Çağdaş Yunanistan'ın Ekonomik Tarihi)*. Papazese, Atina, 1986.

Khidiroglou, Paulos. *Tourkikē Hellenographia (Türkçe'de Yunan Konusu)*. Idryma Meleton Khersonisou tou Aimou, Selanik, 1980.

Kitromēlides, Paskhalēs. *He Gallikē Epanastasē Kai He Notioanatolikē Europe (Fransız İhtilali ve Güneydoğu Avrupa)*. Diatton, Atina, 1990.

Kitsikēs, Dēmētrēs. *Sygkritikē Historia Hellados Kai Tourkias (Yunanistan ve Türkiye Karşılaştırmalı Tarihi)*. Hestia, Atina, 1978.

- *Historia Hellēnotourkikou Khōrou (Hellenotürk Yörenin Tarihi)*. Hestia, Atina, 1981.

- *Historia Tēs Othōmanikes Autoktarorias (Osmanlı İmparatorluğu Tarihi)*. Hestia, Atina, 1988.

Kokolakēs, Mikhalēs. *"To Tleuteo Pasalikē tōn Iōanniōn" (Yanya'da Son Paşalık)*. Doktora Tezi, Atina, 1993.

Kolokotrōnēs. *Apomnēmoneumata (Anılar)*. Drakopoulou, Atina (yılı yok).

Koraēs, Adamantios. *Adelphikē Didaskalia (Kardeşlik Öğretisi)*. Roma: 1798. ("Pederler Öğretisi"ni de içermektedir).

- *Salpisma Polemistērion (Savaş Borusu)*. İskenderiye: 1801.

- *Ti Prepei Na kamosin Oi Graikoi* Eis Tas Parousas Peristaseis? *(Bu Koşullarda Grekler Ne Yapmalı?)*. Nikou Nika, Atina, 1956.

- *Asma Polemisterion (Savaş Şarkısı)*. Hellēniko Logotekhniko kai Historiko Arkheio, Atina, 1982.

Kordatos, Gianēs. *Historia Tēs Neōterēs Helladas (Çağdaş Yunanistan Tarihi)*. 2. Cilt. 20'os Aionas, Atina, 1957.

Kremmydas, Basilēs. *Sygkyria Kai Emporio Stēn Proepanastatikē Peloponnēso 1793-1821 (İhtilal Öncesi Mora'da Ortam ve Ticaret 1793-1821)*. Themelio, Atina, 1980.

- *Hellēnikē Nautilia 1776-1835, I, II. (Yunan Deniz Ticareti 1776-1835*, Cilt I, II). Emporikē Trapeza Tēs Hellados, Atina, 1985, 1986.

- *Eisagōgē Stēn Historia Tēs Neoellēnikēs Koinōnias 1700-1821 (Çağdaş Yunan Toplumunun Tarihine Giriş 1700-1821)*. Eksantas, Atina, 1988.

Leontaridēs, Geōrgios. *Hellēnikē Emporikē Nautilia 1453-1850 (Yunan Deniz Ticaret Filosu 1453-1850)*. Mnemōn, Atina, 1981.

Liakos, Antones. *He Italikē Enopoiēsē Kai Hē Megalē Idea (İtalya Birliği ve Megali İdea)*. Themelio, Atina, 1985.

Makrygiannēs. *Apomnēmoneumata (Anılar)*. Kosmadakēs, Atina (yılı yok).

Maksimos, Serapheim. *To Hellēniko Emporiko Nautiko Kata Ton XVIII. Aiōna (18. Yüzyılda Yunan Ticaret Deniz Filosu)*. Stokhastes, Atina, 1976.

Moskōph, Kōstēs. *Historia Tou Kinēmatos Tēs Ergatikēs Taksēs (İşçi Sınıfı Hareketinin Tarihi)*. 3. Baskı. Kastaniote, Atina, 1988.

Moskhopoulos, Nikēforos. *Historia Tēs Hellēnikes Epanastaseōs Kata Tous Tourkous Historiographous (Türk Historiografyasına Göre Yunan İhtilali Tarihi)*. Leondiades & Hyios, Atina, 1960.

Nikolopoulos, Ēlias. *Domes Kai Thesmou Stēn Tourkokratia (Türk Yönetimi Süresinde Toplumsal Yapıyla Kurumlar)*. Kalbos, Atina, 1988.

Panagiōtopoulos, Basilēs. *Plēthysmos Kai Oikismoi Tēs Peloponnēsou 13-18. Aiōnas (Mora'nın Nüfus ve Yerleşme Bölgeleri 13-18. Yüzyıl)*. Emporikē Trapeza Tēs Hellados, Atina, 1985.

Paparrēgopoulos, Kōnstantinos. *Historia Tou Hellēnikou Ethnous V. (Yunan Ulusunun Tarihi*, 5. Cilt). Geōrgiou D. Phekse, Atina, 1903.

Patrineles, Khrestos. "Ekklisia" (Kilise). *Historia Tou Hellēnikou Ethnous 1669-1821 (Yunan Ulusunun Tarihi)* Cilt XI, Atina, 1975 adlı yapıtta.

Phōkas, Spyridōn. *Ho Zallōnēs, Oi Phanariōtes Kai Oi Roumanoi (Zallōnēs, Fenerliler ve Romenler)*. Atina: (Özel yayın), 1989.

Politēs, Linos. *Historia Tēs Neoellēnikēs Logotekhnias (Çağdaş Yunan Edebiyatı Tarihi)*. Morphōtiko Idryma Ethnikes Trapezas, Atina, 1989.

Psyroukēs, Nikos. *Historikos Khoros Kai Hellada (Yunanistan ve Tarihsel Yöre)*. Epikairoteta, Atina, 1973.

- *To Neoellēniko Paroikiako Phninomeno (Çağdaş Yunan Kolonileşme Olayı)*. Epikairotēta, Atina, 1974.

Sakellarios, Mihaēl. *He Peloponnēsos Kata Tēn Deuteran Tourkokratian 1715-1821 (İkinci Türk Yönetimi Zamanında Mora 1715-1821)*. Hermes, Atina, 1978 (1939 baskısından yeni basım).

Sathas, Kōnstantinos. *Tourkokratoumenē Hellas 1453-1821 (Türk Yönetiminde Yunanistan 1453-1821)*. A. Koromēla, Atina, 1869.

Sboronos, Nikos. *Episkopēsē Tēs Neoellēnikēs Historias (Çağdaş Yunanistan Tarihi)*. 9. Baskı, Themelio, Atina,1985. (Orijinali: Histoire de la Grèce, Paris, 1972. Türkçe çevirisi de vardır.)

- *Analekta Neoellenikēs Historias kai Istoriographias (Çağdaş Yunanistan Tarihi ve Tarihçliği Üstüne Seçmeler)*. Themelio, Atina, 1987.

Simopoulos, Kyriakos. *Ksenoi Taksidiōtes Sten Hellada 1800-1810 (Yunanistan'da Yabancı Gezginler 1800-1810)*. Atina: (Özel Yayın), 1985.

- *Ksenoi Taksidiōtes Stēn Hellada 1810-1821 (Yunanistan'da Yabanci Gezginler 1810-1821)*. Atina: (Özel Yayın), 1989.

Skopetea, Ellē. *To "Protypo Basileio" Kai He Megalē Idea ("Örnek Krallık" ve Megali İdea)*. Polytypo, Atina, 1988.

Souliotes-Nikolaidēs, Athanasios. *Organōsis Kōnstantinoupoleos (İstanbul Örgütü)*- Dōdōnē, Atina, 1984.

Tsoukalas, Kōnstantinos. *Eksartēsē Kai Anaparagōgē (Bağımlılık ve Yenidenüretme)*, 4. Baskı. Themelio, Atina, 1985.

Thrēskeutikē Kai Ēthikē Egkyklopaidia (Din ve Ahlak Ansiklopedisi). Cilt 5, Atina, 1964.

Triantaphyllides, Manolēs. *Neoellēnikē Grammatikē (Çağdaş Yunanca Grameri)*. Atina: 1938.

Zallōnēs, Markos. *Syggramma Peri Tōn Phanariōtōn (Fenerliler Üstüne İnceleme)*. Epikairoteta, Atina, 1972.

Zōides, G. "He Philikē Hetaireia Kai To Eikosiena" (Philikē Hetaireia ve 1821). *He Epanastase Tou Eikosiena (1821 Devrimi)* adlı kitapta. 4. Baskı. Sygkhrone Epokhe, Atina, 1988.

KAYNAKÇA

İNGİLİZCE VE FRANSIZCA KAYNAKÇA

Anderson, Benedict. *Imagined Communities*. Verso, Londra, 1983.

Beaud, M. *A History Of Capitalism 1500-1980*. Monthly Review Press, New York, 1983.

Braudel, F. *The Mediterranean And The Mediterranean World In The Age Of Philip II*. 2. Cilt, Fontana/Collins, İngiltere, 1982.

- *Civilization And Capitalism 15th-18th Century*, 3. Cilt. Fontana, Londra, 1985.

Carr, E.H. *What Is History?* Kullanılan: *Tarih Nedir?* İletişim, İstanbul, 1987.

Clogg, Richard. *A Short History of Modern Greece*. Cambridge Un. Press, Londra, 1979.

- "The Greek Mercantile Bourgeoisie: 'Progressive' or 'Reactionary'?". *Balkan Society in The Age Of Greek Independence*. Derleyen Richard Clogg, The MacMillan Press Ltd., Londra, 1981.

- "The Greeks And Their Past". *Historians as Nation Builders*. Derleyen D. & H. Hanak, Londra, 1988.

- *A Concise History Of Greece*. Cambridge Un. Cambridge, 1992.

Daskalakis, Ap. *Rhigas Velestinlis. La révolution Française et les préludes de l'independence hellenique*. Paris, 1937.

- *Les Oeuvres de Rhigas Velestinlis*. Paris, 1937.

Diamandouros, Nikiforos P. "Bibliographical Essay". *Hellenism And The First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity And Change*. Derleyen Diamandouros, A. Institute of Balkan Studies, Selanik, 1976.

Dimaras, C. "L'Apport de L'Aufklarung Au Developement de la Conscience Neo-Hellenique". *Association Int. D'Etudes Du Sud-Est Européen* Kurumunun *Les Lumiéres Et la Formation De la Conscience National Chez Les Peuples du Sud-Est Européen* adlı dergisinde. Bucarest, 1970.

Finlay, George. *History Of The Greek Revolution*. W. Blackwood & Sons, Edinburg & Londra, 1861. Kullanılan: (Yunanca çeviri) *Historia Tēs Ellēnikēs Apanastaseōs*, A, Tolides)

Geanakoplos, Deno J. "The Diaspora Greeks, The Genesis of Modern Greek National Consciousness". *Hellenism And The First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity And Change*. Derleyen Diamandouros, A. Institute of Balkan Studies,

Selanik,1976.

Gellner, E. *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, Oxford, 1983.

Giddens, Antony. *The Nation-state and Violence*. Polity Press, Cambridge, 1985.

Gordon, Th. *History Of The Greek Revoluton*, W. Blackwood, Londra, 1844. Kullanılan (Yunanca çeviri): *Historia Tēs Ellēnikēs Apanastaseōs*. 1. Cilt. Atina: Mpayron, (yılı yok).

Hanak, H., "The Greeks And Their Past". *Historians as Nation Builders*. Derleyenler D. Deletant & H. Hanak. School of Slavonic & East European Studies, Londra, 1988.

Hayes, J.H. *Essays on Nationalism*. New York: 1928.

Hobsbawm, E.J. *The Age Of Capital*. Abacus, Londra, 1980.

- *The Age Of revolution*. Abacus, Londra, 1980.

- *Industry And Empire*. Penguin, İngiltere, 1983.

- *Nations And Nationalism Since 1780*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

İnalcık, Halil. "Imtiyazat". *The Encyclopaedia of Islam*. 3. Cilt. Londra, 1971.

- *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*. Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1973.

Khun, Thomas. *The Structire of Scientic Revolutions*. 2. Baskı. University of Chicago, Chicago, 1970.

Kitromilides, P. "'Imagened Communities' and the Orgin of the National Question in the Balkans". *Modern Greece - Nationalism and Nationality*. Derleyenler: M. Blintihorn & Th. Veremis. Sage-Eliamar, Londra, 1990.

Kohn, H. *The Idea of Nationalism*. MacMillan, New York, 1956.

Koliopoulos, J. "Brigandage and Irredentism in Nineteenth-Century Greece". *Modern Greece - Nationalism and Nationalty*. Derleyenler: M. Blintihorn & Th. Veremis. Londra, 1990.

Koraēs, Adamantios. *Sur L'état Actuel De La Civilisation Dans La Grèce (Yunanistan'da Bugünkü Uygarlık Durumu Üstüne)*. Paris, 1803.

Lewis, Bernard. *The Emergence of Modern Turkey*. Kullanılan: *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1984.

Macartney, C.A. *National States and National Minorities*. Oxford Un. Press, Londra, 1934.

Mackridge, Peter. "The Greek Intelligentsia 1780-1830". *Balkan Society in The Age Of Greek Independence*. Derleyen Richard Clogg, The MacMillan Press Ltd., Londra, 1981.

Özal, Turgut. *La Turquie En Europe*. Plon, Paris, 1988.

- *Turkey In Europe*. K. Rustem & Brothers, İngiltere,1991.

Pouqueville, F. *Voyage de la Grèce*. 4. Cilt, Paris, 1827.

Petropoulos, John A. "Introduction" ve "Forms Of Collaboration With the Enemy

During The First Greek War Of Liberation". *Hellenism And The First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity And Change.* Derleyen: Diamandouros, A. Instituet of Balkan Studies, Selanik, 1976.

Runciman, Steven. *The Great Church In Captivity.* Cambridge University Press, Cambridge, 1968.

Seton-Watson, H. *Nations and States.* Westview, Colorado, 1977.

- "OnTrying to be a Historian of Eastern Europe". *Historians as Nation Builders.* Derleyenler: D. Deletant & H. Hanak. School of Slavonic & East European Studies, Londra, 1988.

Shaw, S.J. & E. Kural. *History Of The Ottoman Empire And Modern Turkey.* 2. Cilt, Cambridge, Londra, 1977.

Snyder, L. *The Dynamics of Nationalism.* Von Nostrand, New York, 1964.

Sonyel, S. *Minorities and the Destruetion of the Ottoman Empire.* Turkish Historical Society, Ankara, 1993.

Sphoine, A. "Langue et Menatalites au Phanar (XVIIe-XVIIIe siècles)" Doktora tezi. Sorbonne, Paris, 1991.

Stavrianos, L.S. *Balkan Federation.* Hamden Connecticut: Anchor, 1964 (ilk basım 1942).

Vryonis, Speros Jr. "The Greeks Under The Turkish Rule". *Hellenism And The First Greek War of Liberation 1821-1830: Continuity And Change.* Derleyen Diamandouros, A. Institute of Balkan Studies, Selanik, 1976.

Wanlass, L. *History of Political Thought.* George Allen & Unwin, Londra, 1959.

Woodhouse, C.M. *Modern Greece.* Faber & Faber, Londra/Boston, 1991.

Xydis, St. "Modern Greek Nationalism". *Nationalism in Eastern Europe.* Derleyenler: P. Sugar & I. Lederer. University of Washington, Seattle & Londra, 1978.

Yannoulopoulos, Yannis. "Greek Society On The Eve Of Independence". *Balkan Society in The Age Of Greek Independence.* Derleyen Richard Clogg, The MacMillan Press Ltd., Londra, 1981.

TÜRKÇE KAYNAKÇA / TÜRK TARİHÇİLER KAYNAKÇASI

Ağaoğulları, Mehmet Ali. *L'Islam Dans La Vie Politique De La Turquie.* Ankara Ün. Basımevi, Ankara, 1982.

- ve Köker, L. *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*, İmge, Ankara, 1991.

Ahmet Cevdet. *Tarih-i Cevdet.* Cilt 6. Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.

Akçam, Taner. *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu.* İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Akçura, Yusuf. *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri,* 3. Baskı. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Baskı 1940).

Akdağ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi.* Tekin, İstanbul, 1979.

Akşin, Sina. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. Cem, İstanbul, 1983.

- *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. Remzi, İstanbul, 1987.

- "Osmanlı Devleti 1600-1908". *Türkiye Tarihi*. Cilt 3. Derleyen Sina Akşin. Cem, İstanbul, 1988.

- "Ulus, Ulusçuluk Kavramlarının Işığında Osmanlı Ulusçuluğu". *Sosyal Bilimler Dergisi*. 31/5-2/6 1989.

Aktar, Yücel. "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar" *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Akurgal, Ekrem. "Eski Anadolu'da Yunanlılar". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlıkları*. 3. Baskı. Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 1990.

Armaoğlu, Fahir. *Siyasi Tarih 1789-1960*. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1973.

Atay, Falih Rıfkı. *Çankaya*. Bateş, İstanbul, 1984.

Avcıoğlu, Doğan. *Türkiye'nin Düzeni*. Cilt 1. Ankara, 1987.

Bağış, Ali İhsan. *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*. Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.

Barkan, Ömer Lütfi. *Türkiye'de Toprak Meselesi*. Gözlem, İstanbul, 1980.

Başdoğan, Ferhat. *Fener Patrikhanesi, Tarihi Gelişimi ve Siyasi Faaliyetleri. Güncel Konular*. Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı 8, Ağustos 1987.

Behar, Büşra Ersanlı. *İktidar ve Tarih*. Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Belli, Mihri. *Rigas'ın Dediği*. Dönem, Ankara, 1988.

Berkes, Niyazi. *Batıcılık, Ulusçuluk Ve Toplumsal Devrimler*. Yön, İstanbul, 1965.

- *Türkiye İktisat Tarihi*, 2. Cilt. Gerçek, İstanbul, 1970.

- *Türkiye İktisat Tarihi*, 1. Cilt. 2. Baskı. Gerçek, İstanbul, 1972 (1. Baskı 1969).

- *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1976.

- *Teokrasi ve Laiklik*. Adam, İstanbul, 1974.

Bozkurt, Gülnihâl. *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

Ceyhun, Demirtaş. *Bütün Dünyadan Özür Diliyorum*. Cem, İstanbul, 1989.

Cezar, M. *XIV. Yüzyıl Beyoğlu'su*. Akbank Ak Yayınlar, İstanbul, 1991.

Çavdar, Tevfik. *Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu*. Ant, İstanbul, 1970.

- *Milli Mücadelenin Ekonomik Kökenleri*. Köz, İstanbul, 1974.

Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt 4. Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1955.

Divitçioğlu, Sencer. *Nasıl Bir Tarih?* Bağlam, İstanbul, 1992.

Ercan, Yavuz. "Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Ergin, Osman Nuri. *Türkiye Maarif Tarihi.* Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Erinç, Sırrı ve Yücel, Tâlip. *Ege Denizi*. Türkiye Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*. Risale, İstanbul, 1990.

Gencer, Ali İhsan. *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri 1789-1867*. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı. *Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

Gevgilili, Ali. *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar.* 2. Basım. Bağlam, İstanbul, 1989.

Gökalp, Ziya. *Türkçülüğün Esasları*. Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1990.

Gürel, Şükrü. *Kıbrıs Tarihi*. Cilt 1. Kaynak, Ankara, 1984.

Güventürk, Faruk. *Türkler'e Karşı Yunan Milli Hedefleri, ve Genel Politikaları, Stratejileri Nedir?* İstanbul, 1976.

Hatipoğlu, Murat. *Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

Hocaoğlu, Mehmed. *Yunan Barbarlığı*. İstanbul: Berekât, 1985.

Işın, Mithat. *Tarihte Girit ve Türkler.* Genelkurmay Başkanlığı IX. Şube/Askeri Deniz Matbaası, 1945.

İnalcık, Halil. *Imtiyazat. The Encyclopaedia of Islam*, Cilt III, Londra, 1971.

- *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600.* Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1973.

İskeçeli, Tahsin. *Yunanistan Buhranı*. Kardeş Matbaası, Ankara, 1969.

Kansu, N.A. *Türkiye Maarif Tarihi*. İstanbul, 1931.

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*, V. Cilt, 1789-1856. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Basım 1947).

Keyder, Çağlar, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar.* İletişim, İstanbul, 1987.

Kılıçbay, Mehmet Ali. *Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı.* V Teori, Ankara, 1985.

Kitabı Mukaddes. Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1974.

Kocabaş, Süleyman. *Türk-Yunan Mücadelesi*. Vatan, İstanbul, 1988.

Koloğlu, Orhan. *Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları*. Gazeteciler Cemiyeti, 1987.

Kongar, Emre. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*. İstanbul: 1981.

Köprülü, M. Fuat. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*. Ötüken,

İstanbul, 1981.

Kuneralp, Sinan. "İstanbullu Rumlar: Rum Asıllı Osmanlı Diplomatları". *Türk-Yunan Uyuşmazlığı*. Derleyen: Semih Vaner. Metis, İstanbul, 1990.

Kural, Ezel. bak: Show, Stanford.

Kurmuş, Orhan. *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*. Bilim, İstanbul, 1974.

Kurtoğlu, Fevzi. *Yunan İstiklâl Harbi ve Navarin Muharebesi*. Genelkurmay Başkanlığı IX., Askeri Deniz Matbaası, 1944.

Kutay, Cemal. *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*. Cilt 4., 2. Baskı. Alioğlu Yayınevi, İstanbul.

Küçük, Cevdet. Osmanlılar'da 'Millet Sistemi' ve Tanzimat. *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 4. İletişim, İstanbul, 1985.

Küçük, Yalçın. *Aydın Üzerine Tezler* - Birinci Kitap. 2. Basım. Tekin, İstanbul, 1985.

Kürşad, Fikret; Altan, Mustafa; Egeli, Sabahaddin. *Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*. Kutsun, İstanbul,1978.

Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1838*. Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1974.

- "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İletişim, İstanbul, 1986.

- *Türk Modernleşmesi*. İletişim, İstanbul, 1991.

- *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İletişim, İstanbul, 1991.

Mısıroğlu, Kadir. *Yunan Mezâlimi*. 2. Baskı. Sebil, İstanbul, 1968.

Millas, Herkül. *Tencere Dibin Kara...* Amaç, İstanbul, 1989.

Mirmiroğlu, V. *Resimli Tarih Mecmuası*. Aralık 1955.

Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Devletinde Rüşvet*. İnkılâp, İstanbul, 1985a.

- *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*. Birey ve Toplum, Ankara, 1985b.

Oran, Baskın. *Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği*. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1977.

- *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Ankara, 1986. (İkinci baskı: Bilgi, Ankara, 1991).

Ortaylı, İlber. *Türkiye İdare Tarihi*. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 1979.

- *İmparatorluğun En Uzun Yılı*. Hil, İstanbul, 1983.

- "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet". *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 4. Cilt. İletişim, İstanbul, 1985.

- "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Özal, Turgut. *La Turquie En Europe*. Plon, Paris, 1988.

- *Turkey In Europe*. K. Rustem & Brothers, İngiltere,1991.

Özkan, Cemal. "Yunanistan'ın Osmanlı İmparatorluğuna Katılması ile Bu Bölgede Yaşayan Toplulukta Görülen Sosyo-Eknomik ve Kültürel Gelişmeler". *Güncel Konular*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Sayı 8, Ağustos 1987.

Özkaya, Yücel. *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*. Kültür ve Turizm, Ankara, 1985.

- "1821 Yunan (Eflâk-Boğdan) İsyanı", *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türkiye Tarihi*. Cilt 6, 10. Ötüken, İstanbul, 1983.

Pamuk, Şevket. *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*. Gerçek, İstanbul, 1988.

Polat, İlknur. "Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim-Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi". *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1986.

Postalcıoğlu, Mehmet. "Ege Adalarının Dünü ve Bugünü". *Güncel Konular*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Sayı 8, Ağustos 1987.

Sâdi, Kerim. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Tarihi Maddecilik*. Doğan, İstanbul, 1962.

Saka, Mehmet. *Ege Denizinde Türk Hakları*. Dergâh, İstanbul, 1974 (1. Baskı 1955).

Sâlışık, Selâhattin. *Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik'i Eterya*. Ar Matbaası, İstanbul, 1968.

Sarıca, Murat. *Fransız İhtilâli*. Gerçek, İstanbul, 1970.

Sayar, Ahmet Güner. *Osmanlı Düşüncesinin Çağdaşlaşması*. Der, İstanbul, 1986.

Shaw, Stanford ve Ezel Kural. *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. 2. Cilt. E Yayınları, İstanbul, 1983.

Shaw, Stanford. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu". *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. Cilt 4. İletişim, İstanbul, 1985.

Sencer, Muammer. *Toprak Ağalığının Kökeni*. Tel Yayınları, İstanbul, 1971.

Sencer, Oya. *Türk Toplumunun Tarihsel Evrimi*. Habora, İstanbul, 1969.

Sonyel, S. *Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.

Soysal, İsmail. *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

Şahin, Süreyya. *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*. Ötüken, İstanbul, 1980.

Şanda, Hüseyin Avni. *Reaya ve Köylü*. Habora, İstanbul, 1970.

Şen, Faruk. *Ege'nin İki Yakasında Ekonomi*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı., Ankara, 1987.

Timur, Taner. *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1979.

- *Osmanlı Çalışmaları*. Verso, Ankara, 1989.

Toros, Taha. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Azınlıklar". *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 4. Cilt. İletişim, İstanbul, 1985.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952*. İstanbul, 1952.

- *Türkiye'de Siyasal Partiler* Cilt 1, Hürriyet Vakfı, İstanbul, 1984.

- *Medeniyetin Bekleme Odasında*. Bağlam, İstanbul, 1989.

Türsan, Nurettin. *Yunan Sorunu*. Ankara, 1987.

Umar, Bilge. *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*. Bilgi, Ankara, 1974.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt III/II. 4. Baskı. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Baskı 1954).

- *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV/I. 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Baskı 1956).

- *Osmanlı Tarihi*, Cilt IV/II. 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1988 (1. Baskı 1959).

Üçok, Coşkun. *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (III. Askeri Tarih Semineri)*. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986.

Yerasimos, Stefanos. *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*. 1. Cilt. Gözlem, İstanbul, 1974.

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica. Ana Yayıncılık, İstanbul, 1990, Cilt 22.

Bilgilik. Eğitim Teşebbüsleri, İstanbul, 1988, Cilt 15.

Büyük Larousse. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1986, Cilt 20.

Gelişim Büyük Coğrafya. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1981.

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1983, Cilt 12.

Gelişim Hachette Türk ve Dünya Tarihi Ansiklopedisi. Gelişim Yayınları, İstanbul, 1985, Cilt 7.

Meydan Larousse. Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, Cilt 12.

Mufassal Osmanlı Tarihi. Güven Yayınları, İstanbul, 1962, Cilt 5.

Resimli Yeni Lugat ve Ansiklopedi. İskit Yayınları, 1947-1954.

Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları, İstanbul, 1985. Cilt 4. s. 996-1035. (Bak: İlber Ortaylı, Taha Toros, Cevdet Küçük, Stanford Shaw).

Türk Ansiklopedisi. Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1984, Cilt 33.

Yeni Türk Ansiklopedisi. Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1985, Cilt 12.

OKUL KİTAPLARI

Akşit, Niyazi. *Milli Tarih-2 Ortaokul.* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

Dikmen, Selâhattin ve Koçak, Kemal. *Tarih-Lise III.* Üner Yayınları, Ankara, 1991.

Mumcu, Ahmet; Güneş, İhsan ve Bilim, Cahit. *Liseler İçin Tarih 2.* İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

Okan, Kenan. *Tarih 2-Lise 1.* Kadıoğlu Matbaası, Ankara, 1992.

Sanır, Ferruh; Asal, Tarık ve Akşit, Niyazi. *İlkokul Sosyal Bilgiler-5.* Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1986.

Uğurlu, Nurer ve Balcı, Esergül. *Tarih-Lise 1.*, Örgün Yayınları, İstanbul, 1990.

- *Tarih-Lise 2.* Örgün Yayınları, İstanbul, 1991.

Yıldız, Hakkı Dursun ve Mercanlı, Abdurrahman. *Meslek Liseleri İçin Tarih.* Servet Yayınları, İstanhbul, 1991.

Yıldız, Hakkı Dursun; Alptekin, Coşkun; Şahin, İlhan ve Bostan, İdris. *Tarih III.* Servet Yayınları, İstanbul, 1990 (?).

DİZİN

Buraya yalnız konuyla doğrudan ilişkili olan isimler alınmıştır. Bazı isimler metin içinde çok sık yer aldıklarında ya hiç gösterilmemiş yada "vb" ile belirtilmişlerdir. Bu tür kelimeler şunlardır: Antik Hellen, Antik Yunan, Avrupa, Avusturya, Balkan, Bizans, Fener(li), Fransa, Grek, Hellas, Hellen, Hristiyan, Ortodoks, Osmanlı, Rēgas, Rum, Rus, Türk, Yunan. Bu kelimelerin türevleri ve bu kelimelerle oluşan tamlamalar da (örneğin Yunanistan, Yunan cemaati, Yunanlı gemiciler vb. gibi) dizine alınmamışlardır. Kitaplar, şiirler vb. italikle gösterilmiştir.

A

B

C

Ç

D

E

F

G

H

L

M

N

O

Ö

P

R

S

Ş

T

U

Ü

V

W

Yunanlılar Türkiye'nin hem Batı'daki yakın komşusu hem de tarihinin önemli bir parçasıdır. Osmanlı Devleti içinde Yunanlılar önce etkili bir toplumsal güç oluşturmuşlar, sonra Yunan İhtilâli'yle devletin parçalanmasını hızlandırmışlardır. Çağdaş Türkiye devleti de "Yunan'a karşı" savaşılarak kurulmuştur. Ancak Türkiye tarihçiliği, Yunanistan ve Yunanlı'ya tarafsız bir biçimde bakamamış, belki bakmak istememiş, bunun sonucu olarak, Türkiye komşusunu tanıyamamıştır. Yunanistan'la ilişkili olarak, resmî tarihçiliği aşamayan, milliyetçi bir söylem içinde bugüne dek tekrarlanagelenler, Türkiye'de tarih ve yakın tarih bilincinde yeni yeni gedikler meydana getirmiştir. Herkül Millas, hem Türkiye hem Yunanistan'da tarihi 'biz ile onlar'ın mücadelesi gibi gösteren sözde tarihçiliğin dışından bir uzman. Yunanlıların tarih içindeki yeri, antik dünya ile ilişkileri, Osmanlı düzeni içindeki kültürel ve ekonomik konumları, kendilerini nasıl farklı biçimlerde tasvir ettikleri, ihtilâllerinin nedenleri, Osmanlı'dan yana Yunanlılar, "Türk düşmanlığı"nın doğuşu v.b. başlıkları altında, Yunan ulusunun doğuşunu özgün Yunan kaynaklarına başvurarak araştırıyor ve anlatıyor. Elinizdeki kitabında bizzat ulus kavramını da konu eden Millas, Türkiye tarihçilerinin hatırı sayılır bölümüne egemen olan dar-kısıtlı tarih görüşü ve bu yaklaşımın kaynakları üzerinde de duruyor.

İLETİŞİM YAYINLARI 280 • ARAŞTIRMA/İNCELEME DİZİSİ 46 • ISBN 975-470-391-4